

ÚJ FOLYAM VI. 11–12. SZÁM BUDAPEST, 1997. DECEMBER ÁRA: 288 FT

MAGYAR SZEMLE

A HETVENÉVES MAGYAR SZEMLE: GRÓH GÁSPÁR, SAÁD JÓZSEF, ZICHY MIHÁLY TANULMÁNYAI; A MAGYAR SZEMLE ÉS A FIATALOK: BESZÉLGETÉS KOSÁRY DOMOKOSSAL; ♦ ÍRÁSOK A RÉGI MAGYAR SZEMLÉBŐL: BETHLEN ISTVÁN, GRATZ GUSZTÁV, KERÉK MIHÁLY, KOSÁRY DOMOKOS, KOVÁCS IMRE, RÓNAI ANDRÁS, SZABÓ ZOLTÁN, SZÁSZ ZSOMBOR, SZEKFŰ GYULA, TELEKI PÁL

*A legszebb, legkomolyabb és
legnemesebb karácsonyi ajándék az*

«Amor Sanctus»

Szent Szeretet Könyve

A középkor himnuszai latinul és
magyarul. Fordította és magyarázta

BABITS MIHÁLY

Beuve
24

«A Magyar Szemle Könyvei» VI

Szerkesztői üzenetek. Mostani számunkat teljes terjedelmében a régi Magyar Szemle hetvenedik évfordulójának szenteljük. Ezért aktuális esszéket és szemle-cikkeket ebben a számunkban nem közlünk. Következő kettős számunk 1998 februárjában jelenik meg.

Július óta a Magyar Szemle válogatott kiadása a világhálón is olvasható. Októberben 7800 olvasó látogatta meg Internet-helyünket, ennek mintegy kétharmada külföldi volt.

Köszönetet mondunk személyes támogatóinknak az 1997-es évben: Bod Péter Ákos, Borbándi Gyula, Jean Cluzel, Cseh-Szombathy László, Czákó Gábor, Entz Géza, Bochko Givadinovich, Jelenits István, Jeszenszky Géza, Kézdi Kovács Zsolt, Király Tibor, Jean-Marie Lustiger, Mádl Ferenc, M. Kiss Sándor, Helena Norbert-Hodge, Papp Sándor, Pálvölgyi Márta, Henryk Skolimowski, Szabados György, Tar Pál, François Thual, Torma József, Varga Márta.

Helyreigazítás. Az előző, 9–10. számunkban közölt Helena Norbert-Hodge-írást nem Gyarmathy István, hanem György Lajos fordította magyarra. A tévedésért az érintettektől elnézést kérünk.

A MAGYAR SZEMLE A VILÁGHÁLÓN:

<http://www.hungary.com/magyarszemle>

<http://www.net.hu/magyarszemle>

DRÓTPOSTA CÍMÜNK: magyarszemle@hungary.com

Várjuk olvasóink véleményeit, közleményeit.

A világhálóra kerülésben támogatónk a

Hungary.Network.

A MAGYAR SZEMLE előfizetési díja egy évre 1728 forint, külföldön 75 dollár, illetve annak ellenértéke. Az előfizetési díj magában foglalja a postaköltséget.

SZÁMLASZÁMUNK: MNB 11707024–20332033

FOGADÓÓRÁK: kedden és pénteken 11–13 óráig, illetve megbeszélés szerint.

A Magyar Szemlében kinyomtatott írások a szerzők véleményét képviselik.

A FOLYÓÍRATOT KIADJA a Magyar Szemle Alapítvány. A megjelenést a Batthyány Lajos Alapítvány támogatja. E számunk további támogatói: Herendi Porcelánmanufaktúra Rt., Inter-Európa Bank, Westel 900 GSM.

A MAGYAR SZEMLE ALAPÍTVÁNY igazgatósága: Antall György András, Dr. Balogh János, Bod Péter Ákos, Borostyánkői Mátyás, Entz Géza, Granasztói György (elnök), Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula, Szabados György

3am6 .

cm

A MAGYAR SZEMLE BETŰRENDES
ÉS TEMATIKUS MUTATÓI, 1997

Összeállította: Fáy Zoltán

u

osmerdlis'

A MAGYAR SZEMLE SZERZŐI BETŰRENDES MUTATÓJA

ALTERN CSOPORT: Mi a baj a laissez faire kapitalizmus
apologétáival? Merengés Bod Péter Ákos tűnődéséről
– [július] 207. p.

BEKE György: Kisebbség és kisebbrendűség – [szeptem-
ber] 95. p.

BENEDEK Elek: A lélek – [november] 7. p.

BERSZÁN György: Újságírói magatartásformák és a rend-
szerváltás – [március] 148. p.

BESSENYEI György: Haza fiúság – [május] 5. p.

BETHLEN István: Hagyomány és forradalom a politiká-
ban (Gróf Bethlen Istvánnak 1934. január 6-án német
nyelven tartott előadása a Szellemi Együttműködés
Ligájának budapesti kongresszusán. Megjelent a Ma-
gyar Szemle 1934. februári számában) – [december]
79. p.

BOD Péter Ákos: Erkölc és gazdaság – [július] 25. p.

BOD Péter Ákos: Mi a baj a kapitalizmussal? Tűnődés
David Korten könyve kapcsán – [május] 103. p.

BOD Péter Ákos: Norman Davies: Europe – A History
– [március] 174. p.

BODOSI György: Klió ártatlanságáért. A falusi változá-
sokról szóló írások hiteléről – [május] 131. p.

BODOSI György: Népességfogyás, agrárpolitika, vállalko-
zókedv. Egy dunántúli falu fél évszázada – [szeptem-
ber] 111. p.

BORBÁNDI Gyula: Teleki Pál három éve – [március] 188. p.

CLUZEL, Jean: A televíziónéző felelőssége (ford. Erős Judit) – [szeptember] 17. p.

CZAKÓ: [Gazdaságkor nyelvének...] – [július] 65. p.

CZAKÓ Gábor: A Hamvas-raktár – [július] 3. p.

CSEH-SZOMBATHY László: A magyar családmmodell (Az MDNP családpolitikai konferenciáján – 1997. október 4-én – elhangzott előadás szerkesztett változata) – [november] 45. p.

CSÍKHELYI Lenke (ford.): Mutafcsiev Petar: A bánsági bolgárok. A Bánságba költözésük 200. évfordulója alkalmából – [július] 121. p.

DARÓCZI László: Oroszország és a NATO – [március] 213. p.

DEBRECZENI József: Kell-e új alkotmány? – [május] 7. p.

DÉVAI Judit, Sz.: „Ez egy '56-os boom...” avagy az ártatlan néző esete a közszolgálati televízióval, a forradalom negyvenedik évfordulóján – [július] 135. p.

DÉVÉNYI István: „A sors formába öntése” – [május] 177. p.

EGEDY Gergely: Konzervativizmus és tömegdemokrácia – [május] 67. p.

EGYED István: A népképviselőlet védelmében (részletek) – [március] hátsó borító

ELEK István: Lakitelekről, tíz év után – [november] 182. p.

ENGELMAYER Ákos: Fésületlen gondolatok arról, hogy a vilniuszi gyors csak fékezett, vagy valóban megállt Varsóban – [november] 195. p.

ENTZ Géza: A magyar értelmiség hivatásáról (Elhangzott Az (magyar) értelmiség hivatása c. könyv (szerk. Fasang Árpád) bemutatásán, 1997. szeptember 11-én – [november] 17. p.

ENTZ Géza: Merre tart Románia? – [május] 208. p.

ERŐS Judit (ford.): Cluzel, Jean: A televíziónéző felelőssége – [szeptember] 17. p.

FÁY Zoltán: Nyelvi rendszerváltás? – [november] 163. p.
FRIVALDSZKY János: Esetlegesség a politikában. Az MSZP-SZDSZ koalíció gondolkodásmintái – [március] 159. p.

GEHÉR József: Európaiság az oktatáshoz való jog területén – [március] 20. p.

GERGELY András: A rejtélyes forradalom (A Magyar Polgári Együttműködés megemlékezésén elhangzott előadás alapján) – [március] 70. p.

GERZSON Pál: A Szövetség védelmében – [július] 205. p.
GIVADINOVITCH, Bochko, M.: Nyitott televíziópiac és közszolgálat (ford. Kelemen Tiborné) – [szeptember] 11. p.

GRANASZTÓI György: Nyuszi hess! – [május] 3. p.

GRATZ Gusztáv: Közép-Európa balkanizálódása (Megjelent a Magyar Szemle 1928. májusi számában) – [december] 137. p.

GRÓH Gáspár: Egymást metsző körök. Tűnődések Babits és a Magyar Szemle kapcsolatáról – [december] 61. p.

GRÓH Gáspár: A felelősség szabadsága – a szabadság felelőssége – [május] 49. p.

GRÓH Gáspár: A gyöngesség hatalma. Vasadi Péter esszéi hitről, felelősségről – [november] 167. p.

GRÓH Gáspár: A helyzet jelentése – [szeptember] 195. p.

GRÓH Gáspár: Az otthonkereső – [szeptember] 67. p.

GRÓH Gáspár: A szabadság útvesztője – [július] 173. p.

GRÓH Gáspár: Szabó Dezső: Életeim – [március] 194. p.

GRÓH Gáspár: Túl az irodalmon. Két Pilinszky-kötet – [május] 194. p.

GRÓH Gáspár: A vég, a kezdet – [szeptember] 3. p.

GYÖRGY Lajos (ford.): Norbert-Hodge, Helena: Helyi közösségek és gazdasági hatalom – [november] 59. p.

GYÖRGY Lajos (ford.): Skolimowski, Henryk: A politika értelmezése spirituális távlatból – [július] 7. p.

HAJDÚ Zoltán: Változatok egy témára – szerkesztés vagy hamisítás (Teleki Pál: A földrajzi gondolat története) – [március] 183. p.

HIDVÉGI Máté: A keresztény ember küldetése a világban – [május] 190. p.

HIDVÉGI Máté: Sólem Áléhem, reb Sólem Áléhem – [szeptember] 185. p.

HOLLÓSI Szonja összeáll.: Az '56-os forradalom a marokkói sajtóban – [november] 9. p.

HORVÁTH Csaba: Kosztolányi Dezső: Levelek – naplók – [szeptember] 205. p.

HORVÁTH Gyula: A magyar mezőgazdaság Zalaszentbalázsról nézve – [július] 65. p.

HORVÁTH Tamás, J.: Visszatekintés egy híres német jelenségre. Két angol nyelvű könyv a szociális piacgazdaságról – [szeptember] 163. p.

HUSZTHY Ádám: Cédépiac – [március] 209. p.

HUSZTHY Ádám: Cédépiac – [május] 179. p.

ILLYÉS Mária: Magyarországról franciáknak – [július] 192. p.

JANKOVICS Marcell: Az idő ma – [szeptember] 33. p.

JELENITS István: Erkölc és iskola – [július] 14. p.

JESZENSZKY Géza: 1945: ómega és alfa? John Lukacs a világtörténelmi korfordulóról – [május] 200. p.

KÁPLÁN György: Tisztelt Főszerkesztő Úr! – [március] 218. p.

KELEMEN Tiborné (ford.): Givadinovitch, Bochko, M.: Nyitott televíziópiac és közszolgálat – [szeptember] 11. p.

KERÉK Mihály: Milyen hátrányokkal küzdenek kisbirtokaink? (Megjelent a Magyar Szemle 1938. áprilisi számában) – [december] 177. p.

KESERŰ Katalin: Emlékezés és történelem. Emlékművek (Az AICA 1996. augusztusi, XXX. kongresszusán elhangzott előadás első része alapján) – [március] 82. p.

KÉZDI-KOVÁCS Zsolt: Honnan jöttünk és hová megyünk? Gondolatok a hazai televíziózásról – [szeptember] 25. p.

KIRÁLY Tibor: A nemzeti kisebbségek az alkotmányban – [szeptember] 85. p.

KISS Sándor, M.: És újra Recsk: A szökés – [július] 159. p.

KISS Sándor, M.: Így győztünk. 1956. október 28. – [november] 5. p.

KODOLÁNYI Gyula: Drága film is lehet jó – [július] 201. p.

KODOLÁNYI Gyula: A hetvenéves Magyar Szemle – [december] 3. p.

KODOLÁNYI Gyula: A Magyar Szemle és a fiatal nemzedék. Beszélgetés Kosáry Domokossal – [december] 7. p.

KODOLÁNYI Gyula: Kaptunk lehetőséget. Beszélgetés Sugár Andrással, a Westel 900 GSM vezérigazgatójával – [május] 87. p.

KODOLÁNYI Gyula: Milyen lesz a televíziózás? – [szeptember] 7. p.

KODOLÁNYI Gyula: Piac-feletti Európa – [március] 40. p.

KONCZ Ákos: „Pár év múlva talán ismét megpróbálom” (Váczi Gábor beszélgetése Koncz Ákos hegymászóval) – [március] 111. p.

KOPP Mária: A család mint a bizalom alapja (Az MDNP családpolitikai konferenciáján – 1997. október 4. – elhangzott előadás szerkesztett változata) – [november] 35. p.

KOSÁRY Domokos: A Görgey-kérdés. Beszámoló egy könyvről (Megjelent a Magyar Szemle 1936. novemberi számában) – [december] 215. p.

- KOSÁRY Domokos: A Magyar Szemle és a fiatal nemzedék. Kodolányi Gyula beszélget Kosáry Domokossal [december] 7. p.
- KOVÁCS Imre: A gazdasági cselédek kereseti és megélhetési viszonyai (Megjelent a Magyar Szemle 1935. novemberi számában) – [december] 195. p.
- KOVÁCS István: A Szolidaritás múltja és jelene – [november] 204. p.
- KUBINSZKY Mihály: Gondolatok egy könyvtárban – [szeptember] 177. p.
- KUBINSZKY Mihály: A magyar szentek temploma Felső-Lágymányoson – [szeptember] 173. p.
- KUBINSZKY Mihály: A Nemzeti Színház építészeti tervpályázata – [november] 171. p.
- KUBINSZKY Mihály: Az új szlovén–magyar vasútvonal – [május] 117. p.
- LÁNYI Gusztáv: Kis (magyar) alkotmánytani pszichológia – [május] 17. p.
- LIPCSEY György: Fák, csúcsok és a negyvenkilós bőrrönd. Lóska Lajos beszélget Lipcsey Györggyel – [július] 57. p.
- LÓSKA Lajos: Fák, csúcsok és a negyvenkilós bőrrönd. Beszélgetés Lipcsey Györggyel – [július] 57. p.
- LÓSKA Lajos: Finnek Szentendrén – [szeptember] 183. p.
- LOVAS Lajos: Baloldali remények és taktika – [május] 204. p.
- LOVAS Lajos: Stirlic az Alkotmánybíróságon – A három csoda – [november] 191. p.
- LOVAS Lajos: A Szorgyán-Tekeres-munkát-kenyeret-show – [július] 188. p.
- LOVAS Lajos: Uborkaszezon és eufória – [szeptember] 201. p.
- LUSTIGER, Jean-Marie: Az emberi jogok egyetemessége (ford. Szávai János) – [május] 37. p.

- LUSTIGER, Jean-Marie: A liberalizmus a társadalmi és a politikai életben (bev. és ford. Szávai János) – [március] 56. p.
- MÁDL Ferenc: Magyarország EU-tagsága: érvek és ellenérvek – [július] 41. p.
- MÁDL Ferenc: Magyarország útja az Európai Unióba – [március] 7. p.
- MARKÓ Árpád: Mátyás, a hadvezér (részlet) – [május] hátsó borító
- METZ Katalin: Színházi évad – világkép híján – [március] 204. p.
- METZ Katalin: Tangó és panoptikum – [november] 177. p.
- METZ Katalin: Az Úr magányos hangja – [május] 185. p.
- METZ Katalin: Virtuóz színésztrío – [július] 181. p.
- MIKLÓSSY Endre: Hamvas Béla: az Óceán (1897. Eperjes–1968. Budapest) – [március] 123. p.
- MOHÁS Livia: A női entitás aphroditéi vonaláról – [május] 147. p.
- MONOSTORI Imre: Sziget és külvilág. Lackó Miklós válogatott tanulmányai – [november] 149. p.
- MOUSSONG-KOVÁCS Erzsébet: Munkanélküliség gyermekszemmel (Elhangzott a Munkanélküliek és Álláskeresők Egyesületének Országos Szövetsége pályázatának gyermekrajz-kiállítás megnyitóján, 1996. szeptember) – [november] 51. p.
- MUHARAY Edit: A magyar táncnyelv és táncszínház. Interjú Novák Ferencsel – [szeptember] 55. p.
- MUTAFCSIEV, Petar: A bánsági bolgárok. A Bánságba költözésük 200. évfordulója alkalmából (ford. Csíkhelyi Lenke) – [július] 121. p.
- NAGY Miklós Mihály: Az első magyar földrajzi utazó: Julianus barát – [július] 87. p.

NAGY Miklós Mihály: Miért beteg *Az angol beteg?* – [november] 139. p.

NORBERT-HODGE, Helena: Helyi közösségek és gazdasági hatalom (ford. György Lajos) – [november] 59. p.

NOVÁK Ferenc: A magyar táncnyelv és táncszínház. Interjú Novák Ferencsel (beszélgetőtárs: Muharay Edit) – [szeptember] 55. p.

OLÁH Sándor: Egy „előrenéző” ember – [március] 94. p.

OLASZ Sándor: Fél százados iratfolyó. Gyuris György Tiszatáj-történetéről – [november] 159. p.

PAPP Sándor: Az ökonomizmus nyomorúsága. Töprengések David Korten könyvének olvasása után – [szeptember] 151. p.

PÁZMÁNY Péter: Háborúságinknak és nyavalyáinknak csendességgel szenvedéséért – [március] 5. p.

PEKÁR István: Egy elszalasztott lehetőség. Földönjárók és földönfutók [november] 77. p.

PELLE János: Történelem a realizmus romjain – [július] 167. p.

PRITZ Pál: Német elképzelések az európai békéről Sztálingrád előtt – [július] 105. p.

RABÁR Ferenc: A magyar betegség: tűnődések, merengések és sémák – [szeptember] 145. p.

RÓNAI András: Egy német nemzetiségi térkép (Megjelent a Magyar Szemle 1935. júniusi számában) – [december] 168. p.

SAÁD József: A reformkonzervativizmus lapja. Közelítések a Magyar Szemléhez – [december] 23. p.

SÍK Sándor: [Művésznek mondtam az Istent] 1% metafizika – [szeptember] 5. p.

- SKOLIMOWSKI, Henryk: A politika értelmezése spirituális távlatból (ford. György Lajos) – [július] 7. p.
- SNEÉ Péter: Balcsapott. Jegyzetek Paul Hollander Politikai zarándokok (Political Pilgrims) című művéhez – [szep-tember] 133. p.
- SUGÁR András: Kaptunk lehetőséget. Kodolányi Gyula beszélget Sugár Andrással, a Westel 900 GSM vezérigazgatójával – [május] 87. p.
- SZABADOS György: „1%” – [március] 3. p.
- SZABADOS György: Akusztika és zene – [szeptember] 39. p.
- SZABÓ Ernő, P.: Elmulasztott alkalmak – [július] 185. p.
- SZABÓ Ernő, P.: MS mestertől M. F. mesterig – [május] 173. p.
- SZABÓ Ernő, P.: Művészet, az érzelmek transzformátora – [március] 200. p.
- SZABÓ János: A hadsereg a magyar társadalomban – [no-venber] 117. p.
- SZABÓ Zoltán: Szellemi honvédelem (Megjelent a Magyar Szemle 1940. márciusi számában) – [december] 223. p.
- SZABÓ Zoltán: Szellemi honvédelem (részletek) – [de-cember] hátsó borító
- SZALAY Károly: Arcok törött tükörben – [július] 79. p.
- SZARKA Miklós: „Engedjétek hozzám...” Család- és házasságsegítés ma (Az MDNP családpolitikai konferen-ciáján – 1997. október 4-én – elhangzott előadás szer-kesztett változata) – [november] 24. p.
- SZÁSZ Zsombor: A magyarok Erdélyben. A Maniu-kormány kisebbségi politikája (1928–1930) (Megjelent a Magyar Szemle 1934. februári számában) – [decem-ber] 147. p.
- SZÁVAI János: Államférfi vagy politikus – [július] 198. p.
- SZÁVAI János (ford.): Lustiger, Jean-Marie: Az emberi jo-gok egyetemessége – [május] 37. p.

SZÁVAI János (bev. és ford.): Lustiger, Jean-Marie: A liberalizmus a társadalmi és a politikai életben – [március] 56. p.

SZÁVAI János (ford.): Thual, François: Geopolitika és a magyar identitás – [szeptember] 77. p.

SZEKFÜ Gyula: Népiség, nemzet és állam (Megjelent a Magyar Szemle 1934. szeptemberi számában) – [december] 101. p.

SZILÁGYI László: Mezőgazdasági termelésünk átszervezése (részletek) – [július] hátsó borító

TAR, Anne-Marie – TAR Pál: Robert H. Bork: Caplatunk Gomorra felé. Modern liberalizmus és Amerika hanyatlása – [március] 177. p.

TAR Pál – TAR, Anne-Marie: Robert H. Bork: Caplatunk Gomorra felé. Modern liberalizmus és Amerika hanyatlása – [március] 177. p.

TELEKI Pál: Az európai probléma (Megjelent a Magyar Szemle 1931. márciusi számában) – [december] 118. p.

THUAL, François: Geopolitika és a magyar identitás (ford. Szávai János) – [szeptember] 77. p.

TISZAVÁRY Ervin: A rászorultsági szindróma – [május] 121. p.

TORMA József: A föld és az áltáji népek – [november] 97. p.

VÁCZI Gábor: „Pár év múlva talán ismét megpróbálom” (Beszélgetés Koncz Ákos hegymászóval) – [március] 111. p.

VÁRKONYI Nándor: 1% metafizika – [július] 5. p.

ZICHY Mihály: Adalékok a Magyar Szemle történetéhez – [december] 37. p.

A MAGYAR SZEMLE TEMATIKUS MUTATÓJA, 1997.

BELPOLITIKA

BERSZÁN György: Újságírói magatartásformák és a rendszerváltás – [március] 148. p.

DÉVAI Judit, Sz.: „Ez egy '56-os boom...” avagy az ártatlan néző esete a közszolgálati televízióval, a forradalom negyvenedik évfordulóján

DEBRECZENI József: Kell-e új alkotmány? – [május] 7. p.

ELEK István: Lakitelekről, tíz év után – [november] 182. p.

FRIVALDSZKY János: Esetlegesség a politikában. Az MSZP–SZDSZ koalíció gondolkodásmintái – [március] 159. p.

LÁNYI Gusztáv: Kis (magyar) alkotmánytani pszichológia – [május] 17. p.

LOVAS Lajos: A Szorgyán-Tekeres-munkát-kenyeret-show – [július] 188. p.

LOVAS Lajos: Baloldali remények és taktika – [május] 204. p.

LOVAS Lajos: Stirlic az Alkotmánybíróságon – A három csoda – [november] 191. p.

LOVAS Lajos: Uborkaszezon és eufória – [szeptember] 201. p.

TISZAVÁRY Ervin: A rászorultsági szindróma – [május] 121. p.

BESZÉLGETÉS, INTERJÚ

KODOLÁNYI Gyula: A Magyar Szemle és a fiatal nemzedék. Beszélgetés Kosáry Domokossal – [december] 7. p.

KODOLÁNYI Gyula: Kaptunk lehetőséget. Beszélgetés Sugár Andrással, a Westel 900 GSM vezérigazgatójával – [május] 87. p.

LÓSKA Lajos: Fák, csúcsok és a negyvenkilós bőrönd. Beszélgetés Lipcsey Györggyel – [július] 58. p.

MUHARAY Edit: A magyar táncnyelv és táncszínház. Interjú Novák Ferencsel – [szeptember] 55. p.

VÁCZI Gábor: „Pár év múlva talán ismét megpróbálom” (Beszélgetés Koncz Ákos hegymászóval) – [március] 111. p.

ESSZÉ

BESSENYEI György: Haza fiúság – [május] 5. p.

CZAKÓ Gábor: A Hamvas-raktár – [július] 3. p.

CZAKÓ: [Gazdaságkor nyelvének...] – [július] 65. p.

ENTZ Géza: A magyar értelmiség hivatásáról (Elhangzott *Az (magyar) értelmiség hivatása* c. könyv (szerk. Fasang Árpád) bemutatásán, 1997. szeptember 11-én – [november] 17. p.

GERGELY András: A rejtélyes forradalom (A Magyar Polgári Együttműködés megemlékezésén elhangzott előadás alapján) – [március] 70. p.

GRÓH Gáspár: A vég, a kezdet – [szeptember] 3. p.

GRANASZTÓI György: Nyuszi hess! – [május] 3. p.

KISS Sándor, M.: Így győztünk. 1956. október 28. – [november] 5. p.

KODOLÁNYI Gyula: Piac-feletti Európa – [március] 40. p.

MIKLÓSSY Endre: Hamvas Béla: az Óceán (1897. Eperjes–1968. Budapest) – [március] 123. p.

SKOLIMOWSKI, Henryk: A politika értelmezése spirituális távlatból (ford. György Lajos) – [július] 7. p.

SZABÓ Zoltán: Szellemi honvédelem (Megjelent a Magyar Szemle 1940. márciusi számában) – [december] 223. p.

SZABÓ Zoltán: Szellemi honvédelem (részletek) – [december] hátsó borító

SZABADOS György: „1%” – [március] 3. p.

THUAL, François: Geopolitika és a magyar identitás (ford. Szávai János) – [szeptember] 77. p.

VÁRKONYI Nándor: 1% metafizika – [július] 5. p.

ETIKA

BOD Péter Ákos: Erkölcs és gazdaság – [július] 25. p.

JELENITS István: Erkölcs és iskola (Elhangzott a Magyar Polgári Egyesülés „Erkölcs és társadalom” című szimpozionján) – [július] 14. p.

ÉPÍTÉSZET

KUBINSZKY Mihály: A magyar szentek temploma Felső-Lágymányoson – [szeptember] 173. p.

KUBINSZKY Mihály: A Nemzeti Színház építészeti tervpályázata – [november] 171. p.

KUBINSZKY Mihály: Gondolatok egy könyvtárban – [szeptember] 177. p.

GAZDASÁG

ALTERN CSOPORT: Mi a baj a laissez faire kapitalizmus apologétáival? Merengés Bod Péter Ákos tűnődéséről – [július] 207. p.

BOD Péter Ákos: Erkölcs és gazdaság – [július] 25. p.

CZAKÓ Gábor: [Gazdaságkor nyelvének...] – [július] 65. p.

HORVÁTH Gyula: A magyar mezőgazdaság Zalaszentbalázsról nézve – [július] 65. p.

HORVÁTH Tamás, J.: Visszatekintés egy híres német jelenségre. Két angol nyelvű könyv a szociális piacgazdaságról – [szeptember] 163. p.

KERÉK Mihály: Milyen hátrányokkal küzdenek kisbirtokaink? (Megjelent a Magyar Szemle 1938. áprilisi számában) – [december] 177. p.

- KODOLÁNYI Gyula: Piac-feletti Európa – [március] 40. p.
 NORBERT-HODGE, Helena: Helyi közösségek és gazdasági hatalom (ford. György Lajos) – [november] 59. p.
 PAPP Sándor: Az ökonomizmus nyomorúsága. Töprengések David Korten könyvének olvasása után – [szeptember] 151. p.
 RABÁR Ferenc: A magyar betegség: tűnődések, merengések és sémák – [szeptember] 145. p.

IRODALOM

- BENEDEK Elek: A lélek – [november] 7. p.
 SZALAY Károly: Arcok törött tükörben – [július] 79. p.

IRODALOMTÖRTÉNET

- BODOSI György: Klió ártatlanságáért. A falusi változásokról szóló írások hiteléről – [május] 131. p.
 GRÓH Gáspár: Az otthonkereső – [szeptember] 67. p.
 GRÓH Gáspár: Egymást metsző körök. Tűnődések Babits és a Magyar Szemle kapcsolatáról – [december] 61. p.
 HIDVÉGI Máté: Sólem Áléhem, reb Sólem Áléhem – [szeptember] 185. p.
 HORVÁTH Csaba: Kosztolányi Dezső: Levelek – naplók – [szeptember] 205. p.

JOG, JOGTUDOMÁNY

- GEHÉR József: Európaiság az oktatáshoz való jog területén – [március] 20. p.
 KIRÁLY Tibor: A nemzeti kisebbségek az alkotmányban – [szeptember] 85. p.
 LÁNYI Gusztáv: Kis (magyar) alkotmánytani pszichológia – [május] 17. p.

KISEBBSÉG

- BEKE György: Kisebbség és kisebbrendűség – [szeptember] 95. p.

KIRÁLY Tibor: A nemzeti kisebbségek az alkotmányban – [szeptember] 85. p.

MUTAFCSIEV, Petar: A bánsági bolgárok. A Bánságba költözésük 200. évfordulója alkalmából (ford. Csíkhelyi Lenke) – [július] 121. p.

SZÁSZ Zsombor: A magyarok Erdélyben. A Maniu-kormány kisebbségi politikája (1928–1930) (Megjelent a Magyar Szemle 1934. februári számában) – [december] 147. p.

KÖZLEKEDÉS

KUBINSZKY Mihály: Az új szlovén–magyar vasútvonal – [május] 117. p.

KRITIKA, RECENZIO, ISMERTETÉS, SZEMLE

BOD Péter Ákos: Mi a baj a kapitalizmussal? Tűnődés David Korten könyve kapcsán – [május] 103. p.

BORBÁNDI Gyula: Teleki Pál három éve – [március] 188. p.

DÉVÉNYI István: „A sors formába öntése” – [május] 177. p.

ELEK István: Lakitelekről, tíz év után – [november] 182. p.

FÁY Zoltán: Nyelvi rendszerváltás? – [november] 163. p.

GRÓH Gáspár: A gyöngeség hatalma. Vasadi Péter esszéi hitről, felelősségről – [november] 167. p.

GRÓH Gáspár: A helyzet jelentése – [szeptember] 195. p.

GRÓH Gáspár: A szabadság útvesztője – [július] 173. p.

GRÓH Gáspár: Szabó Dezső: Életeim – [március] 194. p.

GRÓH Gáspár: Túl az irodalmon. Két Pilinszky-kötet – [május] 194. p.

HAJDÚ Zoltán: Változatok egy témára – szerkesztés vagy hamisítás (Teleki Pál: A földrajzi gondolat története) – [március] 183. p.

HIDVÉGI Máté: A keresztény ember küldetése a világban – [május] 190. p.

HORVÁTH Csaba: Kosztolányi Dezső: Levelek – naplók – [szeptember] 205. p.

- HORVÁTH Tamás, J.: Visszatekintés egy híres német jelenségre. Két angol nyelvű könyv a szociális piaccgazdaságról – [szeptember] 163. p.
- HUSZTHY Ádám: Cédépiac – [május] 179. p.
- HUSZTHY Ádám: Cédépiac – [március] 209. p.
- ILLYÉS Mária: Magyarországról franciáknak – [július] 192. p.
- JESZENSZKY Géza: 1945: ómega és alfa? John Lukacs a világtörténelmi korfordulóról – [május] 200. p.
- KODOLÁNYI Gyula: Drága film is lehet jó – [július] 201. p.
- KOSÁRY Domokos: A Görgey-kérdés. Beszámoló egy könyvről (Megjelent a Magyar Szemle 1936. novemberi számában) – [december] 215. p.
- LOVAS Lajos: Baloldali remények és taktika – [május] 204. p.
- METZ Katalin: Az Úr magányos hangja – [május] 185. p.
- METZ Katalin: Színházi évad – világkép híján – [március] 204. p.
- METZ Katalin: Tangó és panoptikum – [november] 177. p.
- METZ Katalin: Virtuóz színésztrió – [július] 181. p.
- MONOSTORI Imre: Sziget és külvilág. Lackó Miklós válogatott tanulmányai – [november] 149. p.
- NAGY Miklós Mihály: Miért beteg Az angol beteg? – [november] 139. p.
- OLASZ Sándor: Fél százados iratfolyó. Gyuris György Tiszatáj-történetéről – [november] 159. p.
- PELLE János: Történelem a realizmus romjain – [július] 167. p.
- SNEÉ Péter: Balcsapott. Jegyzetek Paul Hollander Politikai zarándokok (Political Pilgrims) című művéhez – [szeptember] 133. p.
- SZÁVAI János: Államférfi vagy politikus – [július] 198. p.
- SZABÓ Ernő, P.: Elmulasztott alkalmak – [július] 185. p.
- SZABÓ Ernő, P.: Művészet, az érzelmek transzformátora – [március] 200. p.

SZABÓ Ernő, P.: MS mestertől M. F. mesterig – [május] 173. p.

TAR, Anne-Marie – TAR Pál: Robert H. Bork: Caplatunk Gomorra felé. Modern liberalizmus és Amerika hanyatlása – [március] 177. p.

Film

KISS Sándor, M.: És újra Recsk: a Szökés – [július] 159. p.

KODOLÁNYI Gyula: Drága film is lehet jó – [július] 201. p.

NAGY Miklós Mihály: Miért beteg Az angol beteg? – [november] 139. p.

Színház

METZ Katalin: Színházi évad – világkép híján – [március] 204. p.

METZ Katalin: Az Úr magányos hangja – [május] 185. p.

METZ Katalin: Virtuóz színésztrió – [július] 181. p.

METZ Katalin: Tangó és panoptikum – [november] 177. p.

Zene

HUSZTHY Ádám: Cédépiac – [május] 179. p.

HUSZTHY Ádám: Cédépiac – [március] 209. p.

SZABADOS György: Akusztika és zene – [szeptember] 39. p.

KÜLPOLITIKA

DARÓCZI László: Oroszország és a NATO – [március] 213. p.

ENGELMAYER Ákos: Fésületlen gondolatok arról, hogy a vilniuszi gyors csak fékezett, vagy valóban megállt Varsóban – [november] 195. p.

ENTZ Géza: Merre tart Románia? – [május] 208. p.

KOVÁCS István: A Szolidaritás múltja és jelene – [november] 204. p.

KUBINSZKY Mihály: Az új szlovén–magyar vasútvonal – [május] 117. p.

MÁDL Ferenc: Magyarország útja az Európai Unióba
– [március] 7. p.

MÁDL Ferenc: Magyarország EU-tagsága: érvek és ellen-
érvek – [július] 41. p.

MŰVÉSZETTÖRTÉNET, MŰVÉSZETPOLITIKA, KÉPZŐMŰVÉSZETI KRITIKA

DÉVÉNYI István: „A sors formába öntése” – [május] 177. p.

GERZSON Pál: A Szövetség védelmében – [július] 205. p.

KESERŰ Katalin: Emlékezés és történelem. Emlékművek
(Az AICA 1996. augusztusi, XXX. kongresszusán el-
hangzott előadás első része alapján) – [március] 82. p.

LÓSKA Lajos: Fák, csúcsok és a negyvenkilós bőrrönd. Be-
szélgetés Lipcsey Györggyel – [július] 58. p.

LÓSKA Lajos: Finnek Szentendrén – [szeptember] 183. p.

SZABÓ Ernő, P.: Elmulasztott alkalmak – [július] 185. p.

SZABÓ Ernő, P.: Művészet, az érzelmek transzformátora
– [március] 200. p.

SZABÓ Ernő, P.: MS mestertől M. F. mesterig – [május]
173. p.

NÉPRAJZ

TORMA József: A föld és az áltái népek – [november] 97. p.

OKTATÁS

GEHÉR József: Európaiság az oktatáshoz való jog terüle-
tén – [március] 20. p.

JELENITS István: Erkölcs és iskola (Elhangzott a Magyar
Polgári Egyesülés „Erkölcs és társadalom” című szim-
pozionján) – [július] 14. p.

POLITOLÓGIA

BETHLEN István: Hagyomány és forradalom a politiká-
ban (Gróf Bethlen Istvánnak 1934. január 6-án német
nyelven tartott előadása a Szellemi Együttműködés Li-

- gájának budapesti kongresszusán. Megjelent a Magyar Szemle 1934. februári számában) – [december] 79. p.
- EGEDY Gregely: Konzervativizmus és tömegdemokrácia – [május] 67. p.
- GRÓH Gáspár: A felelősség szabadsága – a szabadság felelőssége – [május] 49. p.
- LUSTIGER, Jean-Marie: A liberalizmus a társadalmi és a politikai életben (bev. és ford. Szávai János) – [március] 56. p.
- LUSTIGER, Jean-Marie: Az emberi jogok egyetemessége (ford. Szávai János) – [május] 37. p.
- SKOLIMOWSKI, Henryk: A politika értelmezése spirituális távlatból (ford. György Lajos) – [július] 7. p.

PSZICHOLÓGIA, PSZICHIÁTRIA

- KOPP Mária: A család mint a bizalom alapja (Az MDNP családpolitikai konferenciáján – 1997. október 4-én – elhangzott előadás szerkesztett változata) – [november] 35. p.
- LÁNYI Gusztáv: Kis (magyar) alkotmánytani pszichológia – [május] 17. p.
- MOHÁS Lívia: A női entitás aphroditéi vonaláról – [május] 147. p.
- MOUSSONG-KOVÁCS Erzsébet: Munkanélküliség gyermekszemmel (Elhangzott a Munkanélküliek és Álláskeresők Egyesületének Országos Szövetsége pályázatának gyermekrajz-kiállítás megnyitóján, 1996. szeptember) – [november] 51. p.
- SZARKA Miklós: „Engedjétek hozzám...” Család- és házasságsegítés ma (Az MDNP családpolitikai konferenciáján – 1997. október 4-én – elhangzott előadás szerkesztett változata) – [november] 24. p.

SAJTÓELMÉLET, MÉDIA, TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ

- BERSZÁN György: Újságírói magatartásformák és a rendszerváltás – [március] 148. p.

CLUZEL, Jean: A televíziónéző felelőssége (ford. Erős Judit) – [szeptember] 17. p.

DÉVAI Judit, Sz.: „Ez egy '56-os boom...” avagy az ártatlan néző esete a közszolgálati televízióval, a forradalom negyvenedik évfordulóján – [július] 135. p.

GIVADINOVITCH, Bochko, M.: Nyitott televíziópiac és közszolgálat (ford. Kelemen Tiborné) – [szeptember] 11. p.

JANKOVICS Marcell: Az idő ma – [szeptember] 33. p.

KÉZDI-KOVÁCS Zsolt: Honnan jöttünk és hová megyünk? Gondolatok a hazai televíziózásról – [szeptember] 25. p.

KODOLÁNYI Gyula: Milyen lesz a televíziózás? – [szeptember] 7. p.

SZABADOS György: Akusztika és zene – [szeptember] 39. p.

SZOCIOGRÁFIA

BODOSI György: Népeségfogyás, agrárpolitika, vállalkozókedv. Egy dunántúli falu fél évszázada – [szeptember] 111. p.

OLÁH Sándor: Egy „előrenéző” ember – [március] 94. p.

PEKÁR István: Egy elszalasztott lehetőség. Földönjárók és földönfutók [november] 77. p.

SZOCIOLÓGIA

CSEH-SZOMBATHY László: A magyar családmodell (Az MDNP családpolitikai konferenciáján – 1997. október 4-én – elhangzott előadás szerkesztett változata) – [november] 45. p.

KOVÁCS Imre: A gazdasági cselédek kereseti és megélhetési viszonyai (Megjelent a Magyar Szemle 1935. novemberi számában) – [december] 195. p.

MOUSSONG-KOVÁCS Erzsébet: Munkanélküliség gyermekszemmel (Elhangzott a Munkanélküliek és Állás-

keresők Egyesületének Országos Szövetsége pályázatának gyermekrajz-kiállítás megnyitóján, 1996. szeptember) – [november] 51. p.

NORBERT-HODGE, Helena: Helyi közösségek és gazdasági hatalom (ford. György Lajos) – [november] 59. p.

SZABÓ János: A hadsereg a magyar társadalomban – [november] 117. p.

SZARKA Miklós: „Engedjétek hozzám...” Család- és házasságsegítés ma (Az MDNP családpolitikai konferenciáján – 1997. október 4-én – elhangzott előadás szerkesztett változata) – [november] 24. p.

TISZAVÁRY Ervin: A rászorultsági szindróma – [május] 121. p.

TÁNCMŰVÉSZET

MUHARAY Edit: A magyar táncnyelv és táncszínház. Interjú Novák Ferencsel – [szeptember] 55. p.

TÖRTÉNELEM

BODOSI György: Klió ártatlanságáért. A falusi változásokról szóló írások hiteléről – [május] 131. p.

GRATZ Gusztáv: Közép-Európa balkanizálódása (Megjelent a Magyar Szemle 1928. májusi számában) – [december] 137. p.

HOLLÓSI Szonja összeáll.: Az '56-os forradalom a marokkói sajtóban – [november] 9. p.

KISS Sándor, M.: És újra Recsk: a Szökés – [július] 159. p.

KOSÁRY Domokos: A Görgey-kérdés. Beszámoló egy könyvről (Megjelent a Magyar Szemle 1936. novemberi számában) – [december] 215. p.

MARKÓ Árpád: Mátyás, a hadvezér (részlet) – [május] hátsó borító

MUTAFCSIEV, Petar: A bánsági bolgárok. A Bánságba költözésük 200. évfordulója alkalmából (ford. Csíkhelyi Lenke) – [július] 121. p.

- NAGY Miklós Mihály: Az első magyar földrajzi utazó: Julianus barát – [július] 87. p.
- PRITZ Pál: Német elképzelések az európai békéről Sztálingrád előtt – [július] 105. p.
- RÓNAI András: Egy német nemzetiségi térkép (Megjelent a Magyar Szemle 1935. júniusi számában) – [december] 168. p.
- SAÁD József: A reformkonzervativizmus lapja. Közelítések a Magyar Szemléhez – [december] 23. p.
- SZÁSZ Zsombor: A magyarok Erdélyben. A Maniu-kormány kisebbségi politikája (1928–1930) (Megjelent a Magyar Szemle 1934. februári számában) – [december] 147. p.
- SZABÓ János: A hadsereg a magyar társadalomban – [november] 117. p.
- SZABÓ Zoltán: Szellemi honvédelem (Megjelent a Magyar Szemle 1940. márciusi számában) – [december] 223. p.
- SZABÓ Zoltán: Szellemi honvédelem (részletek) – [december] hátsó borító
- SZEKFŰ Gyula: Népiség, nemzet és állam (Megjelent a Magyar Szemle 1934. szeptemberi számában) – [december] 101. p.
- TELEKI Pál: Az európai probléma (Megjelent a Magyar Szemle 1931. márciusi számában) – [december] 118. p.
- THUAL, François: Geopolitika és a magyar identitás (ford. Szávai János) – [szeptember] 77. p.
- ZICHY Mihály: Adalékok a Magyar Szemle történetéhez – [december] 37. p.

VALLÁS

- HIDVÉGI Máté: A keresztény ember küldetése a világban – [május] 190. p.
- LUSTIGER, Jean-Marie: A liberalizmus a társadalmi és a politikai életben (bev. és ford. Szávai János) – [március] 56. p.

PÁZMÁNY Péter: Háborúságinknak és nyavalyáinknak csendességgel szenvedéséért – [március] 5. p.

SÍK Sándor: [Művésznek mondtam az Istent] 1% metafizika – [szeptember] 5. p.

VISSZAEMLEKEZÉS

GERGELY András: A rejtélyes forradalom (A Magyar Polgári Együttműködés megemlékezésén elhangzott előadás alapján) – [március] 70. p.

KÁPLÁN György: Tisztelt Főszerkesztő Úr! – [március] 218. p.

VITA

ALTERN CSOPORT: Mi a baj a laissez faire kapitalizmus apologétáival? Merengés Bod Péter Ákos tűnődéséről – [július] 207. p.

RABÁR Ferenc: A magyar betegség: tűnődések, merengések és sémák – [szeptember] 145. p.

A MAGYAR SZEMLE ILLUSZTRÁCIÓI

DEIM Pál: 1956-os mártíremlékmű (Golgota) Győr, 1993;
bronz – [március] 208. p.

GERLE János (fotó): Makovecz Imre–Péterfy László: Em-
lékmű (Részlet) – [március] 19. p.

GERLE János (fotó): Makovecz Imre–Péterfy László: Em-
lékmű (Részlet) – [március] 55. p.

GERLE János (fotó): Makovecz Imre–Péterfy László: Em-
lékmű, 1944–95, „Azok emlékére, akik nem haltak meg,
de az emléküket tönkretették” – [március] 4. p.

JOVÁNOVICS György: A „Nekropolis”. Az ’56-os mártí-
rok emlékműve a 301-es parcellában. Bejárat. (Fotó:
Szelényi Károly) – [március] 147. p.

JOVÁNOVICS György: Az ’56-os mártírok emlékműve
a 301-es parcellában. Légifelvétel (Fotó: Szelényi Ká-
roly) – [március] 173. p.

LIPCSEY György rajza – [július] 185. p.

LIPCSEY György rajza – [július] 204. p.

LIPCSEY György: 216-A – [július] 176. p.

LIPCSEY György: Csók – [július] 100. p.

LIPCSEY György: Formák V. – [július] 218. p.

LIPCSEY György: Itt, II. – [július] 92. p.

LIPCSEY György: Kompozíció – [július] 56. p.

LIPCSEY György: Madár – [július] 134. p.

LIPCSEY György: Ragadozó – [július] 40. p.

LIPCSEY György: Szerelem – [július] 162. p.
LIPCSEY György: Tüskés oszlop – [július] 64. p.

MAKOVECZ Imre vázlata – [március] 93 p.
MAKOVECZ Imre–Péterfy László: Emlékmű (Részlet, fotó: Gerle János) – [március] 19. p.
MAKOVECZ Imre–Péterfy László: Emlékmű (Részlet, fotó: Gerle János) – [március] 55. p.
MAKOVECZ Imre–Péterfy László: Emlékmű, 1944–95, „Azok emlékére, akik nem haltak meg, de az emléküket tönkretették” (Fotó: Gerle János) – [március] 4. p.

PÉTERFY László–Makovecz Imre: Emlékmű (Részlet, fotó: Gerle János) – [március] 19. p.
PÉTERFY László–Makovecz Imre: Emlékmű (Részlet, fotó: Gerle János) – [március] 55. p.
PÉTERFY László–Makovecz Imre: Emlékmű, 1944–95, „Azok emlékére, akik nem haltak meg, de az emléküket tönkretették” (Fotó: Gerle János) – [március] 4. p.
SZELÉNYI Károly (fotó): Jovánovics György: Az ’56-os mártírok emlékműve a 301-es parcellában. Légifelvétel – [március] 147. p.

SZELÉNYI Károly (fotó): Jovánovics György: A „Nekropolis”. Az ’56-os mártírok emlékműve a 301-es parcellában. Bejárat. – [március] 147. p.

UJHÁZI Péter: Nadapi nap – [május] 172. p.
UJHÁZI Péter: Nézzddd! – [május] 185. p.
UJHÁZI Péter: Ping-pong asztal – [május] 216. p.

VÁRNAGY Ildikó: A 7 rétegű megismerés – [május] 16. p.
VÁRNAGY Ildikó: Apám emlékére – [május] 6. p.
VÁRNAGY Ildikó: Fekvő nő – [május] 48. p.
VÁRNAGY Ildikó: Kígyós nő – [május] 86. p.
VÁRNAGY Ildikó: Orgonás kapu – [május] 102. p.

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: KODOLÁNYI Gyula

Szerkesztőbizottság: BORBÁNDI Gyula,
Czakó Gábor, CSEH-SZOMBATHY László,
MELLÁR Tamás, MOLNÁR Gusztáv,
SZABADOS György, SZÓCS Géza, DR. VARGA Csaba

Szerkesztőség: BANGA Ferenc, BÁCSI István,
CSELÉNYI Béláné, GRÓH Gáspár,
IZINGER Anna, MÁTIS Lívია

Szerkesztőségi titkár: ARANY Emilia

A HETVENÉVES MAGYAR SZEMLE: EMLÉKSZÁM

ÚJ FOLYAM VI.	11-12. SZÁM	1997. DECEMBER
KODOLÁNYI Gyula	A HETVENÉVES MAGYAR SZEMLE	3
KODOLÁNYI Gyula	A MAGYAR SZEMLE ÉS A FIATAL NEMZEDÉK	7
SAÁD József	A REFORMKONZERVATIVIZMUS LAPJA	23

<i>ZICHY Mihály</i>	ADALÉKOK A MAGYAR SZEMLE TÖRTÉNETÉHEZ	37
<i>GRÓH Gáspár</i>	EGYMÁST METSZŐ KÖRÖK	61
<i>BETHLEN István</i>	HAGYOMÁNY ÉS FORRADALOM A POLITIKÁBAN	79
<i>SZEKFÜ Gyula</i>	NÉPISÉG, NEMZET ÉS ÁLLAM	101
<i>TELEKI Pál</i>	AZ EURÓPAI PROBLÉMA	117
<i>GRATZ Gusztáv</i>	KÖZÉP-EURÓPA BALKANIZÁLÓDÁSA	137
<i>SZÁSZ Zsombor</i>	A MAGYAROK ERDÉLYBEN	147
<i>RÓNAI András</i>	EGY NÉMET NEMZETISÉGI TÉRKÉP	167
<i>KERÉK Mihály</i>	MILYEN HÁTRÁNYOKKAL KÜZDENEK KISBIRTOKAINK?	177
<i>KOVÁCS Imre</i>	A GAZDASÁGI CSELÉDEK KERESETI ÉS MEGÉLHETÉSI VISZONYAI	195
<i>KOSÁRY Domokos</i>	A GÖRGEY-KÉRDÉS	215
<i>SZABÓ Zoltán</i>	SZELLEMI HONVÉDELEM	223

Békés Karácsonyt és Boldog Új Évet kívánunk
minden kedves olvasónknak!

V. Kodolányi Gyula

A HETVENÉVES MAGYAR SZEMLE

1927-ben, hetven évvel ezelőtt jelent meg a SZEKFŰ Gyula, majd ECKHARDT Sándor szerkesztette, BETHLEN István gróf alapította Magyar Szemle első száma. Az évfordulót illene megünnepelnie az egész magyar szellemi életnek, mert a polgári demokratikus értékekért, a magyar tudományosság korszerűségéért kevés intézmény tett annyit a két háború közt, mint a Magyar Szemle. De valljuk meg, nem valószínű, hogy a pillanat zsvajába, kínjaiba szédült magyar közélet hajlana ma arra, hogy túlságosan sok figyelmet fordítson az ilyen elmélyedt előzmények előtti tiszteltetésre. Nem látványos a feladat, hogy egy magát reformkonzervatívnak valló történész-publicista szerkesztői politikájában, de akár a harmincas évek reformtörekvéseiben keressük a mának szóló üzenetet. Pedig találnánk eleget.

HA VALAHOL MEG KELL EMLÉKEZNI AZ ÉVFORDULÓRÓL, leginkább a nagy előd nevét viselő mai orgánus az a hely. Amint beköszöntő cikkünkben idéztük a hérakleitoszi mondást 1992 novemberében – mert közben mi is ötévesek lettünk –, nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni. Változik a kor, a pálya, a játékosok. Utódnak vallani magunkat akár szerénységtelenség is lehetne – nem a mi dolgunk eldönteni, hogy színvonalban, a kitekintés tágasságában a nyomába érünk-e annak a lapnak.

Törekvéseinkben mégis van vallottan közös. Mérvadóknak tartjuk magunkra nézve a régi Magyar Szemle polgári demokrata erkölcsét, a mértéktartást, a minőség

igényét és tiszteletét, a véleménynyilvánítás szabadságát, a szabadosság kerülését. Elődünkhöz hasonlóan, a teljes magyarság lapja akarunk lenni, a határookra való tekintet nélkül – s idevág a friss adat, hogy a hétezer nyolcszáz, októberi internetes olvasónk kétharmada nem magyarországi volt. Mérvadónak tartjuk azt, hogy segítenünk kell egy távlatos, korszerű nemzetstratégia létrejöttét.

A MAGYAR SZEMLE MÉLTÓ ÜNNEPLÉSÉHEZ hozzátartozna egy vastag antológia, egy bőséges válogatás kiadása az 1927–1944 között megjelent, több mint kétezeröttszáz cikkből. Hozzátartozna egy alapos, a magyar szellemi élet egész színeképét képviselő szimpozion megszervezése a Magyar Szemle történelmi szerepéről. Erőnkből, lehetőségeinkből ezek megvalósítására most nem futja, de terveink közt megőrizzzük őket. Mostani, ünnepi különszámunk e két nagyobb szabású tervet együttesen, szerényebb keretek közt előlegezi meg. Három új tanulmányban s egy beszélgetésben igyekszünk képet adni a régi Magyar Szemle életéről, mindennapjairól és teljesítményeiről. Az előbbieket filológus szerzői már nem ismerhették a világot, amelyről írnak. Interjúnk alanya, KOSÁRY Domokos, viszont bensőséges résztvevője volt a Magyar Szemle életének, s emlékezéséből kiderül, hogy mi volt e szellemi kör s az ő nemzedéke vállalt küldetése, és mának szóló üzenete.

Emlékezésünk után szűk válogatást hozunk a lap eredeti cikkeiből. A terjedelem korlátai miatt szinte lehetetlen feladatot vállaltunk a válogatáskor. Akár egyetlen évfolyamból is össze lehetett volna válogatni másik hasonló anyagot, nem tizenötéből. Fejtörést okozott a tartalmi szempont is. Mutassuk-e be a lapban közölt, korszerű, magasszínvonalú informálás teljes skáláját a kvantumfizikától a műanyagiparig, a modern képzőművészettől a pénzügypolitikáig? Azt mutassuk inkább be, ami a korban reprezentánsnak számított, vagy azt, ami kiállta az idő próbáját?

VÉGÜL IS BE KELLETT LÁTNUNK, hogy nem mellőzhetjük a lap s a mögötte álló Társaság s a tágabb kör hangadóinak egy-egy írását – másrészt pedig, ezt mintegy kiegyensúlyozva, szervesen kiegészítve, a harmincas évek fiatal nemzedékének legjobb termését. Ebből a válogatásból óhatatlanul a nemzetpolitikai, történetfilozófiai, szociológiai, külpolitikai vonulatok tárulnak fel erősebben. S ez talán helyes is, ha meg akarjuk mutatni a folyóirat helyét a 30-as évek magyar társadalmában, és meg akarjuk éreztetni azt a légkört és mentalitást, amely hónapról hónapra annyi olvasót vonzott maga köré.

Azt a meghatározhatatlan, mégis biztosan érzett légkört, amely a jó folyóiratot eltéveszthetetlenül jellemzi. Amiért tisztelik, szeretik.

1997. november

KODOLÁNYI Gyula

1927

I. kötet

I. szám

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÖF BETHLEN ISTVÁN

SZEPTEMBER

1. A magyar folyóirat problémája	SZERFÓ GYULA
2. Decentralizáció	BERNÁT ISTVÁN
3. Középosztályunk a gazdaságban
tükrében	GESZTELYI NAGY LÁSZLÓ
4. A túlnépesedés problémái	BR. KORNFELD MÓRIC
5. Felsőház és alsóház	ANTAL ISTVÁN
6. A falu szegénye	OLÁH GYÖRGY
7. Németország és a bolsevizmus	MISKOLCZY ÁGOST
8. A magyar társadalom és az idegen
uralom alá került magyar kisebbség
sorsa	JANCSÓ BENEDEK
9. A csehszlovák közigazgatási
reform	FLACHHARTH ERNŐ

FIGYELŐ

Csernoch János	BAKANYAY JUSZTIN
A módszeresen vizsgált hazafiság	KORNIS GYULA
Ázsia felé	HARSÁNYI KALMÁN
Anglia és a középeurópai kérdés	BALOGH JÓZSEF
Rothermere lord akciója	J. B.
Párizsi újjegyzetek	ECKHARDT SÁNDOR
Herczeg Ferenc életrajzából	SURÁNYI MIKLÓS

Szerkesztő
SZERFÓ GYULA

BUDAPEST

1927

Egyes szám ára 2 P

U Kodolányi Gyula

h'm

A MAGYAR SZEMLE ÉS A FIATAL NEMZEDÉK

Beszélgetés Kosáry Domokossal

intéző

– Kosáry Domokos akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia nemrég leköszönt elnöke, egyike azoknak, akik a harmincas évek híres fiatal gárdájához tartoztak a Magyar Szemlénél. Mit jelentett emberileg és szakmailag a Magyar Szemle körébe kerülni? Mit hozott a lapnak ez a huszas-harmincas nemzedék?

– A két háború közti Magyarországról rengeteg rosszat mondtak, csak elfelejtették azt, hogy ez elsősorban egy rettenetesen elavult rendszer volt. Nem volt sem diktatúra, sem fasizmus, hanem egy olyan ósdi, vidékies, két évszázaddal korábbi, majdnem feudális típusú rendszer, amely üreges volt belül. Ezekben az üregekben – valamilyen kapcsolatok révén – kinőhettek új értékek is. A harmincas évek folyamán ez a nemzedék valóban felnőtt. Sőt, már a Klebelsberg-i kultúrpolitika következtében kijutott külföldre. Nem azért küldték ki, hogy elégedetlen legyen a rendszerrel, hanem azért, mert a kulturális emelkedés Magyarország pozícióit erősíthette volna, az adott politika érdekében. Bibó Istvánt nem azért küldték Genfbe jogi tanulmányokra, hogy hazaérve az itthoni demokráciáért küzdjön – de ez lett az eredménye. A történelem maga korrigálta azt, ami az eredeti politikából hiányzott.

E nemzedék tagjai egymást személyesen is ismerték. Lehet egy egész nemzedékről beszélni irodalomban, jogtudományban, politológiában, történelemben, minden téren. S ennek tagjai készültek is arra, hogy rendbe hozzák ezt az országot, európai polgári demokráciát csi-

náljanak belőle. (Most nem beszélek a szélsőbalról, akik nagyon kevesen voltak, a csalódás aztán egy fázissal később érte őket, mint bennünket.) Az 1945–48 közötti időben megpróbált ez a nemzedék valamit csinálni. Persze úgy, hogy a háta mögött tornyosult Sztálin árnyéka, tehát korlátozott lehetőségek között és óriási veszteségek után. Ez a nemzedék többnyire egyetemi és szakmai műhelyek körül alakult ki, elsősorban Budapesten, de nem csak ott, hanem vidéken is, például Debrecenben vagy Pécsen. Én 1931-ben kerültem be az Eötvös Kollégiumba, miután eldöntöttem, hogy nem kísérleti fizikus, hanem történész leszek. Ezt tartottam, ma is ezt tartom nehezebbnek. Azt kérdeztem az egyetemen, hogy szakmailag ki a legjobb. Kikötöttem SZEKFŰ Gyulánál, aki – vitán felül – szakmailag a legjobb volt, s a régi nemesi elfogultságok, a romantikus nacionalista THALY Kálmán-féle idétlenségek, Európával össze nem férő ostobaságok kritikusa volt. Mint egy konzervatív polgári reformer. Az egyetemi évek végén tanársegédféléje lettem, nála doktoráltam, s így természetes volt az, hogy bekerülök a Magyar Szemle garnitúrájába. Nota bene, a Magyar Szemlét én előfizettem az egyetemre való fölvételem pillanatától, tehát 1931-től. Az első cikkem 1935-ben jelent meg – mégcsak nem is történeti cikk volt, hanem a falukutató mozgalomhoz kapcsolódott. Úgy gondoltam, hogy az Eötvös-kollégistáknak nem a gazdasági problémákkal, nem a társadalmi feszültséggel, hanem a művelődés helyzetével kell foglalkozniok.

– *A falukutató mozgalom, Kovács Imre, Kerék Mihály és mások jelenléte a Magyar Szemlében mindjárt egy érdekes kérdést vet föl, mégpedig azt, hogy mennyire volt a Magyar Szemle Szekefű Gyula és Bethlen István szemében „evolucionista” orgánus. Ezt a szót használom, amit 1947-es – sokunk által elhibáztattnak tartott – könyvében, a Forradalom utánban Szekefű Gyula használ. Ott azt mondja, hogy a két háború között az evo-*

lúció útja nem járt sikerrel a magyar társadalomban, ezért van most – 1945–47-ben – szükség a revolúcióra.

– Ezzel a könyvével én sem értettem egyet. Ő ki akarta vele józanítani a magyar középosztályt. Tudniillik ezt ebből a perspektívából kell nézni: létezett egy szokásos nagy magyar ábránd akkor, tudniillik, hogy ez az orosz ügy öt percig tart, mert bejön CHURCHILL vagy TRUMAN vagy kicsoda, és akkor visszaáll a régi magyar világ, vagy legalábbis valami hasonló. Ezzel szemben írta Szekfű azt a könyvet, kihegyezve arra, hogy ez tartós dolog lesz. Én nem tartottam annyira tartósnak, még annyira sem, mint amennyi lett. Ő viszont sokkal tartósabbnak hitte az orosz jelenlétet, mint amilyennek bizonyult. Ezért úgy érezte, hogy ezzel az illúzióval szemben föl kellene lépnie, mert különben még veszélyesebb helyzetbe jutunk. Viszont, ha az új orientációhoz jó arcot vágunk, akkor simábban megússzuk. Ez volt az ő illúziója.

– Volt benne – indíttatásában – egy jó adag réalpolitika is, olyan réalpolitika, ami azt mondhatnám, hogy metszően, félelmetesen, messzelátóan hideg. A ráció végletes fegyelme, és a régi világ kudarca miatti indulat. De úgy látszik, azt is gondolta, hogy valóban lehet együttműködni az oroszokkal és ez még mindig a jobb dolog. Valószínű, hogy ő, aki már a harmincas évek elején látta a két totális rendszert szerkezeti hibáit és az elfogadhatatlanságát, tulajdonképpen nem fogta föl, hogy mi a bolsevizmus, mit értenek a kommunisták világforradalmon.

– Mélységesen vallásos, szigorú erkölcsű ember volt. Egy ilyen embernek nehéz elképzelnie a totális rendszerek igazi arcát, szóval egy más agyberendezés, egy más világkép, egész más légkör kell ahhoz, hogy valaki beleélje magát. Szekfű a nácizmust hamarabb fölismerete valódi mivoltában. Emlékszem, még harmadéves egyetemista voltam, mikor a legsötétebb képet festette előttem Németországról. Vége BELOW, HEINECKE és RANKE

nagy német hagyományának, amelyhez a legszorosabb szálak fűzték a magyar történetírást – mondta nosztalgiaival és szorongva. Gengszterek kerültek uralomra, és ezekkel a kapcsolatot meg kell szakítani.

– *A lágerrek és a gulagok valóságát Bethlen vagy Szekfű nem tudta elképzelni. És ezt nem is lehet fölírni nekik, mert ez cezúra volt a történelemben. Bethlen István a németek elől menekülve, orosz fogságba kerülve, azt hitte, hogy méltányolni fogják németellenes szerepét. Hát túlságosan is méltányolták. A bátor embereket veszélyesnek tekintették.*

– Lehet, hogy Szekfű úgy gondolta, hogy ahogy Erdélyben lehetett létezni évszázadokon át, úgy lehet majd az oroszok alatt is. Szultánnal magunk fölött, de valami önállósággal. Nem kellett a mohácsi csatát nemzeti ünnepé nyilvánítani s törökül megtanulni.

– *Ezért vállalta el a moszkvai nagyköveti posztot, amibe, Szabó Zoltán megítélése szerint, lényegében belehalt.*

– Igen. Én viszont akkor is, 1946–47-ben azon a véleményem voltam, hogy itt igenis teljes gleichschaltolás következik be, ha a nemzetközi viszonyok megengedik. Meggyőződésem, hogy RÁKOSI és RÉVAI számára is meglepetés volt ennek gyors lejátszódása. Eleinte hangsúlyozottan visszafogták a bolsevizáló hajlamot. Amennyire én megítélem, az oroszok legalább addig vártak, amíg a lengyelkérdés megoldódik. A lengyelkérdés sokkal lényegesebb ütközőpont volt, mint Magyarország. A lengyelek HITLER áldozatai voltak, mégis át kellett adják a keleti területeket, és a gleichschaltolás náluk éppúgy bekövetkezett *jutalmul*, mint nálunk *büntetésül*. Addig, amíg a lengyelkérdés meg nem oldódott, érdemes volt egy kirakatot tartani a világ számára: íme, Magyarországon demokrácia van, működik a parlament.

– *Joggal feltételezhetjük, és gondolom, hogy ezt magánbeszélgetésben is sokszor kifejtette Szekfű, hogy evolucionistán gondolkodik a Horthy-rendszerrel.*

– Ő reformkonzervativizmuson nem azt értette, hogy a rendszer statikus, egyszer és mindenkorra mereven áll. A *Három nemzedék* 1934-ben megjelent új kiadásában nagyon komoly reformokat javasolt a földkérdés megoldására, és egy csomó más olyan dolgot, amihez a rezsim nem óhajtott és gyakorlatilag nem mert hozzányúlni. Ez nem egy statikusan zárt gondolat volt, hanem egyenesen föl-szólítja az ifjúságot, hogy haladjanak a reformok felé.

– Idézném is Szekfűt. 1943-ban, méltatva a centristákat, Eötvöséket, Lukács Móríc kapcsán mondja krédóját a konzervativizmusról: „csak a haladás és reform emberei lehetnek a szó valódi értelmében konzervatívok”. Ebből nyilvánvaló: nem volt véletlen ahogy az akkori fiatalok bekerültek a Magyar Szemle szerzőgárdájába, a maguk korszerű, nyitottabb szemléletével, megjárva Nyugatot, köztük olyan radikális gondolkodású emberek is, mint Kovács Imre és Szabó Zoltán. Nem pusztán arról volt szó, hogy Szekfű nagyon tisztelte a tehetséget mindenkinben, hanem valószínű, hogy 1927-től ő maga és Bethlen is átment egy átalakuláson. Szembesülve azzal a nagy gárdával, akik a Magyar Szemlébe kezdettől írtak, a szellemi élet más köreivel, az ország érdeesebb valóságával, bizonyára az ő gondolkodásuk is fejlődhetett, rugalmasabbá vált. Ha elolvassuk az 1934-ben a Magyar Szemlében megjelent *Forradalom és hagyomány a politikában* című Bethlen-esszét, joggal merül fel bennünk a kérdés, hogy az az államférfi és politikai gondolkodó, aki ilyen világosan látja a század alapvető politikai dilemmáját, miért nem tudta megcsinálni a szükséges politikai reformokat a húszas években – a társadalmi reformokra gondolok.

– Ők egy magas szintű nemzetpolitikai szemlét akartak indítani, egy olyan tábor központjaként, amely a fiatalokkal növekszik. Én diákkoromtól nagyon jó viszonyban voltam Kovács Imrével és Szabó Zoltánnal, a falukutatásba való bekapcsolódásom is úgy történt, hogy láttam, hogy ők mit csinálnak. Kovács Imre akkor is és utóbb is, az interjúiban, Amerikában a hetvenes években, mindig nagy sze-

retettel beszélt Szekfűről, állítva, hogy nem igaz az, amivel NÉMETH László vádolta, hogy megroppantja a gerincüket. Erre válaszolt Kovács Imre annak hangsúlyozásával, hogy teljes nyitottsággal fogadták a Magyar Szemlénél, és ő is tudott hatni az idősebbekre. Kölcsönös eszmecsere folyt az idősebb és fiatalabb nemzedék között. Szerintem ebben igaza volt. Amikor az ember ebbe a körbe került, az volt az érzése, hogy nem akarnak ráerőszakolni egy gondolkodásmódot, nem akarják „beléptetni” sehova, hanem olyan fórumot adnak számára, ahol saját gondolatait képviselheti, és megvitathatja nála lényegesen idősebb és befolyásosabb emberekkel. Mert ez volt, a folyóirat mellett, a Magyar Szemle Társaság másik nagy pozitívuma. A teák, a ritkábban rendezett vacsorák erre adtak lehetőséget. Engem huszonnégy-huszonhárom éves koromban mutattak be KÁNYA Kálmánnak, WEIS Istvánnak, GRATZ Gusztávnak (akivel később nagyon sokszor találkoztam), SZÁSZ Zsombornak, BETHLEN Istvánnak. A fiatalok olyan közegbe kerültek, ami a politikai és szellemi elitnek volt tekinthető.

– Az a benyomás támad bennünk a Magyar Szemléről, hogy Bethlen és Szekfű ezt a folyóiratot egy új magyar civil service, egy Weber-i értelemben vett felvilágosult és magas erkölcsiségű közhivatalnok-gárda, egy professzionális értelmiség iskolájának szánták. E feltételezést erősíti annak a korszerű külügyér-gárdának a megjelenése, amelyik a harmincas években nő fel: Szegedy-Maszáék Aladár és sokan mások. Ezek az emberek, akik Bethlen és Teleki Pál vonalát képviselték, a háború éveiben mindig a kiugráson dolgoztak, bárki volt is a külügyminiszter és a miniszterelnök.

– SZEGEDY-MASZÁK az emlékirataiban meg is jegyzi, hogy Szekfűvel milyen közeli viszonyba tudott jutni. Ami, mert rendkívül skrupulózus ember volt, lehetetlen lett volna, ha nincs meg az a nyitottság, amit ő is érzékelt.

– Nagyon sokarcú, vagy legalábbis kétarcú volt a Horthy-rendszer. A Magyar Szemlében a külpolitika formálói, szürke

eminenciásai írtak, és az az érzésem, hogy azok a szemleírók is, akik nem voltak külügyi szolgálatban, ők is a megbízhatóbb kormányzati forrásokból kapták az információikat. Tehát lehet azt mondani, hogy a Magyar Szemlének igenis erős köze volt a magyar külpolitika műhelyéhez, és ilyen értelemben ez nagyon jó szakmai háttérű, magas színvonalú külpolitika volt.

– A Magyar Szemléből nem lehet a magyar politikai gondolkodás átlagszínvonalára következtetni.

– *Fölvetődik az, mennyire volt szerves a helye a folyóiratnak a magyar középosztályban, a magyar értelmiségben, milyen volt a hatása?*

– Ennek a társadalomnak volt egy elitje, amelyik humanus nacionalizmust képviselt, patriotizmust, ami a nemzeti és európai érdekekkel összefér. Ez a réteg elég szűk volt. Ebben a rétegben viszont óriási hatása volt a Magyar Szemlének. Szélesebb azért nem lehetett, mert tele voltunk ostobákkal, olyan érzelgős és indulatos ostobákkal, akik egy történelmi sokk hatására – mint amilyen Trianon volt – minden társadalomban felszínre szoktak jutni. Nem először bukkantak fel nálunk sem, mert 1849 után is volt ilyen. A századvég politikai bajai onnan eredeztethetők, hogy a 48-as nemzedék után azok jöttek, akik a Bach-korszakban jártak, vagy nem jártak, iskolába.

– *A Magyar Szemle nem csak tartalmában akarta a – legjobb értelemben vett – polgári értékeket közvetíteni, hanem attitűdjében is.*

– Szekfű a szolid hangot és a professzionizmust követelte meg nagyon keményen. Száműzni akarta a fölösleges érzelmeket és indulatokat, és mindenben valamifajta mérték állt a szeme előtt, amikor a lapot szerkesztette. Pedig nagyon sok érzelem volt benne, de a szó jó értelmében. Nem az értelem helyett volt érzelem, hanem az értelmi eredményeket átfutó érzelem volt ez. Ő az indulatokat és a másodrendű, alacsony szintű nacionalizmust tartotta életveszélyesnek.

– Volt egy olyan száma a lapnak, talán az 1932-es, az ötéves évfordulóra kiadott, amelyből tizenegyezer példányt adtak el, és általában, máskor is sok ezer példányban fogyott el. Vajon mondhatjuk-e, hogy vékony volt az elit, ha ilyen sok példányban fogyott el ez az igényes folyóirat?

– A magyar értelmiségnek, középosztálynak volt egy felső rétege, amely értelmes emberekből állt (talán a katonáknál és a megyei főszolgabíráknál volt ez másként), tehát létezett egy elég jó értelmiségi gárda. Az emberek önmagukban nem egyformák, több lehetőség lakik mindenki-ben. Ha egy ilyen elavult, önző, ostoba, öngyilkos rendszer helyett, mint amilyen a két háború közötti volt, európai demokratikus berendezkedésünk lett volna, ezek az értelmiségiek jól megállták volna a helyüket. Alkalmam volt Franciaországban, Angliában, Amerikában látni, hogy a magyar középiskolák, egyetemek neveltjei jobb színvonalat képviseltek, mint a nyugatiak – talán éppen a Klebelsberg-i politika eredményeképpen. Tehát nem áll az, hogy ez gyenge társaság volt, csak nem volt hatalom a kezükben.

– Tragikus történelmi iróniának tartom, hogy Bethlen István, aki mindvégig Horthy legbelsőbb tanácsadója volt, végső soron ennyire nem volt hatékony a nagypolitikában.

– Bethlennek is voltak illúziói. 1941 őszén, Pearl Harbour japán megtámadása előtt, amikor megjöttem Amerikából, sorra hívtak vezető politikusok, és én mindenkinnek elmondtam, hogy Nyugatról majd a szövetségesek, Keletről az oroszok jönnek, és Németországot össze-roppantják, mint a diót. Ezt egyedül Szekfű hitte el. Bethlen sem hitte el, azt mondta: ebben tévedsz, ha ez így lesz, akkor az oroszok behatolnak Közép-Európa szívébe. Ezt az amerikaiak és az angolok nem engedhetik meg maguknak... Ez tipikusan a klasszikus diplomácia, a 18., kora 19. századi gondolkodás megnyilvánulása. Ebben nagyon sok gyakorlati bölcsesség rejtett, csak éppen nem így gondolkodtak a szövetséges hatalmak.

– Eszembe jut megint Szekfű könyve, a Forradalom után, ahol azt írja, hogy az amerikaiak tulajdonképpen elég könnyű lelkiismerettel hessentették el a Churchill-féle partraszállási tervet, tehát azt, hogy délről, a Balkán vagy az Adria felől törjenek föl a szövetségesek Magyarország, majd pedig onnan Ausztria és Németország felé. Ők úgy gondolták, fontosabb az, hogy kevés amerikai essék áldozatul – mert a Churchill-féle megoldás sokkal több saját emberáldozattal járt volna –, mint az, hogy az oroszok ne nyomuljanak be mélyen Közép-Európába.

– Az angolok sem voltak igazán határozottak, de a magyar diplomácia rájuk alapozott. VERESS László eljött hozzám 1943 tavaszán azzal a kéréssel, hogy a Teleki Intézet indítson angol nyelvű folyóiratot és adjon ki angol nyelvű könyveket, mert ősszel itt lesznek az angolok. Én ezt valószínűtlennek tartottam. De sokan az utolsó pillanatig bíztak benne. BARANYAI Zoltán, volt Eötvös-kollégista, még 1944. március elején is azzal jött, hogy erre számít a magyar külpolitika.

– Mai szemmel nézve meglepő és megható, hogy egy ilyen hírvű és státusú tudós, mint Szekfű, minden kéziratot hajlandó volt megnézni. A szerkesztés kérdéseiben nem egyedül döntött, és a kéziratokat sem egyedül gondozta. Előbb Balogh József, később Bisztray Gyula vezette a szerkesztőség napi munkáját. A lap szellemi és társadalmi élete inkább a társaság által szervezett teákon és vacsorákon zsongott. A társaság vacsoráira kik voltak hivatalosak?

– Az volt az előkelőbb, a szűkebb körű. A szélesebb, a tágabb meghívott kör volt a tea. A fiatal szerzőket először a teára hívták meg. Megnéztem a bejegyzéseimet: 1935 márciusában én már vacsorán voltam. Akinek a cikket elfogadták, bekerült a Társaságba, meghívták a teára. Hogyha már elfogadottabb volt az illető személye is, akkor meghívták a vacsorára.

– Hogy folytak le a vacsorák, elhangzott-e beszéd vagy referátum?

– Nem. Beszélgetés folyt. Úgy, hogy vacsora előtt és után félre lehetett vonulni, beszélgetni. Amikor először te-ára voltam hivatalos, Szekfű körbevitt, bemutatott a többi vendégnek. A vacsorákon Bethlen ült az asztalfőn, és meg volt szabva a többiek helye is. De a vacsora után félrevonulva, már Bethlennel is lehetett beszélgetni. Első alkalommal bemutatták az illetőt, és legközelebb már oda lehetett menni hozzá. Ez azért volt fontos, mert az európai viselkedésnek, a tárgyalási formáknak azt a szintjét, amit most 1990 utáni nemzedékeknek kell újratanulni, ott egy fiatal ember magától értetődően sajátította el, mint a tánciskolai szabályokat. Számomra ez a tapasztalat nagyon megkönnyítette, hogy később Franciaországban vagy Angliában egy ilyen társaságban hogy kell mozogni, hogy kell az embereket megszólítani.

– *A diplomácia tulajdonképpen a szocializáción múlik. Sokkal több minden dől el a fehér asztalnál, vagy egy folyosói beszélgetésen, mint a tárgyalóasztalnál. Nyelveket kell tehát ismerni, de a kultúrájukkal együtt, és a viselkedés kultúráját.*

– A szocializációt itt kell kezdeni. Ha később külföldre kerül diplomataként valaki egy ilyen iskolából, akkor jól boldogul...A Magyar Szemle jelentőségéről szólva szeretném kiemelni: nem extrém nacionalista lap volt, de nagyon határozottan képviselte a nemzeti érdekeket. Abban az időben az egyetlen olyan központi orgánus volt, amely rendszeresen figyelemmel kísérte a határon túli magyarság dolgait. Nagyon higgadt formában. Különösen közeli ismeretem Szász Zsombort, mert 1943-ban ki akartak adni tőlem egy angol nyelvű könyvet, amit Szász angol felesége, Elza fordított. Gyakran megfordultam a lakásukban is. Közelről láttam, hogy egy régi függetlenségi párti politikus, nagyon higgadtan és reálsan, hogyan kíséri figyelemmel a szomszéd országban lezajló folyamatokat. Az I. világháború előtti világnak a kritikáját két embertől kaptam meg – Szekfűtől már korábban –, Szász

Zsombortól és Gratz Gusztávtól. Gratz Gusztáv ma is nagyon használható könyvet írt a dualizmus koráról. Érdekes módon, Bethlennel kapcsolatban nagyon kritikus volt – szóban. A csehekkel kapcsolatos elutasító attitűdjét hibásnak tartotta.

– Szembetűnő, hogy a Magyar Szemlének milyen jó volt a kapcsolata a sajtóval, a legjobb sajtóval, a Magyar Nemzettel, a Magyarországgal, ami egy ilyen, látszólag talán merev, komoly folyóirat esetében szembetűnő.

– Nem volt merev ilyen szempontból a Magyar Szemle. Szekfű és PETHŐ Sándor például nagyon jó viszonyban voltak egymással. A Pester Lloydot OTTLIK György vette át, az irodalmi rovatát pedig KERESZTURY Dezső. Más műfajokban, de többé-kevésbé egyazon értelmiségi elitnek volt az orgánuma mindegyik említett lap.

– Egyszer ki kellene adni egy olyan Magyar Szemle-antológiát, amely bemutatja a lap rendkívül széles érdeklődési körét a modern fizikától a képzőművészetig, Rapaics Raymundtól Kodály Zoltánon át Genthon Istvánig. Láttuk, hogy a legerősebb a nemzetpolitikai vonulat, s ezen belül, s ezen túl is a külpolitikai tájékozódás. Minden számban van két-három olyan cikk, melynek alapján az olvasó nagyon pontosan követhette a külpolitikai fejleményeket Ottlik György és Gogolák Lajos rendszeres szemléiből, de más cikkekből is. Felvetődik, hogy milyen volt a viszonya a Magyar Szemlének a tudománnyal, és milyen volt a státusa a tudósok szemében.

– A történettudományról tudok nyilatkozni. Ezeket az értelmiségi csoportokat nagymértékben megosztotta még a két háború között is a vallási kérdés. A történettudományban volt egy protestáns és egy katolikus csoport. A katolikushoz tartozott Szekfű, ECKHARDT Sándor jogtörténész fivére, ECKHART Ferenc, ZOLNAI Béla stb. A másik, a protestáns csoport, az akadémián belül túlsúlyban volt. A kitűnő és tisztességes DOMANOVSKY Sándor volt az Akadémián és a Történelmi Társulatban a fő ember, s az ösz-

töndíjtanácsnak is ő volt az elnöke. Én abban a sajátos helyzetben voltam, hogy engem Szekfű mint tanítványát és Domanovszky mint luteránust támogatott. A protestánsoknál viszont ott állt, a tábor szélén, MÁLYUSZ Elemér, aki Szekfűvel szemben régi protestáns köznemesi álláspontot képviselt. 1920-ban Szekfű megírta a *Három nemzedéket*, ezzel szemben Mályusz Elemér megírta a *Századunkban* a reformkor nemzedékét, amiben ő azzal védi meg a magyar nemességet, hogy ha nem jön az az átkos jakobinus összeesküvés, akkor Magyarország olyan reformokat csinált volna, hogy az Angliáig elér. Mályusz hallatlanul szorgalmas, kitűnően fölkészült ember volt, alapvetően téves koncepciókkal – mint ez is.

– Mindenesetre abból, amit mondasz, világos, hogy a Magyar Szemlében a vezető történészek is írtak. Tehát olyan lap volt, amely esszézerű írásokat közölt, de amelyik tudományosan is nagyon tekintélyes volt.

– Azt hiszem, hogy bizonyos fokig a rossz társadalmi fejlemények segítettek a Magyar Szemlének abban, hogy nagy visszhangja legyen, mert a nagyon zárt társadalomnak a kiszélesítésén fáradozott s ez pozitív töltést adott neki. Manapság nincs ilyen zártság, de nincs is part, egy nagy tó van, zavaros vizek, ahol minden napvilágot láthat.

– A Magyar Szemle – a hivatalossággal, a reformerekkel, a gazdasági emberekkel, a vezető tudósokkal olyan szellemi műhely volt, amely érintkezett Babits szellemi holdudvarával, de a népi írók körével, az Eötvös-kollégista tudósok körével és így tovább. Ebben az a törekvés nyilvánult meg, hogy a Magyar Szemle az integráló közép szerepét akarta betölteni. Babits a Magyar Szemle kiadásában jelentette meg a Dante-kommentárokat és az *Amor Sanctust*.

– A magyar jellemről szóló esszéje pedig, amelyet igen fontos írásnak tartott, a *Mi a magyar?*-ban jelent meg. Ekkoriban Szekfű és Babits nagyon jó viszonyban voltak egymással.

– *Szekfű pályáján a Magyar Szemle ideje külön korszaknak, talán legérettebb korszakának is tekinthető.*

– Ő 1926-ig Bécsben dolgozott, utána egy év kutatóútra ment Itáliába. Azután kezdte a Magyar Szemlével együtt pesti tanári működését. Ez az ő igazi korszaka. Mert 1938 után politikailag még működik, de már egyetlen nagy tudományos munkáját sem fejezte be. Súlyos beteg lett. Az utolsó képein, 70 év körül látható, hogy az egyik szemét elöntötte a vér, akkoriban már alig tudott a lábára állni. 1938-ban, amikor Angliába indultam – és mert addig Szekfű még nem járt Párizsban, bár Anatole FRANCE-ról írt az Eötvös Kollégiumban –, úgy terveztük, hogy elkísér Párizsig, s én majd körbevezetem, de olyan beteg lett, hogy nem tudott eljönni. Úgyhogy a béketárgyaláson járt életében először Párizsban... 1938-tól súlyos beteg volt, érrendszeri betegségek voltak ezek, trombózis a lábában, a szeme bevérzett.

– *Ez azt jelenti, hogy Eckhardt Sándor Szekfű betegsége miatt vette át a lap szerkesztését. Hozott ez valamilyen változást?*

– Nem. Szekfű már kialakított egy irányt és Eckhardt ezt követte. Eckhardt kérte tőlem az amerikai magyarokról szóló cikket, ő szervezte meg az ünnepi Szekfű-számot, jó viszonyban voltunk...

– *Milyen változást jelentett a Magyar Szemle számára Ausztria náci bekebelezése, az Anschluss?*

– A fenyegetettség érzése megnőtt, ezzel függött össze, a *Mi a magyar?* kiadása is. A nemzetkarakterológia erősen vitatható műfaj, de ebben az esetben jó politikai eszköz volt. Szekfű nálam vészelte át az üldöztetések idejét. 1944 szeptemberében valaki azzal jött hozzám, hogy Szekfű kéri, keressem fel. Szekfű azt mondta, neki nincs hova mennie, segítsék rajta.

– *Nyilván sejtette, hogy rajta van a nyilasok és a Gestapo feketelistáján, közismert nézetei, kapcsolatai és tevékenysége miatt...*

– Igen. A felesége bécsi zsidó nő volt. Ő maga pedig elég exponált volt politikailag. Nálunk, a sashegyi villában rejtettük el őt feleségével együtt. Odaadtam neki az apám – aki akkor már nem élt – iratait, az anyám viszont élt még és nagyon közismert volt, így Szekfűnét az ő igazolványaival nem lehetett igazolni. A húgom férjhez ment egy aradi fiúhoz, akinek az anyja szász származású és nevű erdélyi bárónő volt, elkértem az iratait. Ezeket kapta meg Szekfű felesége. Az alkalmazottak is azt hitték, hogy Szekfű az apám, Szekfűné pedig a bárónő. 1944 novemberében a házmesterné azt mondta: doktor úr, nagy baj van: a bárónő állandóan bejár a papa szobájába, tessék vigyázni!

– Mindezek után, ilyen antifasiszta múlt és Szekfű személye ellenére, 1946-ban a Magyar Szemlét le akarták foglalni, mint fasiszta terméket. Minden elérhető Magyar Szemlét bezúztak ezekben az években, ugyanakkor a Magyar Szemle remek terjesztésének bizonyítéka, hogy Bisztray ekkor azt mondta: hogy semmi baj, mert Nyugaton több száz teljes sorozat maradt meg. Tehát ez azt jelenti, hogy a világ összes mérvadó egyetemére és könyvtárába járt a lap.

– BISZTRAY nagyon ügyes volt ebben a tekintetben. Ő hatékony ember volt. Azt az anyagot, ami a Széchényi Könyvtárban van, Bisztray hordta be darabonként, és minden adagot ellátott magyarázó szöveggel.

– Ha visszatekintek, azt gondolom, hogy a Magyar Szemle tragikus sorsú lap, hiszen nem önszántából szűnt meg. Meg kellett szűnnie, amikor a németek megszállták az országot, 1944 márciusában. Tulajdonképpen az ember azt hinné, hogy az érdemei, a színvonala miatt folytatható lett volna 1945 után, holott nem ez történt, lefejezték.

– Az oroszok, a kommunisták ezt a lapot utálták a legjobban, a minősége, a szelleme miatt. Szekfűnek ez fájt a legjobban. Ha valami fájt neki, az az volt, hogy a Magyar Szemlét nem lehetett folytatni.

– Rengeteg értékes alkotója volt ennek a lapnak. És azt hiszem, ezek közül sokan végleg kikerültek a látómezőből. A ti nemzedéketek sok tagja, korlátozott lehetőségek között, a tudomány legértékesebb gárdájának lehetett reprezentánsa később, amely az 50–60-as években is meg tudta őrizni a magyar tudományokban azt a színvonalat, amiből indult. Ugyanakkor óriási tudósok, más szellemi emberek teljesen eltűntek, mint például Kerék Mihály, Bisztray.

– Gratz meghalt 1946-ban, Szász meghalt, JULIER meghalt. Az én nemzedékemből, aki nem halt meg, az ebben a furcsa demokratikus próbálkozásban részt vett – Bibó karrierje mutatja ezt –, amennyire lehetett, nagyon szűk korlátok között, óriási lefejezések után. Az Irodalomtörténetben írtam erről SZABÓ Magda nyolcvanadik születésnapjára, *A búcsúzások éve* címmel. Ebben néhány jellegzetes esetet írtam le. A Magyar Szemle körének életrajzi vizsgálatát, hányan haltak meg, hányan mentek el. Ott volt például szegény BUDAY Kálmán, a Magyar Nemzeti Bank munkatársa, aki kiváló cikkeket írt a Magyar Szemlének a nemzetközi pénzügypolitikáról. Lelőtték, még ma sem tudni, hogy a németek-e, vagy az oroszok. (A felesége angol asszony volt, a háború kitörése után azonnal Jugoszlávián keresztül távozott.) De Budayt valószínűleg fosztogató katonák ölték meg.

– Az új – a mostani – Magyar Szemle beköszöntő számában, 1992 novemberében, ahol illő tisztelettel, szerénységgel szögeztem le az új szerkesztőség nevében, hogy egy folyóirat fél évszázad után eredeti jellegében nem folytatható, írok arról, hogy olyan szellemi erő, olyan fiatal szellemi és politikai elit felbukkanásának adja tanújelét a harmincas évektől a Szekfű-Eckhardt-féle Magyar Szemle, és persze a kor más orgánumai is, amely meg tudta volna csinálni a magyar társadalmi reformot, ha nem következik be a világháború.

– Teljesen egyetértek veled. Ez az én véleményem is. Párizsi naplómban 1937-ben azt írtam le, hogy szörnyű,

hogy hét év múlva még csak annyi idős leszek... S azért nem lesz időnk arra, hogy megcsináljuk Magyarországot átalakítását, mert közbejön a világháború. Én akkor már elháríthatatlannak láttam a háborút.

– *Ez a hihetetlen nagy egyéniségeket feldobó, harmincas években indult nemzedék talán a legnagyobb volt századunk magyar történelmében. Még szétszórátásában is óriási teljesítményekre lett képes, még a hatvanas években is. De nem tudta elvégezni, mint nemzedék, a történelmi hivatását*

– Nem tudta elvégezni azt a feladatot, hogy ebből az országból csináljon egy rendes polgári demokráciát. Ezt megakadályozta – megannyi következményével – a világháború. Elszánásából, energiájából jutott még annyi, hogy az említett nagy teljesítményeket hozzák létre a megtizedelés, szétszórátás után a túlélő egyéniségei a maguk helyén.

KODOLÁNYI Gyula

X07:93

Sadd y örsel

hm

A REFORMKONZERVATIVIZMUS LAPJA

Közelítések a Magyar Szemléhez

SZÁZADUNK SZELLEMI ÉLETÉT kisebb-nagyobb hatókörű folyóiratok százai dokumentálják, csak néhány, a nem irodalmi szemlék sorában talán három-négy, tűnik ki közülük. A Magyar Szemle ezek közül a korszakos – s egyben korukon túlsugárzó – jelentőségű folyóiratok közül való: a magyar konzervativizmus (eddig) legnagyobb vonzerejű fóruma, s a két világháború közötti évtizedek társadalompolitikai szemléi sorában a legjelentősebb. Ahogy a század első két évtizedének uralkodó eszméit és mentalitásképző értelmiségi beállítódásait a Huszadik Század, úgy a következő évtizedek szellemiségét, néhány újra aktualizálódó kérdésfelvetését a Magyar Szemle jeleníti meg a legmarkánsabban. Fennállása alatt mindkettő – a szó szoros és átvitt értelmében is – szellemi-közművelődési nagyvállalkozás volt.

A Szemle-birodalom

A vállalkozás méreteit a legmegfoghatóbban a következő adatok dokumentálják: 642 szerző 2560 közleménye (mintegy 18 000 oldalnyi szöveg) 199 folyóiratszámában, 46 kötetben. A hét évtizeddel ezelőtt: 1927 szeptemberében indult s a német megszállást követően: 1944 áprilisában betiltott folyóirat első 136 számát – 1938 decemberéig – SZEKFŰ Gyula szerkesztette, 1939-től ECKHARDT Sándor vette át a szerkesztést. Szekfű ekkor sem vált meg a laptól:

szerzőként is gyakran szerepelt, s a szerkesztőbizottság al-elnökeként továbbra is befolyása volt a lapra. A folyóirat formája és felépítése megjelenésének tizenhét éve alatt lényegileg változatlan maradt. Az utolsó évfolyamok a háborús papírhány miatt karcsúbbak, a korábbi háromhoz képest két kötetben is elférnek, több bennük a rövidebb írás. A szokásos 12-16 közlemény azonban ekkor is hónapról hónapra megjelent.

A FOLYÓIRATHOZ HÁROM KÖNYVSOROZAT KAPCSOLÓDOTT. A *Magyar Szemle Könyvei* a szellemi elithez szóltak. Ebben a sorozatban társadalom- és történettudományi monográfiák, szellemtörténeti tanulmányok, esszéválogatások jelentek meg. Mindig első kiadású s általában kultúrtörténeti jelentőségű könyvek: például Szekfű Gyula Bethlen Gábor-monográfiája (1929), WEIS István szociográfiája (*A mai magyar társadalom*, 1930), HORVÁTH János irodalmi műveltségünk kezdeteit feldolgozó monográfiája (1931), BABITS Mihály középkori himnusz-fordításai (*Amor Sanctus*, 1932), GRATZ Gusztáv dualizmusról írott korrajza (1934), GENTHON István másfél évszázad magyar festőművészetét (1935), BIERBAUER Virgil a magyar építőművészetet (1937) áttekintő tanulmányai, Eckhardt Sándor francia szellemről írott esszéje (1936), a magyar azonosságtudat máig kézikönyvnek számító esszégyűjteménye: a *„Mi a magyar?”* (szerk. Szekfű Gyula, 1939), NÉMETH Gyula Attila korába vezető őstörténeti és régészeti munkája (1940), EGYED István alkotmánytani tanulmánya (1943).

A *Magyar Szemle Kincsestár* kis formátumú kötetei GYULAI Pál *„Olcsó Könyvtár”*-ának hagyományait élesztették fel. A Kincsestár közel 150 kötete az igényes, olvasmányos és könnyen hozzáférhető ismeretterjesztés sorozata. Az egyes kötetek részint aktuálpolitikai témákról: pl. a földkérdésről (KERÉK Mihály), az egykéről (LAKY Dezső), a keresztényszocializmusról (MIHELICS Vid) szóltak, részint az általános műveltséghez, a mindennapok kultúrájához

tartozó tudnivalókat: pl. a rádiózást (KILIÁN Zoltán), az angol irodalmat (SZERB Antal), az antropológiát (BARTUCZ Lajos) tekintették át közérthető formában.

A harmincas évek végétől kiadott *Magyar Szemle Klasszikusai* a forráskiadás és újraközlés sorozata: olyan – a német expanzió nyomásának kitett országban sajátos politikai „áthallásokat” hordozó – irodalmi és művelődéstörténeti válogatások jelentek meg benne, mint a *Magyar versek könyve* (szerk. Horváth János), a *Régi magyar próza* (szerk. KERECSENYI Dezső), ZRÍNYI Miklós *gr. prózai munkái* (szerk. MARKÓ Árpád).

S végül a Magyar Szemle nevét viseli a harmincas évek világviszonylatban is páratlan történészi vállalkozása: az egyetemes történelem rendszeres feldolgozása. Az *Egyetemes történet* díszes (pár éve hasonmás formában újra kiadott) kötetei: az *Ókor* (szerk. KERÉNYI Károly, 1935), a *Középkor* (VÁCZY Péter, 1936), az *Újkor* (HAJNAL István, 1936), és a *Legújabb kor* (IVÁNYI-GRÜN WALD Béla, 1937) kiadója a Magyar Szemle Társaság (MSZT).

EZ A TÁRSULAT VOLT AZ EGÉSZ SZEMLE-VÁLLALKOZÁS háttérintézménye és mozgatója. Élén a folyóirat alapítói: gróf BETHLEN István, miniszterelnök és KORNFELD Móric báró, felsőházi tag, a Weiss Manfréd Művek egyik igazgatója álltak. Az MSZT szerkesztőbizottságában kezdettől fogva az utolsó számig Bethlen István töltötte be az elnöki tiszteket. A társulati választmány (egyben az MSZT) elnöke 1933-ig HÓMAN Bálint, alelnökei: 1928-ig (haláláig) MAGYARY Géza, majd Gratz Gusztáv voltak. 1933-tól Bethlen István lett a társulat elnöke, s az alelnöki posztot RAVASZ László töltötte be. A szerkesztőbizottság és a választmány – mintegy leképezve a Bethlen-korszak politikai és kulturális elitjének súlypontjait s azok finoman kiegyensúlyozott rendszerét – közéleti notabilitásokból s az akadémikus tudományosság, többnyire kormányhivatali posztokat is viselő, képviselőiből tevődött össze: vissza-

vonult (munkapárti és legitimista) politikusokból és aktív államtitkárokból, bankárokból és lobbyvezérekből, főpapokból és főszerkesztőkből, kultúrpolitikusokból és a szellemi élet, napi politikán felül álló, tekintélyeiből. Ez az elit hatalmas szellemi és anyagi potenciált képviselt. Identitás- és mentalitásalakító tényező lett a húszas évek végén, s – „bethlenista” (liberál-konzervatív) jellegét megtartva – az maradt a harmincas-negyvenes évtizedben is. Személyesen vagy kiterjedt kapcsolatai révén benn volt az egyetemi intézetekben, a miniszterelnökség és a minisztériumok szakreferensi köreiben, szakmai egyesületekben, irodalmi, művészeti és tudományos társaságokban, a külföldi magyar intézetekben, napilapok és folyóiratok szerkesztőségeiben, a magyarországi nemzeti-ségi és a határon túli magyar kisebbségi szervezetekben, a kisebbség- s a közép- és kelet-európai régió kutatás intézményeiben.

A tekintélyes Szemle

A SZILÁRD INTÉZMÉNYHÁTTÉR, a (jórészt állami) hivatalokba ágyazottság, a hivatalosságokkal kipárnázott szerkesztőbizottság előnyei – erre a Magyar Szemle szerkesztői is többször utaltak – nem egyértelműek. A folyóiratot jegyző közéleti tekintélyek súlya ballaszt is lehet, könnyen a kurzusideológusi lapcsinálás gyanúját keltheti. Ez tűnt a Magyar Szemle gyenge pontjának. A Huszadik Század utóda: a polgári-radikális Századunk szerkesztői éppen úgy erre a pontra összpontosították támadásaikat, mint a népi eszmekör vezéregyéniségei: NÉMETH László és SZABÓ Dezső. Ha gondolatviláguk diametriálisan különbözött is, ambíciójuk (polgári-radikális körben inkább 1919 előtt, a népiek körében a húszas évek végétől) ugyanaz volt: a szellemi erők uralmi célú integrálása. S az alkotó ér-

telmiség integrálásának erőteljes igényével fellépett Magyar Szemlében a rivális vállalkozás jelentőségét és bukta-tóit is érzékelve – természetesen – inkább az utóbbira hívták fel a figyelmet.

A SZÁZADUNK RÉSZÉRŐL A FIGYELMEZTETÉS APROPÓJA Szekfű folyóiratindító szerkesztői cikkének egyik – korántsem véletlenül a Huszadik Századot kipécéző – sértő kitétele volt. Az erre adott szerkesztőségi válasz, a gonosz megjegyzést visszautasítva, élt az alkalommal, hogy Szekfűt a saját háza tájára utalja, s az ottani gondokkal, a konzervatív revűírás kényelmetlenségeivel: az „Aufmachung”-gal és a „külsőségek hűhójával” szembesítse. Van itt minden, és mindenki itt van, ami és aki számít: „... a miniszterelnöki cégjelzés, a szerkesztőbizottságban túltengő hivatalos elem: a püspökök, az egyetemi tanárok, volt miniszterek és múzeumigazgatók tekintélye. Ugyanazok, akik előkelő lipótvárosi vacsorákon asztaldíszítésként szerepelnek – csak a tábornok (HORTHY Miklós – S. J.) hiányzik, de viszont nem hiányzik – akit először kellett volna említeni – a vendéglátó házigazda, a mecénás (Kornfeld Móric – S. J.) sem.” Nos, ha Szekfű igazán hivatalos, rangos nómenklátúra-segédlettel dolgozó lapot akar, akkor – így a Századunk – bele kell mennie „...abba az egyszerű igazságba, amelyet DÉKÁNY István, ez a becsületes akadémikus is megmond forradalminak bajosan nevezhető lapjának, a Társadalomtudománynak legutolsó számában: ‘Az állam stabilizáló hatalom, szereti a lenyugvást, az erők momentán egyensúlyát...A labilitást, az újnak induló mozgalmakat a közönség képviseli a legtöbb esetben, nem az állam...’” Úgy tűnik, folytatja gondolatmenetét a Századunk cikkírója, hogy Szekfű „...ezzel a nómenklatúrával vagy hogy a szerkesztő úr szavait használjuk, ‘más vonatkozásokban’... az un. ‘stabil’ elemhez tartozik, ex offo hivatalos lapot szerkeszt, mi pedig csak úgy mint elődünk, a ‘labilizmust’ képviseljük, a közönséget, a mozgalmat.” A Magyar Szemle így – sugallja a Századunk – valószínűleg osztolni fog a konzervatív-hivatalos revűk sorsában: tekinté-

lyek és többé-kevésbé zárt társaságok beltenyészetévé válván, nem lesz képes kreatív módon kapcsolódni a szellemi élet igazán izgalmas áramlataihoz, tényleges súlypontjaihoz.¹

Szabó Dezső 1937-ben írt – ekkoriban különösen szerencsétlenül és igazságtalanul az „idegenek szemléje” motívumára hangszerelt –, Szekfűt támadó pamfletje is a szerkesztőbizottsági névsorban lelt biztos találatokkal kecsegtető céltáblára.² Németh László sem mulasztotta el a Magyar Szemle előkelőségének, tekintélyes megjelenésének kipécézését: *„Magyar folyóirat nem indult még ilyen rendezetten. Gyönyörű papír és betűk, magas tiszteletdíj, az előmehetőknek előmenetel. Bethlen a miniszterelnök főszerkesztő, Szekfű a történész-szerkesztő, Kornfeld a gazdasági rovatvezető, mindenkit megnyugtat, akár a pályájára kényes, akár a nívóra, akár az erszényére”* – írta 1942-ben, Szekfűvel leszámoló, nagyívű tanulmányában.³

ARIVÁLISOK HANGULATKELTŐ KIJELENTÉSEI nem voltak alap-
 talanok. A Budapesti Szemle a századforduló óta folyamatos perifériára sodródása (s ebben a folyamatban a lekicsinylőleg rátapadt „akadémizmus” címkeje), a múlt század végi – néhány évet megélt – Magyar Szemle, a századelő konzervatívjainak tág horizontú s szűk hatókörű Magyar Társadalomtudományi Szemléje, TISZA István és Herczeg Ferenc lapvállalkozása: a „reakció” hivatalsának minősült Magyar Figyelő egyaránt arra figyelmeztethetett, hogy konzervatív, nemzeti szellemű és rendpárti társadalompolitikai revűt indítani meglehetősen kockázatos vállalkozás. Az ilyen vállalkozásnak számolnia kellett azzal, hogy nem fog kialakulni körülötte az a dinamizáló értelmiségi közeg és vibráló szellemi légkör, az izgalmasságnak és a mozgalmasságnak: a „nyüzsgésnek” az a sajátos aurája, ami a lapot – a szükséges anyagiak mellett – fenntartja, a szó szoros értelmében *él*teti. Tartania lehetett attól, hogy a lap elszigetelődik. Mondan-

dóit jó esetben a tisztas közepszernek kijáró érdektelenség, rossz esetben a humortalanság, a szklerotikus akadé-
mizmus lengi körül. Kérdéseiből – bármily fontosak is
azok egyébként – valahogy nem lesznek kérdések. Ha
szakszerű, szakszerűsége szaklapba való. Ha szellemileg
igényes és európai látókörű, szellemisége keveseknek
szól. Ha népszerű s a vidék olvasóközönségére is számít
– Herczeg Ferenc Új Idők c. lapja a példa erre – előbb-ut-
több a lapos provincializmus címkéjét kell viselnie. Nem-
zeti értékelkötelezettségére, ha az manifeszt és harsány,
a korlátolt önelvűség és sovinizmus árnya vetül. Ha
visszafogott, méltányos és művelt, akkor viszont se
vonzereje, se visszhangja – csendesen munkálkodó, peri-
fériális szakkörökben méltányolják legfeljebb. Irodalom-
mal jobb, ha nem próbálkozik, mert az nem számít irodal-
omnak. Stabilitásigénye reakció-gyanús, rendpártiságát
beárnyékolja a kormányzócső-szerep.

A nyilvánosság s a modern revűk alapvetően liberá-
lis világában, talán az érzékelhető függőségek és elkötele-
ződések kompenzálásaképpen, különös áhitat övezi a *füg-
getlenséget* az államtól, közhivataloktól és azok tisztségvi-
selőitől. Ebben a világban a Magyar Szemle esetében is
kérdéses volt, hogy képes lesz-e a folyóirat arra, amire
a századvég-századelő konzervatív társadalompolitikai
szemléi lényegileg mind képtelenek voltak. Képes lesz-
e arra, hogy a nyilvánosság mérvadó köreit hatáskörébe
vonva, közönséget alakítson ki maga körül.

A konzervatív áttörés Szemléje

A KONZERVATÍV TÁRSADALOMPOLITIKAI REVÜK TÖRTÉNETÉBEN EZ
Először a Magyar Szemlének sikerült. Az áttörés si-
kere alapvetően a kor mentalitás- és eszmetörténeti adott-
ságaiban – divatjamúlt kifejezéssel élve –, a korszellem-

ben gyökerezik. Egy konzervatív-nemzeti-keresztény folyóirat természetesen jó kilátásokkal indul, ha a magát (a kormányzati program szintjén is vállaltan) kereszténynek és nemzetinek definiáló korszak miniszterelnöke és főideológusa áll az élén. A sikerhez azonban más is kell, s erre a Századunknál azonnal ráéreztek, jelezvén, hogy a Bethlen–Szekfű–Kornfeld-féle vállalkozással mintha a korszerű konzervatív revűírás lenne születőben. Az idézett szerkesztősi jegyzet azzal vezeti be fenntartásait, hogy úgy tűnik, mintha a „szerkesztő úr” (Szekfű) nem lenne „*elég temperamentummentes ahhoz, hogy igazán konzervatív és igazán hivatalos lapot csináljon*”. Ez a megjegyzés, úgy vélem, pontosan rávilágít a Magyar Szemle arculatának két legfontosabb vonására. Az ugyanis lényeges pontokon *nem követi* a konzervatív revűírás hagyományait; *van* szerkesztője, aki ha „mellékállásban” is, de korántsem mellékesen szerkeszt, és nem csak érvényesíti, meg is újítja a korszerű revűírás követelményeit; s a folyóirat *nem a szoros és közvetlen elköteleződések* lapja: eszmei-politikai, sőt hivatali kötődései ellenére sem tekinthető eszmék, politikák, hivatalok pusztá szócsövének, hivatalos orgánumának.

A SZERKESZTŐ-NOTABILITÁS: a neves közéleti személyiség, az akadémiai élet díszjele, az élő klasszikus író önmagában még nem garancia arra, hogy revűjéből nem csak tekintélyes, de jó revü is lesz. Nem csak a jó hírlapot – Kiss József óta legalábbis – a jó periodikát sem a „tekintélyes férfiú”, hanem a jó szerkesztő: a kifejezetten szerkesztői tekintéllyel, ambícióval és „vénával” bíró személyiség csinálja. A Magyar Szemle élén ilyen személyiség állt. A folyóirat elég hamar „Szekfű Szemléje” lett, s maradt még akkor is, amikor már nem ő volt a szerkesztője. Szekfű, az akadémikus tekintély és a – visszaemlékezések tanúsága szerint – tétova szobatudós benyomását keltő tanárember, minden híve és minden ellensége szerint, karizmatikus

szerkesztő volt: helye van a század nagy szerkesztői között. Szerkesztő-egyéniséggel jegyzett konzervatív periodika persze – Herczeg Új Időkje, TORMAY Cecil Napkeletje például – volt már korábban is. De olyan szerkesztő konzervatív folyóiratok élén nemigen volt, akinek nem csak a lapalapítók-fenntartók körén *belül* volt igazán presztizse. Akivel a „másik térfélen” is mindig számolni kellett, akinek ott is komoly hatása, sőt vonzása volt. Szekfű ilyen szerkesztő-egyéniség volt.

A MAGYAR SZEMLE „HIVATALOSSÁGA” – főként Bethlen István Aminiszterelnöksége idején – kényes kérdés volt. A folyóirat vezetői, belső munkatársai több ízben hangsúlyozták, hogy lapjuk kormány- és pártpolitikán felül álló fórumként jött létre, s meg is maradt annak. Amikor egy ilyen szerep lehetősége felmerült – írta Szekfű 1934-ben, a folyóirat egyik (a hatvanéves Bethlent köszöntő) ünnepi számában – maga a miniszterelnök jelentette ki, hogy „... a kormánynak megvannak a maga szócsövei, melyek az ő politikáját képviselik, a Magyar Szemlének mentesnek kell lennie a pártpolitikától”.⁴ Kilenc évvel később (a hatvanéves Szekfűt köszöntő számban) Bethlen már árnyaltabban írt erről a függetlenségről: „... az én részemről ez a munka (a szerkesztés Szekfűvel – S. J.) abban merült ki, hogy időről időre megbeszéltük a főbb elvi szempontokat, amelyek az előtérben álló közéleti kérdések tárgyalásánál eldöntendőek voltak és ha néha szükségesnek látszott, gondoskodtunk arról, hogy egyes fontosabb közéleti kérdések a közvélemény tájékoztatása és irányítása végett diszkusszió tárgyává tétessenek és napirenden tartassanak... sohasem volt az a szándékunk, hogy eltekintve a főbb irányítástól, a magunk véleményét a részletekben is ráoktrojálni akarjuk a Szemle írói gárdájára. Hiszen a Magyar Szemlének sohasem lehetett az a célja, hogy akár a Szekfű, akár az én politikai nézeteimnek legyen a rivaldája, hanem inkább olyan 'tribune libre'-féle akart lenni, ahol a közéleti kérdések emelkedett hangú, de szabad megvitatására adatik alkalom, amennyiben en-

nek a szabadságnak felhasználása összhangban áll a legfőbb nemzeti érdekek tízparancsolatával."⁵

Igaz: a Magyar Szemle nem (sem) független folyóirat, ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy első éveiben sem számított pusztá kurzuslapnak, s később sem lett belőle a bethleni politikai filozófia, kül- és geopolitikai orientáció, a szekfűi reformkonzervativizmus, állam- és nemzetfelfogás egyszerű szócsove. A Bethlen-kormány bukása pedig kifejezetten használt neki: végképp mentesítette a „kormányiszócso” gyanújától és szerepétől. A harmincas-negyvenes évek bethlenista fórumaként, a gömbösi reformkorszakkal szemben is kritikus, az évtizedforduló szélsőjobboldali és németbarát politikai törekvéseivel pedig éles ellenzékbe került folyóirat a szellemi elit jelentős orientációs bázisává, valóságos politikai intézménnyé nőtte ki magát.

SVÉGÜL MÉG EGY ADALÉK a Magyar Szemle sajátos függőségéhez, ha úgy tetszik, függetlenségéhez: a lap indulásakor Szekfű még önérzetesen vállalta TISZA István és Herczeg Ferenc Magyar Figyelőjét mint szellemi előzményt és mintát. A harmincas években viszont már fenntartásokkal szólt erről a párhuzamról. Ennek az elhatárolódásnak nem csak az az alapja, hogy Bethlen bukásával megváltozott a Magyar Szemle politikai státusa s nem csak az – amit Szekfű emelt ki –, hogy a lap a Magyar Figyelőhöz képest kevésbé vesz részt a napi politikai debattériákban, kevésbé „harcias orgánus”.⁶ Ami ennél talán fontosabb volt, s amire Szekfű itt feltehetőleg gondolt, azt, természetesen, inkább csak éreztethette: az ő párosuk Bethlennel más, mint a Tisza–Herczeg-kettős volt annak idején. Ő nem egy koncepciózus politikus nézeteit osztó és annak szolgálatára kész író-publicista (mint Herczeg volt Tisza mellett), hanem olyan tudós közíró, akinek történetpolitikai, nemzetpolitikai, államtani koncepciói egy nagy formátumú államférfi (Bethlen) politikai filozófiájának alapjait erősítik.

Program és arculat

NEM KÍVÁNJUK RADIKALIZÁLNI, de „megmenteni” sem akarjuk a középosztályt, csak *szólni* akarunk hozzá, lehetőleg érthetően, *minél szélesebb körökhöz* – írta Szekfű lapindító szerkesztői cikkében. (A középosztállyal ugyanis – vélte Szekfű, konzervatív elődjeihez hasonlóan – nem az az alapbaj, hogy nem eléggé progresszív és túlságosan züllött. Inkább az, hogy kialakulatlan.) A Magyar Szemle programja a század első két évtizedének baloldali (polgári-szocialista) radikalizmusától éppen úgy elhatárolódott, mint a népi eszmevilág – ekkoriban még főként Szabó Dezső ihlette – romantikájától és mitologizáló hajlamától, amely a folyóirat indításának idején talált lelkes követőkre az értelmiségi ifjúság mozgalmaiban.

A hansúlyozott középutasság jegyében kialakított művelődési és szociális program célkitűzéseit Szekfű a következőkben foglalta össze: *„...a lelki kapcsok fenntartása és megszilárdítása, mely a trianoni határok közé szorult magyarságot köti össze leszakított testvéreivel...a szociális megértés életrekelte... (melynek hiánya)... mai társadalmunk legsúlyosabb jelensége...”* és *„... annak tudatossá tétele, hogy a mi kultúránk, melyet a magyar népfaj itt Európában, ezeréves keresztény országban, a mindenkori európai szellemmel szoros kapcsolatban termelt ki, ez a kultúra a mi legnagyobb, egyetlen kincsünk, melyet semmi idegen törekvésnek fel nem áldozhatunk.”* Tizenhét éven át számról számra követhető ezeknek a szempontoknak az érvényesítése, hasonlóan a munkatársakkal szemben támasztott alapkövetelményhez: *„Szélesebb körökhöz nem szólhatunk akadémiai magasságból, viszont íróinkat és szakembereinket, kik a politika, tudomány és irodalom területein otthonosak, egészen szokatlan, új feladat elé állítjuk, ha szélesebb köröknek szóló, de mégis beható, de mégsem újságba való cikkeket kérünk tőlük.”*⁷

A Magyar Szemle arculata: a múlt századi és konzervatív hagyományokon építkező, ugyanakkor a modern

revűírás követelményeinek is megfelelő stílus és szerkezet rövid idő alatt kialakult. Szépirodalomra nem tartott igényt a szerkesztőség, az *olvasmányosságot*, a konzervatív traktátusok emelkedettségével együtt is gördülékeny stílust viszont megkövetelte, és kezdettől fogva szorgalmazta néhány karakteres műfaj meghonosítását.

A LEGMARKÁNSABB – LEGINKÁBB ARCULATFORMÁLÓ – műfaj a *Szemle*-esszé. Mintája a nevezetes szekfűi *történetpolitikai tanulmány*. Ez a szigorúan 10–12 oldalas, elegáns megfogalmazású, a professzionális követelményeknek megfelelő, ugyanakkor az akadémikus értekezéstől idegen asszociációkra is hajló, aktuálpolitikai érzékenységgel műfaj hamar meghonosodott a folyóiratnál. A Magyar Szemlének megnyert szakértő-hivatalnok és tollforgató tanári réteg köreiből szívesen művelték, a szellemtudományok akadémikus képviselőitől sem volt idegen, a professzionális közíróknak, szakértő publicistáknak pedig egyenesen a testére szabták. A lapindító társadalompolitikai esszét (esszéket) követő írások műfajilag sokfélék: csaknem mindig van közöttük – a témaválasztás és előadásmód tekintetében is „akadémikusabb” – művelődéstörténeti *tanulmány* és rövid *népszerű-tudományos értekezés*. Rendszeresen olvashatók *dokumentumok* és *szociográfiák*, s egyetlen folyóiratszámából sem hiányoznak a professzionális publicisztikai műfajok: a *recenzió*, a *jegyzet*, a *hírösszefoglaló*.

A Magyar Szemle arculatának a hamar állandósult, karakteres szerkezet (rovatrendszer) is fontos eleme. A legkövetkezetesebben végigvitt rovat, a *Külpolitikai Szemle* 1927 novemberében jelent meg először s ettől kezdve egyetlen számból sem hiányzott. Az 1937/123. számig OTTLIK György, a 125. számtól előbb OBSERVANS álneven, majd a saját nevére GOGOLÁK Lajos írta. A 34., 35., 36. és 124. számok OMIKRON álneven írt szemléjének szerzője OTTLIK László. Az Ottlik György meghonosította tényköz-

lő, havi helyzetjelentés stílusa: az összegzés nagyvonalú eleganciája, a diplomatikus távolságtartás az évek folyamán a lap kötelező sajátja lett.

A havi belpolitikai szemle – kétéves vajúdas után – végül is nem honosodott meg a lapnál. A szemléket ANTAL István kezdte írni *Tallózás a politika mezején* állandó címmel, majd a hónapnevek felcíme alatt felváltva írták RAKOVSKY Ivánnal. 1929-ben úgy látszott, hogy HEGEDŰS Kálmán *Belpolitikai Szemle* címen, kizárólag a parlamenti eseményekre összpontosítva, állandósítja a rovatot. Beszámolói tíz alkalommal jelentek meg. A sorozat az 1929/27-es számmal megszakadt, s ezzel a szerkesztőség végképp lemondott a napi kormányzati eseményekhez szorosan kötődő politizálásról. Az 1931 májusában indult *Gazdasági Szemlét* – ifjú SIMONTSITS Elemér kéthavonként jelentkező rovatát – a folyamatos válságelemzés és az ehhez kapcsolódó gazdaságelméleti, -politikai ismeretterjesztés igénye hívta életre. A rovat huszonkét folytatást ért meg.

A SZOMSZÉD ÁLLAMOKBAN ÉLŐ MAGYARSÁG politikai és kulturális helyzetével foglalkozó cikkek: helyszíni tudósítások, elemző tanulmányok, dokumentumok, jegyzetek, sajtóismertetések, -kommentárok és recenziók az első két évben a *Kisebbségi Magyar Sors* rovatban kaptak helyet. Ettől kezdve másfél évig, a szomszéd államokkal foglalkozó cikkek külön, a *Szomszédaink* c. rovatban jelentek meg. A harmincas évek elejétől a *Kisebbségi Magyar Sors* és a *Szomszédaink* mint felirat ritkán, jelent meg, majd el is tűnt. A rovatok azonban tovább éltek: a folyóirat minden egyes száma továbbra is hozott kisebbségpolitikai írásokat. Az 1936-tól indított – s végig megtartott – kisebbségi tudósítások két-három oldalas helyszíni beszámolóit Romániából ZATHURECZKY Gyula, Csehszlovákiából ÖLVEDI János, Jugoszláviából FEKETE Lajos küldte.

A kispublicisztikák többnyire a *Figyelő* rovatban kaptak helyet. Szépirodalmi művek közléséről következte-

sen lemondtak a szerkesztők. Egy-egy folyóiratszám záróközleménye mégis „behozott” valamit az irodalomból: a lap végén jelentek meg a művelődéstörténeti esszék, irodalom- és művészetkritikák, általában itt közölték a regényes kortörténeteket, történelmi dokumentumokat.

SAÁD József

Jegyzetek

- 1 Az idézetek: Századunk. 1927. 9. sz. 529–530. l.)
- 2 SZABÓ Dezső: *Ede megevé ebédem*. In: Ludas Mátvás füzetek. 31–32. sz. Budapest, 1937.
- 3 NÉMETH László: *Szekfű Gyula*. In: *Kisebbségben*. 1942.
- 4 SZEKFŰ Gyula: *Bethlen István gróf és a Magyar Szemle*. Magyar Szemle. 1934. 86. sz. 285. l.
- 5 BETHLEN István, gróf: *Előszó*. Magyar Szemle. 1943. 189. sz. 225. l.
- 6 SZEKFŰ Gyula: *Bethlen István gróf...i.m.* 285. l.
- 7 Idézetek: SZEKFŰ Gyula: *A magyar folyóirat problémája*. Magyar Szemle. 1927. 1. sz. 1–4. l.

X07:93

U Zichy Miklós

ajm

ADALÉKOK A MAGYAR SZEMLE TÖRTÉNETÉHEZ

A KÖZTUDATBAN – legalább a műveltebb rétegek tudatában a Magyar Szemle úgy él, mint a felső tízezernek szóló, konzervatív lap. Való igaz, hogy szellemiségét tekintve – a szó nemes értelmében – konzervatív, azaz érték-védő volt, ám ez az értékőrzés korántsem jelentett szellemi karantént; ellenkezőleg: a folyóirat – különösen fiatal cikkírói révén – komoly nyitottságról tett tanúbizonyságot. Tehette ezt – nem utolsósorban – azért is, mert a Magyar Szemle Társaság (a továbbiakban: Társaság) – a tagjai által vitt politikai és társadalmi szerepek ellenére – nem volt sem politikai, sem társadalmi szervezet. Fönntartott viszont egy olyan folyóiratot, amely elismerten magas szakmai igényű cikkeket jelentetett meg, az olvasók számára könnyen érthető formában. Mindez, természetesen, jelentős háttér-támogatást igényelt. Jelen sorok olvasója – 1997-ben – természetesen tudja, mit gondoljon az olyan kifejezésekről, mint pl. „háttér-támogatás”, „lobbyszás” stb. A Magyar Szemle – a továbbiakban: Szemle – esetében azonban minden ítéletalkotás előtt mérlegre teendő *a folyóirat minősége és szerepe a korszak magyar szellemi életében.* (Általános jellegű etikai vizsgálódás – pláne ítéletalkotás – amúgy is túlmenne jelen írás keretein.)

A lap olvasói körét elsősorban az értelmiség adta, ám korántsem szorítkozott kizárólag erre a rétegre. Ugyanez mondható el a Társaság által eszközölt könyvkiadásról is. Vizsgálatunkat igen megnehezíti, hogy a Társaság irat-

anyagának jelentős része a háború alatt megsemmisült. Viszonylag jobban megmaradt a korábbi évekből, a BALOGH József főtítkársága idejéből származó dokumentáció (1936-ig). A felhozott számszerű adatok éppen ezért csak tájékoztató jellegűek az 1936–1944 közötti időszakra nézve; részben pedig – egyéb információkkal együtt – nem eredeti dokumentumokból, hanem a Társaság későbbi főtítkárának, BISZTRAY Gyulának visszaemlékezéseiből származnak. A Társaság megmaradt, feldolgozott és önálló jegyzékkel ellátott iratanyaga – Bisztray Gyula révén – az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található, Fond 7 jelzet alatt.

A Z 1927-BEN ALAPÍTOTT FOLYÓIRAT és a könyvkiadás mögött álló Társaság tisztségviselőinek névsorából (felsorolásokat ld. Saád József tanulmányában, e szám 27. lapján) az első pillanatra világosan látszik, hogy a lapot kezében tartó testület a két világháború közötti magyar szellemi és társadalmi elit képviselőiből állt. Az ügyeket valójában az ún. „Intézőbizottság” néhány embere vitte: a mindenkori ügyvezető alelnök, szerkesztő, főtítkár, valamint 1–2 választmányi tag. A Társaság – alapszabályainak megfelelően – társadalmi és anyagi háttérrel biztosított a folyóirat- és könyvkiadás számára.¹ A Bethlen–Szekfű kapcsolat döntő volt az egész működés szempontjából. Az alapvető irányvonalat SZEKFŰ Gyula határozta meg (a választmányi tagokra is ő tett javaslatot, bár a választmányi testület csekély jelentőséggel bírt), ugyanakkor Bethlen István befolyása is végig érvényesült, elsősorban a kül- és földbirtokpolitikai, valamint a gazdaság- és belpolitikai kérdésekben (szerzőként is). A legfontosabb munkatársak (szerzők) között volt SZÁSZ Zsombor, WEIS István, EGYED István, HAMVAS Endre rk. püspök, RÉVÉSZ Imre ref. püspök, BALOGH József.

A Szemle alapvető feladatainak szellemében a határon túli magyarság problémái állandóan napirenden vol-

tak. A szerzőgárda egy része éppen onnan került ki: JANCÓS Benedek, Szász Zsombor Erdélyből; SZÜLLŐ Géza (az ottani Magyar Párt elnöke), SZVATKÓ Pál (a Prágai Magyar Hírlap szerkesztője), GOGOLÁK Lajos, MORAVEK Endre a Felvidékről; BERKES József ref. pap, FEKETE Lajos, CSUKA Zoltán költők a Délvidékről; TÖRÖK Árpád gyógyszerész Burgenlandból.

A belpolitikai rovat vezetője hosszabb időn át HEGEDŰS Kálmán országgyűlési képviselő volt, a külpolitikaié OTTLIK György (a Budapesti Hírlap és a Pester Lloyd szerkesztője) ill. OTTLIK László miniszterelnökségi tanácsos.

A Társaság anyagi bázisát elsősorban BETHLEN István rangja, HORTHYVAL való kapcsolata, miniszterelnöki (ill. ex-miniszterelnöki) tisztsége, befolyása adta, támogatás és megrendelések formájában. (Így pl. a miniszterelnökségi sajtóiroda 1944-ig a rendszeres dotációban részesített sajtóorgánumok listáján tartotta a Szemlét.) A munkatársak havonta találkoztak, továbbá az évente egy alkalommal – egy erre a célra megfelelő helyen, pl. a Gellért Szállóban – megrendezett ún. közgyűlési vacsorán. Nyilvános előadást a Társaság egyetlen alkalommal sem rendezett, az előszóbeli nyilvánosság a közgyűlési vacsorákon kapott helyet (pl. Bethlen itt számolt be először angliai útjáról 1933-ban). A Társaság és a szerkesztőség egész működését – Bisztray Gyula visszaemlékezése szerint² – a baráti szellem jellemezte.

I.

A TÁRSASÁG – TAGJAINAK ÉS VEZETŐINEK RÉVÉN – a magyar politikai élet felső köreibe mélyen beágyazott volt. Kapcsolataikat kihasználva, ám nem éppen harcok nélkül (különösen a gazdasági válság idején) jelentős állami

támogatást szereztek (mai kifejezéssel: lobbiztak) a Társaság céljaira.³ Ez elsősorban állami megrendeléseket jelentett, viszonylag nagy példányszámban, közületi áron, ami a magánelőfizetőktől kért összegnél (9,60 P/év) lényegesen nagyobb volt (24 P/év) és csaknem fedezte az egy számra vetített előállítási költséget (28–29 P/év). Megjegyzendő, hogy egyes közületek a fenti árnál – támogatásképpen – magasabb összeget fizettek. A támogatás és a közületi megrendelések különböző fajtáiról az iratanyag dokumentumai nyújtanak a jelen írásnál teljesebb képet.⁴

A MINISZTERELNÖKSÉG TÁMOGATÁSA – a sajtóosztály révén – több területen nyilvánult meg. A legfontosabb tétel a rendszeres havi támogatás volt, ami a folyóirat fennállásának első idejében – Bethlen miniszterelnöksége alatt – havi 3000 pengőt (!) tett ki. Ugyanezen a szerven keresztül lehetett lépéseket tenni az egyes minisztériumok megrendeléseinek (az ún. tárcaelőfizetéseknek) a növeléséért, illetve szinten tartásáért. Az állami támogatás egyéb gazdasági, adminisztratív területen is érvényesült, mint pl. a papírvám ügye. A Társaság a folyóirat- és könyvkiadás szükségleteire évi 32 000 P értékben importált papírt Angliából (1930-as adat), melynek vámtétele 7000 P volt. Ennek a vámtételnek az elengedésére adtak be – utóbb kedvezően elbírált – kérvényt 1930 áprilisában.⁵ Más formája volt a segítségnek az ún. „informális támogatás”. Ennek egyik jellemző példája Balogh Józsefnek Hlatky Endréhez 1932. március 5-én írt levele,⁶ melyben segítségét kéri napilapoknál elhelyezhető Szemle-hirdetés ügyében. Ugyanabban a levélben felpanaszolja, hogy „... a Magyar Szemle több tárcánál a kormányváltás óta⁷ egyszerűen semmi előfizetést nem élvez, holott más orgánumok más elbánásban részesülnek”. Ugyanő Szudy Elemér miniszteri tanácsosnak (1934. március 19.)⁸ írt levelében kéri, hogy az Est-lapok – miután Szudy, aki a Szemléhez is közel áll, ebbe a hírlap-

konszernbe belépett – foglalkozzanak a Szemlével és kiadványaival. Jóllehet, a tárcaelőfizetések ügye utóbb jórészt rendeződött, a miniszterelnökségtől kapott támogatás a Bethlen-kormány lemondásával csökkent (a folyóirat fennállásának folyamán azonban soha nem szűnt meg egészen), aminek aligha lehettek – a későbbiek folyamán legalábbis – tisztán gazdasági okai. (Példának okáért GÖMBÖS Gyula – még honvédelmi miniszterként – az addigi 150 példányos minisztériumi előfizetést 1931-ben 15 példányra (!) csökkentette.⁹ A Szemlének tehát – minden kapcsolata ellenére – meg kellett küzdenie a támogatásért. A miniszterelnökségtől kapott összeg a kezdeti havi 3000 P-ről a KÁROLYI-kormány alatt 2500 P-re¹⁰, majd a Gömbös-kormány alatt 2000 P-re apadt. Bethlen Darányi Kálmán miniszterelnökhöz küldött levelében¹¹ felrója, hogy DARÁNYI „még 1936. októberben” megígérte, hogy az 1935 májusában (tehát Gömbös alatt) váratlanul beszüntetett 2000 P támogatást újból megkapják – csökkentett összeggel, havi 1000 P erejéig. „Most év vége van” (1937) és még mindig nem kaptak semmit – tehát két és fél év szünet van a miniszterelnöki dotációban. Hozzáfűzi, hogy legalább az utolsó fél évet (6000 P) fizessék meg. 1944 január 15-én¹² Bethlen – a Társaság számára – a szokásos évi támogatást kéri Kállay Miklós miniszterelnöktől. Kérését így indokolja: „A mai nehéz időkben a Magyar Szemle objektív közvélemény tájékoztató és nemzetnevelő munkásságának fokozott jelentősége van.” (Ezeket a nagyon is igaz sorokat egyébként Bethlen – csekély változtatással – valamennyi fontosabb közületnek megküldte, ahonnan a Szemle jelentősebb támogatást vagy megrendelést várhatott.) Az illetékes államtitkár Bethlennek írt válaszában megígéri, hogy az „eddig havi 1200 P”-t 1944. január 1-jétől 1500 P-re emelik.

A SZEMLE EGYIK LEGFONTOSABB TÁMOGATÓJA a kultusztárca volt, egészen pontosan HÓMAN Bálint, aki – miután

1932-ben a Társaság elnöki tisztéről lemondott – a fenti tárcát vezette, rövid megszakítással, 1942 nyaráig. A tárca már korábban is előfizetéssel támogatta a Szemlét, ez a támogatás azonban – épp a miniszterelnökségi dotációval (nyilván nem véletlenül) egy időben – megingott. Hóman minisztersége alatt a kapcsolat helyreállt; ez elsősorban az állandóan magas példányszámon tartott tárcaelőfizetésben nyilvánult meg. (1928 júliusától 420 példány, 1929: 400 példány.) Különösen előnyös volt, hogy az ellenértéket a tárca – általában – előre kifizette. (Döccenők, tartozások – különösen 1931–32-ben – persze itt is voltak.) Szekfű és Balogh állandó összeköttetésben álltak Hómannal, rendszeresen kérték támogatását. Így pl. kérték, hogy a tárca a megküldött (természetesen a Társaság által kiadott) könyvek lajstromát vegye fel az ifjúsági könyvtárak számára beszerzendők közé. 1933-ban az elő-(pontosabban itt már utólag) fizetett példányszám 700-ra növekedett (20 pengős árban), különféle oktatási intézmények igényeit kielégítendő. Ebből a kontingensből 80 példány külföldre ment (á 30 P), és valószínűleg ebbe tartozott az a 100 példány is, amelyet az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ számára rendelt a tárca. Ennek vezetője PASTEINER István volt, aki egyben az Egyetemi Könyvtár igazgatói tisztét is ellátta. Rajta keresztül sok méltányos kérést lehetett teljesíteni. Az emelés mögött az a tény is meghúzódott, hogy a többi minisztérium és a főváros ebben az időszakban drasztikusan csökkentette előfizetéseit. A kultusztárca nagyarányú könyvvásárlási akciókkal is támogatta a Szemlét. 1933-ban például 7500 kötet Kincsestárát vásároltak, 5000 P-ért, 1935. májusban egy 3000 pengős tételről tudunk. A Kincsestár köteteit a népkönyvtárak számára több száz – némelyeket több ezer – példányban rendelte a minisztérium. A tárca előfizetései és könyvrendelése a háború alatt is folytatódtak. Sőt – jöllehet a folyóirat 1944 márciusában, a német megszálláskor önként

megszűnt, a Kincsestár eladási akciói – a minisztériumon keresztül – még 1944 nyarán is folytatódtak. (Már csak a pusztá önfenntartás miatt is, a jobb idők reményében.) A témák persze jellemzőek. 1944 áprilisában két Kincsestár-kötetet nyújtanak be cenzúrára. Tárgykörük: gombák, termesztett növények. Több ezer példányos minisztériumi rendelések még ekkor is voltak.

A Külügyminisztérium is a viszonylag nagyobb előfizetők közé tartozott. Az 1931-es 60 példány 1932-ben 50-re csökkent (itt is ez volt a kritikus év), majd 1933-ban felment 120 példányra és ez a mennyiség végig megmaradt. 1944 januárjában Bethlen GYICZY Jenő külügyminiszternek is küldött levelet (a miniszterelnökség sajtóosztálya-hoz címzett levélhez hasonló tartalommal), az erre érkezett válasz szerint a korábbi példányszám megmarad. 1944. március 17-én meg is érkezett az arra az évre szóló 120 példány megrendeléséről szóló irat (akkor már kétszeresére emelt áron, évi 48 pengőért), a mellékelt befizetési lappal együtt.

A BELÜGYMINISZTERIUMMAL VALÓ KAPCSOLAT több szempontból is gyümölcsöző volt. Ez csak részben jelentette az egyébként csökkenő tendenciát mutató előfizetéseket (1930: 222; 1931: 96; 1932: 95; 1933: 20; utóbb 60 példány). A különféle rendőrhatalóságok is fizettek elő néhány tízes nagyságrendben. Az igazi segítséget azonban a terjesztésben és a propaganda területén kapták. A Szemle ugyanis kapcsolatban állt a fő- és alispánokkal, akik egyfelől területükön propagálták a folyóiratot: továbbküldték – saját támogató aláírásukkal is – a Szemléből érkező körleveleket és mutatóványszámokat a lehetséges előfizetőknek (elsősorban az értelmiségnek), másfelől kész listákat küldtek azokról a személyekről, akik esetleg megrendelők lehetnek. A Szemle egyik munkatársa, dr. KERTÉSZ Gábor szervezőútjai során személyesen kereste fel a főispánokat a mutatóványszámok lehetséges címzett-

jei felől érdeklődve. A tárcához tartozó intézmények közül a gyermekmenhelyek (!) is rendelték 1–1 példányt a Szemléből. A minisztérium megrendelése a háború alatt is folytatódott.¹³

Érdekességként még egy levélváltás 1931-ből.¹⁴ A szerkesztőség 1931. augusztus 31-én levelet küldött a budapesti rendőrfőkapitánysághoz. Eszerint az olvasóktól befutott információk alapján Pasarét fölötti városrészen rossz a közbiztonság. Az érintett hatóság november 4-ei keltezésű (!) válaszában fokozott ellenőrzést helyez kilátásba, de jelzi, hogy külön őrszemre sajnos nem telik.

A PÉNZÜGYMINISZTERIUM ELŐFIZETÉSEI csökkenő tendenciát mutattak (1930: 149; 1931: 114; 1932: 83 példány), bár ezekhez itt is hozzá kell számítani a tárcához tartozó szervezetek megrendeléseit. A Magyar Királyi Központi Vámigazgatóság 1931-ben 30 példányt rendelt, amelyből a vidéki hivataloknak is jutott. A szervezés azonban nem lehetett tökéletes, mert a békéscsabai hivatal a Szemle szerkesztőségét kérdezte meg postai úton: kinek köszönheti a számok küldését?... A Pénzügyminisztériummal kapcsolatos másik jövedelmi forrás a különféle állami sorsjátékok hirdetése – 1928-tól – az akkor már közel 4000 példányban megjelenő lapban. (Pénzügyigazgatóságok osztálysorsjátékai, jótékony célú állami sorsjátékok.) Partner volt a Magyar Hirdető Iroda is.

A minisztériumban más ügyek is elintézését nyertek. A miniszterelnökség kapcsán már említett papírvám-menteség a pénzügyminisztériumot is megjárta („tekintettel tisztán közművelődési és altruisztikus jellegére”¹⁵). 1934 májusában Balogh József kérvényezte, hogy a nem működő boltok kirakataiban továbbra is külön engedély nélkül, adómentesen hirdethessenek.

A minisztériumok közül számottevő még – az első időkben – a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztérium rendelése. (1930: 153; 1933: 46 példány) Bethlen 1944

januárjában innen is változatlan megrendelést kért, ami ekkor már csak 9 példányt jelentett – ezt fenntartották. A Földművelésügyi Minisztérium (1929–1931: 90–100 példány; utóbbi 50-re csökkent, viszont ez 1944-ben is megmaradt) és az Igazságügyi Minisztérium (átlag 50 példány) rendelése érdemel még említést.

A minisztériumokon kívül egyéb szervezetek is a fontos partnerek közé tartoztak.

Budapest székesfővárostól még Bethlen szerzett egy állandó megrendelést évi 200 példány erejéig 8000 P ellenében (á 40 P!). Ez az 1932–35. évek zavarai után végig megmaradt. Ebbe nem számít bele a fővároshoz tartozó egyéb intézmények megrendelése (Községi Takarékpénztár, BSZKRT stb.), amelyek a fenti összeget évi 9–10 000 pengőre emelték. 1944 januárjában, Bethlen körlevelére válaszul, HOMONNAY Tivadar főpolgármester kedvező döntést helyez kilátásba (1944. január 14).¹⁶ SZENDY Károly polgármester január 29-én kelt levele szerint az előfizetési ár emelkedése ellenére (24 pengőről 48 pengőre) a főváros 1944-ben is változatlan példányszámot rendel, ami – összehasonlítva más, árukat emelő folyóiratokkal – kivételes elbánást jelent.

A MAGYAR NEMZETI BANK is a Szemle támogatói közé tartozott. A Társaság és az MNB vezetősége között ugyanis baráti viszony állt fenn; BARANYAI Lipót MNB-elnök a Társaság választmányi tagja, JUDIK József főtisztviselő pedig a Kincsestár szerzője volt. Évente 4000 P támogatásban részesítették a Szemlét, továbbá évi egyszeri MNB-hirdetésért 800 P-t adtak. Támogatásuk egyéb módon is megnyilvánult: az angol nyelvű (sajnos a háborús viszonyok miatt a kiadásig el nem jutott) magyar történet importpapír- és vászonigényének fedezéséhez szükséges deviza beszerzésében nyújtottak segítséget, továbbá a fordítás londoni revíziójának honoráriumát (természetesen szintén devizaügy) is kedvező ügyintézésben részesült. Bethlen már említett '44. januári leve-

lére válaszul, melyben az MNB akkori elnökétől, dr. Pósch Gyulától az addigi támogatás felemelését kéri (szem előtt tartva a reálérték megőrzését), a Szemle az addigi 4000 P évi támogatás 6000 P-re történő felemelésére kapott ígéretet.

Más bankok előfizetőként járultak hozzá a Szemle forgalmához. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank például 1934-ben a decemberi számból 70 példányt rendelt.

Röviden megemlíthetünk még más közületi megrendeléseket. A MÁV 1935-ben 28 példányt rendelt. Az IBUSZ hírlaposztályával a Társaság szerződéses viszonyban volt (Kincsestár-kötetenként 1 pengős áron). Egy 1933. január 6-i keltezésű feljegyzés szerint¹⁷ az előző évben az iparvállalatok és pénzintézetek előfizetéseiből a Szemlének 20 000 P jövedelme volt.¹⁸ A BSZKRT is a megbízható előfizetők közé tartozhatott; az 1944-es körlevél itt is a – ma már ismeretlen – példányszám fenntartását kérte.

Még néhány szót a belföldi terjesztésről. A magánelőfizetők folyóirat- és könyvrendeléseinek nagyobbik, a közületekének kisebbik részét hírlapirodák, könyvkereskedések és az IBUSZ hírlaposztályának segítségével bonyolították le. (Grill, Studium Könyvkereskedés stb.). Némely előfizetők – erre alább még látunk példát – indokolt esetben kedvezményekkel vagy ingyen juthattak hozzá a Szemléhez, mint pl. a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete a VKM keretéből Szekfű Gyula kérésére.

A Szemle, természetesen – más folyóiratokhoz hasonlóan – néhány lappal csereviszonyt tartott fenn.¹⁹ Néhány ezek közül: Pannonhalmi Szemle; Délmagyarország (a Szemlét hirdette, cserébe kapott a Magyar Szemle Könyvei-sorozatból); Munka (Kassák Lajos folyóirata); Kelet Népe; Nyugat (cserehirdetési viszony); Új Magyar Múzeum; Szép Szó (egy ideig József Attila szerkesztette); sőt csereviszonyt ajánlott fel – a folytatásról nem maradt fenn dokumentum – a Moszkvában megjelenő magyar nyelvű Sarló

és Kalapács is (!). Végül még egy adalék a belföldi terjesztéshez: a Szemle irányítói a Budapesti Nemzetközi Vásáron való jelenlétet is fölhasználták a terjesztés érdekében.

II.

Néhány szót az előfizetők megoszlásáról. A fennmaradt iratanyagban két felsorolás található, amelyek foglalkozás szerint veszik sorra a Szemle előfizetőit, abszolút számokban és az előfizetők százalékában. Az egyik az 1943. április 15-i dátumot viseli,²⁰ a másik dátum nélküli.²¹ Az 1943-as felmérés egyénekre bontva közli az előfizetők adatait (beleértve az előfizetés időhatárait, szerzett-e más előfizetőt stb.), és a végén közli a foglalkozás szerinti összesítést, amely majdnem teljesen megegyezik a dátum nélküli felmérés adataival. (Egyetlen különbség: az utóbbi csak „jogi személy” kategóriát ismer, míg az 1943-as statisztika azt felbontja (vállalat, iskola stb.). Álljon itt az 1943-as összesítés:

Foglalkozás	Az összes előfizető százalékban	
Ismeretlen	329	9,3
Államhivatalnok	216	6,1
Katona	103	2,9
Magánhivatalnok	108	3,1
Vállalat	452	12,8
Tanár	284	8,0
Gyógyszerész	9	0,2
Országgyűlési képviselő	16	0,5
Cserepéldány	47	1,3
Bíró, ügyész	46	1,3
Író, szerkesztő	29	0,8
Ügyvéd	90	2,5

Foglalkozás	Az összes előfizető százalékban	
Gyáros, földbirtokos	27	0,8
Mérnök	69	1,9
Orvos	78	2,2
Egyesület, könyvtár	35	1
Közület	614	17,4
Pap	145	4,1
Tiszteletpéldány	32	0,9
Kaszinó	3	0,1
Könyvkereskedés	76	2,2
Iparos, közgazdász	10	0,3
Budapesti iskolák	161	4,6
Vidéki iskolák	345	9,8
Külföld	93	2,6
Bánya	26	0,7
Csendőrség, rendőrség	91	2,6
ÖSSZESEN	3534	100,0

A Z ELŐFIZETŐK KÖZÖTT MEGTALÁLJUK a magyar társadalom szinte valamennyi rétegét. Bisztray Gyula visszaemlékezése szerint²² az arisztokrácia köréből a Szemle előfizetője volt APOR Ferenc báró, DESSEWFFY Aladár gróf, az Esterházy hercegi könyvtár (Bp., Tárnok u.), HUNYADY Ferenc gróf és HUNYADY József gróf, stb.

Egyes személyeknek állandó tiszteletpéldányok jártak. Ezek közt volt található Horthy Miklós, Kánya Kálmán, KERESZTES-FISCHER Ferenc, KORNFELD Móric, Hóman Bálint – és néhány közület: a kultuszminisztérium V/1. ügyosztálya, a miniszterelnökség, a Magyar Újságírók Egyesülete – Erdélyi Tagozat, Kolozsvár,

További szociológiai szempont a szerkesztőség a maga anyagi valóságában. A 199 számot megért folyóiratot, a kb. 20 könyvet és a százat meghaladó Kincsestár-kötetet viszonylag egyszerű körülmények között, közönséges iroda-

bútorokkal berendezett helyiségekben szerkesztették. A szerkesztőség az V. kerületi Tükör utca 5. sz. alatt kezdte meg működését (1927. IX.–1929. II.). 1929 februárjától 1936 februárjáig az V. kerületi Vilmos császár út (ma Bajcsy-Zsilinszky út) 3. sz. alá költöztek, majd a lap megszűnéséig, 1945. januárjáig a Vilmos császár út 26.-ban dolgoztak.

A Vilmos császár út 3. sz. alatti bérelt helyiségek csak részben tartoztak a Szemléhez, osztozott rajtuk a Nouvelle Revue de Hongrie-val és a Hungarian Quarterly-val. A Vilmos Császár út 26. 1. em. 1. sz. alatt azonban már önálló otthonuk lett, melyet a Angol-Magyar Banktól – a háztömb tulajdonosától – béreltek. Világos, napos lakás volt 3 szobával és mellékhelyiségekkel.

Az alkalmazottakra vonatkozó adatok nem teljesek, arra viszont jók, hogy hozzávetőleges képet adjanak a szerkesztőség társadalmi státuszáról.

A kiadóhivatal felsőbb beosztású alkalmazottai (szerkesztőségi titkár, könyvelő stb.) a „C” (110–120 P/hó) és „D” (160 P/hó) ún. napibérosztályba voltak besorolva (1935). Karácsonyi jutalmakat is osztottak ugyanezen személyeknek (105–460 pengőt, és betegbiztosítást is élveztek a Magánalkalmazottak Biztosító Intézeténél (MABI).

A Szemle oldalanként 8 pengő szerzői tiszteletdíjat fizetett.

AZ ALACSONYABB BEOSZTÁSÚ (állandó v. megbízásos) alkalmazottak ennél jóval kevesebbet kaptak. Alkalmazottnak sokan jelentkeztek, ami részben a munkanélküliséggel és a rossz anyagi helyzettel, részben a Szemle jó hírével magyarázható. Alább felsorolunk néhány példát a Bisztray Gyula által összegyűjtött adatokra támaszkodva.²³

1928. október 16-án megbízást adtak egy személynek hirdetések gyűjtésére, amit november 14-én sikertelenség miatt felbontottak. A Szemle hirdetési tarifája ekkor: egész oldal 200 P; 1/2 o.: 120 P; 1/4 o.: 60 P. Az üzletszerzőt 30% jutalék illette.

1929. Egy expeditőr (kikézbeseítő) havi fizetése 100 P volt.
1930. Egy altiszt (=irodai alkalmazott) heti fizetését 22 P-re emelik. Járt ehhez még 2 rend ruha 1930-ra. Diák kifutófiú heti fizetése 8 P.
1931. Egyetemi hallgató megbízása (előfizető-gyűjtésre?) 80 P/hó. Heti béres szolgál (takarító? fűtő?) bére: 57 P/3 hét (=76 P/hó).
1932. Gyakornok havi fizetése 80 P. Alkalmazottak nem csak jelentkeztek, hanem a Szemle keresett is ilyeneket. Így pl. a budapesti kegyesrendi (piarista) gimnázium igazgatójától gyakornoki állásra kértek embert, aki később főállásban levelezési titkárrá válna, tűrhető fizetéssel. Ugyanebben az évben egy gyors-és gépiró havi fizetése 80 P volt, igaz, szanatóriumi beutalást és 40 P karácsonyi segílyt (afféle 13. havi fizetést) kapott.

EGY KÖZÉPBEOSZTÁSÚ HIVATALNOK (kapcsolattartás a könyvkereskedőkkel; nyilvántartás, terjesztés, levelezés stb.) havi juttatása 150 P + 5% a ténylegesen befolyt összegből (a hó végén), ebből 200 P előleg. A jutalék növekedésével a havi fix csökkent; nagybani eladás után (pl. IBUSZ) nem járt jutalék.

A havi fizetések – a ledolgozott idővel arányosan – a Szemlénél is nőttek. A levelezéssel, telefonos ügyintézésel, nyomdákkal való kapcsolattartással megbízott munkatárs havi bére így alakult: 1930: 70 P; 1931: 75 P; 1934: 100 P.

A szerkesztőség igyekezett a lapot előállító nyomda dolgozóival jó kapcsolatot tartani, „apró ajándékok erősítik a barátságot” jeligére. 1934 karácsonya előtt a Révai Rt. gépmestere, SEBŐK Elek megköszöni a Társaság karácsonyi ajándékát. Az Athenaeum Nyomda minden olyan dolgozójának, akik részt vettek a Szemle előállításában, karácsonyra ajándékot küldtek: bort, cigarettát, a nőknek desszertet stb.

Egy folyóirat életében nem csak sikerek, hanem kudarcok is vannak. Ezek közé tartozik, amikor valamelyik olvasó – okkal, ok nélkül – lemondja a lapot. A lemondások általában anyagi okok miatt történtek. A lemondási szándék azonban eredhetett máshonnan is. Az egyik esetben pl. egy volt miniszter sérelmezte, hogy az egyik irodalmi tanulmányban a Szemle nem tett említést egy írónról. Válaszlevélben – rámutatva egy másik, róla szóló cikkre – sikerült kiengesztelni.²⁴

Az értelmiségi és polgári előfizetők között igen sokan kerültek ki a falusi értelmiség és a műveltebb parasztság köréből is – ami nem feltétlenül a gazdagabbakat jelentette. Ez utóbbi két csoport sokszor komoly anyagi áldozatot vállalva járatta a Szemlét, magas színvonala miatt. Az egyik – Iváncsáról érkezett – levél írója kedvezményt és részletfizetést kér. Fiatal ember, szülei földjét műveli. Elszegényedett nemesi család; magánúton teszi le a középiskolai vizsgákat a Lónyai utcai gimnáziumban. Kérésére kedvező választ kapott.²⁵ Jónéhányan egyszerűen csak érdeklődtek vagy mutatószámot kértek. Egy Kiskunhalasról érkezett levél írója előfizet, ám nehezményezi, hogy a korábbi 3 évfolyamot háromszoros áron ajánlja a kiadóhivatal. Párhuzamba állítja az 1 pengőös napszámmal. – Egy nagykanizsai cipészmeister könyvet rendel. Egyúttal felrója, hogy egyszeri késedelmes fizetés miatt nem küldték a lapot, holott régi előfizető.

A szerkesztőség levelezésében néha címadási probléma is felmerült. Az előfizető legalábbis „nagyaságos” titlust kapott. A gönyői hangyaszövetkezet elnöke csekély iskolai képzettségére hivatkozva tiltakozott az ilyen címadás ellen.

A kiadóhivatal közvéleménykutatással is foglalkozott. Fenti előfizető a következő választ adta a Szemlével kapcsolatos kérdésre: „Budapesten egy kávéházban ol-

vastam, úgy tartalma, valamint nívója tetszett, az indított előfizetésre. Hát Isten neki! megerőltetem magam.”

Végezetül néhány levél nevezetesebb személyektől.

Bajcsy-Zsilinszky Endre kapcsolatban állt a szerkesztéssel.²⁶ Egy ízben (1927. IX. 19.) elnézést kér, hogy nem küldött be egy cikket, és érdeklődik a következő számban megjelenő, Adyval kapcsolatos cikk felől. 1928. június 2-án HORY Tussy (Hory Andor római követ nővére) kérdését tolmácsolja: mi lett az általa beküldött cikk sorsa? Egy másik alkalommal (1931. II. 12.) az Előőrs c. politikai hetilap céges papírján kéri, hogy a levél átadójának adják oda Hóman Bálint *A magyar történetírás új útjai* című könyvét – bírálati példányként.

KOSZTOLÁNYI Dezső 1932. február 27-én írott levelében²⁷ Szekfű Gyula segítségét kéri, mert egy hozzá forduló „kitűnő íróársának” (valószínűleg KODOLÁNYI Jánosnak) szüksége van egy középkori (latin v. középkori magyar) szójajstromra.

MINDENKÉPPEN IDE KÍVÁNKOZIK végül JÓZSEF Attila levele²⁸, amelyet 1931. február 28-án írt a Szemle kiadóhivatalának. Éles fényt vet mind a költő mentalitására, mind a kiadóhivatal jóindulatára. Semmiképpen sem tartozik a száraz hivatali akták közé: (Fejlécen: a Szemle kiadóhivatalának címe. A levélre rávezetve: ér. márc. 3. Lakcím és időpont megjelölve: Bp. 1931. febr. 28. II. k. Margit krt. 46. 4.em. 3.)

Tisztelt Kiadóhivatal!

Szemléjük különböző számaiban közzétett felhívásaik és leveleik felbátorítanak következő kérésemre: Némileg ismert fiatal író vagyok, aki szó szerint való értelemben napról napra élek. Szemléjükre előfizetni nem tudok, noha benne – ellentétes világfelfogásom dacára – számról számra értékes tanulmányokat találok. Kérem tehát szíves értesítésüket, h. mérsékeltabb és milyen mérsékelt áron nyújthatnának számomra előfizetést. Úgy gondolom,

hogy kérésem teljesíthető. Ebben az esetben b. válaszukkal együtt a Magyar Szemle címemre való küldését is várom.

Kiváló tisztelettel:

József Attila

A levélre a szerkesztőségben rávezették: lev. lapon válasz III. 5.: Keresse fel Wiesmeyer urat,²⁹ mert csak szóban adnak engedményt. Egyben tájékoztatták az előfizetési árakról (magánszemélynek 9.60 P, közületnek 24 P, külföldre 48 P/év.)

József Attila 50%-os kedvezményt kapott (azaz 4.80 P-ért kapta a Szemlét), amelyet elfogadott. Neve az előfizetők között szerepelt³⁰. Ide tartozik még, hogy a későbbi évek folyamán – az egy ideig József Attila szerkesztése alatt állott – Szép Szóval csereviszony állott fenn.

III.

Utoljára hagytuk a Szemle, a könykiadás és a Társaság megszűnésének szomorú históriáját.

A HÁBORÚ KITÖRÉSE, a cenzúra bevezetése – és általában: a háborús állapotok – természetesen a Társaság folyóirat-és könyvkiadása terén is éreztették hatásukat. Többen – anyagi okokra hivatkozva – visszamondták a lapot. Az 1943 eleji főtítkári jelentés³¹ idézi az 1942. májusi számból kicenzúrázott sorokat azzal a megjegyzéssel, hogy a szerkesztőség nem tudta megismerni a cenzúra szempontjait. Ugyanakkor a folyóirat társadalmi hatása nem szűnt meg. A beszámoló szerint ugyancsak a '42. májusi számban cikk jelent meg egy Harcó nevű Maros menti magyar faluról, amelyben szó volt a nyomasztó könyvhiányról. A cikk hatására egy régi munkatárs (ÖSTÖR József felsőházi tag) gyűjtést kezdeményezett; az így befolyt 375 P összegből a Szemle könyvosztálya gyűjteményt vá-

sárolt és küldött el, melyet az érintettek – bízva a jövőben, melyet a könyvek szolgálnak – megköszöntek.

A Szemle kiadványai a frontra is eljutottak a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége révén. A főtítkári beszámoló „változatlanul 4200 példány”-t említ mint össz-példányszámot, ebből 3534 az előfizető (ld. előbb), amiből 45% magán, 52% közület, 3% külföldi.

Az 1944-es évre – amint láttuk – a közületek nagy része fenntartotta előfizetéseit és támogatásait; volt, amelyik növelte is (pl. a Nemzeti Bank). A Magyar Serfőzők Egyesülete – még megszűnése előtt – az 1944-es évre 1000 pengővel támogatta a Szemlét, és egyetlen példányt sem kértek. Mindez a Szemle széles körű elismertségét jelzi.

A NÉMET MEGSZÁLLÁS másnapján Bisztray Gyula, a Társaság akkori főtítkára és ECKHARDT Sándor, a Szemle szerkesztője – RAVASZ Lászlónak, a Társaság alelnökének (az elnök Bethlen Istvánt akkor már nem lehetett megtalálni³²) és Szekfű Gyulának, a szerkesztőbizottság alelnökének (Szekfű a 30-as évek végén betegsége miatt vált meg a szerkesztői poszttól; az elnök itt is Bethlen István volt) engedélyével 24 órán belül felszámolta a folyóiratot – remélték, ideiglenesen. A művelet a következőképpen történt: a közlésre szánt kéziratokat visszaküldték, az Athenaeummal szétdobatták az áprilisi szám szedését; az irattárból – amit lehetett – a pincébe vittek (ezeknek a papíroknak maradt később esélyük a megmenekülésre); végül a közületi és magánelőfizetőknek szabvány levelet küldtek az alábbi választási lehetőséggel:

1. a befizetett előfizetési összeget javára (számlájára) írják;
2. Kincsestárat küldenek az összeg ellenében, a névértéket 20%-al meghaladó mértékben (az előfizetőköt könyvvásárláskor 20% kedvezmény illette meg), ez esetben kéri, nevezzék meg a kívánt köteteket;

3. vagy a befizetett összeget kívánságra kézpénzben visszaküldik.

A közel 3000 válaszlevélből mindössze 18 maradt fenn. Talán fölösleges hangsúlyozni: egytől egyig, kivétel nélkül mindegyik sajnálkozott, és ez az esetek nagy részében több volt egyszerű udvariasságnál.

A SZEMLE HIVATALOS BETILTÁSA 1944. május 20-ai keltezésű; immár minden gyakorlati jelentőség nélkül.

A nyilas időkben a szerkesztőség egy ráerőltetett társbérletbe kényszerült, a teljes kilakoltatást azonban sikerült elkerülnie; fizikailag mindenestre összebb kellett húzódnuk. A könyveket, bútorokat, irodagépeket stb. azonban változatlanul ott őrizték. A német megszállás utáni tevékenységről már volt szó. Az Angol-Magyar Bank épülettömbje Budapest ostromának – a pesti oldalt tekintve – legvégén, 1945. január 17-én éjszaka leégett. Az előidéző okokat tekintve két változat jöhetett szóba a pincébe szorult lakók szerint: vagy gyújtóbomba, vagy pedig egy idősebb asszony – mielőtt az óvóhelyre ment volna – feldöntötte a lámpát, s odalent nem mert szólani. A következményeket tekintve azonban édesmindegy. A Szemle hivatali szobái teljesen kiégtek; ami megmaradt, az a pincében levő, zömmel az 1927–1936 közötti időből származó több mázsa dokumentumnak (vagy abban a helyzetben mondjuk inkább így: papírnak) az a része, amit a föld alá szorult emberek nem tüzeltek el. Az 1936–1944 közötti dokumentáció jórészt elpusztult a fönti helyiségekben. A romeltakarításkor, 1945 márciusában derült ki, hogy a hivatali szobában – tehát a fönti, kiégett részben – őrzött páncélszekrény – mely a benne őrzött értékeket esetleg megmenthette volna a tűztől – belül is ki volt égve, tehát már az épület leégése előtt kifosztották. Itt őrizték egyébként a legbecsesebb iratokat, többek között a meg nem valósult kétkötetes magyar történet kéziratát és annak angol fordítását. Alighanem ez volt – anyagiakban – a Szemle legfájóbb háborús vesztesége.³³

1945 után a Szemle indexre, azaz a tiltott művek jegyzékére került. Minden magánszemélynek és közületnek be kellett szolgáltatnia. Sokan inkább elégették, így az sem derült ki, hogy egyáltalán volt nekik. Nyilván ugyanígy jártak a „határon túli” példányok is. A nagyobb könyvtárakban őrzött sorozatokból „zárt anyagok” lettek. Csak a Nyugatra került számok és sorozatok maradtak meg – ezek össz-létszámát Bisztray több százra tette.³⁴

AMI EZUTÁN TÖRTÉNT, azt néhány fennmaradt dokumentumból mozaikszerűen összeállíthatjuk. Olyan ez, mint amikor a színpadon táncolnak, a villany azonban csak néhány szaggatott pillanatra borítja fénybe a színpadot. A történelmi ismeretek segítségével azonban felvázolhatjuk magunkban a szomorú összképet, ami része volt a háború szörnyűségéből éppencsak felocsúdott ország tragédiájának. Bisztray Gyula főtktár ERDEI Ferenc belügyminiszterhez 1945. augusztus 16-án írt levele³⁵ beszámol a lap náciellenes, nyitottan konzervatív irányvonaláról, önkéntes elhallgatásáról 1944 márciusában. Vázolja helyzetüket: csak kevés könyvanyaguk maradt, amelynek eladásából a személyzetet fenntartják és az előkészített műveket kiadhatják. A Szemle szünetelését ideiglenesnek tekinti: „...A folyóirat felélesztésének, könyvkiadó tevékenységünk továbbfolytatásának tervei részint az anyagi körülményektől is függenek.” A szerkesztő, Eckhardt Sándor az alábbi levelet kapta Erdei Ferenctől 1945. szeptember 28-án: „A Magyar Szemle Társaság revíziója során megnyugtatlak, hogy semmi baleset nem éri a társaságot, bár ehhez le kell küzdeni magamban igen komoly ellenállást. Tökéletesen...érdemet a németek elleni küzdelemben, de ugyanakkor nem felejtetem el bethleniánus működését sem...mint belügyminiszter...további működéséhez az engedélyt megadom. Legalább lesz nívós ellenfelünk is.”

1945-ben még megjelent a Kincsestár sorozatban MOÓR Gyula *A jogbölcselet problémái* című kötete. 1946-ban

könyvvásárlást próbáltak elérni a fővárosi polgármesternél (1946. január 9.), és egy kérvényt is intéztek a belügyminiszterhez: ne oszlassa fel a Társaságot, tekintettel a magyar művelődés szempontjából közérdekű könyvkiadására. Az erre érkezett válasz, sajnos, nincs a dokumentumok között. Az 1946. július 15-én tartott válaszmányi ülés jegyzőkönyve szerint jelen voltak: Ravasz László ügyvezető alelnök, BARANYAI Lipót, ECKHARDT Sándor, EGYED István, HAMVAS Endre, LAKY Dezső válaszmányi tagok és Bisztray Gyula főtitkár.³⁶ Megfogalmaztak egy levéltervezetet az Antiqua Rt.-hez: A Magyar Szemle folyóirat nélkül kiadói tevékenységét sem folytathatja, így azt az Antiqua Rt.-re bízva, hogy a Társaság értékeinek felhasználásából eredő jövedelemmel folytassa. A tervezet mindazonáltal így fogalmaz: „Mindaddig, míg folyóiratunk újra meg nem jelenik.” A Magyar Szemle Társaság 1947. március 3-án a Dunamelléki Református Egyházkerület tanácsstermében (Ráday u. 28.) tartotta közgyűlését, melynek főbb programpontjai a következők voltak: zárószámadások ismertetése és ami ennél is többet mond: „...tisztikarnak a felmentvény megadása”. Jóllehet a feloszlató rendelet 1947. április 3-ai keltezésű, bekövetkezte ekkor már aligha lehetett titok. Ravasz László – mint ügyvezető alelnök – 1947. december 10-én tájékoztatta RAJK László belügyminisztert: a november 26-ai közgyűlés a Magyar Szemle Társaságot feloszlatta, vagyona – az alapszabály értelmében – a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába ment át.

ZICHY Mihály

Jegyzetek

- 1 „A Társaság feladata a magyar szellemi élet kiművelése; ebből a célból folyóiratot és könyveket ad ki.” (Részlet az alapszabályból.)
- 2 F7/2282
- 3 Gratz Gusztáv válaszmányi tag, országgyűlési képviselő. A Szekfűvel baráti viszonyban levő Szűdy Elemér 1928–1930 között a miniszterel-

- nökségi sajtóosztály vezetője. Utóda, Hlatky Endre szintén baráti viszonyt tartott fenn Bethlennel, Szekfűvel és Baloghgal; a közgyűlési vacsorákon is részt vett. (F7/2304). Hóman Bálint minisztersége – jóllehet, a Társaság elnöki tisztétől megvált – a támogatás szempontjából nem igényel külön kommentárt.
- 4 F7/2304, 2295–2299. Figyelembe kell venni, hogy a fennmaradt iratokban található adatok nem ölelik föl a folyóirat fennállásának egész idejét és így messze nem nyújtanak teljes képet. Arra jók, hogy valamelyes fogalmunk legyen a dologról.
 - 5 A papírt 1933-ig bizonyosan, de valószínűleg utána is Angliából szereztek be. Egy vámokmány kísérelő irata szerint (F7/2273) ez a fajta minőség csak így volt biztosítható.
 - 6 F7/2299
 - 7 A Bethlen-kormány lemondott 1931. augusztus 19-én.
 - 8 F7/2299
 - 9 Balogh József Hóman Bálintnak ugyanebben a tárgykörben írt levele szerint: a sajtóosztály évi 675 000 P-s javadalmazása évi 8%-al, ezen belül a Szemléé 33%-al csökkent. F7/2299
 - 10 Idézet Bethlen István emlékiratából (Zrínyi Kiadó, 1988. Bev. BOLZA Ilona és ROMSICS Ignác): „Gr Károlyi Gyula...Súlyos feladatra vállalkozott volt, arra, hogy a gazdasági és pénzügyi világhátrány következtében megingott pénzügyi helyzetünket fenntartsa és megszilárdítsa, és hogy a jobb időkben felduzzadt állami költségvetés kiadásait könnyőretelezően lecsökkentse. „ 124. l.
 - 11 é.n.F7/2299 Darányi 1936 októberétől 1938 májusáig volt miniszterelnök.
 - 12 F7/2299
 - 13 Keresztes-Fischer Ferenc levele Bethlen Istvánnak 1944. január 29-én. Előzőleg Bethlen a korábban említettekhez hasonló tartalmú levelet küldött a belügyminisztériumba is.
 - 14 F7/2295
 - 15 F7/2297
 - 16 F7/2279/a
 - 17 F7/2299
 - 18 Néhány tájékoztató adat, melyek egyébként igen gyakran változtak az évek folyamán: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal: 10 példány; Posta Hírlap Osztály: 25 példány; közlekedésügyi tanfolyamok: 3 példány; Mértékügyi Hivatal 2 példány A Goldberger-cég 1944-re 11 példányt rendelt az akkori 48P-s közületi áron.
 - 19 F7/2305
 - 20 F7/2277/a
 - 21 F7/2275
 - 22 F7/2305

- 23 F7/2282
- 24 F7/2308
- 25 F7/Ezt és a következő példákat ld. ugyanott.
- 26 Levelei eredetiben F7/69, kivonatolva F7/2271
- 27 Eredetiben ld. F7/1101, kivonatolva F7/2271
- 28 A Kézirattár állományában sajnos csak kivonatolva, ill. másolatban van meg a levél: F7/2271.
- 29 A kiadóhivatal könyvelőjéről van szó.
- 30 B.Gy. ugyanott található megjegyzése szerint.
- 31 F7/2276
- 32 Ld. erről: *Bethlen István emlékirata*. ZRÍNYI, 1988. Bev. BOLZA Ilona és ROMSICS Ignác. – Eszerint Bethlen március 20-án és 21-én a Várban tartózkodott.
- 33 Érték más, itt nem taglalt veszteségek is a szerkesztőséget, pl. nyomdákban levő papírjainak lefoglalása. Ld. erről bővebben a fondban.
- 34 F7/2305
- 35 F7/2275 B.Gy. másolata. Rajta ez áll még: benyújtva a VI. ker. előjárósághoz 1945. VIII.17. ikt.sz. 20.846/945. A megszűnés körüli események dokumentációját ld. még F7/2276, 2304, 2305.
- 36 A Társaság tagjai közül többen meghaltak a háború folyamán.

1933

XVIII. kötet

I. (69.) szám

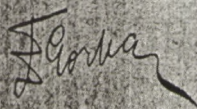
MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

MAYUS

A mandzsuriai konfliktus	DOMONY PÉTER
A keletázsiai bonyodalom	VITÉZ NÉMETH LAJOS
Gazdasági fellendülés	PÖSCH GYULA
„Amor Sanctus”	KALLAY MIKLÓS
„A világháború magyar szemmel”	HARDY KALMÁN
Modern zene	PRAHACS MAROTT
Ausztria belső kérdései	KÖNIG ANTAL
Délsláv válság	BAJZA JÓZSEF
Államvédelem és pártmozgalom	MISKOLCZY ÁGOST
Külpolitikai szemle	ÖTTLIK GYÖRGY
Az erdélyi római katholikus „státus” (III)	SZÁSZ ZSOMBOR

Szerkeszti
SZEKFI GYULA
BUDAPEST
1933

Egyes szám ára 1.50 P

+93:323

Groh György

+07:93

cu

EGYMÁST METSZŐ KÖRÖK

Tűnődések Babits és a Magyar Szemle kapcsolatáról

BABITS és a Nyugat. A Nyugat és Babits. A köztudatban (okkal) összetartozó fogalmak. Mégsem tekinthetjük kizárólagosnak ezt a kapcsolatot. Babits nem *csak* a Nyugat, s a Nyugat végképp nem *csak* Babits (illetve az általa kifejezett szellemiség). Babits is leírta valahol, hogy a kultúra folytonosság – de ez aligha jelent csupán időbeli folyamat. *A kultúra jelen idejében is van folytonosság*: ahogyan egyazon kor eltérő szellemiségű körei közt kisebb-nagyobb átfedések keletkeznek, s ahogyan együtt határozzák meg az adott időszak gondolkodásának karakterét, dimenzióit.

KORÁNTSEM VÉLETLEN, hogy a két háború közötti korszak szellemi életéből évtizedeken át elsősorban a konfliktusok kerültek előtérbe: konzervatívok és liberálisok, kormány és ellenzék, arisztokrácia és szociáldemokrácia, keresztény kurzus és harcos baloldal szembenállása mellett még megannyi más ellentét szabdalta szét az ország politikai és szellemi életét. Ezek között kiemelkedő szereppel bírt a máig eleven (rossz) hagyományként élő népi-urbánus ellentét.

A valóság más: ez a közeg, noha kétségkívül igen tagolt volt, sőt pólusai közt, természetesen, feloldhatatlan volt a feszültség, meglehetősen széles sávokban kínált mozgási lehetőséget azoknak, akikben erre volt igény. Ahogyan az, normális szellemi életet feltételezve, természetes.

A magyar szellemi élet kiegyensúlyozottabb volt annál, mint amilyen képet kialakítottak róla részben annak

reprezentatív emlékeit elemző kutatók, részben a maguk személyes elfogultságait is rögzítő, és sokszor azokat a valós folyamatok helyére illesztő emlékezők. Nem kis mértékben erősítette ezt az a szemlélet, amely a hatalmat gyakorló rezsim szellemi legitimációjához az eszmetörténettől várt újabb és újabb érveket. A Révai–Lukács-vonal osztályharcos szemlélete iniciatíváink megfogalmazása után, szinte egyedülálló módon, évtizedekig hatékony maradt. Nem csak a (részben) megváltozott szemléletű LUKÁCS György (*Az ész trónfosztását író Lukács legalább annyira különbözik a Balázs Béla és akiknek nem kell alkotójától, mint az Ontológián dolgozótól*) rendkívüli tekintélye miatt, hanem azért is, mert a nagy egyéniségek *útja*, többnyire egészen más állomásokon vezetett át, mint amit a pártállami ideológusok kliséi rajzoltak fel. Babitsot például a forradalom fordította el örökre a politikai baloldaltól, annak felelőtlensége utáltatta meg vele a forradalmat. „Nem a nyers, romboló erőszak, hanem csak ez a nemes, lassú munka viheti tovább, újba a világot!? Ki félhet jobban a Rombolástól – mely a Forradalomban elvé lett –, ha nem ő (ti. a költő), aki a Kultúra csúcán áll? Nem ő bukik-e legborzasztóbbat, ha összeomlik az épület? S ő legyen mégis Forradalmár, a Bontók eszköze: ellensége mindennek, amit szeret – mindennek, ami a lételeme?” (*Magyar költő 1919-ben*, in. *Esszék, tanulmányok*, Bp. 1978. 664.)

AZ EGYKORI Magyar Szemle emlékei között tallózva Aszembeötlő a folyóirat kiadója és Babits Mihály levelezésének gazdagsága. Az alábbiakban ennek a nyilvánvalóan sokban a véletlen alakította levélgyűjteménynek (OSZK Kézirattár, Fond 7/65) átolvasása kapcsán keletkezett reflexiók és tűnődések következnek, az emlékeztetés és a problémafelvetés szándékával. Anélkül tehát, hogy a cáfolni szándékozott, sokfelé szétszórt hiedelmek forrásait tételesen áttekintenénk, egyes passzusaikkal részletekbe menően polemizálnánk, s akárcsak kísérletet is ten-

nénk a vázolt kérdések irodalmának teljes feltárására, a teljességükben való áttekintésükre. Úgy véljük: e néhány dokumentum a széles körben érvényesnek ismerttől eltérő képet kínál a Nyugatot hosszú időn át jegyző Babits Mihály és a Magyar Szemle, illetve a Magyar Szemle Társaság és SZEKFŰ Gyula kapcsolatának kérdésében, s ez megérdemli, hogy néhány megjegyzést fűzzünk hozzájuk.

AZ A TÉNY, hogy Babits életművének fontos fejezete a Magyar Szemle köréhez kapcsolódik, rácsfol arra a tézisre, mely szerint a folyóirat a Nyugat kormánypárti, sőt kormányzati antagonistája lett volna. Mi több: a két kör kapcsolódása oly demonstratív, hogy ezt a Nyugat vonzásában tevékenykedő, itt közlő alkotóknak is észre kellett venniük és el kellett fogadniuk. Ahogyan észreveték és nem fogadták el olyan alkotók, akik bármilyen okból szemben álltak az adott politikai berendezkedéssel – SZABÓ Dezsőtől JÓZSEF Attiláig.

A Magyar Szemlének az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött dokumentumai között a 104 tételes Babits levelezés már mennyiségével is bizonyítja a költő és a Társaság, vagyis a folyóirat körüli szellemi műhely szoros kapcsolatát. A BISZTRAY Gyula által megmentett anyag sajátos metszetet kínál a korszak szellemi életének néhány fontos folyamatáról.

A rendkívül összetett és a korszak eszmetörténetének szempontjából alapvetően fontos Babits–Szekfű kapcsolatnak a Magyar Szemle–Babits kapcsolat integráns, de nem meghatározó része. Szekfű Babitshoz írt leveleit Monostori Imre adta közre az Új Forrásban. A levelek túlnyomó többsége a Magyar Szemle Társaság kiadásában megjelent két Babits-kötettel kapcsolatos, és a Társaság titkára, BALOGH József és a költő között zajlott. E levelek túlnyomó többségét KABDEBŐ Lóránt már közreadta *A költő és egy szerkesztő* című, rendkívül igényes és elmélyült tanul-

mányában (in: *Mint különös hírmondó*, Budapest, 1983). Kabdebó a költő és a szerkesztő közti kapcsolat pozitív vonásait kívánja előtérbe helyezni, a Baloghgal szemben nyilvánvalóan elfogult egykori szerkesztőtárs, Bisztray Gyula ellenszenve, illetve Babits felesége, Török Sophie rosszindulata diktálta negatív képpel szemben. Ezzel magyarázható, hogy közleményéből kimarad néhány levél, amely Balogh és Babits szerkesztő és szerző közötti sztereotip konfliktusát tükrözi.

A SZERZŐDÉSSSEL KAPCSOLATOS levelek, kézirat-sürgetések, Atördeléssel, korrektúrával, terjedelemmel kapcsolatos, jobbra technikai jellegű levelezés, amely a Dante-kalauz (*Dante. Bevezető a Divina Commedia olvasásához*. A Magyar Szemle Kincsestára, 37. sz. Bp. 1930.) kapcsán folyt, és a kötet elkészülte után a sérelmeit elsoroló Babitsnak küldött Balogh-válással zárult. Balogh 1929. november 22-én ezt írta: „Azt azonban, hogy a Szerkesztő Úr elégedetlen néhány apróbb és véleményünk szerint teljességgel jelentéktelen, merőben tipográfiai természetű korrekturának végre nem hajtásával, megérteni nem tudjuk. Szerkesztő úr azzal vélt rajtunk segíteni, hogy a könyv utolsó negyedében néhány, zárójelbe foglalt Dante szöveg-utalást törölt, továbbá három vagy négy helyen egyes szavakat. (...)/ ez a törlés azonban nem csak könnyebbséget nem jelentett, és semmiféle megrövidülését az összes szövegnek nem szolgálta, hanem – nyomdánk sorszedő géppel dolgozván – nem csak költségeink rendkívüli megszorodására vezetett volna, hanem újabb egész héttel halasztotta volna el az október 15-iki megjelenésre szánt könyvnek a kiadását.

A szerkesztőség tehát élt azzal az igen természetes és bizonyára a Szerkesztő Úr által is méltányolt jogával, hogy a pusztán formális jellegű és rövidítés célját szolgáló, de rövidítést nem jelentő szöveget néhány helyen visszaállítottuk. Ez olyan természetes, hogy csupán a Szerkesztő Úr iránt való nagy tiszteletünk és nagyrabecsülésünk készítet arra, hogy eljárásunkat megfelelően motíváljuk.”

A szövegből nem csak egy szokványos kiadói konfliktus rajzolódik ki, hanem Babits rendkívüli alapossága, tökéletesség iránti szenvedélye is.

EZ AZ ÖSSZEÜTKÖZÉS azonban nem hagyott mély nyomokat a felekben. 1930 szeptemberében már a középkori Mária-himnuszok kiadásának kérdéséről kezdődik levelezés. Ez is zömmel technikai jellegű, terjedelemtől, a fordítások alapjául szolgáló könyvek beszerzéséről, szerződésről, honoráriumról, előlegről. Figyelemre méltó – különösen a mai példányszámok ismeretében –, hogy 2400 példány megjelentetését tervezik, s ennek megfelelően Babits honoráriumra a könyv 8 pengő árú esetében 1536; 9 pengő esetében 1728 pengő.

Az *Amor Sanctus* (Amor Sanctus. Szent szeretet könyve. Középkori himnuszok latinul és magyarul. Bp. 1933.) kéziratának elkészítése nagyobb feladat volt, mint a Dante-könyvecskéé. Az egyik lényegében az *Isteni színjáték* fordításának mellékterméke, a másik alapvetően új vállalkozás, nem csak fordítói, hanem irodalomtörténeti, filológiai szempontból is. Ennek megfelelően – a kézirat késik. Sőt, az alkotó is hallgat. Balogh írja sürgető leveleit, ajánlott levélben is – ami önmagában is sértő egy kicsit. 1931. december 24-én pedig éppenséggel nem karácsonyi hangulatban alighanem kivételes dörgedelemmel fogalmazza meg Babitshoz intézett felszólítását, amit a címzett ugyan, ismerve az előzményeket, megbocsáthat (Török Sophie azonban aligha). „Nem tudom mire vélni a Szerkesztő Úr hallgatását, de bizonyára érhetőnek fogja tartani, ha azt mondom: nem szokásom zárt ajtókon kopogtatni. Elég ritkán kerültem abba a helyzetbe, hogy felelet nélkül maradjanak a leveleim.

Ebben az esetben azonban kötelességeim vannak azzal a kis intézménnyel szemben, melynek dolgaival foglalkozom. Elsejei levelemben arra kértem, volna szíves velünk közölni írásban, miként óhajtja szerződésünk megváltoztatását, melyet Szerkesztő

Úr kérésére készek vagyunk módosítani. Azt hiszem, ez a kérés nem méltánytalan.”

BABITS VÁLASZA EZÚTTAL POSTAFORDULTÁVAL ÉRKEZIK, udvarias magyarázkodásában azonban mintha lenne egy csepp irónia. „Kertész Gábor urat tegnapi telefonbeszélgetésünk alkalmával megkértem, hogy fejezze ki sajnálkozásomat azért a kellemetlen érzésért, amit levelem hosszú elmaradása okozott. Most közvetlenül is kérem, nézze el ezt a mulasztást az írónak, aki bizony sokszor huzamos ideig képtelen a legegyszerűbb levél megfogalmazására is, talán épen (sic!) azért, mert az írás és fogalmazás egész idegzetével űzött mestersége s még pár száraz mondatot is nehéz közömbösen vagy illemszerűen és hivatalosan odavetnie.

Nagyon köszönöm szíves készségét, amellyel engem munkámban tudásával és tanácsaival támogatni hajlandó, de nagy és fontos elfoglaltságában nem akarnám ilyesmivel zavarni.

Kertész úr tudomásomra hozta, hogy amennyiben azt kívánjuk, hogy a himnuszfordítások húsvétra megjelenhessenek, a kéziratot legkésőbb február első felében át kell szolgáltatnom. Minthogy magam is nagyon szeretném, ha a kész mű mielőbb sajtó alá kerülne, iparkodni fogok munkámat erre a határidőre lehetőleg befejezni. Természetesen teljes szigorúsággal kötelező ígéretet, mint eddig, most sem merek tenni, mert hisz nemcsak tudományos, hanem elsősorban költői munkáról is van szó, melynek lehetősége nem mindig függ az író akaratától. De rajtam nem múlik.” – így Babits, alkotáslélektani szempontból is érdekes levele. A továbbiakban arról kaphatunk információt, miként él a Baumgarten-díj polgári jómodjáért irigyelt kurátora: „A fordítások egynéhányát azért tettem közzé a Nyugatban, mert ezt részben már a tavasszal együtt megbeszéltük, – s meg is jelöltük az őszt, mint e mutatóvány publikálására alkalmas időpontot; – másrészt mert a tervezett könyvre egyetlen fillér előleget sem vettem föl, s az irodalmi működésem keresetére lévén utalva, a jelenlegi körülmények közt nem engedhettem meg magamnak, hogy ezt a sok időt és erőt emésztő mun-

kát ilyen sokáig kamatoztatlanul hagyjam.” Ez a magyarázat egy 1931. október 25-én kelt Balogh-levéltre válasz (közli Kabdebó, említett írásában), melyben a Nyugatban közreadott előzetes miatt tesz szemrehányásokat – mondván: a himnuszfordítások „ilyetén közreadása bizonyos fokig sérelmesen érinti a kiadótársaságot és (nem jogászai felfogásom szerint) szerződéssünk szellemében (sic!) (ha nem is betűjével) ellenkezik.” Hogy ez a szöveg mit jelent, azt nem könnyű megfejtetni. Babits egyébként kéziratrészek előszállításának lehetőségét is kérte. Itt kell megjegyezni, hogy – amint erre hivatkozik is – a telefon használata jó néhány levél megírását fölöslegessé tette, vagyis ebből a korból már teljes dokumentációt tartalmazó levelezésekre nem számíthatunk, s ami – a különben még igen gazdag levélfolyamban is – hiánynak tetszhet, az alkalmasint előszóban is elintézését nyerhetett.

BALOGH – AKI AZ ÉV VÉGÉNEK ÜNNEPI NAPJAIT, a jelek szerint, Babitscsal való levélváltással töltötte – Szilveszter napján válaszol, s zárja le a kínessá vált feszültséget. „Nagyon szépen köszönöm ma érkezett megtisztelő sorait, melyek nagyon jól estek, mert már-már azt kellett hinnem, hogy minden igyekezetem ellenére, nem sikerült a Magyar Szemle Társaság számára szimpátiáját biztosítanom.

Igen tisztelt Szerkesztő úr levele megnyugtató és bizonyos reményt nyújt a himnuszkiadást január végi elkészültét illetően.

Jól tudom, hogy a költő munkája még akkor sem szabályozható, ha a műfordítás némiképp kötöttebb keretei közt mozog, de a kiadó, mint látni méltóztatik, még akkor is bornírt lény, ha egyébiránt maga is az írás mesterségével foglalkozik. Előtte papíros, nyomda, kötés és hasonló dolgok állnak és kénytelen szerzőjét kínozni, amiért elnézést is kér.” A január végi kézirat leadás azonban csak Balogh ábrándja maradt: az első fordítások megérkezését csak április 1-jén igazolja vissza, kétségkívül őszinte lelkesedéssel fogalmazva: „... – függetlenül kiadói tevékenységetől – szeretném megmondani, mily

ritka élményben volt részem, mikor tegnap este a fordításokat elolvashattam. Igaz meggyőződésem, hogy ez a fordításkötet a magyar költői irodalom gazdagodása lesz, s a fordítónak költői életében is fejezetet fog jelenteni."

SZERZŐ ÉS SZERKESZTŐ PÁROSMÉRKÖZÉSE csak a mű megjelenése után érhet véget: ez a történet is tartogat még a küzdő felek számára megpróbáltatásokat. A rész-szállításokban is mutatkozik késedelem, ez azonban már nem vált ki a korábbiakhoz hasonló feszültséget. Filológiai érdekességű az az 1932. július 12-i levél, melyben Babits, továbbá 11 himnusz szövegét és fordítását elküldve, már összesen 39 elkészült fordítást tudott átadni. E levélben írja le először a később szinte fogalomná vált kötetcímet, az *Amor Sanctust* – igaz, még javaslatként. A tervezett fél-százhoz azonban még ekkor is hiányzik 11 fordítás, és csak november 16-án készül feljegyzés arról, hogy az *Amor Sanctus* nyomása megkezdődött, december 19-én pedig Balogh már 10 tiszteletpéldányhoz ír kísérőlevelet.

A Magyar Szemle és Babits kapcsolata – ahogyan az eddigiekből is kiderült – nem a folyóirat, hanem a Társaság és Babits kapcsolatát jelentette, amiben viszont a Szekfű–Babits viszonynak meghatározó szerepe lehetett. Szekfű azonban nem egyszerűen a kor szellemi életének egyik kulcsszereplője, hanem a hivatalos Magyarország egyik reprezentánsa is.

A háborús évek végén, amikor minden politikai kör a háború utáni újrarendezés lehetséges útjait próbálta fölmérni, Szekfű egy levelében ezt írta Babitsról (illetve arról a körrel, melyhez Babits is tartozott): HATVANY, JÁSZI, KÁROLYI „francia és angol kultúrán nőttek fel, a németből a legmodernebb áll szívékhöz közelebb, s az igazi német kultúrát fejlődésük folytán sem tudják méltányolni. Ez a kultúrúr választja el tőlünk... nem csak Hatvanyt, hanem az olyan pompás magyar litteratorokat is, mint Schöppflin és Babits. Ők a németben csak a porosz junkert látják,

– s nem hiszik el, hogy nekünk magyaroknak elsősorban porosz rendszeretetre és német tisztességre, melynek egyetlenegy hanggal sincs magasabb hangja, mint ami megfelel az ő realitásuknak, erre a német szoliditásra, közügyekben és privát életben volna szükségünk. Ők azt hiszik, hogy a gentry uralma megdőléseéből, a radikális elemek uralomra jutásából fog kinőni a jobb Magyarország... Nagy illuzionisták, akiknek egyetlen hibája – nem a magyartalanság, mivel éppoly igazságtalanul vádolják őket, akárcsak engemet, hanem a történelmi érzék hiánya.” (Idézi: DÉNES Iván Zoltán: *A realitás illúziója*, Bp. 1976. 139.) Érdemes egy pillanatra – már csak érintettsége okán is – SCHÖPFLIN véleményénél is elidőznünk. Babitsról alkotott véleményében érzékelhetően ott van saját magáról alkotott képe is, ami végeredményben szépen interferál az idézett levélben foglaltak mögöttesével. Egyfelől ugyanis leszögezi, hogy Babits lényének konzervatív gyökereiből nőtt ki egész világnézete, másfelől utal arra, hogy ennek tudomásulvételéhez a magyar szellemi élet tagolása nem kínál megfelelő kereteket: „Minden más kultúrában, ahol a konzervativizmus nem jelent merev rögzítettséget, hanem megadja a terét az egyén szabad mozgásának a szellem világában, konzervatív költőnek számítana Babits. A *Nyugat* többi íróitól ez a konzervatív lelki talaj választja leginkább külön.” (Schöpfung Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*. (1939) Bp. 1990. 319.)

SZEKFI BABITS-KÉPÉT, ALAPJÁBAN VÉVE, ennek a viselkedésmódjában a liberális vívmányokat már természetesen tartó, tartalmában felelősségteljes és értékőrző konzervativizmusnak a felismerése és elfogadása határozta meg, ahogyan saját ideológiai-politikai törekvései is egy ilyen konzervativizmus meggyökereztetésére, elterjesztésére irányultak. Ezért feltételez egy olyan, napi politikai nézetkülönbségeken túli közösséget Babitscsal, amit (1918 tavaszán) éppenséggel elfedhet, de föl nem számol

az a századelő entellektüeljeit átható frankofón hangoltság, amely a magyar értelmiséget ADYTÓL KUNCZ Aladárig, Szabó Dezsőig Párizsba vitte. S ha ehhez hozzávesszük azt a tradicionális németellenességet, amelyik hol ösztönös, hol tudatos nemzetkarakterológiai alapon (is!) áthatotta a magyar közvélemény jelentős részét, akkor nincs mit csodálkozni azon, hogy Babits másfelé tájékozódik. Sőt: finoman, de határozottan a német orientáció ellen agitál a *Húsvét előttben*, amikor a németek verduni offenzívájának sikere idején ezt írja: „Én nem a győztest énekelem, / nem a nép-gépet, a vak hőst, / kinek minden lépése halál, / tekintetétől ájul a szó, / kéznymása szolgálás...”

A KÖVETKEZŐ MÁSFÉL ÉV politikai történései, ennek megfelelően, a barikádok ellentétes oldalain mutatják őket. Babits hamarosan KUNFI Zsigmond oldalán tanargyűlések szónoka, egyetemi tanári kinevezést kap, Szekfű vélhetően a *Három nemzedék* fejezeteit írja. Hamarosan azonban Babits már a *Magyar költő* 1919-ben zilált fájdalmú sorait rója: mintha öntudatlanul is Szekfűnek a „történelmi érzék hiányát” fölrovo megjegyzésére reagálna, s kimondja (a később *Az írástudók árulásában* részletesen is kifejtett) tételét: „A költő konzervatív!” – ami mindenekelőtt azt jelenti, hogy nem szabad közvetlenül részt vennie a társadalmi küzdelmekben. „A költőben megrendült a sziget, lelkének szigete, mely annyi ősök lelkeiből épült – nem, nem változás az, nem is elvtagadás, mikor ő azt kiáltja, hogy konzervatív! Inkább felébredés, felismerése igaz hajlamának, valóságos rendeltetésének, kincseihez-kapás a veszély idején. Mindig ezeket a kincseket őrizte... Konzervatív: őrző. Mindig az volt.”

A húszas évek elejének reprezentatív Babits-műve, a *Halálfiái* ennek a bizonyosságnak jegyében összegzi Magyarország egy tragédiával zárult korszakának folyamatait. Ahogyan merőben más kiindulópontból, más logikával

a korszak bírálatában – de csak abban – hasonló eredményre jut Szabó Dezső *Az elsodort faluban* – és ahogyan, ugyancsak más gondolatmenetet követve, de viszonylag közeli indíttatásból, Szekfű is (hol van már ekkor egykori barátsága Szabó Dezsővel...): *Három nemzedékének* ítélete sem jelent mást. S bármekkora távolság is van a szerzők politikai szerepvállalása, napi helyzetük változásai között, ezeknek az ítéleteknek gyökérzete meglehetősen egymásba gabalyodik.

MINDENEKELOTT A MEGSZÓLALÁS MÓDJA, személyes karaktere kapcsolja össze Babitsot és Szekfűt, mintha a dunántúli magyar alkat találkozását akarná példázni. Kapcsolatukban azonban van valami egyoldalúság: Szekfű meg akarja nyerni Babitsot, aki meg akarja őrizni szuverenitását. Ebben a távolságtartásban meghatározó szerepe van a pályakezdő éveik és a forradalmak idején tanúsított magatartásuk éles különbségének. Babits számára a Nyugat sohasem *csak* a radikálisok Nyugatja, de azért Babits Nyugatja mégsem konzervatív Nyugat. Érdekes azonban emlékezetünkbe idézni a folyóirat 1929-es krízisét. Babits ebben az évben hét hónapra kiválik a Nyugat szerkesztőségéből, s csak mint főmunkatárs szerepel (mindössze kétszer!). Eközben fölmerül a Napkelethez „igazolás” gondolata (amit a húszas évek elején annak ellenére kategorikusan visszautasított, hogy e mellé egyetemi katedrát is kínáltak neki!). Csak OSVÁT halála után vállal ismét szerkesztői szerepet. Az a belső feszültség, amely gyakorlatilag szakításukhoz vezetett, az új helyzetben szélesebb sajtópolémia formájában bukkan elő – kísérteties pontosságú előképeként a hamarosan kirobbant népi-urbánus vitának. Az ellentét oka, alapjában véve, Babits *konzervatív fordulata*, aminek része a Magyar Szemle Társasághoz, Szekfű Gyulához fűződő kapcsolata, a Baumgarten Alapítvány díjazási szempontjai, s főként olyan tanulmányok, mint *Az írástudók árulása*.

„Szekfű és Babits igen laza kapcsolatban maradtak a húszas és harmincas években is, de jellemző, hogy a 20-as évek után személyes találkozásuk gondolatát Szekfű csak 1936-ban vetette fel. Babits a *Napkelet* s a *Magyar Szemle* 'csábításainak' ellenállt (ismeretes, hogy lényegében egyetlen felkérésnek tett eleget: a Magyar Szemle Társaság könyvsorozata számára az évtizedfordulón lefordította a középkori magyar Mária-himnuszokat).” – írta e kapcsolatáról LACKÓ Miklós (in. *Korszellem és tudomány*, Bp. 1988. 95.). Eltekintve attól, hogy az *Amor Sanctus* nem magyar Mária-himnuszok gyűjteménye, s hogy az egy teljesített felkérés *kettő*, nehéz értelmezni, mit ért Lackó az „igen laza” kifejezésen, illetve mit jelent a „személyes találkozás”, mert néhány sorral utóbb azt írja, hogy a Babits által a Baumgarten-kuratóriumba meghívott Szekfű „elégedetlen a kuratórium munkájával, a tanácsadó tagságot formálisnak érzi, s csak Babitsra való tekintettel marad meg egyelőre a testületben”. (u.o.)

A SZEMLE-IRATOK KÖZT FENTMARADT, Szekfűnek címzett két Babits-levél közül az első másról árulkodik: nem csak a találkozások rendszerességére való utalással, hanem a hangnem természetességével, a korban tényleges jelentéssel bíró tegeződéssel, a címzett ügyeiben való ismeretekkel.

Az 1932 januárjából (pontos dátuma nincs) való levél szövege a következő:

„Kedves Barátom,

remélem, hogy hétfőn találkozunk, de azt akarom, hogy ez a levél még találkozásunk előtt hozzád jusson. Így talán hétfőn már választ is mondhatsz, és azt közölhetem Réti Istvánna, mert a dolog elsősorban őt érdekli.

Réti, mint bizonynyal tudod is, éppoly (sic!) kiváló művészeti író, mint amilyen kitűnő a piktúrában. Most épen nálam van egy kéziratos dolgozata, mely azt hiszem, egyike legjelentékenyebb írásainak, s a művészetpszichológia és művészeti neve-

lés fontos kérdéseiről szól. Címe: *A művészet és a természet. Nagy örömmel közölném a Nyugatban; de egészben való elhelyezését terjedelme megnehezíti; részletekre szaggatni pedig bizonynyal kár volna.*

A munka terjedelme, úgy számítom, épen akkora, amekkora a Magyar Szemle Kincsestárának egy-egy füzete szokott lenni. Az a gondolatom jött, nem lehetne-e, nem kellene-e, ezt az érdekesen megírt és nagyon komoly tanulmányt a Kincsestárban elhelyezni, ahová tárgya, terjedelme, és előadása egyformán predesztinálják? Azt gondoltam, megkérdezem erről a Te véleményed, mielőtt Rétivel beszélnek; s megkérdezem egyúttal azt is, vajjon a Kincsestárban való esetleges megjelenés kizárná-e a folyóiratban való előzetes közlést, részletekben vagy folytatásokban?

*A viszontlátásig sokszor üdvözlő
igaz híved és tisztelőd*

Babits Mihály"

AMÁSÍK (KELTEZETLEN) LEVÉL 1939 tavaszán keletkezett. A levél, Babits tanárosan pedáns, szép kézírásával a *Mi a magyar?* gyűjteménybe szánt, *A magyar jellemről* címet viselő esszé kiadásával kapcsolatos gondokról szól. Babits türelmetlensége érthető: nem csak az írásának hatására, fogadtatására kíváncsi író, nem csak a jónási feladatát elvállaló felelős gondolkodó, hanem az idő és a betegség szorításában vergődő ember is nehezen tűri a várakozást – különösen akkor, amikor látja a világ mind szédültebb rohanását. Ezt a levelet is teljes terjedelmében közöljük, nem is annyira a Babits–Szekfű kapcsolat adalékaként, mint inkább a költő gondolkodásmódjára jellemző dokumentumként.

*„Kedves Barátom,
hálásan köszönöm, hogy a *Mi a magyar?* c. könyv számára készült tanulmányom tiszteletdíját kiutaltatni szíves voltál.*

Ami most levelem megírására indít, az szintén ezzel a tanulmánnyal függ össze. Beszélgetésünk alkalmával említetted,

hogya a kiadvány megjelentetése bizonytalan idejű halasztást szenved. Amint erre gondolok, úgy érzem, hogy ez a halasztás tanulmányom szempontjából nagyon hátrányos. Mikor megírására vállalkoztam, abból indultam ki, hogy amit írok, az rövid idő múlva nyilvánosság elé is fog kerülni. Ezt a feltevést megerősítették a kiadóhivatal sürgetései is. Később megtudtam, hogy a kötet megjelenését a könyvnapra tervezik, ezt végső terminusnak tekintettem. A tanulmányt úgy fogalmaztam, hogy annak legfőként a mai időpontban kell hatni és szolgálatot teljesíteni (amennyiben egyáltalán hat és szolgálatot teljesít.)

Természetesen az ilyennemű tanulmány, ha van valamelyes értéke, azt az értékét hosszabb idő leteltével sem veszítheti el egészen. Mégis, a feladott tárgy és a mai idők irama olyan, hogy megállapításaink és állásfoglalásaink hangsúlya s ereje hónapról hónapra módosulhat és csökkenhet.

Levélben írom meg Neked ezeket az aggályaimat, minthogy telefonon nehezebben tudnám őket kifejtteni. Ne haragudj, hogy őszinteségemmel terhellek. Igazat szólva, amint e gondolatok fölmerültek bennem, első ösztönöm az volt, hogy a Magyar Szemle Társaságnak írok, ragaszkodom a tanulmány mielőbbi kiadásához, ellenkező esetben azt kérem, hogy magam kiadhassam a Nyugatban, a könyv megjelenése előtt. De mégis jobbnak látom előbb barátilag közölni Veled ezeket, hisz tulajdonképpen nem is tudom, mekkora maximális késés adódhatik, mikor fog a könyv legkésőbb megjelenni? Talán csak jelentéktelen haladékról van szó...

De ha a Szemle mint kiadó nem tudná biztosítani a kötet megjelenését bizonyos elég rövid határidőn belül, mégis azt határozom, hogy a tanulmányt a Nyugatban közzéteszem, kérve ehhez a Szemle Társaság hozzájárulását s visszatérítve a honoráriumot, esetleg (ha a Társaság s Te mint szerkesztő erre még igényt tartanátok) szívesen átengedve ebben az esetben munkámat, kisebb tiszteletdíj fejében, a Szemle által tervezett kötet számára.

Ha mostanában úgyis találkozunk, ne fáraszd magad a válasszal. A dolgot jobban megbeszélhetjük személyesen. Addig is

a régi melegséggel köszönt s a méltóságos asszonynak kézcsókját jelentve marad

igaz régi híved és tisztelőd

Babits Mihály"

Az itt áttekintett levelek között Szekfű levél nem található, így a választ – ha volt is – nem ismerjük. Azt azonban tudjuk, hogy az említett írás a *Mi a magyar?*-ban jelent meg, s hogy mennyire jogos volt Babits várakozása a mielőbbi nyilvánosságot illetően, azt *A magyar jellemről* keltette vihar bizonyította.

NEM SOKKAL KÉSŐBB a Szekfű–Babits kapcsolat kulcskérdése a zárófejezetben tér vissza ismét. Nekrológiájában Szekfű így ír: „Úgy éreztem, mintha Vörösmartyt temetnénk olyan időben, amikor az emberek saját hasznukon kívül egyebet nem ismernek, s ha mégis gondolnak magasabbra, akkor idegen isteneknek kezdenek szolgálni. Csak azok voltak ott, akiknek a nemzeti szellem ma is komoly realitás, s akik még nem hódolva meg rendetlen szenvedélyeknek, ismerik a kötelesség fogalmát.” Nos, igen. Hol van már a német szoliditás kultuszát hirdető Szekfű, aki a „történelmi érzék” hiányát rója fel Babitsnak? A történet a történelemtől gyötört Babits megszenvedett igazát példázza:

„Ó varázs van a szavakon, hogy a Teljesedés fordítva értse mind, s legyen elátkozott vetés, hol a konkolyt arassa az, ki a buzát veti, s szíve melegjén ölyvtőjást költsön a gerle ki. Ember azért, ha jót akarsz, tanácsom megfogadd és köpd ki fogaid közül a véres szavakat – sőt, hogyha érzed, hogy a szó, ez álnok gyűtővény, ártatlan is csirázni kezd lelkednek mezején, égesd föl inkább a mezőt és legyen kételyed tikkadt és izzó, mint a láng száraz mező felett.”

GRÓH Gáspár

Feladó neve és lakása: Babits, Esztergom,
Eltérő

LEVELEZŐ-LAP

1968. 12. 15.
Készítendő Híradéknapló
ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Ford 7/65

nagysajó,

Balog József
uram

Budapest

VI. Vilmos császár ut. 3.

"Magyar Széchenyi Társaság"
Kiadóhivatala

M. Kir. Államst. Szolgálat. Budapest, 1968.

Esztergom.

Tiszelt Uram,

a Drevcs = file hymmus = gyűjtemény
sikerült megpereszem.

Sietel arról írték, hogy a Drevcs, mely
főkéntes fűrésztartó a Drevcs.

Még éppen a köröme az a Drevcs
még is

Kér leve

W
3

Babits Mihály

(9)

6. Cél

(52)

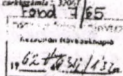
NYUGAT

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Budapest, 1932. július 12.

V. Vilmos utca 34. - Telefon: 165-95

Postai engedélyszám: 1907

Igen tisztelt Uram,

mellékelve iamót 11 új hímusszfordítának kéziratát küldöm. Eddig tehát, e tizenegyet, is beleszámítva, éppen 39 hímusszfordítást küldtem be, ami számításom szerint pontosan 80 könyvdalnyi terjedelmet tesz ki. Ezzerint 20 oldal terjedelem van hátra, amit lehetőleg még 11 hímusszal szeretnék betölteni, hogy a végső szám éppen 50-et tegyen.

A latin szöveg magyarázatát leírtam már, s legközelebbi levelemben küldöm együtt az egészet. E textusokat akkor már sorjában fogom rendezni, úgy ahogy a könyvben kívánom hogy egymásután jöjjenek. A sorrend elve az időrend. Ugy érzem, bármily kicsiny, azímban, a gyűjtemény, mégis némi képet tud adni az ezeréves fejlődésről. A hang és versforma változásait hiszen iparkodtam utánanézni s jellegét megtartani még ott is ahol ügyetlen vagy darabos. A kiválasztás is tekintettel volt a fejlődés főbb momentumainak föl-tüntetésére.

A címre négye nagyon nehezen tudok magamban megállapodni. Az eddig fölmerült ötletek közül legjobbnak tűnik föl-előttem ez a hármas cím:

AMOR SANCTUS

Szent Szeretet Könyve

Félzsás latin hímussz a középkorból.

Az Amor Sanctus a Szent Bernátnak tulajdonított iamert hímussz két

BABITS MIHÁLYNAK, a legnagyobb élő magyar költőnek legújabb műve*: az «Amor Sanctus», ötven középkori himnusz fordítása, — sokszorosan dicsérő fogadtatásra talált a magyar sajtóban. A kritikák örömmel üdvözölték a könyv ötletét, — lelkes magasztalással adóztak Babits fordításai párhuzamos művészi tökéletességének és elismeréssel nyilatkoztak a könyv tetszős külsejéről is. Ily ritka fogadtatás után valóban nem kellett meglepetést, amikor a Pen-Club magyar ágazata az idei Rothermere-díjat «Amor Sanctus»-unknak ítélte oda.

Az «Amor Sanctus» sajtóvisszhangjából itt közlünk néhány szemelvényt:

Kosztoldnyi Dezső véleménye a Pesti Hírlapban:

„Pazar papíron, kifogástalan nyomással jelent meg a Magyar Szemle Társaság kiadásában fél-száz középkori himnusz... Babits Mihály nemcsak a középkori költészetet vezet végig bennünk, hanem úgyszólván magán a gyermekkorát élő európai költészetet is... Visszaérzi a századok messzeségében elhangzott dallamokat és újjáteremti őket. Aki egy pillantást vet a kétnyelvű szövegre, nem győz ámuldozni gondosságán, lelkeségén, rezzenékenységen, művészi leleményén és alkotó költői erején, mely az eredeti szöveget majdnem változtatás nélkül — egy gyöngéd hajlítással — belebillenti nyelvünk merőben más anyagába. Nem a jelen pillanatnak készült ez a könyv. Irodalmunk maradandó értéke.”

* «Amor Sanctus», Szent Szeretet Könyve. Középkori himnuszok latini és magyarul. Fordította és magyaráta Babits Mihály. Budapest. 1933. «A Magyar Szemle Könyvei» VI. Ára köté 9 P 20 I, amattörkinds 16 P.

Babits Mihály
«Amor Sanctus»
SZENT SZERETET KÖNYVE

V Bethlen István

aján HAGYOMÁNY ÉS FORRADALOM A POLITIKÁBAN

Mi az igazi és megváltó varázsigéje mai, hagyomány és forradalom közt ingadozó politikai életünknek? Ez az a kérdés, melyre válaszolni szeretnénk s amely egyben generációnknak is életkérdése.¹ Életkérdése egész európai kultúránk jövőjének is. Mindnyáján keressük a választ az életszemlélet, a tudomány, az irodalom és művészet, a közgazdaság és a szociális élet terén, de a megváltó szó csak egy magasabb órhelyről jöhet, olyan helyről, ahonnan az emberi élet részjelenségeinek egésze átpillantható, ahonnan ennek az életnek és törvényeinek történeti fejlődése, új irányok születése, kifejlődése, győzelme vagy pusztulása áttekinthető. Ez az órhely a történetfilozófiai vizsgálati módszer órhelye, melyet azonban a praktikus politika gyakorlott pillantásának kell a megtárgyalandó területen irányítania és magyaráznia.

SOKAN MÉG MA IS AZT HISZIK, hogy ez a kérdés csak egyes Sorságok számára vált időszerűvé, melyek a világháború vagy a világgazdasági válság következtében különösen súlyos helyzetbe kerültek, s hogy a mai zűrzavar, a hagyomány és forradalom között keletkezett szakadék, sok népnél egyáltalában nem jelenti gondolkodásmódjuk és életberendezésük alapvető változását, hanem csak futó jelenség, melyet ismét az elmúlt történeti periódus liberális, demokratikus és kapitalisztikus berendezkedésének kell követnie.

Az a körülmény, hogy a nyilvános élet első forradalmi átalakulásai nem a legelől haladó nyugati népeknél,

a megj. lásd a
100. oldalon

hanem Európa legelmaradottabb országánál, Oroszországnál, jelentkeztek először, továbbá az, hogy egyéb háború utáni forradalmak, mint a fasiszta forradalom, ismét nem Nyugat-, hanem Közép-Európában törtek ki és vezettek pártidiktatúrákra, úgy látszik, megerősíti azt a felfogást, hogy e népek életének újjáalakítása és világnézetük látszólagos forradalmi átalakítása nem egy történeti, szerkesztés fejlődés eredménye, hanem átmeneti körülményekre vezethető vissza és így megjelenési formái is csak átmeneti természetűek lehetnek. Minden szellemi mozgalom ugyanis, amely a történelem folyamán forradalmi átalakításoknak vált okozójává, Európában eddig mindig a leginkább előrehaladott népek köréből indult ki és nyugatról keletre haladt. Ez azonban bizonyítéka annak a fent hangoztatott nézetnek is, mely szerint itt egy átmeneti mozgalommal van dolgunk. Az események ezen útjának valódi oka annak idején az volt, hogy a régi rend alatt az élet leghamarabb a legelőrehaladottabb államoknál vált, bizonyos körülmények megváltozása folytán, elviselhetetlenné. Most azonban a szociális bajok nyomása, látszólag megfordítva, elsősorban a szegényebb országokban vált tűrhetetlenné és vezetett végül kirobbanásokra, amiből azonban ismét az következne, hogy a jövőben a gazdagabb és előrehaladottabb országokat sem fogják e kirobbanások megkímélni, ha tényleg az a helyzet, hogy az emberiség bajai az eddig alkalmazott politikai, gazdasági és szociális eszközök, az egész mai rendszer segítségével nem orvosolhatók. A régebbi idők forradalmi a meggazdagodott polgárság és az intelligencia forradalmi voltak, bár a proletártömegek is igyekeztek e forradalmak eredményeit minél jobban a maguk részére kihasználni. A mai forradalmak ezzel szemben egész népek tömegmozgalmai, azoké, akik a kapitalisztikus termelési rend keretein belül foglalkozásnélküliekké és feleslegessé váltak. Természetes, hogy a világháború s az azt követő szociális és

gazdasági válság a szegény országokat előbb tette tönkre, mint a gazdagabbakat, s így a forradalmi kirobbanások is a szegényebb népeknél jelentkeztek először.

SEGÍTHETÜNK-E EZEN AZ ÁLLAPOTON a liberális kapitalizmus, a mai demokratikus berendezkedések és a nemzetközi status quo alapján, vagy pedig elkerülhetetlen-e a radikális irányváltztatás? Két évtizede keresi az emberiség fájdalmas vajúdások közepette a választ erre a kérdésre.

A népek egész sora felelt a konferenciáról konferenciára tántorgó kezelőorvosok tehetetlenségére forradalommal, melynek során a liberális intézményeket, a demokráciát és mindent, amit ezekkel kapcsolatba hozott, egyszerűen elseperte. Más népek ugyanezt szándékozzák tenni. Ezek az országok nem csak új belpolitikai eszméikért dolgoznak, hanem a szerződések revíziója segítségével a mai nemzetközi status quo megváltoztatásáért, a népek egyenjogúságáért, az igazi leszerelésért, tehát a nemzetközi állapotok gyökeres megváltoztatásáért is.

Vizsgáljuk most már, mi az értelme mindeme belpolitikai átalakulásoknak, diktatúráknak és forradalmaknak. Mi az értelme a napról napra felmerülő új eszméknek, melyek, a többé-kevésbé általánosan fennálló liberális és demokratikus berendezkedésekkel ellentétben, diktatúrákhoz vezetnek, melyeket vagy egyes osztályok gyakorolnak, vagy egyes nemzeti pártok és személyek, akik a politikai pártok szabad versenye helyett a vezéri elvet (Führerprinzip) hangsúlyozzák s az ötletszerűen kialakuló, gyakran demagóg eszközökkel összegyűjtött párttöbbségek helyett az állam organikus életének megfelelő, szervesen és rendek szerint felépített törvényhozó-testületekre akarják a politikai döntéseket bízni.

Mi az értelme gazdasági téren azoknak az eszméknek, melyek a szabad gazdálkodás alapján álló liberális kapitalizmus helyett a kollektív gazdálkodás valamelyik formáját, mint ezt a kommunizmusnál és a szocializmusnál

látjuk, vagy pedig a gazdasági életnek a kollektív akarat által való döntő befolyásolását, vagy legalábbis az úgynevezett tervgazdálkodást követelik? Mi a jelentősége annak, hogy a szabad kereskedelem helyét a világgazdaságban mindenütt a vámvédelmi elv foglalja el és hogy a preferencia-megállapodások segítségével is lassanként mindenütt kialakulnak a kisebb-nagyobb autarchikus gazdasági területek, melyek mindjobban elszigetelik magukat? Mi az okozója annak, hogy még azokban az országokban is, ahol az ortodox manchesterizmus még mindig tartja pozícióját, mind erősebb hangok hallatszanak a gazdasági életbe való autoritatív beavatkozás mellett, a szociális, nemzeti, sőt gazdasági élet fejlődése érdekében?

Mi a mélyebb értelme annak az általános vágyakozásnak, melynek célja a háború és a győztesek ököljoga által teremtetett, az egyes hatalmi csoportok versenyfutása által szabályozott nemzetközi élet helyett egy igazságosabb béke, mely egy nemzetközi szervezetre támaszkodik, melynek megvan a hatalma ahhoz, hogy a kíméletlen versenyfutás és létért való küzdelem helyett, mely a népek közt dúl, a jognak etikus elvét helyezze az őt megillető polcra? Mi az értelme mindezen ideáknak, igyekvéseknek, fáradozásnak, harcnak? Mi a céljuk e forradalmaknak, melyek harcot hirdetnek életünk hagyományai ellen, berendezkedések és eszmék ellen, melyek több mint egy évszázada voltak állam, társadalom és gazdasági élet számára vitathatatlanul irányadók?

ACÉL NYILVÁN AZ, hogy a zabolátlan szabad verseny, elfajult konkurencia, a létért való többé-kevésbé erőszakos küzdelem által szabályozott emberi élet helyébe az ember és szervezeteinek szolidaritása állíttassék, ahol az egyes ember és embercsoportok kooperációja és kollaborációja a harc és konkurencia kikapcsolásával ugyanazon célt éri el, mint azelőtt, de a nagy harcnak borzasztó áldozatai nélkül.

Szeretném ezt a tételt pontosabban megmagyarázni.

Az emberi életet, következésképpen az emberi fejlődést is, két alapvető fő elv szabályozza. Az egyik a darwini elv, a létért való küzdelem, a szabad verseny elve. A másik elvnél a küzdelem helyébe az együttműködés, a munkamegosztás lép; a küzdelem itt együttes és célja a szükségletek kielégítése, az élet fenntartása és kifinomítása.

AZ ELSŐ ELV AZ, AMELLYEL A PUSZTA TERMÉSZET DOLGOZIK. Útját millió egyén és faj pusztulása jelzi, de amit elért, az szilárd és tartós.

A második elv az, amelynek segítségével az ember mindinkább előrehalad, anélkül azonban, hogy a szabad verseny, a létért való küzdelem ember és ember között, teljesen eltűnnék. Eredményei azonban labilisak és együtt pusztulnak el egy nép kultúrájával.

A történelemből számos példa hozható fel annak igazolására, miként iparkodott az emberiség a második elvet az első rovására érvényre juttatni és miként igyekezett a vad küzdelmet mind nagyobb csoportok együttműködésével és a millióknak életükért való közös, szervezett harcával pótolni.

Ennek természetes következménye volt az életnek mind erősebb megrendszabályozása, az egyéni szabadság megszükitése és az embernek mind erősebb besorozása a szociális szervezetbe és alárendelése a társadalmi autoritásnak.

Mindez persze nehezen viselhető el és csak az abszolút szükségesség, a kényszerítő körülmények nyomása alatt született meg ez a szociális alkalmazkodóképesség. Következésképpen az emberi szabadság minden megszükitése addig van helyén, míg az e megszükités által előállított szervezet különbet tud nyújtani, mint a szabad verseny állapota.

De a szociális organizáció is, mint minden, ami emberi, tökéletlen, csak bizonyos viszonyokhoz alkalmaz-

kodik. Ami egy bizonyos helyen vagy időben hasznosnak mutatkozhatik, a viszonyok megváltozásával elviselhetetlen, haszontalan teherré válhatik, melyet egy új rendnek kell követnie, vagy pedig egyszerűen meg kell szűnnie, hogy a szabályozást ismét a szabad verseny vegye át.

Így keletkezik az emberi haladás gyakran új organizációk alkotásában, az életnek szigorú és részletekbe menő szabályozásában, a szabadság korlátozásában, a vezetés központosításában, a tekintély hatalmainak megerősítésében, de gyakran megfordítva, a haszontalanná és károssá vált beavatkozás kiküszöbölésében, a szabad verseny helyreállításában és a szervezett együtt munkálkodás elvének a szabad konkurencia érdekében történt visszaszorításában.

Az emberiség története ingához hasonlítható, mely állandóan e két pólus közt végzi lengéseit s hol az egyik, hol a másik pólus közelében véli az emberiség haladásának ügyét szolgálni.

Egy nép életlehetőségeinek megszükitése, a népesség erős szaporodása, mellyel a kereseti viszonyok lépést tartani nem tudnak, viszonylagos túlnépesedés és ennek következtében fellépő szociális és gazdasági bajok, életerős népeknél mindig erősebb, merevebb szervezetre való vágyakozásra vezetnek és e beavatkozás és szabályozás iránti tendenciát a közhatalom ébreszti fel. Ezt a tendenciát létrehívhatja természetesen állandó politikai fenyegetés és veszedelem is.

FELFEDEZÉSEK, ÚJ ORSZÁGOK MEGNYITÁSA, jelentős találmányok, melyek az emberek millióinak nyújtanak foglalkozást, nagy tökefelhalmozódások, általános jólét, ezzel szemben a szabadság kiterjesztését kívánják, hogy a vállalkozási szellem és a szabad verseny akadálytalanul kifejlődhessék. Ez most kevesebb áldozatot is fog követelni, hiszen van hely mindenki számára.

MINDEZ EGÉSZEN VILÁGOS, mert minél nagyobb, biztosabb és akadálytalanabb egy népnek működési területe, minél kisebb konkurencia fenyegeti, annál kevésbé szükséges, hogy szabadságáról egy központi vezetés érdekében lemondjon, és fordítva.

Így ingadozik a történet periódusok között, melyekben egyszer az individualizmus, a szétforgácsolódás, a szabad verseny az uralkodó, máskor pedig az univerzalizmus, a kollektív szabályozás és az autoritatív vezetés kerül előtérbe.

A középkor virágzása az univerzalizmus virágzását is jelentette. A két univerzalisztikus jellegű nagyhatalomnak, a pápaságnak és a Német-római Császárságnak, továbbá a Szent Ágoston által felállított „Civitas Dei”-eszménynek irányítása alatt, a népek évszázadokon át aránylag boldogan éltek. Az egyes államok kebelében az élet a legkisebb részletekig szabályozva volt. A földesurak, a császár és az Isten kegyelméből uralkodó királyok intézkedési joga alig volt a népakarat által korlátozva. A gazdálkodás tökéletesen kötött volta minden nagyobb méretű konkurenciát lehetetlenné tett. Az ember szabadság nélkül élt, de mindenkinek megvolt a maga helye. A 13. század végén új idők kezdődtek. A pápa és a császár hatalma megcsökkent, s a gyilkos harcok közepette kivirágzott a szabadság, melyből mindenki többet és többet akart. Az individualizmus ideje volt ez, amikor a harcokban mindenki részt vett, aki elég erősnek érezte magát a nyilvános jogokból való zsákmányolásra s mivel e jogok elsősorban területiálisan voltak szabályozva, mindenekelőtt a feudális birtokosok és a városok vettek e harcokban részt. Így jutott el az emberiség az ököljog korába. Ez időben kezdődött a vallási reform is, amely az egyházat, melynek hatalma nem csak lelki, hanem világi is volt, erősen meggyengítette.

Így pusztultak el azok az univerzális erők, melyek a középkor életének organizációt és szigorú fegyelmet

kölcsönöztek. A kötött gazdálkodás azonban nagyjából megmaradt, bár a városokban már felfedezhetjük a korai kapitalizmus első jeleit, amely éles, gyakran véres harcokra vezetett az egyes városok között. A földesurak kiéheztelen versengése viszont a parasztosztály teljes elnyomását vonta maga után, mely osztály a késői középkor proletárjának tekinthető.

DE EZ AZ IDŐ IS VÉGET ÉRT ÉS ISMÉT ÚJ KORSZAK KÖVETKEZIK. A szabad versengést, az ökológót ismét felváltja az organizáció, az együttműködés, a jog uralma és megint a nyugati államok, Anglia és Franciaország azok, amelyek az élen menetelnek. A királyi hatalom általános megerősödése az egymással küzdő pártok megfékezésére vezet. Az eddig szuverén fejedelmek és birtokosok kénytelenek az új rendhez alkalmazkodni, annál is inkább, mert a királyi hatalom –megrendszabályozásuknál – csaknem az összes társadalmi osztályokat, illetve testülteket maga mellett látja. Így keletkezik az államban egy új univerzális hatalom, a királyi hatalom, amely tetőpontját a felvilágosodott abszolutizmusban éri el s amely hatalom a paraszt-proletár helyzetét lehetőleg enyhíteni igyekszik. Az Újvilág felfedezése és benépesítése a kapitalizmus további fejlődését vonta maga után, de a királyi hatalom egyáltalában nem riadt vissza a gazdasági életbe való különböző beavatkozásoktól. Gondoljunk csak COLBERT-re és más nagy államférfiakra, kiknek gazdasági elvei az egész kontinensen elterjedvén, végül is az államok, elsősorban a polgári középosztály soha nem sejtett virágzására vezettek.

Azonban éppen a középosztálynak ez a virágzása, a kultúra nagy elterjedése és az a borzasztó önkény, amivé a kezdetben jótékony királyi hatalom fajult, idézik elő a történelem új fázisát, amely a nagy francia forradalommal kezdődik s amely egy évszázad lefolyása alatt az emberiség arculatát gyökeresen megváltoztatja. A királyi hatalmat a nép képviselői veszik át, akik a szervezett

politikai pártoknak a nép kegyeiért való versengése közepette felváltva jutnak hatalomra. A társadalmi osztályok közötti jogi különbségek megszűnnek, úgyszintén a gazdálkodás összes megkötöttsége, és a felülről szabályozott gazdálkodást felváltja a szabad verseny, a kapitalisztikus gazdálkodás. Az individualizmus virágzása ez, a szabad konkurencia elvének uralkodása a tudomány, politika, szociális és gazdasági élet terén.

Ez az időszak egybeesik a fehér faj hatalmas térhódításával az idegen földrészekben, valamint a technika hatalmas haladásával. Az egész emberiség egy hihetetlen optimizmus mámorában tobzódik és megtalálnak véli azt az utat, amely a korlátlan jólét, igazi boldogság felé vezet, melyet itt a földön akar megtalálni, anélkül hogy egy tökéletesebb és magasabb rendű világ létezésében hinne. Ez az új gondolkodásmód szerint az emberi életnek minden eddigi szabályozása, korlátozása és tekintélye, kivéve azokat, amelyek a jogrend biztosítását hivatottak szolgálni, nem egyebek, mint bilincsek, amelyek a haladást akadályozzák és az emberi képességek kifejlődését meggátolják. A szabad versenyben nem csak az erősebb győz mindig, hanem a jobb, értékesebb és etikailag magasabban álló is, és ha ennek a versenynek vannak is áldozatai, ezerszeresen kárpótlást nyújt értük az elért haladás. Ugyanez elv szerint az államok a politikai pártok szabad versenye alapján szolgálhatják legjobban a haladás ügyét, mert e pártok közepette a néptömegek helyesebben dönthetnek sorsuk felől, mint az erre kiválasztottak. Ezen – tulajdonképpen darwini – elv szerint, melyet a természet szokott alkalmazni, de amelytől az ember a történelem folyamán oly gyakran tért el, rendeztük be életünket másfél évszázad óta.

MOST AZONBAN MINTHA AZT VENNÉNK ÉSZRE, hogy a világ alapvető változások előtt állna, mintha ettől a hagyománytól – mert a fent leírt elvek alkalmazása jelenti ma a hagyományt, mellyel a modern forradalom minden

téren szembeáll – elfordulnánk és új utakat keresnénk. A történelem liberális-demokratikus-kapitalisztikus korszaka, amely az erők szabad küzdelmére volt alapozva, úgy látszik, vége felé közeledik.

Mit kell nekünk hagyományaiból, mint az emberi haladás alapjait és tartalékait, megőriznünk és mit kell belőlük elvetnünk? Mit kell a forradalomtól tanulnunk, hogy a fejlődést egy egészséges, új evolúció útjára vigyük, nehogy a revolúcióban elpusztuljunk? Ez az a kérdés, mely sürgős válasza vár.

Az elmúlt kor szociális téren a prolaterizált és forradalmasított munkástömegek rettenetes nyomorához vezetett. Ezek magukat a társadalmon kívülinek érzik és annak következtében, hogy a termelési folyamatból kizárva, munka nélkül maradtak, tulajdonképpen tényleg kilöködtek a társadalomból. Gazdasági téren ez a kor az egész világgazdaság szörnyű csődjéhez vezetett, sok nemzeti gazdaság összeomlásához, millió egyéni egzisztencia temetőjéhez, melyek a proletarizált rétegek tömegeit a proletarizált intellektuelek számával növelték. A belpolitika terén a pártok mind zabolátlanabb küzdelme, a demokrácia, amely a világháború után a tömegeket tette meg az államok uraivá, több országban véres harcokra vezetett, mondhatnánk, a polgárháborút állami intézménnyé tette. Az államok egész sorában a tömegterror, a legvadabb demagógia, az erőszak és az árulás került uralomra, mely uralom alatt az emberi együttélés etikus elveit, a jog eszményét és az összes néposztályok szolidaritásának nemzeti és emberi ideálját lábbal tiporták.

ANEMZETKÖZI ÉLETBEN EZ A SZABAD VERSENY minden idők Alegborzalmasabb háborújára vezetett, melynek elmúltával a legyőzött népek a győztesek által, a demokratikus egyenlőség és a népek önrendelkezési joga nevében jog nélküli, másodrendű proletárnépekké fokoztattak le, melyek korlátolt szuverenitással lettek felruházva; területü-

ket feldarabolták, lakosságukat részben alacsonyabb kultúrfokon álló idegen népek uralma alá helyezték.

A NAPÓLEONI KOR BUKÁSA UTÁN, amelyben NAPÓLEON akaratára jelentette a nemzetközi jogot s a Szent Szövetségnek végelgyengülésben történt kimúlta után, mely szövetség Európa utolsó univerzális, internacionális hatalmát reprezentálta, a nemzetközi élet, mint mondtuk, minden tekintetben a népek szabad versenytűzésére épített fel. Ennek az elvnek alkalmazása vezetett el ahhoz a korhoz, melyet FRIEDJUNG oly találóan nevezett el az imperializmus korának, melyben a népek a világ uralmára törekcsenek és saját területük megnagyobbítását a többiek kárára mindeféle eszközzel, akár erőszakkal is, elérni igyekeznek. A hatalmi csoportok egyensúlya ebben a versenytűzésben egyáltalán nem jelentette az európai népek organizációját vagy kollaborációját, hanem olyan organizációt, amelyben ki-ki saját pozíciójának erősítését szolgálta a többiek rovására és ennek köszönhető, hogy abban a pillanatban, amelyben mindegyik azt hitte, hogy pozíciója elég kedvező ahhoz, hogy a konkurencsával végleg leszámoljon, az addig látszólag békés versenytűzés hirtelen vad harccá változott át. Így következett be a katasztrófa. A hajó, a külpolitikai, gazdasági és belpolitikai győztesekkel és legyőzöttekkel egyetemben, zátonyra futott.

Vizsgáljuk most meg külön-külön a szociális, gazdasági, nemzeti-belpolitikai és nemzetközi élet jelenségeit, hogy más úton az idő jelenségeinek ugyanezen szintéziséhez juthassunk el.

Mint már erre rámutattam, a középkor végén a földbirtokosok és a városok kíméletlen harca a gyengébbek, elsősorban a parasztság szolgátságához és elproletárosodásához, valamint egyes városok megsemmisítéséhez vezetett. Ugyanezt látjuk a szabad konkurencia újkorú időszakában is. Az új, ipari és kommersziális hűbéruraknak, kiknek erejét nem a földbirtok és a privilegizált jogok adják,

hanem az a körülmény, hogy a nagy kapitalisztikus fa gyökereinél ülnek, ahonnan a fa egész életfolyamatát áttekinthetik és tetszés szerint szabályozhatják, egyrészt módjukban van a kellemetlen konkurenszeket ártalmatlanná tenni, másrészt kénytelenek ebben a kíméletlen harcban a termelési folyamatban részt vevő leggyengébb elemet, a munkást, mindjobban kihasználni és őt mint proletárt kezelni.

Így keletkeztek lassan a nagybankok a pénzügyi nagyhatalmak, a világot uraló ipari trösztök és így keletkezett a városi proletariátus is, mely a középkor paraszti proletárjához hasonlóan, a munkaadótól való függés ellen az annak tulajdonában lévő termelési eszköz kisajátításáért küzdött. Ez a harc már régen a háború előtt megkezdődött és a háború s a rákövetkező évek eseményei csak gyorsították ütemét és élesebbé tették modorát. Ez a harc az ember harca, aki az anyagi előnyökért folyó versenyfutás eszközéből ismét öncéllá akar válni. Ez a harc kiutat keres a kapitalisztikus gazdasági rend egyoldalúságából, amely az emberek nagy részének életét elviselhetetlenné teszi, az egy nép keretén belül való szolidaritást akarja ismét helyreállítani és a korlátlan konkurenciát, amely sem a szociális igazság, sem az etikai értékek uralmát, de még csak az elviselhető emberi életet sem tette lehetővé s a haladást csak szörnyű áldozatok árán tudta elérni, egy emberibb rendszerrel kívánja pótolni, vagy legalábbis kiegészíteni, amely ha csak ugyanazt a célt éri is el, nem követel annyi áldozatot, mint a mai rendszer.

KÉT UTAT SZOKTAK ITT AJÁNLANI. Az egyik a szigorúan keresztülvitt kollektívizmus, amely, mint kommunizmus vagy szocializmus, a szabad magángazdálkodások konkurenciája helyébe az egész gazdasági élet állami organizációját helyezi. Ez a rendszer a szabad versennyel elmentéses elvet végső következetességgel viszi keresztül.

A személyi szabadságnak, az egyén szabad kibontakozásának itt helye nincsen. Mindenki alkalmazottá válik,

proletárrá lesz. Az ember itt csak gép; az organizáció mindent felfal, magát az embert is. A társadalom méhkaptárrá lesz, ahol az egyén csak a közösségért él és dolgozik. Ha a munka a közösség részére sikeres, úgy az egyénnek is jól megy a sora, ellenkező esetben mindenkinek egyformán rosszul, annak is, aki kiválót alkot. E rendszer tehát eleve feltételezi az emberekről, hogy magasabb rendű lények legyenek, akik nem keresik saját hasznukat, hanem teljesen beleolvadnak a kollektivitás érdekeibe és így e rendszer mindig levegőben lógó elmélet fog maradni, amit az orosz bolsevizmus modern kísérletezése kellőképpen be is bizonyított.

MINDJOBBAN KIALAKUL AZONBAN egy másik megoldás, amely a szabad kapitalisztikus rendet nem akarja eltörölni, hanem csak a másik elvvel kiegészíteni. Olyan gazdálkodást kíván ez, amelyet a kollektív akarat és érdekek szorítanak korlátok közé, vezetnek és pótolnak részben, mégpedig sokkal nagyobb mértékben, mint ez ma fennáll.

De hiszen az egészen szabad gazdálkodás, amelyet azok kívánnak, akik a „laissez faire” elvét proklamálták annak idején, ma már úgysem létezik s a jövőben még kevésbé létezhet, mert a hozzá vagy a hagyományaihoz való visszatérés már ma is teljes lehetetlenség. A korlátozásokat maga a gazdasági élet vezette be s az állam a maga részéről ugyanezt teszi. A gazdasági élet területén már ma sem a kereslet és kínálat azok a tényezők, amelyek a piaci helyzetet, az árakat, a termelést meghatározzák, hanem e tényezők helyét a mamuttrösztök, a monopolisztikus helyet elfoglaló vállalatok, a kartellek foglalták el és így vált a szabad gazdálkodás sok tekintetben a vállalkozók tervgazdálkodásává. De a munkabérek sem a fenti tényezők által determináltak immár, hanem szakszervezetek ellenőrzése alatt állnak, melyek azok nivóját gyakran mesterségesen tartják fenn.

Azután sok magánvállalat került nagybankok, pénzcsoporthoz, bürokratizált nagyvállalatok döntő befolyása alá. Ezek a gazdasági életet mindenféle módon befolyásolják, üzletvezetésük tehát közügy lett, mert hiszen a közérdeket ténykedésük igen gyakran érinti.

Az állam is beavatkozik a gazdasági életbe. Vám- és külkereskedelmi politikájával az egész vonalon szabályozza a nemzetgazdaság és a világ gazdaság viszonyát, ellenőrzi a pénzügyet, a munkabérek, az árakat, a termelést és az elosztást, napról napra erősebben nyúl bele a gazdasági életbe és mind több szabad gazdasági üzemet tesz kollektív tulajdonná. S mindezt nem hatalmi tébolyból teszi, hanem azért, mert másként nem cselekedhet, ha a rend és jog uralmát fenn akarja tartani és a forradalmakat el akarja kerülni. A szabad gazdálkodás ugyanis képtelen mind e kérdések megoldására.

MINDENNEK OKAI EGÉSZEN VILÁGOSAK. Az európai népek mozgási területe megszűkölt. A liberális kapitalizmus és imperializmus kora, mely tulajdonképpen az egész világnak a fehér faj által való uralmára és kizsákmányolására volt alapítva, alkonyulóban van. Ennek következtében Európában viszonylag túlnépesedés állott elő. Új tőkék felhalmozódása is mind nehezebb lesz annak a szociális nyomásnak következtében, melyet a foglalkozás nélkül maradtak tömegei a rentabilitásra gyakorolnak. A népek lassanként észreveszik, hogy saját maguknak kell magukon segíteniük és így foglalja el a korlátlan szabad verseny helyét a kompromisszumok, a meggyezések útja s ennek segítségével a szervezett gazdálkodás, melyet a kitervelő, ellenőrző és vezető kollektív akaratnak kell szabályoznia. A szabad kereskedelem helyét, mely a legtipikusabb liberális kapitalisztikus gazdasági rendszer, mert a konkurencia abszolút szabadságát biztosítja, elfoglalja a vámvédelmi gondolat és végül az autarchia, értvén ezalatt nem csak apró és kis népekre korlátozott gazdasági

területek önellátását, hanem nagyobb, több nemzetet átfogó területek autarchiáját is, mely területek egymást termelésileg kölcsönösen kiegyensúlyozó országokat foglalnak magukba.

Ez a fejlődés végül is a látszólag egymással szembenálló és egymásnak ellentmondó irányzatok szintéziséhez vezet, mely irányzatok a mai gazdasági és szociális forradalomnak tulajdonképpen okozói. Kétségtelen, hogy az ember kénytelen szabadsága egy részét feláldozni, a személyi iniciatívák és egyéni képességek szűkebb területtel kénytelenek beérni, de a gazdasági egzisztencia biztonsága növekszik s kevesebb lesz az áldozat. Az individualizmust tehát ezen az úton ismét a kollektívizmus váltja fel, a szabad verseny darwini elvét az együttműködés és az emberi organizáció gondolata. Haladást jelent-e vajon ez a fejlődés? Nézetem szerint bizonyos feltételek között, igen! A haladás alkalmazkodást jelent s mi gazdasági éltünket új elvek alkalmazásával akarjuk az idő új életfeltételeihez hozzáidomítani. De a haladás csak úgy válik valóban azzá, hogy ha ez új elvek alkalmazásában mindig mértéket tartunk s célunkat nem tévesztjük szem elől s hogy ha az egyén, a gazdasági egységek és a népek felelősségérzete és szabadsága a gazdasági és szociális élet új szervezetében nem lesznek pusztulásra ítélve és az új rendszer nem fog az emberek szolgásgává fajulni, egy szóval ha hagyományból és forradalomból ki tudjuk alakítani a helyes szintézist.

AGAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS ÉLET JELENSÉGEINÉL kissé tovább Aidóztam, éppen mert azon viszonyok változásaiban, melyek a gazdasági életet és a társadalom felépítését meghatározzák, korunk forradalmasító momentumainak gyökereit látom. De e momentumok a belpolitika terén is tevékenykednek és az európai népek tekintélyes részénél alapvető változásoknak lettek okozójává. Demokrácia és fasizmus ma két ellentétes pólusként állnak egymással

szemben, mint hagyomány és forradalom, ahol forradalom alatt nem rendetlenséget, polgárháborút és hasonló dolgokat értek, hanem a régivel elvileg szembenálló új irányzatot. Az állam ügyei felett, a demokratikus elveknek megfelelően, mindig annak a politikai pártnak kell döntenie, amely a többi párttal vívott harcokban a legnagyobb tömeget tudja maga mellé állítani. Nem kétséges, hogy e küzdelmekben, éppúgy, mint a gazdasági életben, nem mindig az értékesebb, etikailag magasabban álló elemek maradnak győztesként a porondon, hanem igen gyakran a felelőtlenebbek, a kíméletlenebbek. Ennek a rendszernek eredménye mindig a nép jellemétől, a tömegek hajlamaitól függ. Ahol a nép alacsonyabb kultúrfokon áll és könnyebben bolondítható el, ahol a tömegek durva egoizmusa túlharsogja a felelősségérzet hangját, ahol a szociális ellentétek a nyugodt megfontolás hangját elfojtják, ott – különösen olyan időkben, amikor mindez fokozott mértékben áll fenn – ez a rendszer, ahelyett hogy a haladás ügyét szolgálná, súlyos válságokhoz, rablógazdálkodáshoz, destrukcióhoz és összeomláshoz vezethet. Egyes államok háború utáni belpolitikája ezt eléggé bizonyította.

NYUGODTAN ÁLLÍTHATJUK, hogy a demokrácia a gazdag, egészségesen tagolt, erkölcsileg és kulturális magasan álló államok uralkodási formája, melyeknek mozgási területe nincsen szűk korlátok közé szorítva. Itt a demokrácia rendszerint megállja a helyét, olyan országokban azonban, ahol ezek az életfeltételek nincsenek meg, ott borzasztó pusztításokat végezhet, különösen nagy megpróbáltatások idején, amikor súlyos kérdések várnak megoldásra. Ilyenkor a demokrácia, mint azt láttuk, vad harccá fajulhat el, mert a demokratikus államban, a szólás és az írás teljes szabadságával együtt szörnyű fegyverek fejlődnek ki, melyek a tömegek félrevezetésére nagymértékben alkalmasak. Ahol pedig felébredt a tömegterror és

a szenvedélyek irányítják a cselekedeteket, ott a pártok versenyéből nem nyugodt és egészséges fejlődés lesz, hanem pártharc és polgárháború.

CSAK IGEN KEVÉS NÉP VAN A FÖLDÖN, ahol a liberális demokrácia ma is kifogástalanul működik: néhány nyugat- és észak-európai államban és talán az Egyesült Államokban. Közép-Amerikában és Dél-Amerika legnagyobb részében sohasem funkcionált, Közép-, Kelet- és Délkelet-Európában pedig a háború után állt elő ez a helyzet. Hogy ez azonban nem kizárólag kultúrnívó kérdése, azt kellőképpen bizonyítja az a körülmény, hogy oly magas kultúrájú országok, mint Olaszország, Németország és Ausztria is elvesztették hitüket a pártok szabad versenyében és a népcsoportokat szervezett együttműködés felé kívánják vezetni. Nyugodjék ez az együttműködés akár a fasizmus szolidaritási elvén, a nemzeti szocializmus vezérei elvén, az organikus rendi tekintélyállam elvén, vagy pedig a teljes végrehajtó-hatalomnak az államfőre való átruházásán, mint például Amerikában, a lényeg mindenütt ugyanaz: korlátok közé kell szorítani a pártok gyilkos harcát és elsősorban az osztályharcot, amely ahelyett, hogy a hasznos elemeket juttatná felszínre, a nép, elsősorban az alsóbb néposztályok lelkében megsemmisítéssel fenyegeti a még meglévő erkölcsi értékeket.

Ha ezt sikerül elérni, úgy ez sok nép számára megváltást és életükben felbecsülhetetlen értékű haladást fog jelenteni. De itt is csak úgy, ha a liberális-demokratikus kor nagy vívmányai, a polgári egyenlőség, a személyes szabadság, a lelkiismeret szabadsága és elsősorban a népek önrendelkezési joga, nem fognak egyesek diktatúrájának önkénye alatt elpusztulni. Hagyománynak és forradalomnak itt is szintézissé kell összeolvadniuk, mert csak a szabad verseny és a szolidáris együttműködés ötvözete jelentheti számunkra az egyetlen, emberileg elfogadható megoldást.

Nemzetközi területeken is új utat keres az emberiség, olyan utat, amely a népek versenytűzésétől a nemzetközi viszonyok egyetemes rendezése felé vezet s amely a létért való küzdelmet a népek kollaborációjának gondolatával akarja helyettesíteni. Ezt a szintézist is két irányban szokták ma keresni.

ABBAN A PILLANATBAN, AMELYBEN – a francia forradalom elvei szerint – az abszolút királyság helyét a népszuverenitás foglalta el, a nemzetiségileg kevert államokban kitört a harc az egyes nemzetiségek között a hatalomért. Ebben az időben, az elmúlt század elején, kisebbségi jogokról még szó sem volt. Harc folyt az államban való uralomért, vagy legalábbis a helyi autonómiáért, melyet azonban minél előbb teljes nemzeti önállósággal akartak felcserélni, különösen, ha a határokon túl néptársak voltak letelepedve, akikkel a régi államban kisebbséget alkotó nemzetiség egyesülni akart. Így alkotta meg a demokrácia a nemzetiségi kérdést, az irredentizmust és az évszázad végén a népek önrendelkezési jogának gondolatát, mely fogalmak a 19. század előtt mind ismeretlenek voltak, így foglalta el azután az államnak mint egységnek a helyét a nemzet, és keletkezett az óhaj az adott kevert nyelvű államok területének megbontása, illetve a nemzetekhez való hozzáidomítása iránt.

Ez az ideológia a múlt században nagy háborúkra és végül is a világháborúra vezetett és a békekötésben a győztesek ennek az ideológiának próbálták végső következtetéseit levonni. A békeszerződések Európa térképét mozaiktablává akarták változtatni, amelyben minden kövecske egy külön nemzetet jelentett volna. Természetesen a szerződések is balul sikerült kísérletek maradtak erre vonatkozóan, mert ezen elv keresztülvitele nekik sem sikerülhetett.

Az elmúlt tizenöt esztendő kellőképpen bebizonyította, hogy ennek az elvnek mértéktelen túlzásai és egy-

oldalú figyelembevétele minő következményekkel járt a közép- és dél-kelet európai népekre nézve. Az államok tudniillik nem csak uralkodási területek, hanem gazdasági egységek is, melyeket a természet és a földrajzi viszonyok határoznak meg, történeti kultúregységek is, melyet a hagyományok, a világnézeti módok és szokások szálai fűznek egységbe. És ha egyes népcsoportok hasznos együttélésénél előnyt jelent is az a körülmény, hogy azonos vagy hasonló nyelvet beszélnek, úgy legalább olyan fontos az is, hogy ugyanegy állam kereteiben való egyesülésük gazdaságilag mindegyik számára a legtöbbet nyújtsa. Ilyen népcsoportok békés együttélése szempontjából éppily fontos az is, hogy történeti tradícióikban, világnézetükben ne legyenek oly alapvető ellentétek, melyek kiegyenlíthetetlenek és amelyek egy, az állam keretén belül való békés kollaborációt úgyszólván lehetetlenné tesznek.

AZ IDŐ TEHÁT A KIS NEMZETEK késhegyig menő küzdelmének eliminálására újjárendezést parancsol és pedig nem csak a nemzetiségi elv figyelembevételével, mely elv alkalmazása csak e nemzetek szétforgácsolására és elkese-redett harcára vezetett. Revízió és újjárendezés: ez a nemzetközi élet forradalmi kilátása, szemben a békeszerződés-ortodoxiával, amely egy túlzottan alkalmazott nemzetiségi elv hagyományaiba kapaszkodik. A haladás útja itt is egy új szintézis felé vezet, mely a népek rendezetlen küzdelmét a létért, békés kollaborációvá akarja változtatni. Ez azonban csak a szerződések revíziója által lesz lehetséges, valamint nagyobb földrajzi-gazdasági és kulturális-történeti egységek felállításával, mely egységek keretein belül a nemzeti autonómiák, az igazi kisebbségvédelem elve fog alkalmaztatni, hogy a nemzetiségi princípiumnak is elég tétessék. Csakis ennek megvalósítása után lesz lehetséges Közép-Európa kis népei között egy további összefogás és békés együttműködés.

Egy további, még messzebbható szintézisét keressük a nemzetközi életnek, amely az imperializmus kora, a „hatalmi egyensúly” helyett a nemzetközi életnek és békének a jogra alapított uralmát, valamint ennek az uralomnak szervezetét, nemzetközi döntőbírárságot és a békének egy reális garanciáját, leszerelést, a háborúról, mint a nemzeti politika eszközéről való lemondást akarja megvalósítani. Ezeknek a törekvéseknek győzelme új univerzalizmusra vezetne a népek életében, mert az emberiség tekintélyes részének kollaborációját valósítaná meg a nemzetközi életben.

Meg tudjuk-e mindezt valósítani, ez az a nagy kérdés, amelyre ma még nem tudunk kielégítő választ adni. Tisztán látjuk a nehézségeket, amelyek a megoldás útjában állnak, de tudjuk azt is, hogy a gyilkos harcnak kiküszöbölése és a békés együttműködéssel való helyettesítése, a gazdasági területek megszűkülése következtében, az egymással szembenálló népekből álló fehér faj számára rövidesen életkérdéssé fog válni. A háború és következményei igen komoly és félre nem érthető figyelmeztetést jelentnek erre vonatkozólag.

Egy ilyen együttműködés azonban csak úgy érhető el, ha Egyrészt a teljes egyenlőség alapján próbálunk felé közeledni és másrészt ha nem csak a jogi ellentéteket próbáljuk békésen és igazságosan elintézni, hanem mindazokat, amelyek jogi döntés alá éppen azért nem vonhatók, mert a fennálló jog rájuk nem alkalmazható, például ha az egyik fél a mai jogállapotnak, a status quónak megváltoztatását kívánja, de a másik fél ennek ellenszegül. Egyszóval ez az együttműködés csak úgy érhető el, ha az államok felett álló szervezet, amelynek a konfliktusok elintézésére teljes hatalma van, nemcsak bírói, hanem törvényhozói és végrehajtói hatalommal is rendelkezik a nemzetközi életben.

A Népszövetség mindettől ma még távol van, éppen ezért ez az intézmény ma még csak tanácskozótestület,

népparlament, amely csak a világközvélemény kialakítására nézve bír befolyással, de még csak elméleti jellegű döntéseket sem tud hozni, hanem kizárólag az államokkal való tanácskozássra kénytelen szorítkozni, mivel a valóságos döntés és végrehajtás az államok szuverenitásának van fenntartva. Éppen ezért, a Népszövetség kezdetleges képződmény, embriója csak annak, amire hivatva van.

EZÉRT KELL LÁTNUK, hogy az államok külpolitikájukban ma is többé-kevésbé hívek maradtak az imperializmus korának diplomáciai hagyományaihoz, sőt azt kell mondanunk, hogy bizonyos vonatkozásokban visszaesést tapasztalhatunk még korábbi időkbe. A legyőzött népek egyenlőségének kétségbevonása, az a nemtörődomség, amellyel a Népszövetség a kisebbségek jogait „védi”, erős ellentétben állnak az elmúlt időszak demokratikus elveivel és régen elmúlt, durvább világba utalnak.

De mindettől eltekintve, az államok állandó fegyverkezésének ténye, valamint az a körülmény, hogy bizonyos országok a fegyverkezések korlátozását a legélesebben elenzik, továbbá az egyes államok között alkotott véd- és dacsövetségek, mely államok ugyanakkor provokációnak és a béke veszélyeztetésének deklarálják azt, ha más államok ennek a halvány látszatát is merészelik tenni, a békeszerződések által alkotott nemzetközi status quónak békés revíziója iránti követeléseknek háborús fenyegetésekkel való megválaszolása, a külpolitikának ez az egész gyakorlata élő példa arra, hogy nemzetközi téren bizony ma még teljesen benne vagyunk az imperializmus korszakában, hogy az európai népek versengése és a létért való kíméletlen harc még nem adott helyt egy emberibb együttműködésnek és hogy a Népszövetség egyelőre még nem ennek a kollaborációnak államok feletti szervezete, hanem csak ennek álarcát reprezentálja a nemzetközi életben.

Fejtegetéseim végére érven, kétségtelen, hogy az utolsó akkordok komolyaknak, sőt komoraknak mondha-

tók. Nem is lehetnek mások, mert hiszen éppen a nemzetközi életben vezették az elmúlt idők hagyományai Európa népeit egy szörnyű katasztrófába, melyből a kiutat még ma sem nagyon látjuk.

El kell-e vajon jönnie az új katasztrófának, a nemzetközi élet új forradalmának, az új háborúnak, mert a háború nem egyéb, mint a nemzetközi élet forradalma, forradalma a háborúban részt vett népeknek a fennálló nemzetközi jog ellen. Vagy elkerülhető ez a háború? Megelőzhető-e ez a revolúció egy állandó evolúcióval?

EZ A GYAKORLATI POLITIKA NAGY SORSKÉRDÉSE, melyet itt, egy kultúregyesület kebelében bizonyára nem lehet eldönteni. De szilárd meggyőződése, hogy ha minden férfi és nő, akik a háború utáni világ alkonyuló politikai világnézete talaján állnak, kötelességtudóan mindig összetartanak és egy jobb időért önfeláldozóan és idealizmussal, de illúziók nélkül, fáradhatatlanul dolgoznak, szebb kor fog Európa népei számára hajnalodni, amelyben a kölcsönös vonatkozásoknak közeledniük kell az emberi ideálhoz, jobban, mint ezt a létért való állandó küzdelemnek, az egymás testén való versengésnek most elmúlt korában láttuk.

BETHLEN István

1934. február (78. szám)

Jegyzet

- 1 Gróf Bethlen Istvánnak 1934. január 6-án német nyelven tartott előadása a Szellemi Együttműködés Ligájának budapesti kongresszusán.

— a kis nemzetek problémáiról

V Székfű Gyula

GYULA: NÉPISÉG, NEMZET ÉS ÁLLAM

SZÉCHENYI István sokszor emlegette az ideák zavarát, mely a nemzetet helyes útjainak felismerésében akadályozza. Nagy ritkaság volt az utolsó század folyamán, ha a nemzet egységesen fogott fel valamely, sorsára jelentőséggel bíró ideát, annak egész tartalmi körét logikusan átgondolta és megvalósításának realitásaival tisztába tudott jönni. Logika és realitás ma is gyakorta hiányzik koncepcióinkból, minek folytán ezek nem is gyakorolnak elég hatást a nemzeti testben, sokak értetlenül mennek el mellettük és gyökeres hazai koncepciók helyett csatlakoznak olyanokhoz, melyek véletlenül, kívülről érkeznek hozzánk. Ez a sajnálatos helyzet kezd kifejlődni nemzeti életünkre legfontosabb fogalmaink: nemzet, nép, állam megítélésénél is, talán nem lesz hát felesleges, ha az egész eszmekört egy pillanatra olyan szempontból tekintjük meg, mely szempont éppen most indult el külföldről, hogy nálunk is hódításokat szerezzen. Ez a népiség szempontja, mely a háború óta mind erősebben sugárzik ki Németországból és a németlakta területekről Közép- és Kelet-Európába.

A németek népiség (Volkstum) fogalma, tudjuk, a több mint száz év előtti német romantikának és „történeti iskolának” volt kedvelt rekvizituma, amikor először fordult a „magas kultúra” szeretettel az alacsonyabb néposztályok, azok szokásai, műveltsége és története felé. A fogalmat már ekkor, szinte száz év előtt, megtaláljuk „népiség” kifejezéssel az akkor még fiatal HORVÁTH Mi-

1934/85. november
megjelent írás

hálynál, de magyar népiségkutatás akkoriban nem fejlődött ki, egyedül a költészet, szépirodalom kapott a „nép-nemzeti” kidolgozása munkájában segítséget a német romantika ez irányától. A népiség különben a német szellemiségben sem vált az egész 19. század folyamán mélyebben ható tényezővé, s a világháború katasztrófájának kellett jönnie, hogy az évtizedek óta elfelejtett vagy vidéki sorba került fogalom új életre keljen.

MÁR A SZÁZ ÉV ELŐTTI NÉMET ROMANTIKA NÉPHEZ fordulása is az állam és vezető osztályok azon végletes elhanyagolása következtében történt, melyet NAPÓLEON győzelmes hadjáratai és brutális elnyomása hoztak létre. Az állami felépítményt szétrombolta a francia imperátor, s a megalázott nép gondolkozói elkeseredésükben menekültek vissza a romlatlan, és öntudatlan németiségükben el nem nyomható alacsony néposztályokhoz, melyeken évszázadokon át száguldottak végig az őrjöngő hatalmasok hadjáratai, csakúgy, mint a műveltektől importált idegen kultúrák, s mégis megmaradtak ősi egészségükben és érintetlenségükben. Ugyanez történt a versailles-i szégyen nyomása alatt is. A weimari korszakban legkülönbözőbb pártállású emberei karolták fel újból a népiség fogalmát, fordultak újból az örök változatlan, a parasztság kultúrája felé és remélték tőle a mélységekbe letaszított, s immár tán belsejében is romladozni kezdő németiség regenerációját. A felemelkedés egyik, biztos eszközének tűnt fel e viszonyok közt a népiség, melynek előtérbe állítását nagyban elősegítette a versailles-i diktátum területi rendelkezése: a német nemzettest egy része idegen uralom alá került, ahol az ellenséges érzületű államisággal szemben szintén a népiség kínálkozott mint a német szellem és kultúra jövőbeli fenntartója.

Így került a száz év előtt még csak népdal- és népmese-gyűjtésben, ártatlan irodalmi és tudományos foglalkozásokban megnyilvánuló népiség-mozgalom egyszerre

a németiség központi problémái közé. Mert tisztában kell lennünk azzal, hogy a népiség fogalma és a belőle következő logikai megállapítások nem csak mélyen és biztosan elhelyezkedtek az utóbbi tizenöt év alatt a németiség öntudatában, hanem hogy ezen megállapítások a német politika segítségével realitásokká és kezdenek válni. A Harmadik Birodalom közirói megkonstruálván az új népnemzet-állam közti alapvető tanaikat, s az államot alkotó népet biológiailag próbálván meghatározni, a népiség hordozójához, a parasztsághoz tértek vissza, mint amelynek ereiben még hamisítatlanul, idegentől meg nem fertőzve, s kultúrától fel nem eresztve kering az ősi vér és újul meg a földdel való állandó érintkezésben. Vér és föld és paraszt misztikus kapcsolatairól, s ezek örök eredményéről, a Volkstumról, mint nép és állam igazi meghatározójáról hallunk és olvasunk napról napra, s ha tudjuk is, hogy e misztikum kitermelésében és fenntartásában sok a szándék és az öntudat vagy a mozgalomtól egyébként annyira elítélt racionalizmus: az egész elképzelést mégis azon hatalmas politikai realitások közé kell számítanunk, melyek esetleg saját sorsunknak is meghatározói lehetnek. Annyi bizonyos, hogy a német felemelkedésnek nagy instrumentuma lehet a mai fogalmazású népiség. A Birodalom területén biztosítja a német szellem kizárólagosságát, mert egyrészt visszanyúl az ősinek tartott biológiai és szellemi hagyatékhoz, s ami ennek nem felel meg vagy érvényesülését veszélyezteti, azt „disszimilálva” kitesztítja nem csak a nemzettestből, hanem egyúttal az államból, a politikai érvényesülés köréből is. Másrészt a német népiségbe gyökerezett államon kívül, de vele lehető szoros kapcsolatban vannak a Versailles-ban leszakított, vagy évszázadok óta távol idegenben letelepedett külföldi németek, akik ugyan a mai viszonyok közti állami, politikai kapcsolatba nem juthatnak az „anyaországgal”, ebben több csoportjukat a földrajzi távolság is akadályozza, de

a népiség új fogalmazása megadja nekik is a módot, mellyel a birodalmi népességgel egynek érezhetik magukat. A parasztságra s annak hamisítatlan ősi német vérére alapult népiség mindörökké kiemeli a német kisebbségeket azon államokból, melyek határai közt élnek: jó és hű alattvalói lehetnek az illető államnak, de az idegen államalkotó néppel lelki kapcsolatuk alig lehet többé. Az ő lelkük ugyanazon szubsztancia, mint a Birodalom népessége: odatartoznak tehát, s nincs erő, mely őket szellemi énjüknek, mai divatos szóval: vérüknek ellentmondó magatartásra, vagyis az államnéphez való asszimilálásra kényszeríthetné. Amint a népiség fogalma állami viszonylatba állítva, a Birodalom területén megkívánja a német szellemre veszélyesek disszimilálását, éppúgy megkívánja a Birodalmon kívüli népességnek az ottani idegen államnépkektől való disszimilálását, teljes elválását, mert csak így képzelhető el a népiségtől követelt tökéletes összeforrása minden németnek, aki mint igazi német, beletartozik ugyanazon német „Volkstum” egységébe.

MINT LÁTHATÓ, az egész gondolatszerkezet a mai német-ség testére van szabva, s gyakorlati alkalmazásában annak erősödését, felemelkedését szolgálja. Kialakítói mindegyre rámutatnak az ellentétre, mely a népiség konstrukciója és a 19. századi liberális, a francia forradalomból eredt állam-nép kapcsolat közt van. A francia forradalom proklamálta, tudvalevőleg, a nemzetnek politikai érvénysülését, nemzetfogalmából azonban hiányzott a vérhez és földhöz kötöttség, mechanisztikus valami volt, gyakran csak üres, frázisokkal megdagasztott forma, melyet tehát könnyű volt felvenni és letenni. A francia nemzet-fogalom e hiányossága azután nagy nehézségeket okozott az európai történetben, amikor a forradalmi ideákkal együtt elterjedt a kontinensen és mindenütt létrejöttek a „nemzetállamok”, melyeknek államalkotó és kormányzó nemzetei csak ilyen külsőleges, franciás nemzetek, agglomerátumok

voltak, melyekhez bárki is könnyen asszimilálódhatott. Viszont a külsőleges terjedés és szaporodás e lehetősége természet szerint érthető módon csábítá az uralkodó nemzetet a tőle idegen népességű vagy „fajiságú” kisebb csoportok beolvasztására, innen a múlt század nyugalmanak elrablója, a nemzeti asszimilálásnak mindenütt alkalmazott rendszere. Az elmélet szerint itt van az alapvető politikai különbség a franciás „nemzet” és a német „nép”, népiség között: míg az elsőnek természete egyenesen követeli más népek megtámadását az asszimiláció, beolvasztás eszközével, addig ezt a népiség fogalma egyenesen kizárja, méltatlan eszközként elveti, mert hiszen lehetetlen és elképzelhetetlen processzus volna az, melynek során nem németnek született, a német vér és földtől idegen becsatoltassék a német népközösségbe, amelynek népiségéhez semmi köze vagy kapcsolata nincs és nem lehet. Igaz, hogy a népiség közírójánál a disszimiláció nem egyszer oly értelmet kap, mely gyakran közel jár az elvileg perhorreszkált asszimilációhoz: így a Birodalom területén ősidők óta honos nem németekre (szerbek, kassubok stb.) nézve, akik végre is a német föld szülöttei, tehát bizonyos közülük mégis van a „népiséghez”, s ezért tárgyai lehetnek mai is bizonyos asszimilációnak – máskor pl. a Szatmár megyei német közösségekre nézve, melyeket KÁROLYI Sándor alapított több mint kétszáz éve, a 19. század folyamán a franciás „nemzet” konstrukciója következtében elmagyarosodtak, de vér és föld (melyet ők műveltek és művelnek) és népiség kapcsolatai folytán visszakapcsolhatók a németiséghez – amire nézve, tudjuk, évek óta folynak német részről kísérletek. Eltekintve azonban ily estektől, a két koncepció közt kétségtelenül fennáll az ellentét: a 19. századi liberális államnemzet asszimilált, magába olvasztott erőszakkal is idegeneket – ezt teszi az államfogalmára nézve még múlt századi cseh, román, szerb nemzet is, viszont a népiségtől meghatározott német koncepció tartózkod-

kodó gesztussal utasítja el az esetleg hozzákérezkedő idegeneket, asszimiláció helyett esetleg disszimilál, de a Birodalom határain kívül lelkileg magáénak tartja a német népiség birtokában lévő összes csoportokat.

Tizenöt nehéz esztendő zűrzavarában termelte ki magából ezt az eszmerendszert a németiség, tanúságot téve ezzel politikai tehetségéről, melyet sok helyütt szeretnek félreismerni. Kiindulópontja kétségtelenül az ösztönök és érzelmek világában volt, ahol egy megszegyenített és meggyalázott nagy nép fiai bújtak össze és keresték a jegyeket, melyek őket az elnyomóktól mindenképp és mindörökre, szinte metafizikai bizonyossággal megkülönböztethetik. Itt van a népiségnek „élmény”-szerűsége, melyet annyit emleget a német irodalom, de a szerkezet további kiképzésében racionalisztikus mestermű, minden részlete célszerű és valami kapcsolatban hasznót hajtó. A „Volkstum” e tekintetben méltán állítható a francia forradalom „nation”-ja mellé: mindkettő tökéletesen megépített hatalmi mechanizmus az illető nép számára. A német alkotás még alig lépett munkába, de bizonyos, hogy ha meglesz a lehetősége a másik német hatalmi instrumentummal: a „Reich” ideájával együttműködni, aligha fog hatékonyságban a francia „nation” mögött maradni.

TEHÁT NEM CSAK A MAGYAR SZELLEMISSÉGRE, hanem a magyar politikára is szinte sorsdöntő fontossága van, minő állást foglalunk el az új német népiséggel szemben. Valamikor, száz évvel ezelőtt, hasonló krízis előtt állott a magyarság: akkor nem a német, hanem a francia koncepció indult hódító útra keletnek, s a kérdés az volt: átvegyük-e ezt az idegen elképzelést és megvalósítsuk-e államéletünkben, mintha ez tabula rasa volna, vagy pedig fejlődésünket a magyar szellem alapjain, bár az idegen eredmények tekintetbevételével alakítsuk ki? Az utóbbinak szószólója Széchenyi volt, de tudjuk, hogy vele szemben a francia rendszer hívei győztek, szőröstől-bőröstől átvettük a for-

radalom ideológiáját, parlamenti és nemzetállami koncepcióit, hogy minő eredménnyel, erről most jobb hallgatni.

Német gondolatok mindenkor könnyen szálltak át határainkon: nagy és művelt szomszédjainktól jöttek, azoktól, akik földrajzi elhelyezkedésüknél fogva is legkönnyebben közvetíthették hozzánk a keresztény Európa kultúrjavit. Az utóbbi fél század alatt, amidőn a német tudomány és technika oly lendülettel ragadta magához az európai vezetést, szellemi kapcsolataink nem egy téren oly szorosakká és egyoldalúakká váltak, hogy szinte függőségnek voltak mondhatók. Ebben a helyzetben természetesnek látszik, hogy a népiség kialakításában is követni fogjuk nagy szomszédainkat, illetőleg a tőlük létrehívott fogalmat alkalmazni fogjuk saját viszonyainkra.

AFOGALOM TÉNYLEGES TARTALMÁT NÉZVE, ez bizonyára előnyös volna. Nemzeti fejlődésünkben nagy tovahaladás jelentene, ha a népiség értelme szerint sikerülne szét húzó, egymást nem is ismerő társadalmi osztályaink között szervezett egységet teremteni, semmint ez eddigi nemzet és állam fogalmaink, s azok derivátumai (hazafi, állampolgár s hasonló) által lehetséges volt. A német népiség-fogalomhoz tartozik – némi logikai szabálytalansággal – a tudatosítás is (ezen a ponton árulja el magát a racionalizmus, ellentétben a folyvást hangoztatott miszticizmussal), s erre a tudatosításra nekünk szintén sürgető szükségünk lenne. Nem csak a nemzetegység érdekében, hanem a vezető réteg kialakításában is, hiszen ma már nyílt titok, hogy a múlt században vezető, ún. úri rétegünk egyrészt kimerült, másrészt vérkeveredés folytán ősi tulajdonai más eredetű elemek előtt háttérbe szorultak anélkül, hogy e más, alacsonyabb: polgári és paraszt elemek a saját energiáikat át tudták volna önteni a tényleges vezető rétegébe. Ha sikerülne német mintára a nép minden rétegét nemzetileg tudatosítani, akkor a vezetésben is inkább érvényesülhetnének e friss és új, de mégis ősi és igazi magyar rétegek.

EZ POZITÍV HASZNA LEHETNE a német példa követésének; inkább csak látszateredmények várhatók a leszakadt magyarság, a „külföldi magyarok” dolgában. Láttuk, hogy a német koncepció maradék nélkül disszimilálni akarja a német kisebbségeket, az egész föld kerekén az idegen államnépektől és tökéletesen bekapcsolni az anyaország öntudatába, a közös és ugyanazon népiség segélyével. Elméletben ez számunkra is lehető és szükséges, a mai viszonyok között azonban inkább csak szép álomnak minősíthető. A Birodalomnak mind weimari, mind hitleri formájában megvolt a maga politikai és kulturális hatalmat hogy a határain kívül élő németséggel a népiség értelmében öntudatosítsa, amit nekünk szomszédaink, a leszakadt magyarság rabszolgatartói semmiképp sem engednének meg. Német könyv, németek utazásai, külföldi német diákok tömeges neveltetése német egyetemeken, ezek a kulturális eszközök is elérhetetlenek számunkra, mikor magyar könyv képtelen a határokon átmenni és a magyarok utazásai mögött sem lapulhat meg még oly szerény kulturális cél sem. Hogy pedig a nagy német Birodalomnak rendelkezésére álló hatalmi eszközök is hiányoznak nálunk, erről szólni sem érdemes. Azaz, leszakadt magyarsági viszonylatban a német népiség-koncepciót utánoznunk helyes, de valószínűen sikertelen kezdemény lenne mai helyzetünkben.

A népiség igazi hatása, különös módon, nem ezeken a tereken nyilvánult meg eddig, ahol pedig óhajtandó vagy egyenesen lehető lett volna, hanem ott, ahol épp érzékkel alig kereshetnők. Láttuk, hogy a népiség alapján fogalmazott állam-nép egyenleg a németségnek testhezálló elképzelése, annál kevésbé illik rá a magyarságra. Igaz, hogy Trianon szinte egyedül hagyott bennünket államunkban, s ha eltekintünk a német kisebbségtől, mellyel történetünk évszázadai folyamán mindenkor jó viszonyban voltunk, akkor elképzelhetjük magunknak, hogy álla-

munkát a magyar népiség alapján konstruáljuk meg: a magyar állam a magyar népiség kifejezése, s ennek hordozója mindenki, aki a vér és föld magyar mítoszában részes. Ezt, mondom, elképzelhetjük magunknak; kialakíthatjuk, német mintát követve (s persze akarattal, racionalisztikusan), a magyar vér és magyar talaj misztikus kapcsolatait, felfedezhetjük a magyar parasztban azt az egyetlen „Erbanlage”-t, melyre államunkat szilárdan építhetjük; az ily módon felállított követelményeket szigorúan alkalmazhatjuk a mai, lazább és esetlegesebb, nem biológiai nemzetest tagjaira. Az elvi lehetőség minderre kétségtelenül megvan, s mivel nálunk egyelőre még csak gondolatok, koncepciók átvételéről van szó, nem kell csodálkoznunk, ha tanulékony és utánzásra hajlamos egyének és körök tényleg hajlandók is a német valóság ilyen átültetését propagálni.

De vajon mit jelentene tényleg és gyakorlatilag, a magyar állam és nemzet további élete szempontjából a népiség e koncepciójának alkalmazása? Mit jelentene, ha elterjedne közöttünk is az a felfogás, hogy az államot is, nem csak a nemzetet az ugyanazon származású és gondolkodású, „népiségű” nemzetta tagok determinálják, s ehhez képest szörnyszülöttnek, vagy születéskor elvetéltnek minősítendő az az állam, melyben különböző eredetű és jellegű népek vagy néptörédek együtt élnek? Mit jelentene, ha országunkban csak a magyar népiséghez tartozókat akarjuk látni és hasonlóan azon ominózus felkiáltáshoz: nem akarok katonát látni! nem akarnánk többé magunk közt nem magyarokat látni?

BÁRMILY FURCSÁK IS E KÉRDÉSEK, nem a teória veti fel őket az ő világot félreismerő egyoldalúságával, már itt annak közöttünk s találkozhatunk velük úgynevezett középosztályunk tagjainak beszélgetésiben, félművelt folyóiratok hasábjain, s legutóbb megjelentek olyan munkában is, mely műveltebb olvasókra számít és komolyan tárgyalja

a dolgokat.¹ Amíg csak középosztálybeli intelligenciánkban figyelhetők meg itt-ott ily hangulatok, nincs különösebb okunk a nyugtalankodásra, mert épp ez az osztályunk köztudomás szerint ma is kevésbé érett külpolitikai elgondolásokra. Komolyabb a dolog, ha egy hangulat annyira elhatalmasodik az értelmiségben, hogy kifejezésére már magasabb irodalmi fokon is akadnak emberek. Ebből a szempontból különösen tanulságos az említett munka, szinte tipikus példája azon zavarnak, mely értelmiségünk némely rétegeiben uralkodik.

LOGIKAILAG AZT VÁRNÁ AZ EMBER, hogy ha ez a mű elutasítja magától a 19. század laza nemzetfogalmát és vele szemben mai német mintára a népre akarja alapítani az államot, akkor a múlt század asszimilációs gyakorlatával szemben SZÉCHENYI, EÖTVÖS, DEÁK koncepciójához fog visszatérni, mint amely nagyjaink következetesen ellenszegültek a magyarság asszimilációs terjesztésének. De nagyon tévednénk, ha ezt várnók! Ebben a kapcsolatban a szerző Széchenyinek akadémiai beszédét egyenesen „szerencsétlennek” nevezi, Széchenyi egész nemzeti fogalomrendszerében káros „apolitikus humanizmust” lát, hasonló hibában marasztalja el Eötvöst, Deákot azért, mert megalkották az 1868: XLIV. törvénycikket és ezzel a nem magyar nemzetiségeknek ’49. véres eseményei után békülőbb jobbot nyújtottak. Erről a törvénycikkről mindaddig azt hittük, hogy a magyarság állambölcsességének volt bizonyítéka, s annak, hogy mindent megtettünk a békés együttélésre, s hogy ez nem sikerült, azért a szerbek és oláhok és tótok viselik a felelősséget, visszautasítván a mi békejobbunkat. Még nyugati, műveltebb ellenfeleink sem tagadhatták meg e törvénycikkel szemben elismerésüket, mint pl. a párizsi tanár, EISENMANN. Az új felfogás másként szól: eszerint annak, hogy mi nem végezhattünk nemzetiiségeinkkel a dualizmus korában, épp Deák e törvényalkotása volt az oka, ez kötötte meg kezünket nemzetiiségeink

asszimilálásában. A füzet értelme szerint a magyarság elég oktan volt ahhoz, hogy az asszimiláló Európa kellős közepén „oly féket tegyen a végre kezébe jutott állami apparátusra, amely meggátolta, hogy valaha is komolyabb offenzív állami védelemben részesíthesse saját nemzetiségét az idegen nemzetiségekkel szemben” (id. m. 66.). Az „offenzív állami védelem” fából vaskarikája alatt a szerző porosz mintájú telepítési és iskolapolitikát ért, amelyekben a magyarságot természetesen nem a Deák-féle törvény akadályozta meg, mert ez 1. életbe sem lépett, 2. ha megvalósult volna is, éppenséggel nem zárta volna ki a magyar népi erők kiegészítését anyagi segítség, telepítés stb. által. A lényeges azonban nem ez a tárgyi tévedés, hanem az, hogy az új koncepció egyenesen siránkozik azon, hogy Széchenyi, Deák, Eötvös „apolitikus” dogmáit követve nem asszimiláltuk erőszakkal a mi kisebbségeinket. Dicséretreméltó őszinteség, de mint látható, tökéletesen ellentétben van a német népiség fogalmával és teljesen, alfától omegáig megegyezik a 19. század külsőséges nemzetfelfogásával, melyet pedig nem tud eléggé elítélni.

HOL VAN TEHÁT AZ ÚJ FELFOGÁSBAN A VALÓBAN új, a német népiség hatása? Ott, ahol nemzeti dolgok iránti reális érzékkel nehezen keresnők. A szerzőnek nemzetfogalmát nem csapta még meg a német szellő, de annál inkább államfogalmát. Úgy látszik, magáévá tette az a felfogást, mely szerint csak ugyanazon népiségű állam életképes, az pedig, melyben több nép van összezsúfolva, születésétől fogva életképtelen. Magyarország önhibája nélkül vált ilyen vegyes lakosságú állammá, míg Ausztriát a dinasztia földet habzsoló kapzsisága tette ilyenné. Ez előadás szerint szerencsétlenségünk hozta magával, hogy belekerültünk a vegyes nemzetiségű, tehát életképtelen Habsburg-birodalomba, mellyel különben is hasonló összetételűek voltunk, a „magyarság nemzetiségi összetételében pontos tükörképe lett a hasonlóan heterogén fajiságú Auszt-

riának". Ebben az „ötletszerűen létrejött Habsburg-birodalomban” kellett 1918-ban elpusztulnunk, mert hiszen benne az egyes népeket semmi érdek, csak a „hatalom összetartó ereje” kapcsolta össze. „A Habsburg-birodalom korszerűtlen monstrumtestének hátralevő évei meg voltak számlálva: addig él, ameddig a központi hatalom féken tudja tartani a helyi erőket” (23.). Így tehát, ha jól értjük a szerzőt, csak a történeti igazság valósult meg, amikor Ausztria és Magyarország „feltartóztathatatlanul nemzeti-ségi területekre robbant szét”. Tegyük hozzá: a történeti igazság beteljesült, mi is szabadon ápolhatjuk immár függetlenségünket és önálló népiségünket; még csak az hiányzik, hogy Trianon napján gyászistentisztelet helyett te-deumot tartsunk.

AZ EGÉSZ KONCEPCIÓNAK a népiséggel való vonatkozásban, mert egyéb hibái nem érdekelnek itt, két tévedés van. Az egyik: hogy a népiség hatását a nemzetiségi politikában nem akarja érvényesíteni, s ha már Széchenyitől és Deáktól nem, a német irodalomtól és politikától sem akar tanulni, hanem tényleg fenntartja e téren a 19. század elavult gondolatait. A másik, nem kevésbé súlyos tévedés: a népiség ott bájolja el és ott köti gúzsba gondolatait, ahol pedig hatása ellen kézzel-lábbal védekeznie kellene: az államfogalom megszerkesztésében. Nemzeti jövőnkre súlyosabb tévedés el sem képzelhető, mint azt hinni, hogy elegendő vagyunk államunk számára, hogy a magyar államban nem kell más lakos, mint a magyar néphez tartozó, s hogy több nemzetiségnek együttélése egy államban nem csak lehetetlen, de egyúttal erkölcsi hiba, nem kívánatos jelenség is. A középosztálybeli fecsegéseknél, asztaltársasági rezolúcióknál nem kívánunk logikát, de az irodalmi formában megjelenő elméletet mégis csak méltatnunk kell arra a kérdésre: hogyan képzei el Szent ISTVÁN birodalmának, az ezeréves Magyarországnak jövőjét, ha több népnek egy államban lakását monstruózus dolognak tartja? És a múltat

illetőleg: Ausztria és vele Magyarország népeit a kiegyezés korában csakugyan csak a központi hatalom, azaz állami erőszak tartotta együtt? és való az, hogy e népeket „nem kapcsolta egymáshoz semmi érdek?” Ha ez igaz volna, akkor a történeti Magyarország egész élete, de különösen a török hódítás óta eltelt századai csakugyan véres igazságtalanságot jelentettek azon népekre, melyek velünk együtt éltek a Duna völgyében, a Kárpátok karéjában. Nem hisszük, hogy az új koncepció mindezeknek kimondását célozná, de mindez benne van, s hogy nem ébred tudatára igazi tartalmának, azt logikátlan voltával és állandó fogalomzavarával lehet magyarázni.

Eszmék, gondolatok, életszínek, formák, divatok terjedésének egyik nép sem állhat ellen, ha beletartozik az európai, a világműveltség közösségébe. Ez nemcsak ma áll, így volt ez évezredek óta, attól kezdve, mikor a prehisztorikus emberek egymástól tanulták a kövek pattintását, a csontok kilyukasztását. Az átvételnek egyetemesen érvényesülő alapja mindenkor az volt, hogy hasznára legyen az átvevőnek. Mert öngyilkossággal volna egyenlő, olyant átvenni, ami a másik népnek jó, de az átvevőnek kárára van, fejlődését megakasztja vagy visszafejleszti. Ilyen káros átvétellel szemben a népek önfenntartási ösztönének kell működésbe lépnie és könyörtelenül eltávolítania az idegenből jött újítást, mely közelebbi megismerés után kártékonynak bizonyult. Viszont a hasznos átvételt annál inkább biztosítani kell, hogy a nemzettestben meghonosodjék.

A MAI VÁLTOZÉKONY IDŐKBEN, mikor idegen kezdemények tömegestől kopogtatnak határainkon, bizonyára hasznos volna minden újítást megvizsgálni e fenti szempontok szerint. Jelenlegi témánkra alkalmazva mindezt: kétségtelen, hogy a népiség-fogalom alkalmazása a magyar nemzet belső erői körében nem csak ajánlatos, hanem fennmaradásunkhoz egyenesen szükséges. Mégpedig a magyar

életre alkalmazott népi politika formájában: a nép anyagi felemelése, ősi kultúrájának felkutatása és a magyar kultúrával összeolvasztása, nemzeti törekvéseinknek a népi szükségletekkel leendő teljes összehangolása korunk legelső kívánalma. Az úgynevezett történelmi osztályok országának át kell alakulnia népi Magyarországgá, de ez a változás nem jelenthet hanyatlást, kultúrának, történeti formának és igényeknek feladását. Ellenkezőleg: bizonyos, hogy történeti feladatainkat itt a Duna völgyében gyorsabban és könnyebben vállalhatjuk, ha a nemzetet egy egész tudatosított nép, nem pedig csak egyes, bármily tehetséges társadalmi osztályok képviselik.

Államfogalmunk dolgában más a helyzet. Német és francia és olasz elfogadhatja azt az államfogalmat, melyet egyetlen nemzettel lehet és kell kitölteni.

MI ITT A DUNA VÖLGYÉBEN, az ősi magyar birodalom örököseiként mérhetetlen hanyatlásunkról tennénk tanúságot, ha csatlakoznánk ehhez a felfogáshoz: elárulnók múltunkat, eladnók rossz kufárokként jövőnket, ha lemondanánk arról a történeti magyar államfogalomról, mely békén, védőleg fogott össze egy évezreden át a magyarral együtt annyi más nem magyar nemzetiséget! A népiségfogalom mint államalkotó és határozó tényező alkalmatlan e térségekben, földrajzi, gazdasági, kulturális tények százai és ezrei mondanak neki ellent. Ezt tudták és érezték a magyarság vezetői: faji ösztönök, nem csak humanizmus és kereszténység sugallták Széchenyinek nemzetiségi politikáját és Deáknak az 1868. törvényt, melyről Bethlen István gróf legutóbbi angliai útjában kongeniálisan és magasztalólag – nem pedig hibáztatva – mondta, hogy „egész Európában az első részletes és liberális szellemű kisebbségvédelmi törvénynek adta példáját, amelyhez fogható is alig van egyes államokban”, ugyancsak ő jelölte ki a békeszerződések jóvátételének „egyetlen eredményes” útjául: az új államok a józan geográfiai hatá-

rok s a természettől adott gazdasági egységek figyelembevételével alakítandók ki, s e határokon belül minden egyes nép, a legkisebb nemzet is, szűkebb vagy tágabb körű területi autonómiához jusson és egyik a másikat el ne nyomhassa.² Azaz minden nép ápolja és erősítse saját népiségét – itt a német példa valóban követésre méltó, de a Duna völgyében egyedül és elsősorban népi határok megvonása, gyökerében hibás kezdemény volna.

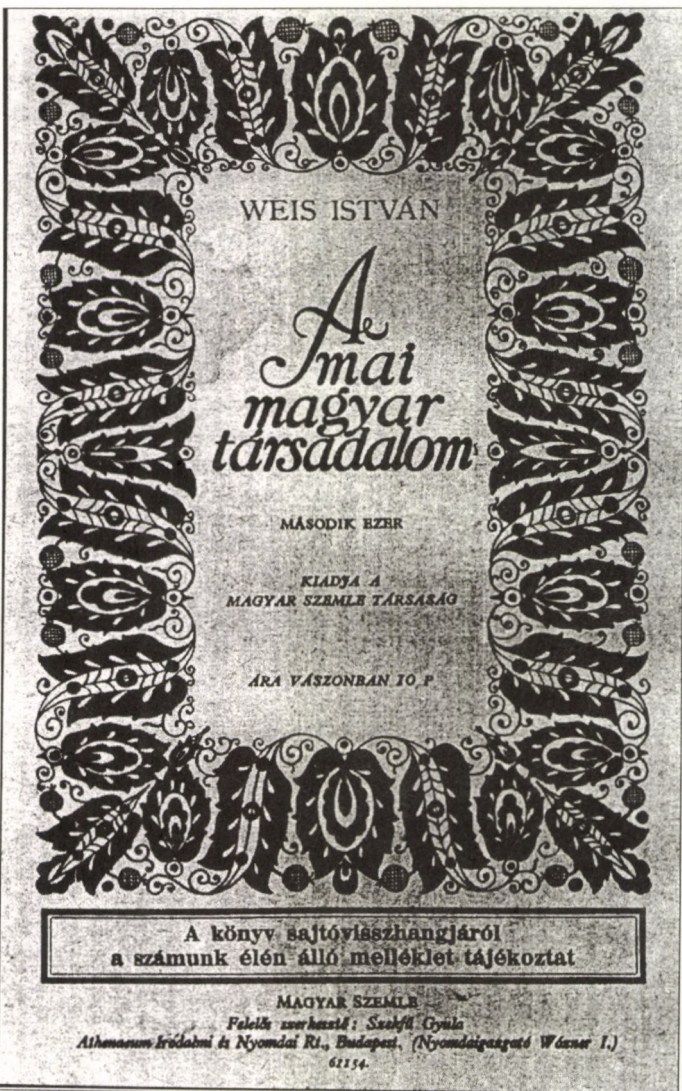
Tiszta bort a pohárba: akiknek számára Széchenyi és Deák koncepciója szerencsétlen, s az ő Nagymagyarországuk a benne békésen élő, s évszázados érdekekkel összekapcsolt népekkel túl nagy és túl veszélyes, azok mondják meg egyszer őszintén, mit akarnak a magyar múlt és magyar jövő helyett. Ha gondolataik zavarosak is, legyen bátorságuk azok következéseit áttekinteni és bevallani, nehogy a hazafias tömegek zsákutcába kerüljenek. Én úgy tudom, hogy amint csak egy múltunk volt, úgy jövőnk is csak egy lehet – a másik nem jövő, hanem a nyomorúságos mának állandósulása.

SZEKFŰ Gyula

1934. szeptember (85. szám)

Jegyzetek

- 1 ASZTALOS Miklós: *A nemzetiségek története Magyarországon*, 1934.
- 2 BETHLEN István angolai előadásai. Genius-kiadás. 25, 44. l.

WEIS ISTVÁN

*A
mai
magyar
társadalom*

MÁSODIK EZER

KIADTA A
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

ÁRA VÁSZONBAN 10. P.

A könyv sajtóvisszhangjáról
a számunk élén álló melléklet tájékoztat

MAGYAR SZEMLE

Felétke szerkesztő: Székely Gyula
Atheneum Iróda és Nyomdai Rt., Budapest. (Nyomdaigazgató Wáner L.)

61154.

U Teleki Pál

cím AZ EURÓPAI PROBLÉMA

MŰVELŐDÉS AZ ANYAGI ÉS SZELLEMI JAVAK kicserélésének te-
remtő szintéziséből keletkezik. Az emberi társada-
lom ez anyagcseréjének kedveznek azok a területek, ame-
lyeken ősidóktól könnyű volt a közlekedés, amelyeken
már az ősember vándorolt, vadászott. Ilyenek az őserdő és
a sivatag közti ritkább növényzetű átmeneti területek,
a hegyek lába, a tengerpart és némely folyó völgye. Az
Óvilágban – amely a nagyobb kontinenstömeg – ezek
a kedvező területek széles kifejlődésében a nyugati ten-
gerpartoktól a keleti partokig húzódnak a mérsékelt és
szubtrópusi öveken végig. Ezért kedvezőbb az Óvilág az
emberi kultúra korai fejlődésére.

Az Óvilágnak azon részében, amelyet mi, európaiak,
Közel-Keletnek, Oriensnek nevezünk, kereszteződnek
a sivatagövek a fiatal gyűrt hegységekkel – kereszteződ-
nek a sztyeppék s a hegylábak útjai. És éppen itt nyúlik be
két óceán felől három beltenger mélyen a szárazföldbe
– a tengerpart útjai. Kedvező voltában és méreteiben
egyedülálló a természetadta világútvonalaknak ez az
összefutása. Ez az oka annak, hogy itt a Közel-Keleten fo-
kozódik először magasabbra újat teremtő szintézisben az
emberiség művelődése.

A szubtrópusi öveken (30° és 40° szélesség közt)
minden kontinens nyugati partjain téli esős klímák kelet-
keznek a sivatag és a nyugati szelek klímaöveinek évsza-
kos változásából. E téli esős klímákban az ember
könnyen, kevés munkával megél. A kék ég alakítja lelkü-

1931. 6. 8. nd. u. u. u. u. u. u. u.

letét és a tiszta, csillagos ég készletti szellemét először mélyebb gondolkodásra. Ismét az Óvilág az, és pedig az északi féltekén fekvő nagyobb tömege, amely a legelőnyösebb helyzetben van a világ öt hasonló klímaterülete közt. A Földközi-tenger ezt a nagyszerű klímát 4000 km-re viszi be a kontinens szívébe, egyenesen az utak fent említett kereszteződéséhez, népek kialakulásának gyűpontjáig.

Ezen szubtrópusi tájakon a földművelésnek két sajátos faja uralkodik. A száraz területeken az öntözőkultúra, a téli esős területeken, ott, ahol mélyen az altalajban van a nedvesség, az arborescens, a fakultúra. Mindkettő évtizedeken, évszázadokon át meg nem szűnő gondosságot követel, tehát letelepült életmódot s szervezettséget. Itt lesznek a falvakból városállamok, ezekből államok és világhatalmak, a törzsekből pedig népek. Az Óvilág szubtrópusi öve az első államalakulás övezete volt.

ENNEK A FEJLŐDÉSNEK VÉGÉN ÁLL Róma és a Han-ok Kínája – Nyugaton és Keleten a nagy szárazföld optimális lakhatósági övének két végén. Az államalakulás övétől északra a klímaingadozásnak erősebben kitett sztyeppékben élnek a vándor törzsek és alakulnak népekké, nemzettekké. Az ott növekvő feszültség teremti meg a népvándorlást.

Róma elbukik és Európa keletkezik. A hatalmas államegység megdől, és helyét sokszerű, tarka világ foglalja el. De az a tarka világ is egység, mert sajátos egyéniség.

Az atlanti Európában hatalmas erők összjátékából új életforma és – szűk területi határok közt – új életegység keletkezik. Keletkezésének fő tényezői: Róma, az Egyház és a népvándorlás népei. A provinciából keletkezik a letelepült állam, az Egyházból a hatalom formája, a népvándorlásból a nemzetek.

De ezt a fejlődést lehetővé és maradandóbbá a környezet teszi, domborzat, klíma és talaj sajátos szintézise.

ENNEK A KÖRNYEZETNEK FŐ JELLEMVONÁSA: változatos sok-szerűsége egy típusos egységben, amelyen belül éles ellentétek nincsenek.

Az erős domborzati tagozottság sokféle és kedvező partokat rajzol a tenger és szárazföld határán, a szárazföldön pedig sok különböző nagyságú, változatos tájegységet teremt. Ennek következménye a klímának sokfélesége, aránylag kis területen belül. A változatos geológiai történelem adta erős domborzati tagoltság és sokféle kőzetek és a klímának gazdag helyi változatossága a talajoknak kis területen csodálatos sokféleségét teremtték meg – és ezzel változatos és sokszerű mezei gazdálkodás előfeltételeit.

És ez az atlanti Európa mégis egység. Egység, éppen változatossága folytán, összes részeinek és tájainak formagazdagságában. Ez a formagazdagsága ellentétben áll az őt környező nagytájak – Sarkvidék, Orosz-tábla, Szahara-tábla – egyformaságával. Az Atlanti-óceán enyhítő klíma-hatásai erre az egész változatos Európára kihatnak, mert az Atlanti-óceán felé van nyitva. Kihatnak reá, kiegyenlítene, egységesítenek.

Az őskor Európáját erdő borította. Benne szigetszerűen, természetből fogva, vagy korai irtás és legeltetés által keletkezett tisztások – részben a löszterületeken, részben szárazabb, zárt medencékben füves térségek, száraz erdők és változatos parktájak, mint aminő a mi Nagyalföldünk volt, megkönnyítik a vadászatot, a vándorlást, az erdőirtást, a földművelést és a letelepülést.

Ezekben a hegy- és erdőelválasztotta letelepülési szigetekben válik önállóvá a provincia, a belőle keletkező államocska, annak városa, annak vására; ebben önállósul a terület urának hatalma. Ezek a politikai tájak válnak a törzsek végleges hazáivá. Benső kapcsolat keletkezik a nép és a természetes táj között, amelyeknek jellege sokban rányomja bélyegét a nép lelkére is. A természetadta változatos sokféleség fenntartja az atlanti Európában

a népvándorlás népeiből kialakult változatosan sokféle néptípusokat, amelyeknek aztán csak öntudatra kell ébredniök, hogy nemzetekké váljanak.

EURÓPA NÉPESSÉGE ÁLLANDÓAN NŐ és korán válik India és Kína mellett a föld harmadik népsűrűségi gózává. Ez természetes. Európa a földnek egyedüli olyan nagytája, amely a mérsékelt övi nyugati monszun felé nyitott, éppúgy mint ahogy India és Kína a passzátszél felé nyitott nagytájak. Nemsokára szűkké válnak a természetük-nél fogva könnyen betelepíthető területek s a 6. és 13. század közt az európai népek, Angliától a Visztuláig és a Keleti-Kárpátokig erdőt irtanak. Ez térbeli folyamat és gazdasági folyamat, de a hatalomkialakulást is elősegíti és hozzájárul a politikai szervezetforma fejlődéséhez, a hűbérviség kialakulásához.

A gazdasági, művelődési és politikai átalakulások, amelyek a területen keletkeznek, mindenkor az egész területre, egész Európára kihatnak. De jellegük e részletekben tájról tájra, országról országra változik. Minden kis kamrában más-más jeleget ad neki a nemzetiség, az úr és szolganép közti etnikai viszonylat, a táj természeti jellege, a letelepülés időpontja és gazdasági körülményei, az esetleges hódítás módja, az erdőirtás folyamata stb.

Az így kialakult sajátságok, ellentétek, a tájak elhatároltsága és természetadta, sokszor igen jellegzetes történelmi szerepük Európa másfél évezredes történelmében keresztül megakadályozzák az egésznek vagy csak nagyobb részeinek is politikai egységgé való kapcsolását. A legjellegzetesebb nagytájak saját egyéni életüket élik és egymással küzdenek az átmeneti tájakért. A természetes tájakból és nemzetekből kialakult államok egyensúlyban tartják egymást és ezt az egyensúlyhelyzetet is előmozdítja a természetnek egy különös játéka.

Európában nincs tájegység, amely a többi méreteiben aránytalanul túlszárnyalná s a többi uralkodna.

Ellenkezőleg. A nagyobb tájegységek, mint az angol szigetek, a Párizsi-medence a hozzátartozó periférikus tájakkal, az Ibériai- és az olasz félszigetek, a magyar medence és a tájrajzilag ugyan felaprózott, de más tájegységek által elég élesen körülvelt Németföld – mindannyian 250 000 és 500 000 km² területnagyságok között vannak. Az összes többi tájak és bennök keletkezett államok jelentékenyen kisebbben, 100 000 km²-en aluliak. És míg az előbbieknek a háború előtti században 30 és 60 millió közt váltakozott lakosságszámuk, addig az utóbbiaknál 7 millió alul maradt. Az előbbiek a nagyhatalmi területek, az utóbbiak az ütköző- és kompromisszum-államok területei, tájegységei. Ez a természetadta helyzet hozzájárult az „európai egyensúly” kialakulásához.

Római örökség és a hódító népek benyomulása a földközi-tengeri tájba a hatalmat öröklő Európát a földközi-tengeri kultúra növekvő igényű örökösévé is teszik. Az állami hatalom megnövekedése, a népesség sűrűsödése, a kapitalisztikus gazdasági szellem kialakulása Európát expanzióra készítetik. Az India felé vezető közel-keleti (levantei) út elzárása a török által Európát gazdasági frontjának áttételére kényszeríti s a gazdaságival áttevődik a politikai hatalom és vezérség is.

Nyugat-Európa lép az élre. Keresi az utat India felé s az aranyat és ezüstöt, amely Európa bányáiban kezd kifogyni. Az egészében egyirányú folyamat részleteiben az egyes államok éles versenyében folyik le. De éppen a verseny általánossága mutatja a folyamat egységes európai voltát.

ENNEK A 15–16. SZÁZADBELI EURÓPÁNAK már van tradíciója. Van nemzeti és nemzetközi politikai rendszere, amely utóbbi a pápaságból, a császárságból és a helyi hatalmak torzsalkodásaiból és kompromisszumaiból alakul ki. Ezen Európán belül már látjuk nemzeti államok, hatalmasságok egyensúlyát, különösen Nyugat-Európában. És kö-

zös érdekek még népszövetségi gondolatokat is termelnek ki.

ABÁNYÁK, A RENDSZERES ÉS FEJLŐDŐ FÖLDMÍVELÉS, SZŐLŐK és ültetvények, magántulajdon és gazdagság, a városok vásárjogaikkal, az utak hálózata, az államok kompromisszumos vonalhatárainak kialakulása és egyensúlya az európai embert mind földhöz kötöttebbé tették. Mindeütt parasztosztály alakult ki, amely legmélyebb gyökereket vert a földbe. A városiasodás és a polgári rend kialakulása a helyi hazafiságot erősítik. Míg így befelé egyöntetűen fejlődik ez a változatos Európa, kifelé ugyanezek a változatosságot teremtő természeti erők egy hajózásra és kereskedelemre nagyszerű, kikötésre mindenütt alkalmas parttal ajándékozták meg. És így teszi a tagozottság Európát befelé röghöz kötötté és partikularisztikussá, a partok perifériáján pedig vállalkozó szelleművé és merész hódítóvá.

Földközi-tengeri tradíció s reneszánsz kultúra, parti tagozottság, kapitalisztikus gazdasági szellem és végül állami tagozottság, amely versenyre kész, teszik Európát kolonizátorrá. Egy század alatt rohamban felfedezik a világ összes partjait. A parti országok kincseit elrabolják vagy megvásárolják – de ez az egész külvilág még évszázadokon keresztül Európának idegen marad – sajátos életén kívüli és az európaiak szemében kuriozitás. Később tudományosan átkutatják a többi világrészeket, nagy részüket elfoglalják, gyarmatosítják, mégis Európa szemében mindezek a területek csak használati tárgyak.

Jóformán napjainkig az európai történelemben látuk – és így írtuk – a világtörténelmet. Ez a felfogás nem volt hibás. Mert az egész gazdasági fejlődés a céhrendszertől a nehéziparig és modern kapitalizmusig, az egész kultúrfejlődés a humanizmustól és a reneszánsztól korunk élet- és világfelfogásáig, a politikai fejlődés a provinciától és a hűbériségtől egészen a parlamentarizmusig

– mindannyian összeurópaiak és csak európaiak. India filozófiája, Kína államrendszere, a Kelet gazdasági rendje Európának idegenek maradnak sokáig, s nagyrészt tudatlanul és ellenségesen áll ezekkel szemben.

A 18. és 19. század fordulópontján azután a változatos fejlődésben kiacélozott európai szellemi és vállalkozói készség egy sereg új találmányt hoz létre, amelyek az egész gazdasági életet átalakítják. Ezzel az „ipari forradalom”-mal, amely Angliában kezdődik – és részben amerikai gyarmatában is –, megindul egy világipari és világkereskedelmi vásári központnak kialakulása.

A 19. század második felében azután ez a fejlődés áterjed Nyugat-Európának gazdaságilag legáldottabb tájaira, a Rajna-deltára, Észak-Franciaországra, a Rajna-árok vidékére, a Dauphinéra, a svájci Alpenvorlandra.

Ugyanebben az időben a földnek mérsékelt övi tájain keletkezet európai telepes gyarmatok népsűrűsége annyira emelkedett, hogy Európát növényi és állati termékekkel, már mint tömegárukkal is ellátni képesek.

A FEJLŐDÉS MOST ISZONYÚAN GYORSUL. Egész Északnyugat-Európa, földrajzi helyzeténél fogva Európa kapuja, amely a geológiai történet és a felszín lehordási stádiuma folytán kőszénben és vasban rendkívül gazdag, nagyipari területté válik. Népeisége messze túlnő azon, amit a terület ellátni képes. A telekérték és a földjáradék borzasztóan emelkednek és csak magas értékű kultúrák (gyümölcs, tej, vetemény) és legbelterjesebb földművelés és állattenyésztés fizetődnek ki. A fogyasztás tömegáruit már nagy részben más tájakról kell behozni.

Az ipar területi terjeszkedése és a fogyasztónépesség növekedése mind nagyobb területeket és végül a két mérsékelt öv összes területeit és a szomszédos hűvös és szubtrópusi övezetek nagy részeit bekapcsolja ezen termelési és fogyasztási életegységbe. A közlekedési eszközök gyorsulása kisebbíti közeli és távoli tájak terményeinek árku-

lönbözötét. A verseny feltételei mindjobban kiegyenlítődnek ezen egymástól távol fekvő tájak között. Egységes törvények szerint működő világtermelés és egységes típusú és fokú világfogyasztás alakulnak ki.

A 19. SZÁZAD VÉGÉN ELŐKÉSZÍTVE, a 20. század hajnalán keletkezik a valóságos világgazdaság. Azelőtt valóságos világgazdaság mint szerves életszervezet nem létezett. De ennek a világgazdaságnak mint szerves, nagy életszervezetnek létesülése a történelem szokásos, váltakozó ritmusában a rész-életszervezeteknek felvirágzását s e felvirágzás kapcsán önállósulásra törekvését vonja maga után. Más körülmények is közrejátszanak támogatólag. Fehér fajú új nemzetek keletkeznek a tengerentúl mérsékelt övi és szomszédos klímatajain. Népeiségük növekedésével ezen tengerentúli tájak államai mindinkább egyenjogúakká válnak az európai anyaországokkal. És a világháború, amely a színes népekben oly erősen felkeltette az öntudatot, ezt a folyamatot a színeslakta területekre is kiterjesztette.

Ezen fejlődés folytán Európa a 20. század elején s a világháborúval el kell hogy veszítse hegemoniáját. El is veszíti. A legerősebb, a központi fogyasztó marad ugyan. Szellemi tekintetben népeinek és gondolkodásuknak differenciáltsága s e népek óriási szellemi tradíciója folytán a vezető, a „magtáj” marad. De mint termelő egy sorba esik vissza a tengerentúli országtájakkal és – különösen a tömegárukban – azok mögé is. Európa termelői és fogyasztói helyzetének a világ többi tájaival szemben való különböző fokú eltolódása egyike azon tényeknek, amelyek a világháború után veszélyes átmeneti időben a gazdasági egyensúly fenntartását legjobban nehezítik. A kategoriák eltolódása folytán – Európáról és államnyi részeiről a mérsékelt és szubtrópusi övek összességére kontinentális részekkel – megrendültek a régi egyensúlyon felépült gazdasági kompromisszumok. Megrendül a legnagyobb kedvezmény elve és – a kivitelben egyelőre nehézkesen és

részlegesen – a preferencia elve kezd szükségszerűleg előtérbe nyomulni.

Az európai népek tengerentúli telepítvényei már annyi generáció óta járnak sajátos utakat, hogy bennük a nemzeti összetartozás, az önállóság érzései kellett, hogy keletkezzenek. Az erős öntudat tovább növeli a sajátos jellemvonások kifejlődését és mind világosabban rajzolódtak meg a tengerentúl új fehér fajú és itt-ott (Dél-Amerika) vegyes fajú nemzetek. Az egyes kontinensnyi nagytájak életformáikban egyéniségekké, jellegzetes élettípusokká fejlődtek. Észak-amerikai, dél-amerikai, ausztráliai stb. öntudat keletkezett; egyéniségüknek öntudatára ébredtek. Gyakran politikai és gazdasági ellentétek, öntudatos vagy öntudatlan önvédelem erősítette, gyorsította ezt a fejlődést, mint Dél-Amerikának védekezésében az európai és az észak-amerikai janki-befolyással szemben.

A VILÁG FEJLŐDÉSÉNEK EBBEN A STÁDIUMÁBAN, amidőn Európa hegemoniáját elveszti és a tengerentúl új, kontinensnyi, sajátos típusú életegységek keletkeznek és kelnek vele versenyre, kényszerű természetességgel kell, hogy európai öntudat keletkezzék. De Európa belső szétszaggatottsága folytán éppoly természetes, hogy egy ilyen öntudat nem keletkezik Európában tömegjelenségként. Nem keletkezik a népek érzésében és szívében, hanem elméjükben, azokban a körökben és azokban az egyéneknél, akik Európa veszélyes helyzetét, vagy annak egyes nyilvánulási jelenségcsoportjait világosabban meglátják, vagy intuitíve erősebben megérik. Mindazonáltal ez a fejlődés, amely egész Európa tömörüléséhez, valamely formába való egyesüléséhez vezet, szerves, természetszerű fejlődés. Természetszerűségét már az is mutatja, hogy álmodozók és bölcselők, gazdasági vezérek és politikusok egyaránt különböző utakon érkeznek el napjainkban e gondolathoz, ha Páneurópa, Európai Vámunió, Európai Népszövetség stb. különböző formáiban is. A fejlődés

szerves, mert hiszen egészen természetszerű az, hogy Európa, ez a természetadta és jellegzetesen azonos alapokon, természetesen kifejlődött, változatos sokféleségében, művelődésében, politikai és gazdasági jellegében típusos élet-egység ezen egység tudatára ébredjen, mihelyt hasonlóan típusos és erőben mindinkább egyenértékű individualitások támadnak fel vele szemben. Nem más ez, mint az önfenntartási ösztön jelentkezése.

EURÓPÁN CSAK A TAGOLT, atlanti, sokállamú nagytájat értem, amelyet Nyugat- és Közép-Európának szokás nevezni – Oroszország nélkül. E nélkül nem azért, mert ma bolsevista, de mert mint nagytáj természetileg és emberileg a másiknak mindig ellentéte volt: tagolatlan, a tengertől elzárt, Ázsia felé nyitott, a szibériai táj zökkenés nélküli folytatása, ázsiai népek olvasztókohója. És népei éppoly nagyok és éppoly lelki határolatlanságban simulnak egymásba, mint tájegységei.

A közvetlen szomszédság számtalan affinitást és állandó történelmi életkapcsolatot teremtett Európa és az orosz táblaföld – Oroszország – között. Ezek az affinitások a világ lakható nagytájainak izoláltsága és Európa hegemóniája idején jobban eltakarták az ellentéteket – mert életközösség csak a világnak ezen két nagytájára állt fenn – és az életközösség egyedüliségében ellentétek és affinitások egy képbe olvadtak analógiákon még nem gyakorlott szemünkben. Ma Oroszország, a maga egységében és biztonságában, Podolia, a Hindukus és a Csöndes-óceán között, méretében, lakosságszámával Kína, India, Észak-Amerika, Dél-Amerika, szóval a világ új energiakategóriái mellett és között egyenértékűen áll. Európa államai nem.

Európa tömörülésének, részei együttműködésének eszméje tehát nem valami mesterséges kigondolás, hanem természetszerű stádiuma a szerves fejlődésnek. A felismerés és cselekvés egyes konkrét eseteiben egyéneknek (politikuskoknál) vagy csoportoknak időszerű problémák és ne-

hézségek válthatják ki az eszmét. Az egyes esetek nagy részében a felismerés csak Európa nehézségeinek, az egyesülés szükségének egyes jelenségeire vagy jelenségcsoportjaira terjed ki. Ezek a koncepciók egyoldalú egyszerűségükben a közvélemény számára világosabbak, érthetőbbek, közvetlenül időszerűek is talán, de azért nem kevésbé áll az, hogy megértésük, sikerük okát abban a belső, természetes szükségletben, az öntudatlanul keletkező alkalmas talajban kell keresnünk, amely öntudatlan tömegjelenségek, tömegérzések a történelem feltörő új korszakait jelezni és jellemezni szokták.

HA TERMÉSZETADTA ÉS SZÉRVES EURÓPA bensőségesebb tömörülés felé való fejlődése épp a jelen pillanatban, akkor ennek a tömörülésnek keresztülvitelét sem lehet egyszerűen zöldasztalnál kigondolni, kitervezni és programba foglalni. A mai Európa az európai nemzetek évszázadokra, részben másfél évezredre visszamenő generációinak alkotása, terméke – helyesebben azzal azonos: ezen generációk munkájának, gondolkodásának, tradíciójának halmozása, szintézise. Önfenntartási ösztönének jelentkezése éppoly generatív hulláma, éppoly egyetemesen európai és csak európai, mint a humanizmus, a feudalizmus, a renaissance, a kapitalizmus és sok egyéb. Ha nem ismerjük fel a fejlődés és a posztulátum organikus voltát és más kategóriájú vagy idegenszerű alkotásokról próbálunk megoldásokat másolni, nem fogunk célhoz jutni, vagy csak nehéz kerülő utakon, sok nehéz csalódáson, esetleg megrázkódtatáson át. És hogy a hosszú útra van-e Európának ideje, a megrázkódtatásokra van-e ma még és éppen ma ellenállóképessége, erre bajosan merne bárki is határozott igennel felelni.

Éppen ezért nem lehet az európai tömörülést mint szervezetet (organizációt) más szervezetekről, államok másszerű szövetségeiről vagy együttműködésüket szabályozó szervezeteikről másolni.

NEM LEHET EURÓPAI EGYESÜLT ÁLLAMOKAT TEREMTENI az Észak-amerikai Egyesült Államok mintájára. Az USA egyes államai nem tájegységek, az egyes államok lakosságai nem nemzetek. Ezek az államok részben egymástól függetlenül keletkeztek és van is politikai tradíciójuk, de nagyban és egészben konvencionálisan, egyformán keletkezett és konvencionálisan, egyenes vonalakkal elhatárolt, a természethez és természetes egységekhez semmiféle vonatkozásban nem álló területegységek. Felismerhetünk ugyan különbségeket New England, a Middle West, a dél- és a csendes-óceáni Nyugat lakosainak jellemében, de nyelv és tradíció azonosak. És a tájjellegek Európával szemben óriási területeken azonosak és változatlanok. Az amerikai életegység asszimilál, az európai differenciál. Ez a kettőnek lényegbeli különbsége, amelyből minden egyéb következik. Az amerikai tradíció egységes éppúgy, mint az életmód. E mellett új, egyszerű és nem bonyolult. A gazdaság még tradíciójában is mindenekelőtt a korlátlan vállalkozási készségben gyökerezik. Tradíciója tehát azoktól a tradícióktól való függetlenítés, amelyek az európai gazdálkodás lelki és formai kötöttségét okozzák. Mindezek alapvető különbségek Európával szemben, ahol a tradíció régi, sokszzerű és áttekinthetetlenül bonyolult megjelenési formáiban, hajszálgököreinek végtelen elágazottságában.

Éppúgy nem lehet Európát egy megnagyobbított Svájc alkotmány-mintájára átszervezni vagy újonnan megteremteni. Ami kicsiny, de rendkívül egységes keretben, közös tradíció, közös szabadságharc, sokban egyöntetű életmód alapján lehetséges, azt nem lehet sokkal nagyobb méretekben megismételni. Mások voltak a külső körülmények, más a történelmi időpont, amely Svájcot létrehozta. És a világon sem időben, sem térben nem tér vissza azonos módon semmi. A történelem nem másolni, hanem ítélni tanít. És hogy ugyanaz még azonos méretek-

ben sem ismétlődik meg, annak példája nem messze Svájtól Belgium, a maga éles nemzetiségi ellentétével.

De ezek a gondolatok kevésbé is állnak előtérben. Előtérben áll – BRIAND memorandumuma által – a Népszövetségéről való másolás, egy európai fiók-népszövetség létrehozása.

Ezt kétségtelenül létre lehet hozni, aminthogy már ma is rendszeresen összeül a Népszövetség székhelyén, szervezetének keretében az Európa-bizottság. De megoldva Európa problémája ezáltal meg távolról sincs. Mert a Népszövetség és a világ benne képviselt részeinek tömörülése és az európai államok összessége közt lényegbeli különbség van. A Népszövetség nem személyesít meg egy egyéniséget (individualitást). A Népszövetség egy kompromisszum. Az államok, amelyek benne összeültek, a tájak, amelyekben ezek az államok alakultak és fennállnak, mind mai napig egyenként vagy csoportként önálló gazdasági, politikai, szellemi és mondhatnók, lelki életet éltek. Azok az egyes államcsoportok, amelyek a világ nagytájaiban keletkeztek, vagy eredettől kezdve benső mivoltuk szempontjából teljesen idegenek voltak egymással szemben, mint Európa, India és Kína vagy Elő-Ázsia, a világnak ezek a régi, nagy népsűrűsödési gócai; vagy amennyiben újonnan alakultak, mint Észak-Amerika, Dél-Amerika, Ausztrália, generációik és a népesség növekedésével, idegen voltak, érdekeik teljesen másfelé irányítottóságának tudatára jutottak. Legfőbb életszükségleteik beszerzésében is egymástól függetlenek a földnek ezen nagytájai, ha értékárucsere régóta áll is fenn közöttük.

VILÁGGAZDASÁG ÉS VILÁGPOLITIKAI EGYENSÚLY csak a 20. századdal jelennek meg mint életvalóságok, amikor a világ különböző részeiben népességszám, vagyon és hatalom tekintetében egyenlőbb államok és államcsoportok kezdenek egymással szemben állni. Éppen ezért a Népszövetség problémái újak, 20. századbeli, frissen keletke-

zett kérdések, amelyeket ugyan a természetes fejlődés termelt ki, de amelyeknek nincs vagy alig van tradíciójuk.

EZZEL ELLENTÉTBEN Európa problémái történelmileg fejlődtek. Európa nem kompromisszum, hanem egy szerves életegység (organizmus) és alig van a világon még egy organizmus, amely ilyen bonyolult lenne. Ezért Európát nem lehet kompromisszumos szerződésekkel gyógyítani. Európát csak saját organikus valóságának önjereje, életakarása, tehát népeinek és e népek vezéreinek egészséges, melléktekintetektől nem befolyásolt akarata gyógyíthatja meg.

Európának balsorsa, hogy a sokoldalúságában rejlő természetes ellenétek élessége, a földrajzi adottságok és történelem folytán létező számos nemzetnek és nemzetiiségnek ellentétei éppen abban a pillanatban éleződtek ki legerősebben, amikor a szükség a világ természetes fejlődésének rendjében Európa egységét parancsolja.

A fejlődésnek a háború okozta hirtelen fordulata éles világot vet az európai életegység mivoltára, fejlődésére, sorsára. Másrészt azonban ugyanez a hirtelen fordulat a helyzetet elferdítette, a képet ferde világításba helyezte. A világháborúnak hatalmas élménye a háborút megelőzőtt éles versennyel és a háborút követett természetszerű gyűlölet-atmoszférával együtt túlságosan előtérbe tolták a jelen kiragadott pillanatát. Mindnyájan láttuk azt is, hogy az események és erők nagysága különösen a megoldás szükségének pillanatában széles e világon nem találtak emberükre.

Ez a háborús atmoszféra befolyásolja még mindig látásunkat. És ez alatt nem is a győztesek rövidlátását, a gyűlölet atmoszféráját stb. értem, hanem általánosabb, lélektanibb értelemben azt, hogy az aktuális események nagyságánál és a részletek nehézségének fátyolán át nem tudjuk meglátni a fejlődés lényegét, amelynek mivolta és ereje pedig éppen ezekben is, csakhogy bonyolultán tükröződik vissza.

De a helyzet nem reménytelen. Határozottan dereng és gyorsabban mint azt a legtöbb ember gondolja. Az események, az egész fejlődés mind gyorsuló ütemben folyik. Éppen ezért kell a dolgok felismerésével, a diagnózissal szíetni, nehogy csak a lázat próbáljuk csökkenteni, anélkül hogy a lázat okozó kórt idején gyógyítsuk, illetve a beteg szervezetnek, mint életegységnek, ellenállását növeljük.

A revíziós gondolat már eddig is, és főleg ebben az utolsó esztendőben, nagyot haladt. Egyáltalán meredek íveléssel indult első pillanattól fogva pályáján. És ha a történész majd évszázados perspektívából fogja a mai kort nézni, a világtörténelem más fordulataival szemben hihetetlen gyorsnak fogja találni, hogy a revízió gondolata – pár évvel a világháború borzasztó megrázkódtatásai, az ellentéteknek oly rettenetes kiéleződése után – máris ily mértékben tudott tért foglalni. Ennek okát nem fogja másban kereshetni, mint a gondolat természetes adottságában, a természetes fejlődés követelte szükségszerűségében. Paradoxnak hangzik talán, mégis igaz, hogy éppen a világháború az, amely a revízió gondolatának megerősödését és gyorsulását magával hozta.

REVÍZIÓ ALATT tudniillik nem a békeszerződések revízióját szabad érteni. Természetes, hogy egy revízió ezt is magával hozza, de ennél sokkal szélesebb körű valami. És a revízió nem is a legyőzöttek követelése, hanem európai élettani követelmény. Európa világ-beállítottságának megváltoztatására és ennek következtében az európai életegység szervezetének belső, életrendi megváltoztatására már az egész világ iparosítása, benépesítése, művelődése, demokratizálódása és ezzel politizálása, összefoglalóan európaiasítása következtében szükség van. A világháborúnak legfőbb következménye az, hogy ezt a fejlődést minden elemében meggyorsította. Csak melléktünete és következménye s kihatásaiban a főtünet mellett mindinkább elhomályosul az, hogy a fejlődést bizo-

nyos fokig elferdítette, győzőket és legyőzötteket állított szembe stb. Európa „revízió”-jának tehát a háború nélkül is meg kellett volna történnie. Az, hogy most, a háború után ezzel a revízióval természetszerűleg be kell hogy következzen az elvakultság pillanatában keletkezett békeszerződések revíziója is, az természetes, de – bármily fontos reánk nézve – csak mellékjelenség. Fontos, nélkülözhetetlen előjáró követelménye az általános európai revíziónak, mert ezen az úton söpörjük el a természetes fejlődés útjából a békekötések által okozott romokat, de nem elég. A revíziónak, mint a legyőzöttek még oly jogos követelésének egyoldalú hangoztatása ezért is semmi esetre sem mozdítja elő a revízió ügyét. Európa e nélkül is ráeszmél, sőt ennek hangoztatása nélkül lelkiileg akadálytalanabban eszmélne reá és lépne útjára. Európa természetes életösztönével fog ráeszmélni, hogy a sokat hangoztatott „háborús felelősséggel” szemben egy sokkal súlyosabb felelősség, a „békének felelőssége” áll.

Az Európa-problémát nem lehet egyszerű és egyoldalú formulákkal megoldani, bár kétségtelen, hogy minden részletmegoldás is közelebb vezethet a célhoz. Európa népeinek földjükkal való kapcsolata és ezen, évezredek közös történelmében egy életegységben álló népek kapcsolatai egymás között hihetetlen finom szálakkal vannak összeszövődve. Ma pedig tudjuk, mit jelent egy ilyen finom hálót durva kézzel széttépni.

A KÖZELMÚLT ESEMÉNYEI csak az ellentéteket tolták előtérbe. Elfelejtettük, nem látjuk magunk előtt természetes fiziológiai szerepükben azokat az átmeneti kiegyenlítő formákat, amelyeket az életformákban való összeolvadás, közös tradíció, a földben való közös tulajdon és bekapcsolódás és a kölcsönös művelődési hatás Európában mindeütt megteremtett. Ezt nem látták a „békecsinálók” és nem látják ma sem például a Felvidék magyarságának és tótságának kapcsolatában. És másutt is, még éles ütköző-

vonalakon is – hogy csak a legélesebbet, a Rajnát emeljem ki – nem olyan élesek a gondolkodásnak, a szokásnak és életformáknak határai, mint azok, amelyeket a nyelvészet és ennek nyomán a politika vonnak meg. Pedig ezek az átmeneti formák értékes hidak lehetnek, ha a rájuk kényszerített helyzetek nem viszik őket arra, hogy opportunistaik legyenek.

ALEGÚJABB ÉS A LEGFONTOSABB TERVEZET is Európa rekonstrukciójára, Briand tervezete, a jelenbenlátás hibájában szenved. Ezt egyrészt Európa politikájának és közvéleményének fent említett általános lélektani beállítottsága okozza, másrészt a békeszerződések teremtetten helyzetnek, a status quónak mindenáron való fenntartására irányuló francia törekvés. A kettő együtt okozza, hogy Briand tervezete a népszövetségi gondolat keretében mozog.

Innen származik azután egy csomó kötöttség és a tervezet tele van „kompromisszum-ideológiá”-val, pedig egy európai tömörülés a természetszerű fejlődésnek feltartóztatlanul bekövetkező hulláma és ezért nincs szüksége mentegetőzésre vagy bocsánatkérésre sem a kicsinyekkel, sem az idegenekkel, sem a Népszövetséggel szemben.

A kicsinyekkel, Európa kis államaival szemben azért nincs, mert minden ilyen tömörülés, a dolgok természetes rendjén, a részegyeniségek, az államok szuverenitásának bizonyos fokú korlátozásával, elvesztésével jár. Ez elkerülhetetlen. A természetes fejlődés feltartóztatlanul amúgy is oda visz és vitt is már sokban az élet kapcsolatainak folytonos és ma mind rohamosabb gazdagodásában. De hogyha a szuverenitás korlátozása a nagyokra nézve éppúgy beáll, mint a kisebbekre nézve, akkor a forma, az egyes állam szuverenitása jogilag nem sértetik meg. Ami pedig a belső tartalom megsértését, a szuverenitás belső lényegi korlátozását, részleges megszűnését illeti, ki áltatja magát még ma abban, hogy a tényleges ha-

talmi viszonylatok nem tették volna ezt meg régen úgy politikai, mint gazdasági téren? És ez még nem is korunk valami különös, újszerű fejlődése.

Az idegenekkel, különösen az Amerikai Egyesült Államokkal szemben, amelyek már a jelen pillanatban, mint életegység, Európának mint egésznek és mint életegységnek egyenrangú ellenfele, szintén nincs értelme a mentegőzésnek. Egészen világos, hogy Európának minden befelé való tömörülése bizonyos mértékben ellentétességet, szembenállást jelent kifelé. Hogy ez az ellentét azonban ne fejlődjék ellenségességgé, arra nézve sokkal több biztositékot nyújtanak a gazdasági és a sok tekintetben politikai egymásrautaltság vonatkozásai, mint a jóakarathoz plátói ígéretése.

Ami végül a Népszövetséget illeti, semmi sem biztositja jobban a Népszövetség köreibbe való be nem avatkozást, azok meg nem zavarását jobban, mint annak a ténynek világos felismerése, hogy az európai probléma és a Népszövetség problémái közt jellegbeli, élettani különbség van és hogy ezért az európai tömörülés szervezte nem lehet a népszövetségi szervezet másolata. Ennek felismerése, kinyilatkoztatása és e szerint való cselekvés, tehát teljesen új és más utakon való haladás, a Népszövetség részéről való féltékenységet minden külsőséges alkalmazkodásnál jobban eloszlatná.

ABRIAND-FÉLE TERVEZET minden túlzott óvatossága és Győzői beállítása dacára jelentős lépés az európai tömörülés gondolatai közt. Ez a jelentős lépés a politikum priusza. Mint felkiáltójel, mint szembeállítás a gazdasági megegyezések mindenáron való priuszával szemben, ez a priusz a helyes.

De az igazság a középben van. Minden, ami az európai népeket közelebb hozza, akár gazdasági téren legyen az, akár kulturális téren: a vámtarifa és közlekedési nehézségek elhárítása, az európai termelés védelme és bármily

vonatkozású szervezése, egyes termelési ágak egész Európa-ra vonatkozó tömörülése vagy megszervezése, az európai agrár- és ipari államok egymás közti vagy kölcsönös megállapodásai, hasonló megállapodások tájraajzilag – gazdasági komplementaritás folytán – egymásra utalt országok közt, az európai politikusok sűrű érintkezése a Népszövetségben s azon kívül, az európai konferenciák... mindez nagyon jó és fontos lépés a fejlődés útján.

DE MINDEZ CSAK RÉSZLET. Európa meggyógyítását és azt, hogy helyét a földfelszín új egyetemében megállja – ezt egyike sem oldja meg ezen egyes terveknek, lépéseknek vagy szervezkedéseknek. De mind együtt és az egyesek külön-külön is a maguk terén előbbre visznek, ha felismerjük, hogy ezek a tervek és szervezkedések egy nagy, egységes folyamatnak részei, amely természetes folyamat. Természetes folyamat, tehát feltartóztathatatlan és az ember által csak bizonyos mértékig befolyásolható és hogy ennek a folyamatnak sem gazdasági, sem politikai, sem szociális, sem kulturális jellege nincs külön-külön, hanem egyetemes jellege van. És fel kell ismernünk azt, hogy ez a folyamat – bár minden részletvonatkozásában a földfelszíni egyetemes fejlődés és az emberiség egyetemes fejlődésének folyamatával összefügg – egyetemességében európai. Európai a sors is és európai a feladat, mert csak európaiak, akiknek gyökerei ebben a változatos felépítésű európai földben vannak, oldhatják meg Európa jövőjét.

TELEKI Pál

1931. március (43. szám)

9

pengő hatvan fillér

1933 január 1-től a Magyar Szemle egy évfolyama, helyesebben ennyit a Magyar Szemle Barátai Szövetségének tagdíja. Mindazok, akik emélyn leszállított tagdíjat nyomban az esedékességkor hozzánk egészében beküldik, szabadon választhatnak 6. «Kincsesár» kötetet az eddig megjelent 44 kötet közül. A «Kincsesár» köteteket ingyen és bérmentve küldjük el címükre. Ezzel az újabb kedvezéssel a Magyar Szemle nemcsak az ország legolcsóbb sajtóorgánumává válik, hanem kétségkívül a világirodalom legolcsóbb nagy folyóirata. Az ár leszállítása nem jelenti a terjedelem csökkentését, de nem érinti a folyóirat külső kiállításának szépségét sem. Mindaz, amit a Magyar Szemle Társaság nyújtott tartalomban és külső kontórsben, változatlan marad, csupán további nagy áldozatokkal árainkat csökkentjük. Abban a reményben tesszük ezt, hogy régi barátaink új híveket szereznek nekünk

MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

MAGYAR SZEMLE

Feladás szerkesztő: Székfi Gyula

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest (Nyomdaigazgató: Wáner I.)

3419.

V Gratz Gyula

KÖZÉP-EURÓPA BALKANIZÁLÓDÁSA

Gyakran mondjuk – és joggal mondjuk –, hogy a békeszerződések Közép-Európát „balkanizálták”. Ennek a szónak kétféle értelme van. Jelentheti művelődési tekintetben azt, hogy a kultúra valamely magasabb fokán állott népek vagy néptörzsek egy fejlettebb kultúra uralma alá kerültek, ami Közép-Európa keleti részéről határozottan állítható. De jelentheti politikai értelemben azt is, hogy az a bizonytalan politikai helyzet, amely a balkáni állapotokat a határok folytonos változása, a nemzetek és nemzetiségek folytonos sűrűlődése következtében jellemezte és amely állandóan veszélyeztette az európai békét is, a Balkánról kiterjedt egész Közép-Európára. Ezúttal Közép-Európa balkanizálódásával csakis az utóbbi értelemben akarok foglalkozni. A Csehszlovák Köztársaság elnöke, MASARYK úr, 1927. október 28-án – a köztársaság fennállásának kilencedik évfordulója alkalmából – az előtte megjelent kormánytagok és kamarai elnökök előtt azt a kijelentést tette, hogy a „háború utáni államalakulatok egészségesebbek a háború előttiéknél”. Ha Közép-Európa politikailag valóban balkanizálódott, ez a megállapítás nem lehet helyes.

Mi volt politikai tekintetben a balkánállamok egymáshoz való viszonyának legfőbb jellemvonása? Kétségkívül az állandó hatalmi egyensúlynak teljes hiánya. Egyik balkán nemzet sem volt teljesen megelégedve határaitól és ezeket nem csak a Balkán-félszigeten kívül álló hatalmak (Magyarország–Ausztria, Oroszország) rovásá-

an írás a Magyar Nemzet
1928. 05. 20. számában
jelent meg

ra, hanem egymás rovására is állandóan kiterjeszteni igyekeztek. A faji vetélkedés és a nemzetiségi féltékenykedés olyan helyzetet teremtett a Balkánon, amelyben – ideiglenes szövetséges alakulatoktól eltekintve – minden állam összes szomszédjainak ellensége volt. Ez a helyzet az európai politika szempontjából is veszélyeket rejtett magában. A nagyhatalmak ugyanis, kihasználván a Balkán-államok közötti ellentéteket, igyekeztek azok egyikét-másikat pártfogásukba venni és ezáltal hatalmi körüket és politikai befolyásukat kiterjeszteni, ami aztán azt az állandó veszélyt rejtette magában, hogy a Balkán-államok közötti konfliktusok a nagyhatalmak közötti konfliktusokká váltak. Ez tette a „keleti kérdést” vagy „balkánkérdést” száz éven keresztül európai tűzfészekké.

KÖZÉP-EURÓPA NÉPRAJZI VISZONYAI a Balkán-félsziget néprajzi viszonyaihoz sok tekintetben hasonlóak. Itt is több egymással vetélkedő, egymással szemben ellenséges érzelmekkel eltelt, a nagy európai népcsaládokkal összehasonlítva kicsiny nép él egymás mellett, sok helyütt annyira keveredett állapotban, hogy egymással szemben való területi elhatárolásuk teljesen lehetetlen. Erdély vagy a Bánát népessége fajilag éppen olyan kevert, mint Macedóniáé. Amíg a régi Magyar–Osztrák Monarchia létezett, az e népek között felmerült faji ellentétek a belpolitikának leg súlyosabb kérdései közé tartoztak. Ezek az antagonizmusok elkeseredett parlamenti harcokra vezettek, ami épenséggel nem volt a külföld szemében épületes látvány, kormányok buktak meg miattuk, itt-ott utcai zavargásokra került a dolog, de azért sohasem váltak nemzetközi jellegű ellentétekké és még kevésbé olyanokká, amelyekben a nagyhatalmak maguk is érdekelve lettek volna. A Monarchiának az volt a történeti hivatása, hogy ezeket a faji vetélkedéseket és villongásokat neutralizálja és immunizálja, úgyhogy azokból nemzetközi kérdések, nemzetközi összeütközések ne keletkezhessenek és hogy azok

az európai békét sohase veszélyeztessék. És ezt a történeti hivatását a monarchia teljesítette is.

A MONARCHIA FELOSZTÁSA mindezeket az ellentétes erőket teljesen felszabadította és most már összecsapásuk nem belpolitikai bonyodalmakat, de nemzetközi konfliktusokat okoz. Ma Közép-Európában, úgy mint a Balkánon, nincsenek olyan határok, amelyek megnyugvással vétetnének és ezért állandóknak mutatkoznának, ma Közép-Európában is minden állam ellentétben áll összes közvetlen szomszédjával, ellenben rokonszenvet érez ennek túloldali szomszédja iránt, mert hiszen ez viszont a maga részéről szintén hasonlóan barátságtalan viszonyban állván az ő saját szomszédjával, szükségképp osztozik a mi, ugyanezen államra vonatkozó hangulatunkban. Így ellenséges gyűrűkre bomlik fel Európának ez az egész része. De látjuk azt is, hogy éppen úgy, mint a Balkánon, a nagyhatalmak is érdeklődni kezdenek az új közép-európai államok iránt, szövetségeket keresvén közöttük. Franciaországnak Közép-Európában máris több szövetsége van és előbb vagy utóbb Olaszország is törekedni fog arra, hogy ilyeneket találjon. Ebben az esetben – tökéletesen hasonlóan a balkánállamokban fennálló helyzethez – két veszedelemtől kell tartani. Az egyik az, hogy a Közép-Európában az egyes államok közt felmerülő nemzetközi konfliktusok szükségképpen konfliktusokra fognak vezetni az egyes államok nagyhatalmi protektorai között is, ami veszedelmes az európai béke szempontjából. A másik veszély az, hogy a nagyhatalmak közötti konfliktusok, amelyek esetleg egészen más, bennünket nem is érintő kérdések körül forognak, igen könnyen fognak Közép-Európában is visszahatást gyakorolni azokon a csatornákon keresztül, amelyek a különböző szövetségi megállapodások alakjában létesülően vannak. Ez az a helyzet, amelyet a Közép-Európa balkanizálódásának kifejezésével – politikai vonatkozásban – szoktunk megjelölni. Ha még

hozzá vesszük, hogy a nemzeti kisebbségek problémája minden egyes új állam belpolitikájában ugyanolyan nagy és kellemetlen szerepet játszik, mint a régi Magyar-Osztrák Monarchiában, hogy a vele kapcsolatban előforduló parlamenti viták, vagy belpolitikai helyzetek éppen olyan kevéssé épületes látványt nyújtanak és hogy az új nemzeti többségek és az új nemzeti kisebbségek közötti összeütközések manapság még gyakrabban és még hevesebb alakban vezetnek utcai zavargásokra, akkor vajmi nehezen lehet elfogadni Masaryk idézett megállapítását, hogy a háború után kialakult állami csoportosulás szerencsésebb a háború előtti állapotoknál. Ha nem egyes nemzetek szempontjából, de az európai érdekek szerint vesszük szemügyre a dolgokat, akkor belpolitikai tekintetben, a nemzeti kisebbségi kérdéssel kapcsolatban, tökéletesen változatlanul súlyos súrlódásokat látunk most is, és a múlt-hoz képest a különbség csak az, hogy ezek a súrlódások most már nem csak egyedül belpolitikai kérdések, hanem nemzetközi összetűzésekre is vezethetnek, elsősorban az egyes közép-európai államok közt, másodsorban aztán a nagyhatalmak között is. Ez nem haladást jelent, hanem Közép-Európa népei helyzetének megromlását és ezt értjük Közép-Európa balkanizálódása alatt.

DE MÉG EGY MÁSIK VONATKOZÁSBAN is megromlott a közép-európai népeknek helyzete. A régi Magyarország-Ausztria a nagyhatalmak egyike volt, amely akaratát, ha komoly érdekeinek megvédéséről volt szó, rendesen érvényesíteni tudta. Hogy jó politikát folytatott-e vagy rosszat, az más kérdés, de akármilyen politikai szándékai voltak, azokat képes volt megvalósítani. Nem válhatott sohasem idegen államok, ránézve teljesen közömbös, politikai törekvéseinek elérésére irányuló eszközévé, nem válhatott ránézve teljesen érdekesség nélküli idegen, hatalmi versengésekben egyszerű játéklabdává. Akkor kifelé független külpolitikát tudtunk folytatni, most egyetlen, a régi

Monarchiából keletkezett vagy annak rovására megnagyobbodott állam sem képes erre. Márpedig a külpolitika kifelé való függetlenségének megóvása, amelyet csak a nagyhatalmakkal való egyenrangúság biztosít, elsőrangú érdek. Csak azok a nemzetek, amelyek függetlenek külpolitikájuk irányításában, képesek arra, hogy teljesen kiszámítsák az előttük álló lehetőségeket. A kicsinyeket, amelyek ily független külpolitikára nem elég erősek, az események akarata ellenére is magukkal sodorják. A külpolitikában a helyzet hasonló a tőzsdei viszonyokhoz: a nagyok majdnem mindig nyernek, a kicsinyek rendesen elvéreznek.

EZ ELLEN AZ OKOSKODÁS ELLEN több ellenérv hangozthatik el. Az egyik az, hogy az a régi politika, amelyet a magyar-osztrák nagyhatalom határain belül folytattunk, szintén nem volt teljesen független. Ez bizonyos mértékben igaz. Ma világpolitikai, az egész földgömböt behálózó összefüggésekből, megszámlálhatatlan ok és okozat összjátékszásából alakul ki a politika. Távoli földrészeken lezajló események visszahatást gyakorolhatnak saját sorsunk alakulására és befolyásolhatják saját akaratunkat. Nincs oly hatalmas nemzet, amely nem volna kénytelen saját akaratát sokszor a tőle függetlenül kifejlődő viszonyoknak alárendelni. Anglia vagy Franciaország igen gyakran húzódik vissza az olyan akadályok elől, amelyekbe politikájának gyors megvalósítása ütközik. Sőt igen gyakran a nagy nemzetek inkább fognak kompromisszumokra hajlani, mert érzik, hogy politikájuknak sikere nem egyes, véletlenül felmerülő és gyorsan változó konjunktúrának gyors kihasználásától függ, hanem inkább attól az állandó nyomástól, amelyet hatalmuk erejével egy bizonyos irányban az idők folyamán kifejleszteni képesek. De azért igen nagy különbség áll fenn a nagy államok és a kis országok politikai függetlensége, hogy úgy mondjuk akciók rádiusza között. Ezt a különbséget érthetővé teszi egy hasonlat. Évez-

redes vita folyik az ember akaratának szabadsága kérdéséről. Ezt az akaratot determinálja számos körülmény, amely akaratunk körén kívül játszódik le, amely részben igen távol tőlünk vagy talán régen elmúlt időkben keletkezett. Ilyen értelemben van determinálva a nagyhatalmak akaratata is és csak e determináltság körén belül érvényesíthetik szabad akaratukat. De a determináló tényezők mások egy gazdaságilag független, senki másnak alá nem rendelt tényezőnél, és mások az olyannál, akinek súlyos küzdelmet kell folytatnia egzisztenciájáért, vagy aki esetleg mástól függő viszonyban van. A nagyhatalmakat inkább csak saját belátásuk korlátozza, a kicsinyek mások által felállított korlátokba is ütköznek, amelyeket belátásuk talán nem képes igazoltaknak és helyeseknek elfogadni.

EGY MÁSIK ELLENVETÉS ABBAN ÁLLHAT, hogy hiszen vannak olyan államok, amelyek nem nagyobbak, sőt talán népességük számát tekintve kisebbek, mint mi és amelyeknél mégsem érezhető különösebben a nagyhatalmaktól való függőség. Lehet e tekintetben utalni Svájc, Hollandia vagy a skandináviai államok példájára. Ámde e példák egyike sem alkalmazható mireánk. A svájci köztársaság a hatalmak akaratából kifolyólag nyilvánított semlegesnek már 1815-ben. A békebarátok szempontjából – és ki nem volna az – kétségtelenül irigylendő helyzet. De nem utánozható. Valamely ország semlegesítése nem az ő akarat-elhatározásától, hanem a hatalmakétól függ. Rendszen nem is a semlegesített ország érdekében, hanem az illető országra vonatkozólag, a hatalmak között keletkező konfliktusok elhárítása érdekében, tehát a nagyhatalmak saját érdekében történik. Egyedül a maga saját elhatározásából kifolyólag egyik állam sem mondhatja ki a maga állandó semlegességét, mert kell valakinek lennie, aki ezt a semlegességet, szükség esetében, támadásokkal szemben fegyveresen is megvédi. És hogy még a hatalmak által kimondott semlegesítés is adandó alkalommal csak „pa-

pírrongy", azt mutatta a világháború kezdetén Belgium példája. De nem volna helyes a mi helyzetünknek Dánia vagy Hollandia, vagy Norvégia helyzetével való összehasonlítása sem. Ezek az országok az európai hatalmi politika színterének perifériáin vagy még azokon is túl fekszenek, alig van vitájuk szomszédjaikkal és a hatalmaknak az ő egymás közötti összeütközéseik esetében vajmi keveset tudnának nyújtani. Ezzel, mintegy a helyzetnél fogva, semlegesítődnek. Magyarország azonban az európai politika katlanjának kellős közepében fekszik, igen veszélyes helyen, ellenségektől körülvéve, oly területen, amelyen a nagyhatalmi tendenciák – éppen Közép-Európa balkanizálódása folytán – igenis összeütköznek, mi tehát sem semlegesíttetésre, sem természetesen adódó semlegesítődésre nem számíthatunk. Azoknak az államoknak, amelyek akár a hatalmak akaratanál fogva, akár földrajzi fekvésüknél fogva nincsenek külső veszélyek által fenyegetve, nem oly fontos, hogy az ország külpolitikája nagyobb vagy kisebb súllyal tud-e érvényesülni, mint az exponált helyzetben lévő kis országoknál.

AHARMADIK ELLENVETÉS, amellyel találkozhatunk, a következő. Kétségtelen ugyan, hogy előny egy országra nézve, ha másoktól függetlenül képes arra, hogy akaratát a világpolitikában döntő súllyal érvényesítse. Ámde ennek a lehetőségét a viszonyok állapítják meg, amelyek nem befolyásolhatók. A külpolitikának ilyen értelemben való függetlensége csakis igen nagy nemzeteknél állhat fenn, a viszonylag legnagyobbaknál, kivált, ha különben is legalább részben védett pozícióban vannak. A magyarság semmi esetre sem tartozik ezekhez a nagyhatalmú államokhoz és ezen mesterségesen nem lehet változtatni. Lehet változtatni szövetkezések útján és ilyenforma szövetség volt (bár történetileg más alapon jött létre) a Magyar-Oszip Monarchia is. Ez azonban azt jelenti, hogy az illető szövetségnek akarata kifelé ugyan függetlenebbül

léphet fel, nagyobb súllyal érvényesülhet, megakadályozhatja azt, hogy tagjai a hatalmak politikájában a játéklabdák szerepét játsszák, biztosíthatja, hogy azok a külpolitikának nem objektumai, de szubjektumai lehessenek, de viszont függetlensége befelé meg van bénítva és nem tud egységes akaratnyilvánulásra jutni. Hogy ez így van, azt éppen a Magyar–Osztrák Monarchia külpolitikája mutatja, amellyel sajátosképpen a Monarchiához tartozott egyik nép sem azonosítja magát és amely valahogyan absztrahálódott és elidegenedett a népek akaratától. Mi magyarok meg vagyunk győződve róla, és ezt igazolni is tudjuk, hogy a magyar–osztrák külpolitikát döntően nem befolyásoltuk. Osztrák részről szintén tagadják, hogy ők döntöttek volna el a külpolitika irányát és rámutatnak arra, hogy 1867 óta külpolitikánk főbb eseményeinek legtöbbje nem osztrák befolyás folytán jött létre. A német–magyar–osztrák szövetséget a magyar ANDRÁSSY Gyula gróf teremtette meg, a magyarokra támaszkodva, a Königrätz miatti revanche-gondolatoktól nem egészen szabad osztrák konzervatív körökkel szemben; Bosznia annexiója szintén Andrássy műve volt; a Szerbiával való vámháború, mely déli szomszédunkhoz való viszonyunkat elrontotta, a magyar agrárérdekek védelmében folyt; Bosznia annexióját az ugyancsak magyar BURIÁN báró közös pénzügyminiszternek egy memorandumja indította meg stb. Ezzel szemben utalhatunk arra, hogy a német szövetség megerősítése 1879-ben igen bölcs politika volt, amelyet az osztrák császár mint ilyen is támogatott, hogy Bosznia okkupációját a magyar közvélemény hevesen ellenezte, hogy Szerbiához való viszonyunkat nem a vámháború, hanem a szerb dinasztia változása rontotta meg és hogy Bosznia annexiójának eszméjét, ha Burián báró vetette is fel, mégis AEHRENTHAL gróf tette konkrét politikai akció tárgyává. Ezekről a dolgokról a végtelenségig lehet elvitatkozni, végeredményben az derül ki, hogy a külpolitika nem volt

sem osztrák, sem magyar, hanem valami, ami a kettő között vagy a kettő felett állott, ami el volt vonatkoztatva úgy a magyar, mint az osztrák parlamentekben kifejezésre jutott politikai akarattól. Hogy a cseheknek törekvései, amelyek magyar-osztrák-orsz szövetség létrehozatalára irányultak, szintén nem érvényesülhettek a magyar-osztrák politikában, arra nem is kell rámutatni, a többi nemzetiségben pedig külpolitikai tekintetben határozott irányt követő akarat nem is alakult ki. Ez a helyzet bizonyítja, hogy az ilyen államszövetségekkel úgy vagyunk, mint a parlamenti koalíciókkal, amelyek rendesen odavezetnek, hogy nem az történik, amit az egyik vagy a másik koaleált csoport óhajt, hanem kompromisszumok révén rendesen olyan valami, amit – egyik sem tart kívánatosnak, ez pedig a legrosszabb a politikában. Ha tehát egy ország, amely magában véve nem elég nagy arra, hogy az európai politikában való függetlenségét abban az értelemben is megóvhassa, hogy megakadályozza az országnak játék eszközévé való válását, arra gondolna, hogy erejét szövetségekkel fokozza, akkor igen meg kell fontolnia, nem fizet-e ezért belső függetlenségének feladásával túl magas árat. Kényszerítő szükség nélkül a belső függetlenséget feláldozni, hiba volna. De lehetnek esetek, amikor ez a kisebbik baj. Hogy mikor áll elő ilyen eset, az függ egyfelől attól, hogy az országot minő veszedelmek fenyegetik, másfelől attól, hogy az esetleges szövetségesekkel való kompromisszumok nem követelnek-e túl súlyos áldozatok saját külön nagy politikai céljaink rovására. Erre feleletet adni nem a politikai tudomány feladata, ez már a politikai ösztön, a politikai művészet területére tartozik.

BÁRHOGY IS SZEMLÉLJÜK A DOLGOKAT, az a processzus, amely Magyarország–Ausztria feldarabolásán keresztül Közép-Európa balkanizálódására vezetett, semmi esetre sem teremtett a múlthoz képest kedvezőbb helyzetet. Talán az egyes államok részére sem – ami a győzteseknél csak

azután fog elválni –, de különösen nem az európai politika, az európai béke megóvásának szempontjából. A Magyar–Osztrák Monarchia konstrukciójában kétségkívül voltak nagy hibák. Ezek leginkább abból fakadtak, hogy a monarchia intézményei mintegy megkövesedtek egy fél századon keresztül és nem alkalmazkodtak a változott erőviszonyokhoz. De kérdéses, hogy az a politika, amely e hibák kiküszöbölése helyett a monarchia megsemmisítésére törekedett, nem okozott-e az európai politika szempontjából több bajt, mint amennyit meggyógyított. Viszont az is lehetséges, hogy az új állapotokban rejlő veszedelmek – mindig az európai politika szempontjából nézve a dolgokat – jóval kisebbek volnának, ha azok megteremtésében több bölcsesség és mérséklet és kevesebb kapzsiság és tájékozatlanság nyilvánult volna meg. Mert hiszen el lehetett volna képzelni a Magyar–Osztrák Monarchia felbomlása esetében is az ő helyébe lépő olyan alakulatokat, amelyek, minden közjogi kapocs nélkül, megóvták volna Közép-Európát attól a balkanizálódástól, amelybe belesüllyedt. Akárhogyan álljon is a dolog, ma nevetséges vállalkozás volna a Magyar–Osztrák Monarchiának feltámaszthatására még csak gondolni is. A mai politikának csak az lehet a feladata, hogy a Magyarország–Ausztria felbomlása után keletkezett balkanizálódási folyamatnak véget vetve, Közép-Európa konszolidálódására törekedjék. Ez azonban lehetetlen azoknak a hibáknak elhárítása nélkül, amelyek ezt a balkanizálódási folyamatot – a győztesek oldalán álló közép-európai népek kapzsisága és a nagyhatalmak tájékozatlansága folytán – megindították.

GRATZ Gusztáv

1928. május (9. szám)

4 Szén nyomos

gim: A MAGYAROK ERDÉLYBEN

A Maniu-kormány kisebbségi politikája (1928–1930)

on 1934/78. november megé

E FOLYÓIRATNAK ABBAN AZ 1928 OKTÓBERI SZÁMÁBAN, mely az elszakított magyarság életének akkor tízéves történetét ismertette, cikkét JAKABFFY Elemér a magyarság helyzetéről belpolitikai tekintetben a legnagyobb reménytelenséggel zárta. „Csak a nemzetközi felfogás mellénk állása hozhat változást, hozhatja meg legegyszerűbb jogaink tiszteletben tartását és kultúrfejlődésünk biztosítását.” Azóta eltelt több mint öt év, öt súlyos év a magyarság történetében, ami teljesen igazolta Jakabffy Elemér pesszimizmusát. Kormányok változtak, nemzetközi kisebbségi kongresszusok voltak együtt, kisebbségjogi európai társaság, sajtószervezet jött létre, népszövetségi panaszok mentek Genfbe.

lehet

S hová jutott az erdélyi magyarság?

Mégis pár héttel azután, hogy Jakabffy Elemér megírta kilátástalanságot sugárzó cikkét, reménység lepte meg az erdélyi kisebbségeket.

1928. november elején megbuktak a liberálisok és megalakult MANIU Gyula elnöksége alatt az első nemzeti-parasztpárti, az erdélyi románok kormánya.¹ Azoké, akik 1918. decemberben, az egyesülés pillanatában „teljes nemzeti és autonóm felekezeti szabadságot”, egyenjogúságot, szabad nyelvhasználatot meg mi mindent nem ígértek a leendő új román állam minden nemzetének; azé a Maniué, aki 1923-ban megértő előadást tartott a kisebbségi kérdésről.

Amint megalakult a kormány, a hírlapírók fogadása alkalmával Maniu kijelentette, hogy „a kormány a kisebbsé-

ségi kérdés megoldását az ország lelki egységesítésének érdekében programjának részül tekinti s meg fogja kísérelni, hogy a kérdést, jelentőségének megfelelően, szerves törvény keretében oldja meg, mely úgy az alkotmány alapelveinek, mint a kor szellemének megfelel". Igaz, hogy a kormány belügyminisztere, kinek hatáskörébe a megoldás tartozandó volt, az a VAJDA-VOEVOD Sándor volt, aki még két évvel előbb, 1926-ban, csak úgy „magyar–német–héber–cigány” kisebbségről beszélt; de az már feledésbe merült és most ő is más hangot használt. „Őszinte és komoly törekvése a kabinetnek” – mondta –, hogy „a kisebbségek provizórius helyzetének véget vessen s végleges megoldáshoz juttassa. Célunk, hogy a kisebbségek jól felfogott érdekeit összeegyeztessük a román állam magasabb érdekeivel: az elvek, melyek vezetni fognak, le vannak fektetve a gyulafehérvári rezolúciókban”. Még nagyobb őszinteséggel és beismeréssel beszélt a párt egyik vezető tagja, kinek a kormány vezető szerepet is juttatott a kisebbségi törvényjavaslat előkészítésében: az erdélyi POPP Ghița.

A kisebbségi jog – mondta az Advărulnak adott interjújában – úgy, ahogy azt az erdélyi románság a gyulafehérvári rezolúciókban deklarálta, nem opportunitás, hanem megfontolás és százados tapasztalat eredménye és összegzését képezi azoknak a követeléseknek, melyeket a románok magyar uralom alatt támasztottak. Ezek kell, hogy érvényesüljenek, nyíltan és utógondolat nélkül ma.

Mert például a kisebbségi oktatás nem állhat a kisebbségi nyelv pár órai tanításából, hanem az összes tantárgyak az anyanyelven adandók elő s a kisebbségeknek nem csupán elemi, hanem középiskolákra, sőt egyetemre is joguk van.

Teljesen jogos követelése a kisebbségeknek az is, hogy olyan vidékekre, ahol kisebbségi nép összefüggő tömegekben él, csak olyan tisztviselőket küldjenek, akik értik a nép

nyelvét. „Láttam – folytatta – saját szememmel, hogy hivatalokban föl van írva: ‘Vorbiți numai românește’ (csak románul beszélj) és elszomorodva konstatáltam, hogy a román kormányzat sárba tapossa a nemzeti szabadság eszméjét.”

Jogosan panaszkodnak a kisebbségek az államsegély megszüntetése miatt: „barbárság tűrni azt a helyzetet, melyben a kisebbségi iskolák tanítósa van”.

„A kisebbségeknek csaknem minden panasza teljesen jogos.”

Aztán felsorolta Popp, hogy hányszor kötöttek paktumot liberálisok, avarescánusok magyar, szász, ukrán kisebbséggel, csináltak csúcsai paktumot, mindig azzal a kötelezettséggel, hogy orvosolják sérelmeiket és sohasem történt semmi.

„A mi véleményünk szerint – végezte interjúját Popp – a kisebbségeknek meg kell adni, ami illeti őket, tekintet nélkül a román pártokhoz való viszonyukra, nem kompenzációképpen szavazataikért, hanem mint természetes és elidegeníthetetlen jogaikat.”²

Ez mind nagyon szép volt; de Maniuék akkor még nem tudták, hogy milyen nehéz a helyzet. Ezek a kormánynyilatkozatok, interjúk a liberálisok és az egész ellenzék viharos tiltakozását váltották ki azonnal. Az *Universul* „nemzetellenes politikáról”, „szégyenletes lemondásról” írt. „A felháborodás vihara seperné végig az országot, – írta a *Viitorul* –, ha a kormány a gyulafehérvári rezolúciókat törvénybe akarná foglalni. Soha a románság – nem csak a Regátban, hanem sehol – el nem fogná tűrni, hogy a kisebbségi kérdés a gyulafehérvári rezolúciók szelvényében oldassék meg.”

SEBBEN, ÚGY LÁTSZIK, IGAZA VOLT A LIBERÁLIS LAPNAK. Alig pár hónappal a kormány megalakulása után, mikor lépések történtek a kisebbségi kérdés valamelyes rendezése végett, az erdélyi románok között is aggodalmas hangok

emelkedtek. Maga a szenátus alelnöke, erdélyi román, fogott tollat a kolozsvári Patriában: „Bármennyire legyen is egy kormány a közvélemény ura, amint ez jelenleg az eset, és bármennyire jogában is áll, hogy akármiféle problémához hozzányúljon és azt programjának megfelelően megoldja: a kisebbségi kérdés terén egy lépés sem tehető a közvélemény nyílt vagy hallgatólagos beleegyezése nélkül. A nehézség abban a pillanatban fog beállani, amint a kormány a gyulafehérvári rezolúciókban deklarált kisebbségi jogokat törvénybe akarja foglalni. Akkor fog kiderülni, hogy a közvélemény, különösen a Regátban, mennyi jogot hajlandó adni a kisebbségeknek.”

EZEK VOLTAK A KÜLÖNBÖZŐ FELFOGÁSOK, melyeknek légkörében a magyarok meg kellett hogy szabják állásfoglalásukat a kormánnyal szemben s ez a következő volt: „Kétségtelenül Románia nemzeti kisebbségeinek csak örömet hozhatott a hit, hogy az ANGHELESCU szellemétől inficiált párturalom letűnt a hatalom polcáról. De örömként nem fokozhatja a biztos tudat, hogy most már rövidesen megváltozik minden, hogy elnyomatásunknak vége szakad. Nekünk annyi keserű tapasztalatunk van, hogy most is csak vérmes remények nélkül higgadtan józanok lehetünk.”³

Így írt Jakabffy Elemér, és igaza volt.

E józan várakozásnak első megnyilatkozása volt, hogy a Magyar Párt bizalmának előlegezésekként elállt a Népszövetséghez tervezett panasz beadásától és sérelmeit, legalább azoknak egy kis részét, a kormány elé terjesztette. Valamennyire elvi jelentőséget is lehet e lépésnek tulajdonítani: hogy vajon nem helyesebb-e feladni a hiábavaló népszövetségi eljárást és nincsen-e visszatérés ahhoz a háború előtti nemzetiségi-politikai rendszerhez, mely a kisebbségi kérdést a belpolitika keretében, állami szervek, állami bíróságok igénybevételével akarja megoldani.

A Magyar Párt memorandumot intézett a kultuszminiszterhez, melyben egyelőre az iskolai sérelmek orvoslását kérte: 1. az államsegély kiutalását; 2. a felekezeti iskolák nyilvánossági jogának kivétel nélküli elismerését; 3. a bezárt felekezeti iskolák engedélyezését; 4. a szülők jogának korlátlan elismerését, hogy gyermekeiket bármely iskolába akadálytalanul beíráthassák; 5. a tanterv revideálását, a tananyag leszállítását és 6. a bakkalaureátusi vizsga eltörlését.

Ezek csak a közoktatási sérelmek voltak, azok se mind és voltak más, közigazgatási, nyelvi, vallási, gazdasági sérelmek is, melyeknek orvoslását mind várhatták a kisebbségek az új kormánytól.

De már a kezdet sem volt biztató.

1929 tavaszán a kormány benyújtotta a közigazgatási reformjáról szóló javaslatát a kamarában, amely sokfelé sok csalódást okozott. Nem volt benne decentralizációról komolyan szó és nem volt benne említés a kisebbségi nyelvek használatáról a közigazgatás terén, jöllehet azt kormányra jutáskor megígérte VAJDA Sándor, a belügyminiszter. Hogy nem volt benne, annak okául a miniszter azt adta, hogy a nyelvhasználat jogát a készítenő kisebbségi törvény fogja szabályozni. Ugyanaz a kifogás, mint amellyel BRĂTIANU élt 1923-ban, mikor a kisebbségek a nyelvhasználat szabályozását az alkotmány keretében követelték: akkor Brătianu külön nyelvtörvényt ígért, amely persze sohasem jött létre.

KÉSŐBB, A NYÁR ELEJÉN, a törvényhozás elé került a bakkalaureátusi törvénynek, ANGHELESCU, volt liberális közoktatási miniszter alkotásának reformja, melynek erősen kisebbségellenes tendenciája volt: kivette volt a felekezeti iskolák kezéből autonóm vizsgáztatási jogukat és a bakkalaureátusi vizsgák letételét román állami középiskolák körébe, román tanárok elé utalta, aminek eredményeképpen a kisebbségi tanulók 70–80 százaléka elbukott.

A magyarok biztosan számítottak reá, hogy ezen változás fog történni s annál nagyobb lett csalódásuk, mikor a novella nemhogy nem javított a helyzeten, hanem kisebbségi szempontból hátrányosabbá tette azt. BINDER, szász szenátor rezignáltan jelentette ki a tárgyalás alkalmával, hogy bár a múltban a szászok küzdöttek a magyar iskola-politika ellen, el kell, hogy ismerje, itt a törvényhozás terében, hogy ilyen eszközöket a magyar kormány soha sem használt, és GYÁRFÁS Elemér idézte a brassói Saguna líceum értesítőjét, mely elmondja, hogy a magyar kormány az érettségi vizsgákra csak olyan kormánybiztosokat küldött a román gimnáziumokba, akik tudtak románul s ezeknek a biztosoknak csak ellenőrzési és vétőjoguk volt helytelen intézkedésekkel szemben, de a vegyes bizottságokban nem ők elnököltek és a bizonyítványokat nem is írták alá. Ma Erdélyben a magyar és szász ifjak kisebbségi nyelvet nem értő bizottság előtt, idegen középiskolákban kell hogy vizsgázzanak. Ki fogja a gyulafehérvári rezolúciókat végrehajtani, kérdezték, ki fogja a kisebbségi szerződésben biztosított kultúraautonómiát megteremteni, ha nem az erdélyi románok kormánya?

DE COSTĂCHESCU, a közoktatási miniszter kijelentette, hogy a gyulafehérvári rezolúciók semmi egyéb, mint egy népgyűlési határozat, mely senkit sem kötelez. „Szemünkre vetik – mondta –, hogy a kisebbségi jogok elismerésében lassan haladunk előre. De a kötelesség a kisebbségké, hogy a teljes megoldás számára előkészítsék a talajt. Úgy látszik, még sokáig fog tartani, míg a kisebbségek bizonyos nyerseségeket és egyenlőtlenségeket el tudnak simítani, melyek ma még fennforognak. Ha majd ezt tapasztaltuk, készségesen jövünk mi is elibük, de amíg a kisebbségek bizonyos hibákat követnek el, mi is meglassítjuk lépéseinket.” S ehhez az eléggé titokzatos mondáshoz hozzáfűzte szenátusi beszédében, hogy Románia „nem konföderáció”, hanem nemzeti állam s mikor tör-

vényt alkot, az egész román haza számára, összes fiai számára alkotja, tekintet nélkül származásukra és nyelvükre.” Ez a román felfogás a jogegyenlőségről: minden állampolgárnak joga van románul beszélni és román bizottság előtt vizsgázni.

A miniszter által említett lassú haladás nyilvánvaló volt a kisebbségi törvény megalkotása körül is.

AKORMÁNY 1929 NYARÁN BIZOTTSÁGOT KÜLDÖTT KI a törvényjavaslat megszerkesztésére s annak egy tagját, az erdélyi Popp Ghiát kiküldötte, hogy tanulmányozza Európa-szerte a kisebbségek helyzetét. De mikor november 15-én új ülészsakra ült össze a parlament, a trónbeszédben volt szó, mindenféle törvényalkotásról, csak a kisebbségi statutumról nem. A kisebbségeket kellemetlenül lepte meg ez.

„Olvastuk külföldi lapokban – mondta WILLER József magyarpárti képviselő a kamarai felirati vita alkalmával –, be volt jelentve a Népszövetségnek is, hogy a kormány elhatározása, hogy megcsinálja a kisebbségi törvényt. Alig lehet menekülni a gyanútól, hogy egyfelől ez a híresztelés külföldön, a kérdés agyonhallgatása másfelől úgy a trónbeszédben, mint a kormánypárt feliratában nem egyéb politikai taktikánál: hogy a külföld, a Népszövetség lelkesüljön a jó hírek hallatára; az itthoni hallgatás viszont megnyugtassa a sovén lelkeket, mert látják, hogy a haza nincs veszélyben, marad minden úgy, mint volt... A tény pedig az, hogy a mi problémánk megint sírba került s a trónbeszéd óvakodott, hogy halotti álmából felköltse.”

Maniu csak később, a Nemzeti Parasztpárt egy központi végrehajtó bizottsági ülésén válaszolt a szemrehányásokra. Azt állította, hogy a kormány nem hagyott fel szándékával: a javaslat készül.

„De kérdem – folytatta beszédét –, mi a kisebbségek panasza? Nem mozoghatnak szabadon a politikai élet minden terrénján? Nincsenek-e képviselve a parlamentben,

különösen a magyarok és németek? Nem mondhatják-e meg szabadon véleményüket mindenütt? Inkább mi panaszkodhatnánk ellenük. Nincs közöttünk jogegyenlőség, panaszkodhat-e bármelyik kisebbség elnyomásról? Ha voltak a múltban sajnálatos események, kormányunk véget vetett azoknak.

De mikor kisebbségi törvényről beszélünk, meg kell hogy állapítsuk, hogy egy államban nem csak jogok, hanem köteleességek is vannak. S az állampolgári kötelezettség nemcsak adófizetésre és katonáskodásra kötelez, hanem az állampolgári szolidaritás és a hazafias érzelem megnyilvánulására is. Az állampolgárság arra is kötelezi a kisebbségeket, hogy erkölcsi képességeikkel hozzájáruljanak az állam tekintélyének emeléséhez és érdekeinek védelméhez s e tekintetben, sajnos, csalódásomnak kell hogy kifejezést adjak... A kisebbségi kérdés megoldása nehéz, de ők maguk nehezítik azt meg.

Értsék meg, hogy a megoldás az ő szubjektív és objektív, erkölcsi és anyagi együttműködésüktől függ; a probléma csak az egész ország közreműködésével, csak a kisebbségek és többség összeműködéséből kifejtett közvélemény megegyezésével oldható meg."

MÉG 1926 OKTÓBERÉBEN VOLT, hogy Vintila Brătianu, bátyjának, Jonelnek kabinetjében pénzügyminiszter, később annak halála után miniszterelnök és a liberális párt vezére, Turnu-Severinben „Új Románia eljövendő hivatásáról” tartott előadást és elmondta, hogy Románia területén három töredék kultúra van: egy a regáti francia kultúrán keresztül fejlődött latin, egy a magyarságon alapuló erdélyi román és egy harmadik, az ország keleti részeiben uralkodó szláv. E kultúrák egyike sem a román lélek teremtménye: szakítani kell velük s helyébe az új, fiatal román nép közös, egységes román kultúráját kell helyezni. Csak bátorság kell hozzá: múlt nélküli jövő elképzelése, tradíciók nélküli ismeretlenségbe való bátor ugrás; egy

ilyen merész nekivágás gazdasági és természeti feltételei megvannak Romániában. Ha elvonják az elpusztítandó kultúrák kulturális és gazdasági alapjait, azok süllyedésbe, züllésbe jutnak, rommá lesznek s nyomain felépülhet az új, egységes román kultúra.

VILÁGOSABBAN ROMÁN ÁLLAMFÉRFIÚ nem mutatta meg a román kisebbségi politika lényegét és célját. 1918 óta minden törvényalkotás, adminisztratív intézkedés, gazdasági és pénzügyi politika ezt a célt szolgálja; centralizáció, földreform, adórendszer, közoktatási reform, mindnek a célja a kisebbségi kultúra tönkretétele. Igaz, hogy a Maniu-kormány választásai 1928 őszén tiszta választások voltak, eltekintve a román tömegek spontán terrorjától; igaz, hogy a kormány 10 és fél millió lei államsegélyt irányzott elő a magyar egyházak szubevinciójaképpen – de lényegében mindez nem jelentett változást és bármit beszélt Maniu és Popp Ghița kisebbségek jogáról és jogos panaszairól, bármilyen törvényt alkotott a parlament és rendeletet bocsátott ki a kormány, a perifériákon, az alantass közegek keze alatt folyt tovább a kisebbségek anyagi és szellemi pusztítása, nyelvük üldözése, névanalízis, kultúr-zóna. az esküt tett vagy nem tett magyar tisztviselők helyzetén nem történt változás, az agrárreform okozta bizonytalanság tovább tartott: nyolc év után a reform nem ért véget, a kisajátítási kötvények nem voltak kiutalva. 1929-ben a mezőgazdasági világkrízis még nem volt akut s a romániai gabonatermelés már krízissel küzdött. A tulajdonjog bizonytalansága, a földdel ellátottak hozzá nem értése folytán tíz év óta nem volt termés, a gabonakereskedő nem tudott vásárolni, tönkrement s ha a gazdának mégis akadt eladnivalója, a fogyasztóhoz kellett hogy forduljon, aki olcsón és kis mennyiségben vásárolt. Erdélyben három és fél millió föld cserélt gazdát s annak tulajdonjoga volt bizonytalan tíz év óta, amit nem műveltek, vagy nem úgy, amint kellett volna. Földet kapott népbank, csendőrség,

sporttelep, lövészegylet: de a kormány nézte tovább összetett kézzel. „Ami minket illet – mondta másfél évi kormányon létel után RĂDUCANU földművelésügyi miniszter –, mi meg fogjuk tenni a legkomolyabb intézkedéseket, hogy a föld a parasztok kezébe jusson.” Nyolc év után tehát a föld még nem volt a paraszt kezében és nyolc hónap múlva megbukott a kormány s a föld nem került a paraszt kezébe.

A közigazgatási reform a kormány erélytelensége, mondhatni gyávasága folytán félbemaradt, hibrid alkotássá vált.⁴

A TÖRVÉNY ELŐZETES, bizalmas tervezetében arról volt szó, hogy az új állam történeti kialakulásának és az erdélyi és besszarábiai románság regionalista követeléseinek megfelelő tartományok alakulnak, valóságos autonómiával; – de közbelépett a Consiliul Superior Administrativ és közbeléptek a liberálisok, a kormány meghátrált és a törvény végleges formájában valami értelmetlen „megyeszövetségeket” alkotott, melyek csak arra valók voltak, hogy megnehezítsék és akadályozzák a közigazgatás menetét. A városi tanácsok felosztatásának a kormány részére biztosított joga az önkormányzat látszatát is megsemmisítette és módot nyújtott a kormánynak, hogy ún. „ideiglenes tanácsokat” nevezzen ki, melyek a tiszta kisebbségi városokban is román elemekből állottak. Brassó ilyen ideiglenes tanácsa arra fordította idejét, hogy a város utcáinak előbbi neveit, melyek a városban addig uralkodott nemzetiségi összhang értelmében mindhárom nemzetiség nyelvén, magyarul, németül és oláhul álltak a házak oldalán, megváltoztatta és harmincnégy utcát állítólagos román nagyságok után nevezett el s ma van Brassóban Strada Iuliu Maniu, Strada Vaida-Voevod és van utcája Filipescunak és Titulescunak.

Háromszéknek, ennek a tiszta székely vármegyének az ideiglenes román interimár bizottsága 700 000 lej szub-

venciót adott a román „Astrának”, jóllehet törvény értelmében nem volt joga, hogy költségvetés keretein túli kiadásokat eszközöljön.

Nem volt semmi haladás az igazságszolgáltatás keretében sem, még az erdélyi románság érdekében sem. Gyárfás Elemér említette meg a szenátusban, hogy a magyar időben a budapesti kúriánál hét erdélyi román bíró volt, a bukaresti legfelső semmitőszéknél hat erdélyi román van és egyetlen kisebbségi bíró sincs.

LEGSZOMORÚBB VOLT, hogy a közoktatás is maradt a régi-ben, sőt – mint a bakkalaureátusi törvénnyel kapcsolatban említettem – a kisebbségekkel szemben még rosszabbá vált a helyzet. Pedig ott lett volna mit javítani! Costăchescu, a közoktatási miniszter, ahányszor felszólalt a törvényhozás valamelyik házában, annyszor festette meg a liberális éra iskolapolitikájának szomorú és piszkos helyzetét.

„Közoktatási rendszerünket – mondta 1929. június 4-én a kamarában – anarchia, szervezetlenség és lazaság jellemzi, ami keresztülvonul egész iskolai adminisztrációkon. Mondhatom, hogy e tekintetben egyik iskolánk rosszabb, mint a másik. Nem telik el nap, hogy ne olvassak aktát egy-egy iskolaigazgató bűnéről, különösen diákotthonokkal kapcsolatban. A becsületérzés teljes hiánya magyarázza meg ezt, mi áthatja egész adminisztrációkat, s úgy terjed minden hivatalban, mint a gomba, különösen ott, ahol pénzt kezelnek... Ez a liberális párt hosszú uralmi rendszernek az eredménye. A tanítószág párthoz lévén kötve és abban a hitben, hogy ez a párt fogja örökké kormányozni az országot, elvesztette minden felelősségérzetét és minden félelmét a felelősségre vonástól. Maguk a miniszterek voltak az elsők, kik nem respektálták a törvényeket, szabálytalanságokat követtek el és védtek a bűnösöket... Követelhetik-e aztán ők, hogy alantasaik becsületesek legyenek!”

Ha egy miniszter ilyennek ismerte meg reszortjának és az egész országnak a helyzetét, kötelessége lett volna,

hogy cselekedjék. De kétévi nemzeti-parasztpárti kormányzat alatt nem történt semmi és bukásuk után JORGA szemükbe vághatta, hogy az országot „a bűnök fertőjében hagyták maguk után”.

Az elemi oktatás revízióra szorul, a középiskolai, a folytonos kísérletezés után, lehetetlen helyzetben volt. Tíz év alatt legalább ötször változott meg a középiskolák szervezte. Az utolsó reform után, mely beállította a hét osztály középiskolát, a külföldi egyetemeken, Bécsben, Grácban visszautasították a román érettségi bizonyítvánnyal jelentkező ifjúságot.

Természetesen kétszeresen szenvedett e rettenetes káoszban a kisebbségi oktatás, amellyel szemben való érzését legjobban kimutatta a kormány, mikor törvényben az állami iskolákkal szemben külön típusú középiskolákként ismerte el a balázsfalvi, brassói és belényesi román felekezeti gimnáziumokat, ellenben megtagadta a hasonló elismerést a kisebbségi felekezeti középiskoláktól.

Lehetetlen, hogy itt tömegesen soroljam fel mindazt a visszaélést, szerződésellenes eljárást, vérig sértő igazságtalanságot és apró tűszúrást, amiben a magyaroknak az iskoláztatás terén részük van; csupán egypár olyan esetet említek fel, melyek a törvényhozás egyik vagy másik házában kerültek szóba, valóságuk hát nem vonható kétségbe.

ALIG PÁR HÓNAPPAL a Maniu-kormány megalakulása után – mikor Costăchescu olyan kíméletlenül ostromozta a liberális iskolapolitikát – a belügyminiszter elrendelte (1588/929. sz.) hogy Csík vármegye vegyen fel költségvetésébe 233 000 lejt a megyei iskolai bizottság (comitetul Scolar) javára, indoka lévén e rendelkezésnek az, hogy „ezen összeg nélkül a vármegyei iskolai bizottság nem tudja betölteni azt a nehéz misszióját, hogy fenntartsa és fejlessze a román oktatást és román iskolákat építsen abban a vármegyében, melynek lakossága annyira el van

idegenedve". Miben különbözik ez a liberális Anghelescu közoktatási miniszternek attól a korábbi rendeletétől (6659. 1927), mely a következő szavakkal végződött: „az összes közigazgatási hatóságok meg kell hogy tegyenek minden lehető, hogy a vármegye minden községében állami iskolát létesítsenek és tartsanak fenn, melyben hangozzék a román kultúra szava.”

S mindez egy olyan területen, amelynek számára a Kisebbségi Szerződés egyházi és iskolai autonómiát biztosított!

A Maniu-kormány kezdte meg a székely vármegyékben az állami óvodák tömeges felállítását.

Csík megyében 43 állami óvodát létesített kizárólag regátai óvónőket alkalmazva, akik nem tudják megértetni magukat a székely néppel, úgyhogy közülük sokan tolmácsok közvetítésével érintkeznek a kis gyermekekkel. Csátószeg községben az óvónő az utcáról hajtja be a gyermekeket az óvodába; Darvas Albert odaváló lakost a csendőrök letartóztatták, mert nem volt hajlandó gyermekeit olyan iskolába járatni, ahol nem értik nyelvüket. Baróton, ahol 62 óvodaköteles székely gyermek van, kiket eddig egy magyar óvónő tanított, két regátai oláh tanítónőt neveztek ki, akiknek egyike sem ért egy szót sem magyarul.

A Magyar Párt panasszal fordult a közoktatási miniszterhez: „A kormány” írta memorandumában „óriási terheket hárít a magyar és székely közösségekre; a minisztérium olyan községekben, hol a kisebbség az összes magyar tankötelesek számára megfelelő iskolákat tart fenn, állami elemi iskolák létesítését rendeli el és az oda bekényszerített néhány gyermek kedvéért fenntartott állami iskola fenntartására a közösségeket elviselhetetlen terhekkel sújtja. A meglévő kisebbségi iskolák mellett további állami iskolák és óvodák fenntartása szükségtelen áldozatokat követel és növeli a nép amúgy is fokozódó nyomorát.”

A helyzet, más vonatkozásban, ugyanilyen másutt is. **N**AGYKÁROLYBAN, ahol a lakosság 80 százaléka magyar, egyetlen iskolában sincs magyar tagozat, tehát magyar nyelvű oktatás. Emiatt az államivá tett iskolák fokozatosan elnéptelenedtek, a magyar gyermekek nem látogatják. A kegyesrendiek főgimnáziumának az impérium átvételekor 730 növendéke volt, ma az állami román középiskolának van 260. A polgári leányiskolának volt 417 tanulója, ma van 57.

A következő történet nem szorul kommentárra:

A Bihar megyei Szentimre község lakossága tiszta magyar. A községet a hatóság kényszerítette, hogy állami iskolát építsen s a falu, mivel már volt felekezeti kisebbségi iskolája, csak hosszú húzódozás után tett eleget a rendeletnek és építette fel az iskolát.

Az iskolába kineveztek egy magyar nemzetiségű tanítót, de az iskolának csak egy tanulója volt, mert a magyar gyermekek a felekezeti iskolába jártak. A tanító jelentést tett a nagyváradi tanfelügyelőnek, hogy nem tarthat előadást, mert mivel télen nem fűtötték az iskolát, az iskolát ez az egyetlen tanuló is elhagyta.

A tanfelügyelő kiszállt a helyszínre és megállapította, hogy:

Mivel a tanító harminc nap óta nem volt az iskolában, lemondottnak tekintendő és állásából elmozdítatik.

A tanító futott fűhöz-fához s a tanfelügyelő belátta, hogy rendeletének indoklása lehetetlen, de nem vonta vissza, csak indoklását változtatta meg úgy, hogy a tanítót elmozdította állásától azért, mert nem tud románul.

S a magyar tanító elvesztette állását a magyar községben, annak ellenére, hogy Craiovában részt vett egy román nyelvű kurzuson s megfelelő bizonyítvány volt kezében, hogy teljesen bírja a román nyelvet.

Fennmaradt a kultúrzóna és folyt tovább a névanalízis és a faji eredet kutatása s az előbbinek illusztrálására

egy szomorú kis esetet beszélek el, amely a római katolikus státus közgyűlése előtt is szóba került.

Élt egy Csíkszeredához közeli székely faluban egy kis árva, GYÜTTŐ Gyuri özvegy édesanyjával, olyan szegényen, hogy néha nem volt meg a mindennapi kenyérük. De mert a fiú okos és szorgalmas gyermek volt, a helybéli pap gondolt egyet és elvitte magával a csíkszeredai katolikus gimnáziumba, hogy tanuljon: lehet belőle még püspök.

Meg is érkezett Gyuri Csíkszeredába egy másik kis székely pajtásával, KÁDÁR Péterrel és beírták mind a kettőt a gimnázium első osztályába és nekifogtak az életnek.

De jött egy idő múlva az oláh tanügyi inspektor és észrevette, hogy Gyüttő Gyuri neve a születési bizonyítványban „Giutto”-nak van írva, a Kádár neve pedig „Dogar”-nak, ami oláhul kádárt jelent, tehát nyilván oláh mind a kettő. Elrendelte hát, hogy a két fiú hagyja ott a katolikus magyar iskolát és járjon az állami iskolába, ahová se pénze se kedve nem volt, hogy beiratkozhassék.

Ott hagyta hát Gyüttő Gyuri az iskolát s beállott suszterinasnak.

Az özvegy anyja pedig a következő vasárnap bement Szeredába, letérdepelt a templom küszöbére és megátkozta azokat, akik az ő fiát megakadályozták, hogy pap legyen belőle.

V ALAMIKOR 1930 ŐSZÉN, mikor már végét járta a Maniu-kormány, a közoktatásügyi miniszter rendeletet intézett a kolozsvári tartományi igazgatóhoz s elrendelte, hogy az állami iskolai hatóságok figyelmeztetendők, hogy „tiszteljék a szülők jogát, hogy gyermekeiket tetszésük szerinti iskolába íráthassák be és szűnjék meg az eredet, név és vallással indokolt presszió, mely forrása a visszaéléseknek és panaszoknak”. De ezzel a rendelettel senki sem törődött, senki sem hajtotta végre s a névelanalízis folyik tovább mind a mai napig.

1930 őszén Kolozsvár városházán és az erdélyi kormányfőnökségen egyidejűleg vita volt afelett, hogy szabad-

e közigazgatási testületekben, városban és faluban, (Kolozsvárról és Felvinc községről volt szó) a magyar nyelvet használni. Két évi nemzeti-parasztpárti uralom után a Keleti Újság cikket írhatott azzal a címmel: „Szabad-e magyarul beszélni?” A cikk két érdekes kérdést világít meg.

Egyik az a tény, amely még Erdélyben is homályos háttérbe szorult, hogy azok között a magyarországi törvények között, melyeket a Consiliul Dirigent 1919-ben, az impérium átvétele után érvényben tartott, ott van az 1868: XLIV. nemzetiségi törvényt is, tehát annak a nyelvhasználati jogra vonatkozó rendelkezései érvényben vannak a mai Erdélyben. Persze, a törvény 1929-ben Maniuék éppen úgy nem szándékoztak végrehajtani, mint nem hajtották végre a magyar kormányok 1868 után.

A másik az a körülmény, hogy a román álláspont a nyelvhasználat kérdésében – ez az enyhébb álláspont – az, hogy az a magyar, aki tud románul, köteles románul beszélni. Ez mutatja a „jogegyenlőség” román felfogását: minden állampolgárnak egyenlő joga van, hogy románul beszéljen.

A Nemzeti Parasztpárt politikájának illusztrálásaképpen a nyelvhasználat terén szintén csak egy-két példát fogok megemlíteni.

Gyárfás Elemér két ízben is interpellált a szenátusban amiatt, hogy a postahivatalok nem csak azt kívánják, hogy a levelek címzésében a rendeltetési hely neve, hanem a címzett személy vagy cég neve is románul legyen feltüntetve, különben megtagadják a kézbesítést, s mikor emiatt ő panaszt tett a közlekedési miniszternél, aki akkor az erdélyi VALD Aurél volt, azt a választ kapta, hogy

„a postahivatal eljárása megfelel a törvénynek s szabályzatoknak, melynek értelmében a levelezés akként kézbesítendő a cégnek, amint ezek be vannak jegyezve (tehát románul, ahogyan a cégjegyzés a törvényszékeknél történt)”.

S ez annál is inkább, indokolta a miniszter elhatározását, mert:

„a postahivatalok négy éve kérik a bankokat, hogy a magyar címzés mellett használjon román fordítást is, de azok mindig megtagadták;

egy idő óta tüntető módon jelölik meg a helységneveket is magyar nyelven.”

Természetesen, hogy a miniszter mindkét indoka teljesen légből kapott volt és hamis információn nyugodott.

Élénkebb fényt vet a nyelvkérdés kezelésére és a román felelős államférfiak eljárásra az a rendelet, melyet DOBRESCU Aurel, erdélyi tartományi főnök bocsátott ki 1930. április 7-én, a Nemzeti Parasztpárt kormányzásának derekán, s amely így szólt:

„Tekintettel arra, hogy mindezideig nincs olyan törvény, mely a megyei tanácsok, megyei delegációk és községi tanácsok tanácskozásaiban megengedné a kisebbségi nyelvek használatát, következik, hogy a jövőben ezeknek a testületeknek a tanácskozásai csak román nyelven tarthatók.

Következésképpen semmiféle indoklás mellett sem engedhető meg, hogy más, mint az állam hivatalos nyelvén nyilatkozatok hangozzanak el, a bizottsági tagok felvilágosítást kérjenek vagy adjanak vagy az ülésekről jegyzőkönyveket vegyenek fel.

Abban az esetben, ha a tagok közül egyesek nem vennék figyelembe az ez irányba tett rendelkezéseket, a tanácsstagok nyilatkozatai meg nem történtenek tekintendők és nem foglalhatók jegyzőkönyvbe.”

A kérdés további lefolyásának historikumához a következő érdekes események tartoznak:

A magyarpárti képviselők felvilágosításért fordultak a miniszterelnökhöz és Maniu kijelentett, hogy kérést intézett a rendelet dolgában Dobrescuhoz, aki táviratilag jelentett neki, tehát letagadta, hogy valaha ilyen rendeletet adott volna ki. S mikor a képviselők mondták, hogy a rendelet a sajtó képviselőinek kezében van, Maniu azzal vetett véget a dolognak: „Uraim, én hi-

vatalosan intéztem kérdést a rendelet felől; a válasz az volt, hogy ilyen rendelet nem adatott ki, ennél fogva ilyen rendelet nincs.”

Megjegyzendő, hogy nemcsak hogy megvolt a rendelet, hanem Dobrescu ahhoz magyarázó felvilágosításokat is fűzött, ami szintén megjelent az erdélyi sajtóban.

S hogy teljes legyen a kép, a Brassói Lapok április 14-i 86-ik számában foglalt közlés szerint, Vajda-Voevod Sándor belügyminiszter a lap munkatársának kinyilatkoztatta: „A Dobrescu-rendelet nagyon jó, én mindenben helyeslem és akármelyik percben hajlandó vagyok azt aláírni.”

Két évi kormányzat után, 1930 őszén megbukott a Maniu-kormány: a kisebbségi törvény nem jött létre és nemzetiségi politikáját a fennebb vázolt események jellemzik. Bukása után Maniu a Nemzeti Parasztpárt pártkörében beszédet tartott, beszámolva kormányzatának eredményeiről s e beszédben azzal hitegette magát, hogy maguk a kisebbségek is kénytelenek elismerni, hogy sehol a világon kisebbségek nem örvendenek szélesebb körű jogok élvezetének, mint Romániában és idegenek, akik a kisebbségi helyzet tanulmányozása végett jöttek az országba, álmélkodással látták, hogy milyen életük van a romániai kisebbségeknek; községekben, városokban, megyékben, parlamentben képviselőkhöz jutnak, saját nyelvükön élvezik az adminisztrációt, szóval minden lehetőség megvan számukra, hogy mint egyenrangú polgárok ott-hon és jól érezzék magukat Romániában.

Ezekkel a kijelentésekkel nem lehet vitába bocsátkozni. De pár hónappal később, mikor nem csak a Maniu-kormány, hanem az egész Nemzeti Parasztpárt megbukott, gróf BETHLEN György, a Magyar Párt elnöke egy beszédében a következőket mondotta:

„A Nemzeti Parasztpárt kormányra jutásakor mindnyájan nagy várakozással voltunk eltelve a kormány nemzetiségi politikájával szemben.

Indokolt volt várakozásunk, mert számos ígélet hangzott el s ezelőtt két és félévvel, mikor szintén választások előtt állottunk, a magyar választóközönség egy része hajlandónak látszott arra a hitre bizalomra, hogy ennek a pártnak a kisebbségi politikája folytán végre meg fog változni minden, amit az eddigi kormányok a mi sérelmünkre elkövettek.

A kormány, mikor különböző ügyeinkben hozzá fordultunk, eleinte az időre hivatkozott, azzal tért ki, hogy még nem volt elég ideje, hogy politikáját és tevékenységét kifejtthesse. Azután azt hallottuk, hogy sok más kérdés elsőbbségű, mint a kisebbségi kérdés megoldása.

Így telt az idő...

A sok halasztás, várakozás végül is beletorkollott a kormány bukásába s végül nyíltan kimondották, hogy nincs semmi remélni valónk, mert rájöttek, hogy nincs szükség kisebbségi törvényre, mivel a velünk való bánásmód anélkül is megfelelő és a kérdést levették a napirendről."

Így törtek le az első Nemzeti Parasztpártnak, az erdélyieknek kormányzatával szemben táplált remények.

AZTÁN JÖTT JORGA, utána újra a Nemzeti Parasztpárt, amost már sokkal kevesebb reményt keltve és kormányon voltak az elmúlt, 1933. év teléig. Hogy ez alatt az évek alatt hogy alakult a magyarság helyzete, arról talán más alkalommal.

Szász Zsombor

1934. február (78. szám)

Jegyzetek

- 1 Lásd a Magyar Szemle 1931. szeptemberi számában a „Román politikai élet útjai” című sorozat III. cikkét.
- 2 Adváru! 1928. november 16.
- 3 Magyar Kisebbség, 1928. november 16.
- 4 Lásd „Erdély román közigazgatása” című cikket e folyóirat 1929. októberi számában.

1927—1932
*A hatéves
Magyar Szemle*

A Magyar Szemle Baráti Szövetségének összes tagjai, tehát mindazok, akik előfizetési (tagsági) díjukat — akár 16 pengőt, akár (törzstagként) 12 pengőt — a folyó egész esztendőre már beküldték hozzánk, ajándékként kapnak

6 Kincsestár-kötetet

Ez ajándék megrendelésére többbizben levelezőlapot mellékelünk

A Magyar Szemle Társaság ezzel is tanúsítani kívánja, hogy súlyos időkben — melyek a folyóirat számára mind fokozódó terheket jelentenek — az árak áldozatkész leszállításával szolgálja a közönség érdekeit. Kérjük, ismertesse meg ezt a kedvezményünket is barátaival, szerezzen nekünk újabb előfizetőket, rendelje meg könyveinket s ha megrendelte — nagyon kérjük — ne késlekedjék a fizetéssel

Rudolf Andor

EGY NÉMET NEMZETISÉGI TÉRKÉP

MÍÓTA A NÉMET POLITIKA FIGYELME teljes erővel keletre és délkeletre fordult, tucatjával jelennek meg könyvek, röpiratok, folyóirat és újságcikkek, melyek a célterület viszonyait boncolgatják s különösen azokat a kapcsolatokat igyekeznek kihámozni, melyek területek és a Német Birodalom közt fellelhetők vagy kiépíthetők. E könyvekben és cikkekben mind erőteljesebb szerepet kapnak a térképek. A politikai földrajz és geopolitika minden eddigi eredményét felhasználva igyekeznek a területtel és népességgel kapcsolatos minden problémát (és melyik nem kapcsolatos ezekkel?) térképre vetíteni és a tanulságokat vagy tendenciákat kézzelfoghatóan és szemmel láthatóan érzékeltetni.

A térképek között kimagasló feladatot kapnak a nemzetiségi, illetve nyelvi térképek. A mai német politikai felfogás a népre épít s ezt tartja a legmagasabb értékű politikai tényezőnek. A németlakta területek e felfogás szerint beletartoznak a német népközösség egységes szervezetébe s ezek – bárhol feküdjenek is – német „Volksboden”-t jelentenek. A Német Birodalom a határaihoz közel eső, vagy törekvési irányvonalainak tengelyébe eső ilyen területekre igen nagy gondot fordít s ezeket minél jobban befolyási körébe igyekszik terelni.

Ez az expanzív törekvés igen érdekes megvilágítást és alátámasztást nyer abban a nagyszabású munkában, melyben tekintélyes német tudósok KJELLÉN Rudolfnak, a geopolitika tudomány megalapozójának a nagyhatalmakról szóló híres munkáját átdolgozták és kibővítették.¹

a nemzeti magyarság felé
felől
azaz a nemzeti
1935/94. november
jelenlét meg

E munkát HAUSHOFER Károly adta ki, aki a geopolitikának legteljesebb és legtermékenyebb művelője, müncheni egyetemi tanár és a Zeitschrift für Geopolitik szerkesztője. Közreműködtek megírásánál MAULL Otto, OBST Erich és HASSINGER Hugo, mind elismert tudósok és tekintélyek. A nagyhatalom lényegéről írt fejezetben itt azt az érdekes tanítást találjuk, hogy ennek biztos meghatározója sem a népesség, sem a terület nagysága nem lehet, de nem lehet az a szervezet, kulturális nívó vagy az államforma sem. Ezeknél sokkal jobb ismertető jegy az „akarat” (Wille), a hatalom-kiterjesztésre irányuló törekvés. Nincs kielégült nagyhatalom s ezért a nagyhatalmi álláshoz szükségképpen hozzátartozik a terjeszkedési vágy és az „érdekerületek” (Einflussgebiet) szerzésére való törekvés.²

A NÉMET NAGYHATALOM TERJESZKEDÉSI TÖREKVÉSE a határain átúleső német lakosságú területek felé irányul. Ennek a terjeszkedésnek népi alapjait és támaszpontjait igyekeznék kimutatni a német nemzetiségi térképek. E térképekkel a legtöbb politikai, publicisztikai, de tudományos munkában is találkozunk s már igen sokszor feltűnt, hogy a németiséget túlzottan ábrázolják. Legtöbbször kisméretű térképekről lévén szó, az ellenőrzésre s a torzítás mértékének megállapítására nincs megfelelő mód. Pedig igen fontos volna e kérdést tisztázni, hadd lássuk, van-e tendencia bennük s ha van, meddig viszi el ez a térképrajzolókat az igazságtól?

Ha valaki e térképeket összegyűjti, hamar rájön, hogy egy-két eredetinek alapján készült valamennyi. Egy ilyen eredeti, lehetőleg nagyméretű rajzot kell tehát vizsgálat tárgyává tennünk. Kínálkozik erre a próbára a múlt év derekán megjelent és itt nálunk nagy feltűnést keltett LANGE-féle nagyméretű térkép?³

Minthogy a térkép szerzőjének neve a német földrajzi irodalomban gyakran szerepel s minthogy a Volksbund für das Deutschtum im Auslande, melynek támo-

gatásával készült, a külföldi németiséggel foglalkozó német intézményeknek és egyesületeknek a csúcsszervezete, ezt a térképet joggal választhatjuk vizsgálódásunk alapjául.

HA TÉRKÉPET SZÍNFOLTOKKAL egy terület lakosságának nemzetiségi megoszlását akarom ábrázolni, általában kétféleképpen járhatok el: a színfoltok arányosak lehetnek az ábrázolt területen lakó egyes nemzetiségek abszolút számával és arányosak lehetnek az illető nemzetiségekkel többségben lakott területek kiterjedésével. A nemzetiségek (jelen térképnél anyanyelv szerinti tagozódásukban) abszolút számának egyik leghelyesebb (egyúttal azonban legnehezebb és sok munkát adó) és legpontosabb ábrázolási módja a ponttérkép. Lange nem ezt a módszert választotta. A másik módja az abszolút számok ábrázolásának az volna, ha a területet a rajta lakó különböző nyelvű nemzetiségek számának megfelelő arányban felosztanám s az egy-egy nemzetiséget így megillető színfoltokat azokon a területeken osztanám lehetőleg szét, ahol azok valóban nagy számban vagy többségben laknak. Lange ezt a módszert sem követi, mert pl. ha a régi Magyarország területén a németek színfoltjait planiméterrel lemérjük és az ábrázolt német lakosságot ebből kiszámítjuk,⁴ akkor azt találjuk, hogy a régi Nagy-Magyarország területén Lange 2 995 500 németet ábrázol, holott az 1910-es népszámlálás csak 1 903 357-et talált. A mai Csonka-Magyarország területén Lange – e módszer szerint mérve – 1 264 700 németet ábrázol, holott 1910-ben e területen tényleg csak 554 237 német élt; 1920-ban 551 624 és 1930-ban 478 630. Ezek szerint Csonka-Magyarország területén több mint 100%-os a torzítás a németiség javára.

Még erősebben kiütkeznek az eltérések az egyes megyék területénél. (A térképet ugyanis a lemeréseknél megyei beosztással láttuk el.) Bemutatjuk néhány megyének a fenti módszer szerint lemerített és az 1910-es népszámlálásnál tényleg talált német lakosságát.

Megye neve	Németek száma		Különb- ség	Nagyítás %-a
	Lange szerint	Tényleg 1910-ben		
Abaúj-Torna	26 918	6 520	20 398	312,8
Bács-Bodrog	302 250	190 697	111 553	58,4
Esztergom	31 500	9 455	22 045	233,1
Fejér	59 109	24 265	34 844	143,5
Győr	37 558	2 023	35 535	175,6
Kis-Küküllő	83 750	20 272	63 478	31,3
Komárom	46 575	12 517	34 058	272,1
Maros-Torda	30 880	8 312	22 568	270,5
Somogy	218 295	18 718	199 577	1066,2
Szatmár	65 961	6 670	59 291	888,8
Udvarhely	17 724	2 202	15 522	704,9
Veszprém	123 250	29 283	93 967	662,3
Zala	13 416	3 889	9 527	244,9
13 vmegye együtt	1 057 186	334 823	722 363	215,7

Ezzel ellentétben találunk olyan megyéket is, ahol az ábrázolt németek száma a ténylegesnek alatta marad, de az ilyen eltérések igen kis összegűek s távolról sem kompenzálják a németiség javára mutató többleteket, amit a fent kimutatott végeredmény bizonyít. (A torzítások végeredménye Nagy-Magyarországon 57%-os, Csonka-Magyarországon közel 130%-os a németiség javára.)

A Lange-féle térkép tehát nem a nemzetiségek abszolút számát ábrázolja. Marad tehát a második lehetőség, azaz, hogy azokat a területek festi be a németiség színével, ahol azok a lakosság többségét alkotják. Maga a térkép szövege is erre a módszerre utal, amikor kiemeli, hogy a nemzetiségi térképeken a városoknak esetleges nagyobb kisebbségei nem juthatnak kifejezésre, noha ezek sokszor jelentősebbek lehetnek, mint a környéken érvényre jutó többségi népcsoportok. Azt is olvashatjuk a magyarázó szövegben, hogy a térkép nincsen tekintettel a népsűrűsége.

E NNEK AZ ÁBRÁZOLÁSI MÓDNAK ugyan ellene szól, hogy a németiség – mint láttuk – Magyarországon az abszolút számaránya alapján ráeső területnél jóval nagyobb szerepel a térképen, ami a többségi területek ábrázolásánál csak akkor volna lehetséges, ha a németiség nagy háttérű községekben, szétterjedve laknék, sok erdővidéket és terméketlen területet ölelve át, mint pl. a tót és oláh lakosság. Ezzel szemben tudott dolog, hogy a nagy-magyarországi német lakosság jó része a tágasabb völgyeket lakja, jelentős részében (szászok) város lakó s általában sűrű településű vidékeken él. De ha a szerző azt állítja, hogy csak a többségben élő németeket ábrázolta, el kell fogadnunk ezt és meg kell vizsgálnunk, hogy ezt a módszert helyesen alkalmazta-e? Újra csak Magyarország (Nagy-Magyarország) területét vesszük részletes vizsgálat alá.

Kiválasztottam azokat a megyéket, melyekben a német lakosság nagyobb számban él a valóságban vagy a Lange ábrázolásában. Kikerestem ezekben az összes abszolút és relatív német többségű községeket s összeírtam ezek területét, melléállítván a Lange-térképről lemerített adatokat. Az eredmény a következő:

Megye neve	Német többségű községek ter.	Német színfoltok területe	Különb- ség	Nagyítás %-a
	1910-ben km ² -ben	Langenál		
Abaúj-Torna	32	438	406	1268,7
Bács-Bodrog	2 328	3 875	1 547	66,5
Baranya	1 628	2 875	1 247	76,6
Beszterce-Naszód	747	1 750	1 003	134,3
Esztergom	89	375	286	321,3
Fejér	424	969	545	128,5
Győr	26	422	386	1523,0
Heves	–	188	188	00
Kisküküllő	413	1 250	837	202,7

Komárom	127	656	529	416,5
Maros-Torda	65	952	887	1364,6
Moson	1 410	1 594	184	13,0
Nagyküküllő	2 034	2 375	341	16,7
Pest-Pilis-Solt	592	1 375	783	132,3
Somogy	241	3 969	3 728	1546,9
Sopron	1 077	1 375	298	27,7
Szatmár	93	1 047	954	1025,8
Szepes	751	1 375	624	83,1
Temes	1 992	3 156	1 164	58,4
Tolna	833	1 313	480	57,6
Torontál	2 320	3 860	1 540	66,4
Trencsén	–	313	313	00
Udvarhely	118	422	304	257,6
Vas	1 438	1 938	500	34,8
Veszprém	509	2 125	1 616	317,5
Zala	38	172	134	352,6
26 vmegye együtt	19 325	40 159	20 834	107,0

A MEGVIZSGÁLT 26 MEGYE KÖZÖTT – melyek pedig a régi Magyarország valamennyi jelentősebb német lakossággal bíró megyéjét magukban foglalják – egyetlen olyat sem találtunk, ahol a Lange által ábrázolt német többségű területek nem haladnák meg jóval a tényleges állapotot. Nem pontatlanságról vagy tévedésekről van tehát szó, hanem egy szabályszerűen jelentkező állandó hibáról. Meg kell jegyeznünk, hogy az 1934-ben kiadott térkép adatait az 1910-es hivatalos népszámlálási adatokkal vetettük egybe, tehát a németiségre a lehető legkedvezőbbel. Az 1920-as és 1930-as népszámlálások az egész régi Magyarország területén, tehát úgy Csonka-Magyarország, mint az elszakított Felvidék, Délvidék és Erdély területén a német ajkú lakosság számát kevesebbnek találták az 1910-es állapothoz.

Egyetlen lehetőség maradna még Lange munkájának indoklására, éspedig az, ha a német községek nagy

többségben szintiszta nemzetiségűek volnának s a bennük lakó németek száma a közöttük élő egyéb nemzetiségű községek fölött is biztosítaná egy-egy nagyobb vidék német többségét. Azaz, más szóval, ha egy-egy nagyobb vidék együttes képében a német többségű községek bizonyos számú egyéb lakosságú és közékük kevert – esetleg jelentős német kisebbséggel bíró – község lakóit is beleszámítva, a vidék relatív vagy abszolút többségét elérnék. Ezt a lehetőséget csak a meggondolások teljessége miatt vetettem fel, az köztudomású tény, hogy olyan nagyobb tisztá német nyelvterületek, melyek jelentősebbek, egyéb- és egyes nemzetiségű területek együttes képét a német többség javára tudnák eldönteni, a volt Nagy-Magyarország területén alig vannak. Ezt legjobban bizonyítja az a tény, hogy 1910-ben a Magyar Birodalom területén 71 vármegye közül csak egyetlen egyben, a kis Mosonban tudott a németiség abszolút többséget elérni. 31 törvényhatósági jogú város közül pedig szintén csupán egyben, Sopronban. Jellemző azonban, hogy az egyetlen német abszolút többségű Moson megyében is csak gyenge 55% biztosította a német majoritást. Egy megyében, Nagyküküllőben volt ezen kívül 1910-ben relatív német többség és négy törvényhatósági jogú városban. Mint említettem, ma már más a helyzet és a németiség aránya 1920 és 1930-ban még az itt kimutatottnál is alacsonyabb.

VÉGIGMENVE MINDEN LEHETŐ MEGGONDOLÁSON, nem marad más hátra, mint megállapítani, hogy a Lange-féle közép-európai nyelvtérkép – legalábbis Nagy-Magyarország területét illetően – távolról sem ábrázolja a valóságos állapotokat, hanem a németiség arányát általánosságban 50–100%-osan túlozza és pedig oly egyoldalúan, hogy ez a torzítás egy-egy területrészen néha többszörösre dagasztja a német lakosság valóságos arányát.

Hangsúlyozni kívánom, hogy ezt a nagyarányú torzítást semmiféle bonyolult számítással, sem a „nagyvona-

lúság” vagy a „technikai nehézségek” és „korlátolt pontosság” jelszavaival indokolni távolról sem lehet; az eltérések olyan nagyon és annyira egyoldalúan a németiség javára történnék, hogy világosan bebizonyul egy határozott tendencia.

Jellemzésül megemlítem, hogy a térkép minden elkeresztelhető helyneve németre van keresztelve, sokszor erőszakoltan.

A csonka ország határán túlesett magyar kisebbségek ábrázolásánál – azonkívül, hogy nagy vonásokban dolgozik s a részleteket teljesen elhanyagolja – nem tudok felfedezni határozott kisebbsítési szándékot. A cél kivihetőleg a németiség túlzott hangsúlyozása, az egyéb nemzetiségekre nagyobb gondot – úgy látszik – nem fordítottak. Mindenesetre érdekes, hogy Erdély területén a német foltok körülbelül elérik összkiterjedésben a magyar foltok területét, holott a valóságban az erdélyi magyarok száma több mint kétszerese a németekének.

A térképen található szövegben sem a forrásokra, sem az ábrázolt állapotok időpontjára, sem a kidolgozás módszereire vonatkozólag az eddig ismertettnél további megjelölés nincs. Az egyik mellékábra a németek abszolút számát tüntetni fel alaposan felkerekített összegekben – de még mindig messze, messze attól a torzítástól, amelyet a térkép ad – a közép-európai országok területén. A csonka-magyarországi németek számát 600 000-nek, a romániaiakat 700 000-nek, a jugoszláviaiakat 700 000-nek, a csehszlovákiaikat 3 500 000-nek stb. adja meg.

VÉGEREDMÉNYNEK MEGÁLLAPÍTHATJUK, hogy e térkép – mely alapját képezi és bizonyára fogja képezni sok apróbb-nagyobb térképnek és vázlatnak – a németek számát igen erősen túlozza. Tudományos szempontból feltétlenül hibáztatandó az, hogy egy ennyire torz térkép német kiadótól kikerülhetett s hogy az komoly kritikában – tudunkkal – német részről nem részesült. De vajon üdvös-

nek lehet-e tartani akár német szempontból is azt, ha a politikailag tájékozódni akaró ennyire hamis és megtévesztő képet kap? Egy ilyen eltévelyedett munka mind tudományos, mind politikai szempontból csak bizalmatlanságra ad okot a hasonló eredetű, témájú és célú egyéb munkákkal szemben is, holott a német tudomány mindeddig teljes joggal élvezett tekintélyében távol tartotta magát ilyen módszerektől.

RÓNAI András

1935. június (94. szám)

Jegyzetek

- 1 KJELLÉN R.–HAUSHOFER K.: *Die Grossmächte vor und nach dem Weltkriege*. Leipzig-Berlin 1930. 348. p.
- 2 „Die Grossmacht ist im Grunde ein mit reichen Machtmitteln ausgerüsteter Wille, der sich in Anspürchen und Einflüssen ausserhalb der eigenen Wände spiegelt. Wir fügen hinzu: Wille zur Machtvergrösserung. Keine Grossmacht ist eigentlich „saturiert“. Grossmächte sind „Ausdehnungsstaaten“ (Lamprecht) „Deshalb sehen wir sie alle mit einem grösseren oder kleineren Anhang von Einflussgebieten auftreten, die zum Begriff der Grossmacht gehören wie der Schwanz zum Kometen.“ (Ld. m. 311–312 l.)
- 3 LANGE Friedrich dr.: *Sprachenkarte von Mittel-Europa*. Grosse Ausgabe. 1: 2 000 000. Vielfärbig. Verlag Dietrich Reimer.
- 4 Az ábrázolt német lakosság számát a térképről úgy olvassuk le, hogy a német színfoltok területét az illető vidék (vármegye) népsűrűségével szorozzuk be. E lemeréseket, nagy alapossággal, SZABÓ Károly egyetemi hallgató végezte.

„A Magyar Szemle Könyvei“

Önálló nagyobb monográfiák

Eddig a következő tizenegy egészvázsonkötet jelent meg

Szekfü Gyula

BETHLEN GÁBOR

Ara 12 P 80 f (I)

*

Weis István

**A MAI MAGYAR
TÁRSADALOM**

Ara 10 P (II)

*

Hóman Bálint

**A MAGYAR
TÖRTÉNETÍRÁS
ÚJ ÚTJAI**

Ara 15 P (III)

*

Horváth János

**AZ IRODALMI
MŰVELTSÉG
KEZDETEI**

Ara 11 P (IV)

*

Farkas Gyula

**A „FIATAL
MAGYARORSZAG“
KORA**

Ara 11 P (V)

Babits Mihály

**„AMOR SANCTUS“
SZENT SZERETET
KÖNYVE**

Ara 9 P 20 f (VI)

*

Julier Ferenc

**„1914-1918“
A VILÁGHÁBORÚ
MAGYAR SZEMMEL**

Ara 10 P (VII)

*

Gratz Gusztáv

**A DUALIZMUS KORA
(1867-1918)**

Ara két kötetben 22 P (VIII és IX)

*

Gratz Gusztáv

**A FORRADALMAK
KORA**

(1918—1920)

Ara 8 P 80 f (X)

*

Genthon István

**AZ ÚJ MAGYAR
FESTŐMŰVÉSZET
TÖRTÉNETE**

Ara 11 P (XI)

*

HORVÁTH JÁNOS AZ IRODALMI MŰVELTSÉG MEGOSZLÁSA

MAGYAR HUMANIZMUS

Ara 9 P 60 f (XII)

U. Kereke Mihály

MILYEN HÁTRÁNYOKKAL KÜZDENEK KISBIRTOKAINK?

Egy korábbi cikkünkben¹ statisztikai adatokkal világítottunk rá arra a sajnálatos tényre, hogy Magyarország mezőgazdasága az elmúlt négy évtized alatt mennyire visszamaradt fejlődésében. Kimutattuk, hogy a legfontosabb szántóföldi kultúrnövényeink termésátlagai – a tengeri kivételével – alig különböznek a kilencvenes évek terméseredményeitől, holott más államok ez idő alatt 30–70%-os növekedést értek el. Állatállományunk is legfontosabb részében a visszafejlődés képét mutatja. A baromfi- és sertésállomány örvendetes gyarapodása mellett a juh- és szarvasmarhalétszám igen érzékeny visszaesést szenvedett. A termelés egyoldalúsága sem változott; a gabonafélék és a tengeri szántóföldi aránya a maga túlnyomóságában ugyanaz most is, mint a millennium idején, jelezve, hogy az extenzív termelési mód még ma is makacsul tartja magát.

Ezek a kedvezőtlen és mind a földművelő társadalomra, mind a közgazdaságra egyformán káros jelenségek közelebbi vizsgálódást érdemelnek. Jeleztük, hogy nem elégedhetünk meg magyarázatul a világháború, a forradalmak, Trianon és a gazdasági válság okozta, kétségtelenül nagy veszteségekkel – amelyeknek egy részét máig sem tudtuk kiheverni –, mert itt mezőgazdaságunk belső viszonyaiban rejlő és fejlődési rendellenességekre visszavezethető igen fontos tényezőket is tekintetbe kell venni. Különben sohasem jutunk el való helyzetünk helyes felismeréséig és természetesen a tennivalókat sem tudjuk helyesen megállapítani.

a cikk a nemle 1938/
128.
induláson
jelöltes.

Szántóföldi termésátlagaink stagnációja annál különösebb, mert az elmúlt évtizedek folyamán nem csak minőségileg jobb és bővebben termő növényféléseket sikerült kitenyészteni és a nagyüzemeken kívül a kisebb gazdaságok jelentékeny részében is elterjeszteni, hanem a talajművelés technikája is sokat tökéletesedett. A talaj előkészítése és megmunkálása – habár a parasztgazdaságokban még sok kívánnivalót hagy hátra – határozottan javult a négy évtized előtti időkhöz képest. Ilyen irányban hatott a gépi művelés terjedése is. Ma viszonylag sokkal több talajművelő gépet és eszközt használunk, mint a háború előtt.

	Eke	Borona	Henger	Vetőgép
1895-ben db.	1 592 653	1 353 937	145 024	45 934
1 db. jutott hektárra	8,2	10	93	300
1935-ben db.	663 887	620 410	187 038	109 274
1 db. jutott hektárra	8,6	9	30	52

Ebből kitűnik, hogy jelenleg háromszor annyi hengert és hatszor annyi vetőgépet használnak, mint a kilencvenes években. A legfontosabb talaj-előkészítő eszközök: az ekék és boronák száma azonban relatíve mit sem változott. Itt viszont figyelembe kell venni azt a 7242 darab traktort is, amelyet ez idő szerint mezőgazdaságunkban használnak, nemkülönben a 218 000 darab kapálógépet is, amelyek – a traktorral együtt – az elmúlt két-három évtizedben terjedtek el a nagy- és kisüzemekben egyaránt. Mindezek kétségtelenül amellettt bizonyítanak, hogy mezőgazdaságunk ma már jobban fel van szerelve talajművelő eszközökkel és gépekkel, mint a háború előtt.

A jobb talajművelés és nemesített magvak termés hozam-fokozó hatását azonban az ellentétes irányban érvényesülő tényezők lerontják. A termőtalaj alaposabb megmunkálása, természetből gazdag tápanyagtartalom mellett, trágyázás nélküli s kedvező eredménnyel jár, ott azonban,

ahol őszerejű földek már alig vannak, csak fokozott tápanyag-visszapótlás ígér nagyobb hozamot. Bár Magyarország termőtalajai általában gazdagabbak természetes növényi tápanyagokban, mint Nyugat-Európában bárhol, annyira mégsem gazdagok, hogy ne szorulnának a termeléssel elvont talajerő nagy részének pótlására. Különösen akkor, ha fokozottabb termést várunk. A felhasznált növényi tápanyagok pótlása történhetik istállótrágya és műtrágyák alakjában. Magyarországon azonban az elmúlt négy évtized alatt a mezőgazdaság helyzete úgy alakult, hogy a terméshozam fokozásának legfőbb feltétele: az erőteljesebb trágyázás hiányzott.

Az istállótrágya-termelés szempontjából elsősorban a szarvasmarha és csak jóval azután a ló s végül a juh jöhet számításba, míg a sertés jelentősége csekély. Márpedig nálunk a szarvasmarha-állomány, mint előző cikkünkben kimutattuk, a háború előtti állapothoz képest nem hogy növekedett volna, hanem jelentékenyen csökkent. A fogyás – 100 négyszög km területre számítva – az 1895. évi állapothoz képest 29 db (1,5%), 1911-hez képest – a mai Magyarország területén – 254 db (11%). A lóállomány ugyan 1895-hoz viszonyítva 235 darabbal (36%-kal) gyarapodott, 1911-hez képest azonban már 5 darabbal (0,5%-kal) csökkent. A juhállomány pedig 962, illetve 1034 darabbal (34, ill. 40%-kal) fogyott. A trágyatermelés szempontjából ez olyan óriási kiesést jelent, amelyet a nagyobb tehéntartással és a jobb takarmányozással járó, viszonylag erősebb trágya-produkció és az istállótrágyának helyenként ésszerű kezelése semmiképp nem egyenlíthet ki.

A HIÁNY ANNÁL ÉRZÉKENYEBBEN ÉRINTI mezőgazdaságunkat, mert a műtrágyák használata is egészen minimális. Ezen a téren a 18-ik helyen állunk az európai államok sorában; utánunk már csak Lengyelország, Jugoszlávia és Románia következik. A háború előtti időkre nézve nincsenek megbízható adataink, az elmúlt 10–12 esztendő mű-

trágyafogyasztásának mértéke és alakulása azonban így is jó tájékoztatásul szolgál.

A műtrágyafélék fogyasztása Magyarországon²

	1926/30	1931/35	1935	1936
	évben	évben		
	métermázsra			
Szuperfoszfát	123 521	28 643	38 000	41 860
Kénsavas ammóniák	1 514	316	180	250
Lennasalétrom	336	2 265	5 170	6 780
40% kálisó	3 630	682	1 125	1 156
Thomassalak	1 663	46	–	–
Rhenánia-foszfát	4 169	295	–	–
Csilisalétrom	1 088	96	–	–
Mészsalétrom	386	118	–	–
Mésznitrogén	6 836	854	120	–
Összesen	143 143	33 315	44 595	50 046

Nálunk az egyoldalú szemtermelés főleg a foszforsav-tartalmú műtrágyák használatát teszi szükségessé, míg a többi műtrágyaféléknek kisebb jelentőségük van. A húszas években hirtelen felszökkent a szuperfoszfát-fogyasztás (1928-ig 16 000 vagonra), elsősorban a kedvezményes állami műtrágyaakció következményeképpen, hogy azután a dekonjunktúra alatt – amikor az állami akció is megszűnt – zuhanásszerűen 2400 vagonra csökkenjék. A hanyatlás mérvét a fenti táblázat ötesztendőös átlagai is mutatják. A műtrágyafogyasztás csak három év óta kezd megint javulni, de 1936-ban még mindig kb. egyharmada volt az 1926/30. évi átlagnak. A területhez viszonyítva a műtrágyafélék használata nálunk egészen jelentéktelen. 1926/30-ban, amikor maximális volt, egy hektár szántó és kerti területre számítva 25 kg műtrágya jutott. Ez a következő öt évben (1931/35) 5,7 kg-ra esett vissza s azóta felment 8,5 kg-ra. Hogy ez

milyen csekély, mutatják a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet adatai, amelyek szerint 1932-ben Németország 139, Ausztria 33, Csehszlovákia 32, Dánia 141, Olaszország pedig 106 kg műtrágyát használt hektáronként. A műtrágya legnagyobb részét nálunk a közép- és nagybirtok veszi igénybe, míg a kisüzemekre az összes felhasznált mennyiségnek csak 20–30%-a esik, ami a kisbirtok sokkal nagyobb szántóterületét tekintve a nagybirtokhoz képest csak egyhatodrésznyi műtrágyaigazságtáknak felel meg.

EZEK AZ ADATOK RÉSZBEN MEGVILÁGÍTJÁK, hogy nálunk miért nincs fejlődés a szántóföldi termelés terén és miért érnek el 50–100%-kal jobb eredményt gyengébb talajon is ott, ahol a jószágállomány és a műtrágyahasználat többszöröse a miénknek. Sőt szerencse, hogy a termés hozam nem csökkent, mert szakértői számítások szerint³ a talaj tápanyagmérlege nálunk évről-évre hiánnyal zárul. Ez a hiány évi 693 000 q nitrogén, 299 000 q foszfor és 141 000 q káli, amelyet ha pótolni akarnánk, 41 000 vagon péti sót, 20 000 vagon szuperfoszfátot és 3000 vagon kálisót kellene a talajba juttatni. Magától értetődik, hogy ilyen hiányok mellett örülnünk kell, ha a termésátlagok csupán stagnálnak, több termelésre azonban még csak nem is gondolhatunk.

Gyakran halljuk, hogy Magyarország is sokkal jobb eredményekkel dicsekedhetnék, ha azokat nem rontaná le a paraszti termelés elmaradottsága. Ez a felfogás tehát azt vallja, hogy kedvezőtlen helyzetünk okai nem mezőgazdasági kultúránk általános fejletlenségében, hanem a kisüzem kezdetleges gazdálkodási módjában és alacsony kultúrszínvonalában keresendők. Kétségtelen, hogy nálunk szokatlanul nagy különbség van az átlagnagybirtok és az átlag-parasztgazdaság kultúrfoka között, amely azután a termelés eredményében is kifejezésre jut.

A különböző birtokkategóriák búza-termésátlagai hektáronként:

	1926/30	1931	1932	1933	1934	1935	1936
20 ha-nál kisebb	13,2	11,3	10,8	15,8	10,9	13,2	13,9
20–100 ha	13,5	12,2	10,6	15,6	10,4	12,3	14,4
100–1000 ha	14,7	12,7	12,3	17,6	12,2	15,5	15,5
1000 ha-nál nagyobb	16,7	14,9	14,8	20,3	15,1	17,3	17,9

Ennek a 11 évnek az adatai világosan mutatják a szomorú valóságot, hogy a 20 holdnál kisebb birtokok hektáronkénti termésátlaga 3,5–4,5 mázsával (20–25%-kal) alacsonyabb az 1000 holdon felüli birtokok termésátlagánál. A magyar kisüzem búzatermelése – az átlagok után ítélve – Litvánia és Albánia színvonalán mozog, míg a nagybirtoké Ausztria és Csehszlovákia termésátlagainak felel meg. A jelentős különbség ellenére a nagybirtok terméseredményeit sem tarthatjuk kielégítőnek, tekintve a nagyüzem számára relatíve kedvező hazai viszonyokat. Ezeket közelebbről vizsgálva, magyarázatot kell kapnunk a 3,5–4,5 mázsa különbségre is, ami ritka tűnemény Európában, ha tudjuk, hogy Németországban pl., amelynek némely részén még leginkább vannak nagybirtokok, a nagyüzem hektáronkénti termésátlaga a szomszédos kisüzemekkel szemben 0,5–1 mázsa többletet mutat csak. De feleletet kell kapnunk arra is, hogy ez a nagy nívkülönbség, amely természetesen nemcsak a búzatermelés terén, hanem az egész szántóföldi termelésben, sőt a haszonállatok teljesítőképességében is fennáll (pl. a fejési átlag nagyüzemekben kb. 1000 literrel magasabb, mint a kisgazdaságokban), a parasztságnak minden fejlődéssel szemben megnyilvánuló csökönyös maradiságára, vagy egyébként rajta kívül álló tényezőkre, vezethető vissza.

A kisüzemi termelés átlageredményeit nagyon hátrányosan befolyásolja a kisbirtok túlságosan elaprózottsága. Köztudomású, hogy a racionális gazdálkodáshoz egy bi-

zonyos nagyságú földterület szükséges, amely lehetővé teszi a minimális üzemi felszerelést és legalább egy család munkaerejének kihasználását. Ez a minimum hazai viszonyaink között – mezőgazdasági üzemet véve alapul – átlag 15 kat. hold körül mozog. Ennél kisebb terület már nem bír meg egy ígásfogatot, a föld megművelése tehát külső segítségre szorul, amely mellett a szükséges munkák idejében való elvégzése körülményesebb; a gazdálkodó családnak pedig, hogy megélhessen, idegenben is munkát kell vállalnia, a saját föld megmunkálása tehát gyakran emiatt is hiányos. Egyszóval: az önálló családi gazdaságnál kisebb birtok hozama általában alacsonyabb, mégpedig annál inkább, minél külterjesebb termelési viszonyok állanak fenn. Nálunk sajnos ez a helyzet. Ehhez járul, hogy a mi birtokrendszerünkben az egészen apró, ún. parcellabirtokok rendkívül elszaporodtak:

1 k. holdnál kisebb birtokok száma 776 487, területe 312 403 k. 1–5 k. h. nagyságú birtokok száma 664 263, területe 1 620 942 k.

AZ ÖT HOLDNÁL KISEBB BIRTOKOK száma tehát közel másfél millió, ezek összes területe azonban a kétmillió holdat sem éri el, így egynek-egynek átlagos területe alig valamivel nagyobb egy kat. holdnál. Tekintettel arra, hogy nagyobb részük extenzív mezőgazdasági üzem, el lehet képzelni, minő gazdálkodás folyhat ezeken az apró területeken. Legtöbb helyen nem is lehet gazdálkodásnak nevezni azt a szánalmas műveletet, amit nagyobbára földhözragadt szegény napszámosemberek (részben a földreform folytán) visznek véghez, akiknek rendszerint betevő falatjuk sincs, nemhogy felszerelésük vagy alatállományuk lehetne hozzá. A földek nagy része 10 év-nél is régebben kapott trágyát, vetés alá a szomszédos kisczudák szántják vagy inkább kaparják meg, művelését pedig a bér munkából kimaradt családtagok látják el, úgy ahogy. Persze ilyen a termés is: hektáronként 8–9 mázsá-

nál ritkán teremnek többet, de kevesebbet annál gyakrabban. Mivel ezek a parcellabirtokok a fenti kimutatásban a 20 holdon aluli birtokok csoportjában foglalnak helyet, természetesen erősen rontják az idetartozó életképes kisbirtokok termésátlagait. Az 1920-as birtokreformnak a termelése gyakorolt kedvezőtlen hatása épp abban jelentkezik, hogy több mint félmillió kat. hold, amely azelőtt közép- és nagyüzemben magas terméshozamot adott „proletárföldek” alakjában – ahogy a falusi nép nevezi őket – fele annyit sem terem. Bizony ennek a sajnálatos ténynek nagy szerep van abban, hogy szántóföldi termésátlagaink stagnálnak és hogy az 1930. év előtti 3,5 mázsa különbség 1930 után 4,5 mázsára növekedett a nagy és kisüzem terméshozama között.

AZ ÉSSZERŰTLEN BIRTOKELAPRÓZÓDÁSSAL EGYIRÁNYBAN érvényesül kisbirtokaink túlzott tagoltsága. Közismert dolog, hogy falvaink nagy részének határa tagosítatlan s a különben területileg egészséges parasztgazdaságok a nemzedékek során, örökösödés útján, egymással össze nem függő, keskeny, szalagszerű darabokra osztódtak. 10–15 holdas kisbirtokok gyakran 50–60 parcellában, a határ különböző részein elszórtan fekszenek. Elgondolható, hogy ezeknek a keskeny és hosszú földcsíkoknak a megművelése mennyi idő- és erőveszteség árán és mégis milyen tökéletlenül történhetik csak. A kisbirtok tagosítatlansága termelési szempontból éppen olyan káros, mint a túlzott birtokelaprózódás. A kettő együtt kisbirtokaink nagy részét alkalmatlanná teszi a racionális művelésre. Az egyik (törpebirtok) önmagában életképtelen, a másik tagoltsága folytán válik azzá. A tagosítatlan kisbirtok – egyenlő körülményeket véve – sohasem terem annyit, mint a tagosított határban fekvő kisüzem. a különbség elég jelentékeny, 10–30% között változik. Elképzelhető, hogy ez az állapot mekkora veszteséget jelent a közgazdaságra és mennyire rontja a kisüzem ter-

mésátlagait, amikor állítólag az ország több, mint 2000 községének határa szorulna sürgős birtokrendezésre.

AGAZDÁLKODÁS MA MÁR SZÉLES KÖRŰ természettudományi és technikai ismereteket kíván, amelyek nem születnek az emberrel, hanem azokat el kell sajátítania; aki ezt nem teszi, feltétlenül lemarad a termelés terén. A magyar paraszt gazdálkodási módja és termelési eredményei fájdalmasan igazolják ezt a tételt. Az ország területének kétharmadán nagyobbára olyanok szántanak, vetnek, akiknél a racionális termeléshez szükséges szakismeretek hiányoznak. Ennek pedig egyetlen oka, hogy a paraszti gazdálkodás igényeinek megfelelő népies szakoktatási intézményeink egyszerűen nincsenek. Az elmúlt 40 esztendő ezen a téren szinte nyomtalanul röppent el fejünk felett. 1895-ben a magyar birodalom területén fennállott 5 felső mezőgazdasági tanintézet, 21 földművesiskola, 15 vincellér- és szőlészeti iskola és 4 tejgazdasági és kertész-képző szakiskola. Ezzel szemben 1937-ben (természetesen Csonka-Magyarországon) működött: 1 egyetemi mezőgazdasági fakultás, 3 gazdasági akadémia, 4 középfokú gazdasági tanintézet, 11 gazdasági szakiskola (volt földművesiskola), a vitézi rend gazdaképző iskolája, 14 téli gazdasági iskola, 1 kertészeti tanintézet, 1 tejipari szakiskola és 1 tejmunkásképző iskola. A millennium óta tehát még leginkább a közép- és nagybirtok céljait szolgáló főiskolák és középfokú intézetek száma gyarapodott, amennyiben az elcsatolt két gazdasági akadémia helyett egy egyetemi fakultás és 4 középfokú iskola létesült. Sőt régi földművesiskoláink is ilyen irányban fejlődtek, mert az idők folyamán kevésbé parasztgazdák, mint a nagyobb birtokok altiszti személyzetének kiképzésére bizonyultak alkalmasnak. Természetesen a különböző (tejgazdasági, kertészeti stb.) szakiskolák is túlnyomólag a közép- és nagybirtok céljait szolgálják. A milliós kisbirtokos társadalomnak tehát marad a 14 téli gazdasági iskola és a vitézi

rend gazdaképző iskolája, amelyek tanulólétszáma 1600 körül mozog. A szakoktatás szempontjából alig érdemelnek említést a 12 éven felüli falusi gyermekek gazdasági irányú továbbképzésére szolgáló, ún. ismétlő iskolák, amelyek értékére jellemző, hogy az ott gazdasági tárgyakat oktató tanítók kétharmad része sohasem tanult mezőgazdaságot, s egyharmad része is négyhetes mezőgazdasági tanfolyamokon „sajátította el” szakismereteit. 1350 iskolában 140 000 paraszty gyermek (felelő részben leány) részesül ilyen „szakképzés”-ben. Ahol 120-nál több az ismétlőiskola-kötelesek száma, önálló gazdasági népiskolák működnek, amelyekben már jobban kiképzett szaktanítók adnak elő és az iskoláknak 10–20 hold gyakorlótér is rendelkezésére áll. Ilyen iskola 51 működik (volt 57, de 6-ot takarékosági okokból megszüntettek), kereken 20 000 fiú- és leánytanulóval. Mondani sem kell, hogy ez az iskolatípus is mennyire messze van attól, hogy a parasztygyerekkel a gazdálkodás ismereteit kimerítően közvetíthetné. Így fest eddig a népies mezőgazdasági szakoktatás.

Parasztságunk tehát, ha akarná, sem tudná a szükséges szakismereteket megszerezni. Márpedig egyre több jel azt mutatja, hogy tanulni szeretne, mert érzi tudásának fogyatékoságát és ennek saját érdekeire káros következményeit. Hiszen csak az elmúlt ősszel történt, hogy az egyik újonnan megnyílt Győr megyei téli gazdasági iskolába a felvételre jelentkezett 104 tanuló közül csak 43-at vehettek fel, mert többnek nem jutott hely. Lehet-e csodálkozni a kisüzem termelésének elmaradottságán, amikor (a földnélküli munkásokat figyelmen kívül hagyva is) 240 000 kisbirtokosra jut egy megfelelő szakiskola, míg a közép- és nagybirtok tisztviselőkarának és kezelőszemélyzetének utánpótlásáról kitűnő iskolák, szinte feles számban gondoskodnak? Igaz, hogy ma már bizonyos erőfeszítések történnek a hiányok pótlására, s e célt újabban mintegy 90–100 három hónapos téli gazdasági tanfolyam is szolgálja, mindez

azonban csak egy csepp a tengerben és nem is kielégítő megoldás. Ilyen tempó mellett még nagyon hosszú idő fog eltelni, amíg megszűnik az az állapot, hogy kétféle mértékkel mérjünk az agrártársadalom egyes rétegei között.

A KISÜZEM HÁTRÁNYOSABB HELYZETÉNEK felsorolása azonban ezzel még nem ért véget. A közteherviselésben, valamint a beszerzés és értékesítés terén – köztudomás szerint is – különböző és a parasztságra nézve kedvezőtlen viszonyok állnak fenn. Nálunk a földművelő kisegzisztenciákat az adók és egyéb szolgáltatások erősebben terhelik, mint a nagyobb birtokosokat, ami azt jelenti, hogy adórendszerünkben voltaképpen fordított progresszivitás érvényesül. Erre nézve szolgáljon bizonyításul a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara idevonatkozó adatgyűjtése, amely egy kat. hold mezőgazdasági művelés alatt álló területre alföldi kis- és nagyüzemekben a következő közterheket állapította meg.⁴

	Nagybirtok pengőben	Kisbirtok	A kisbirtok közteher többlete %-ban
Jövedelmi adó	0,98	1,38	40,8
Vagyonadó	1,16	1,32	13,8
Földadó	2,66	3,61	34,2
Házadó	0,27	1,93	614,9
Ált. kereseti adó	0,22	0,42	91,0
Rokkantadó	0,22	0,38	72,8
Betegápolási pótagó	0,47	0,80	70,4
Útagó	0,53	0,74	39,6
Közs. és vegyes pótagó	1,96	3,91	99,5
Egyházi adó	0,47	1,24	182,0
Iskolai adó	0,07	–	–
Mezőg. kamarai ill.	0,07	0,11	57,4
Egyéb szolgáltatások	1,66	0,95	42,8
	10,74	16,79	56,5

A PARASZTGAZDASÁG tehát kat. holdanként 6 pengővel, avagyis 56,5%-kal több közterhet visel, mint a nagyüzem. Ezt a tényt más számítások is megerősítik.⁵ A fenti összehasonlítás szerint – kettő kivételével – valamennyi közszolgáltatás erősebben terheli a kisbirtokot, bár nem mindegyik egyenlő mértékben. Legsúlyosabb több, mint hatszorosa a különbség a házadónál, aminek az a magyarázata, hogy a kisbirtokosok a maguk egy-két szobás otthonuk után is fizetnek házadót, míg a cselédlakások adómentesek. Majdnem háromszorosa az egyházi adó, 100%-kal több a községi pótdadó, hasonlóképpen az általános kereseti adó is. A 40%-kal magasabb földadó azt mutatja, hogy a kisbirtok kataszteri osztályozása adózási szempontból hátrányos. Hogy ez nem csupán azért van, mert a kisbirtokok földjei értékesebbek, kitűnt a földreform végrehajtása során, amikor a pénzügyi hatóságok ugyanazokat a földeket a kiosztás után magasabb kataszteri osztályba sorolták. Még jövedelmi adót is többet fizet a kisüzem (40,8%-kal), pedig ennél az adókulcs (igaz, hogy nagyon mérsékelten) progresszív. De így van ez a többi adónemnél is. Ez a kisbirtokra nézve degresszív adórendszer annál inkább igazságtalan és antiszociális, mert hiszen köztudomású, hogy a kisbirtokos számára a föld nem tőke, nem befektetés, hanem munkaeszköz, tulajdonosa tehát elsősorban nem annak járadékából vagy kamathozadékából él, mint a nagybirtokos, hanem személyes közreműködésével megszolgált munkabérigényéből. A fokozott közterhek tehát a munkaeszközt, illetve a munkabérigényt sújtják, ami feltétlenül antiszociális. A kisüzem jövedelme különben is a létminimum körül mozog, sokszor annak alatta van, márpedig a létminimum a többi foglalkozási ágban az adózás terén is kíméletben részesül.

Az üzemi szükségletek beszerzése és a termények értékesítése terén is jóval hátrányosabb helyzetben van

a kisüzem. Köztudomású tény, hogy a parasztüzem drágábban vásárol és olcsóbban ad el, tehát az ún. agrárrolló is jobban nyomorgatja, mint a nagyüzemet. 1935/36-ban a kis- és középgazdaságok üzemanyagai és szükségleti cikkei 9%-kal, a nagyüzemekéi csak 1%-kal drágultak; 1936/37-ben a drágulás tovább folytatódott, mégpedig 13, illetve 7%-kal. Ez a különbség okozza, hogy a kis- és középbirtok üzemanyagainak árszínvonala a múlt év végén már az 1927-es bázisév fölé emelkedett, amennyiben az indexszám 104,9 volt, míg a nagybirtoké 93,2-vel annak jóval alatta maradt. A termények értékesítésével hasonló különbségek mutatkoznak a nagyüzem javára; mégpedig nemcsak azért, mert ez utóbbi egységesebb árut tud nagyobb tételben szállítani, hanem terményeinek jobb minősége és amiatt is, hogy az értékesítésre kedvezőbb időszaktól inkább ki tudja várni. Magától értetődik, hogy itt az előny nem a nagyüzem természetes kiváltsága, mert kellő szövetkezeti szervezettség és kvalitásosabb termelés mellett a nagyban-bevásárlás és nagyban-eladás előnyeit a kisüzem is élvezheti, amint erre néhol már Magyarországon is találunk példát.

AKISÜZEM GYENGÉBB TERMÉSHOZAMÁNAK megítélésénél figyelembe kell venni egyéb körülményeket is. A legbiztosabban jövedelmező monopolisztikus termelési ágak, aminő a szesz, a dohány és a cukorrépa, túlnyomóan közép- és még inkább nagyüzemekben műveltetnek. A cukorrépa-termelésnek csak kb. 10–15%-a, a dohánytermelésnek pedig 8–10% jut a kisüzemekre, a mezőgazdasági szeszkontingensben pedig kisüzemek egyáltalán nem részesednek, mert nálunk szövetkezeti szeszgyárak nincsenek. Pedig ezek a termelési ágak, mint említettem, biztos és jelentékeny jövedelmet hajtanak, amelytől így a kisüzemek majdnem teljesen elesnek. Ezen kívül nagyon fontos más növényekre, főleg gabonafélékre gyakorolt termésfokozó hatásuk is. A dohány és

cukorrépa ugyanis a kalászoson legkitűnőbb előveteményei közé tartoznak, utánuk a búza és árpa nagyon jó termést szokott adni. Tekintettel arra, hogy Magyarországon a háború után 74–137 000 k. holdon termeltek cukorrépát és 26–44 000 k. holdon dohányt, ennek a tekintélyes területnek túlnyomó része a közép- és nagybirtok gabonatermés-átlagait javítja. Nem közömbös az sem, hogy a cukor- és szeszgyártás melléktermékei (szeszmoslék, répaszelet, melasz) mint elsőrangú és trágyaképző takarmányok, a közép- és nagyüzemek állattartásában fontos szerepet játszanak s így közvetve hozzájárulnak ott a magasabb terméshozam kialakításához. Nálunk azt szokták mondani, hogy a cukorrépa, dohány és a mezőgazdasági szesz tipikusan a nagyüzem termelési ágai és nem valók a kisüzemekbe. Nagy tévedés ez, mert hiszen a nyugati államokban a mienknél sokkal jelentékenyebb cukorrépa- és szesztermelés túlnyomó része kisüzemekben folyik, ugyanez a helyzet a dohánytermelés terén a balkáni államokban, ahol nagybirtok nincs is. A fordított viszonyt nálunk más okai vannak, amelyek részben a nagybirtok erősebb befolyásában keresendők.

AFENTIEKET ÖSSZEFOGLALVA, meg kell állapítani, hogy a kisüzem nálunk sok olyan hátránnyal küzd, amely megmagyarázza minőségileg és mennyiségileg gyengébb termelését. Ezek a hátrányok a mi sajátos és a kisüzem számára nem kedvező agrárviszonyainkban gyökereznek inkább, mintsem a parasztság haladni vágyásának hiányából következnek. Igazán nem lehet a földműves osztályt hibáztatni, amiért földbirtokaink jó része életképtelen darabokra bomlott szét, amiért a tagosítás még mindig megoldatlan és sok száz községben lehetetlenné teszi a racionális kisüzemi gazdálkodást, amiért a mezőgazdasági szakoktatás kiépítése hiányzik, amiért magasabb közterheket kell viselnie, amelyek egyrészt életszínvonalát, másrészt üzemi beruházásait rövidítik meg.

ANNÁL FONTOSABB, hogy az eddig elkövetett mulasztások nyomán előállott hiányok pótlásáról és a hibák korrigálásáról a legsürgősebben, minden erőnk igénybevételével gondoskodjunk. Magyarország élelmiszertermelése kevés. Egész népességünk normális táplálkozása mellett kiviteli felesleg alig állana rendelkezésre. Ezt az állapotot sokáig fenntartani lehetetlen lesz, mert – stagnáló termelés esetén – vagy népünk egészségéről kell lemondani, vagy a kivitelről. Továbbá számolnunk kell azzal, hogy lakosságunk tovább szaporodik, tehát országunk élelmiszer-egyensúlya még jobban fog romlani. Mivel a mezőgazdasági exportot még belátható időig nem nélkülözhetjük, de nem kevésbé becses népünk életerejének fenntartása, sőt javítása is, mégpedig nagyon lényeges javítása, szinte azt mondhatjuk, hogy jövőnk függ a mezőgazdasági termelés fokozásától. A fentiek után nem lehet kétséges, hogy ezt elsősorban a kisüzemekben belül kell kezdeni. A fent elmondottakból következik, hogy milyen módon.

1. Meg kell szüntetni a kisbirtok káros tagoltságát és ki kell egészíteni életképtelen törpebirtokainkat egészséges kisüzemekké. A tagosítás jelenlegi menete mellett kb. 200 év alatt lennének készen a feladattal. Hasonlót mondhatunk a kisbirtok-politikáról is. Ez utóbbinak sürgetése látszólag ellentmond a többtermelés követelményének, mert a nagybirtok felosztása nyilván a termésátlagok csökkenésével járna. A földreformhoz hasonló mechanikus birtokfeldarabolás esetén biztosan így is lenne. Egészen másként alakulna azonban a helyzet megfelelő nagyságú kisbirtokok létesítése esetén: amennyit veszítenénk a nagybirtok termésátlagainak csökkenésével, legalább annyit nyernénk a ma alig termő pár holdas törpebirtokok termésátlagának emelkedésével, ha ezek életképes kisüzemekben olvadnának fel. Ezenkívül nemcsak a jövedelem, illetve a termelt javak elosztása válnék egyenletesebbé,

hanem végeredményben a termelés volumene is növekednék. A kisüzem sokoldalú termelése és az ún. kisgazdasági ágak (aprójószág, zöldség, gyümölcs) hozama még ma is bőségesen kárpótolja a parasztgazdaságot az alacsonyabb szántóföldi termésátlagokért. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület üzemstatisztikai adatai azt mutatják, hogy a jobb kisüzemek minden téren sikerrel veszik fel a versenyt a nagyüzemekkel. Az OMGE üzemstatisztikai bizottsága kiszámította az egyes birtokkategóriák nemzetgazdasági jövedelmét, amely alatt a mezőgazdasági üzem által az összesség, vagyis a nemzetgazdaság részére teljesített valamennyi szolgáltatást kell érteni és megállapította, hogy ez a dunántúli kisüzemekben 35, az alföldiekben 29 és az észak-magyarországiakban 32%-kal volt több, mint ugyanott a nagybirtokon. Igaz, hogy a jobban gazdálkodó kisüzemekről van szó, de a különbség olyan jelentékeny, hogy az átlag parasztgazdaságok is legalább megütik ezen a téren a nagyüzemek mértékét. És mindez a kisbirtoki termelésre hátrányos viszonyok között!

2. Alig van ma a magyar agrárpolitikának előbbrevaló feladata, mint a népes mezőgazdasági szakoktatás megszervezése és kiépítése. A mulasztás ezen a téren olyan égbekiáltó, hogy minden más hiányon messze túltesz. Évente egy-két téli gazdasági iskola létesítésével azonban nem elégedhetünk meg. Legalább tízéves program keretében feltétlenül meg kellene oldani ezt a kérdést, amelynek érthetetlen elhanyagoltsága a legfőbb akadály mezőgazdaságunk fejlődésének. A pótszerek (pár hónapos téli tanfolyamok) hasznosak, de nem pótolják a szakoktatás intézményeit és nem szabad, hogy hátráltassák ezek mielőbbi kiépítését. Mindaddig, amíg földművelő népünk nem rendelkezik a szükséges mezőgazdasági alapismeretekkel, minden kormányzati akció, amely a termelés fejlesztésére irányul, félsikert sem ér el, amint hogy ez volt a sorsa a tíz év előtti gép- és műtrágya-akciónak is.

ATÖRPEBIRTOK KIEGÉSZÍTÉSE, a tagosítás és a mezőgazdasági szakoktatás: ez a három legfőbb feltétele a kisüzemi termelés fejlesztésnek. Az előbbi kettő tárgyi, ez utóbbi személyi természetű. Persze vannak egyéb feladatok is, amelyek ide kapcsolódnak, mint az öntözés és szikjavítás, ezek azonban nem annyira általános jellegűek, bár tagadhatatlanul fontos tényezői a termelés fokozásának. Ennek a cikknek most csak az volt a célja, hogy rámutasson agrártermelésünk stagnációjára és annak okaira, továbbá eloszlason néhány téves nézetet a kis- és nagyüzemi termelés körül. A feladatok és összefüggéseik világosak; ez a felismerés azonban megfelelő cselekedetek nélkül éppoly keveset ér, mint a helyes diagnózis, ha nem követi a gyógyítás munkája.

KERÉK Mihály

1938. április (128. szám)

Jegyzetek

- 1 Mezőgazdasági termelésünk négy évtizede. Magyar Szemle. 1938. január, 24–32. l.
- 2 Statisztikai Tudósító, 1938. január 25. szám
- 3 ZUCKER Ferenc dr.: Mezőgazdaságunk nitrogén- foszfor- és kálimérlege. Mezőgazdasági Közlöny, 1938. január.
- 4 GESZTELYI NAGY László dr.: Kisebervédelem a közteherviselésben. Magyar Gazdák Szemléje, 1937. november.
- 5 L. MÓRICZ Miklós számításait a Statisztikai Tudósító 1935. november 19-i számában és PINKOVICH József dr. *Járható utak a magyar rögön* című munkáját.

- *Könyvnapca?*
 — *A Magyar Szemle Társaság*
könyvkiadványait!

Legszebb ajándékkönyv a

„MAGYAR VERSEK KÖNYVE“

Nagyszabású, kivételes értékű, kiállításában a tartalomhoz méltó antológia. Szerkesztője HORVÁTH JÁNOS, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem nagynevezű irodalomtörténettanára, irodalmunk legkitűnőbb ismerője. 710 vers több mint 600 oldalon. A magyar költészet kincseinek legteljesebb gyűjteménye. Egészvászoni kötésben 9.60 P. Ízve 8.— P.

„A MAGYAR SZEMLE KÖNYVEI“

Alapvető monográfiák a történelem, irodalomtörténet, művészettörténet és társadalomtudomány köréből. Eddig megjelent 12 kötetet a következő elsőrangú tudósok és szakemberek írták: SZEKFI GYULA, WEIS ISTVÁN, HOMÁN BALINT, HORVÁTH JÁNOS, FARKAS GYULA, BABITS MIHÁLY, JULIER FERENC, GRATZ GUSZTÁV, GENTHON ISTVÁN.

A teljes sorozat megrendelése esetén könyvosztályunk előnyös feltételeket állapít meg.

Kérjen ajánlatot.

A Magyar Szemle Barátai e kiadványainkból is 25% kedvezményt élveznek. Viszonzásul szerezzen könyveinknek új barátokat!

u Koudis Imre

A GAZDASÁGI CSELÉDEK KERESETI ÉS MEGÉLHETÉSI VISZONYAI

MAGYARORSZÁG 4,5 MILLIÓ AGRÁRLAKOSSÁGÁNAK 68%-a, több mint hárommillió (családostul) a mezőgazdasági munkás, törpebirtokos és bérlő és a mezőgazdasági cseléd. Ez utóbbiak száma az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 218 044, akik 381 578 családtagot tartanak el. Vagyis 559 622 lélek, az ország összes lakosságának 6,9%-a tartozik ehhez a társadalmi osztályhoz. Az agrártársadalomban elfoglalt helyzetük a következő: földtulajdonnal nem rendelkeznek, tehát létfenntartásuk legszükségesebb eszközeit két kezük munkájával szerzik meg, amit azonban csak úgy tudnak elérni, ha munkaerejüket egész évre bérbe adják. Az egész évi állandó munkában állás nagy megkötöttséggel jár, mozgási lehetőségük korlátozott, aminek következtében helyzetük eléggé kedvezőtlen, dacára annak, hogy kereset szempontjából sokkal jobban állanak, mint például az ideiglenesen alkalmazott mezőgazdasági munkások. Ezek csak a munka idejére szerződnek le, ha vége az aratásnak, cséplésnek, hazamennek, ismét szabadok lesznek, ami a parasztember szemében mégis jelent valamit, úgy-hogy a gazdasági cselédeknek a legelső hely jutott az agrártársadalomban. Tehát minden létező társadalmi osztály csak felettük állhat és ebből a helyzetből adódik, hogy nem élhetik ki szabadon tettvágyukat és életerejüket. Gondolatviláguk és életszemléletük minden más társadalmi osztálytól élesen különbözik, ami nemcsak a lelki tulajdonságaik kialakulásánál vehető észre, hanem fontos tényezőként szerepel életviszonyaik tárgyalásánál is.

a cselédek nem le 1935.
99. n. d. m. b. n.
illetve m. e. r.

A CSELÉDEK DÍJÁZÁSA SZEGŐDMÉNYES ALAPON történik. A szegődményes cseléd „konvenciót” kap. Ez természetbeni szolgáltatásokból (lakás, gabona, tűzifa, tej, esetleg só és szalonna), némi készpénzből és földhasználatból áll. Jellemző a szegődményes cselédtartásra, hogy az csak a külterjesebb gazdálkodású országokban van elterjedve, de már ahol a közgazdaság fejlődésével fokozódik a mezőgazdasági termelés belterjessége, felváltja a készpénzfizetés. Mindkettőnek vannak előnyei és hátrányai, de ez nem tartozik ide.

A konvenció nagysága és összeállítása, továbbá a fizetés ideje és módja vidékenként változik, de egy-egy nagyobb területnek (vármegye, országrész) nagyjából egységesek a viszonyai, úgyhogy azok átlagos értékűnek tekinthetők. Az alábbi kimutatásban az ország három részének négy uradalmából származó átlagos értékű adatok szerepelnek. Az I. számú uradalom Fejér megyében van, a II. számú Tolna megyében (Dunántúl), a III. számú Békés megyében (Alföld), a IV. számú uradalom pedig Nógrád megyében van (Felvidék). Az uradalmak cselédállománya különböző elemekből tevődik össze. Minden gazdaságban van előljáró (béresgazda, kocsisgazda, tehenesgazda, magtáros, csősz) és éves cseléd. Az előljárók a munkára ügyelnek fel, illetve az egyes munkacsoportokat vezetik, az évescselédek a különböző gazdasági munkákat végzik. Az évescselédek vagy egészbéresek mellett sok helyen még alkalmaznak kis- és gyalogbéreseket. Kisbéres a 14–15 éves cselédgyerekek közül kerül ki, aki a katonai szolgálat után gyalogbéres, majd nősüléskor egészbéres lesz. Ez a rendszer főleg a Dunántúl egyes megyéiben van elterjedve, míg az Alföldön kisegítő munkaerőként a nyári hónapok alatt két, illetve hat hónaposokat vesznek fel. Ezek tehát ideiglenes munkások, velük most nem foglalkozom.

A cselédbér vidékenként egy évre a következő:

Megnevezés	Pénz	Búza	Rozs	Árpa	Fa	Tej ¹	Szalonna	Só	Kert	Tengeri f.
	P.		kilogramm		m ³	liter	kilogramm		□-szögöl	
I. sz. uradalom:										
előjáró	100	600	700	500	8	2	—	—	300	2400
egészbéres	48	600	700	500	6	1,5	—	—	300	1600
gyalogbéres	40	600	400	400	6	1	—	—	300	1600
kisbéres	24	400	400	200	1 ²	—	—	—	—	800
II. sz. uradalom:										
előjáró	40	800	800	600	8	3	—	20	600	2400
egészbéres	24	600	800	200	8	2	—	20	200	1200
III. sz. uradalom										
előjáró	8	1600	—	800	—	tt ³	40	32	400	2400
egészbéres	6	1400	—	600	—	tt ³	24	32	400	1200
IV. sz. uradalom:										
előjáró	32	600	1000	400	szt ⁴	2	—	20	400	2400
egészbéres	24	400	1000	200	—	1	—	20	400	1200

1 Naponta

2 Egy kocsi ágat kap, ami kb. 1 m³ fának felel meg.

3 Tehéntartás

4 Szabad tüzelés

MÁR EBBŐL A KIMUTATÁSBÓL IS LÁTHATJUK, hogy nem csak az uradalmakon belül az egyes cselédkategóriák bére, hanem a különböző uradalmak cselédbérei között is milyen nagy eltérések vannak. A pénzfizetés a dunántúli uradalmakban a legnagyobb, legkevesebb az Alföldön, ahol nagyon sok olyan gazdaság is van, amelyik semmiféle pénzfizetést nem ad a cselédeknek. Ezzel szemben azonban több a gabona. A gabonajárandóság is nagyon változik; a Dunántúl és a Felvidéken több a rozs és kevesebb a búza, az Alföldön rozsot nem, ellenben több búzát és árpát adnak. Az utóbbit minden uradalomban kap a cseléd. Tüzelőről az Alföldön a cseléd maga gondosko-

dik. Kukorica- és babszárral tüzelnek, esetleg az uradalom megengedi a szalmatüzelést vagy nagyon hideg, szigorú télen egy pár kosár szenet ad. A dunántúli uradalmakban rendes tűzifajárandóság van, a Felvidéken szintén, vagy csak szabadtüzelés, amikor is annyit tüzelhetnek az erdőről, hulladék fából, amennyire szükségük van. A tejkérdésében vannak a legnagyobb eltérések. Hogy tejet ad az uradalom, vagy ehelyett megengedi a tehéntartást, az az értékesítési viszonyoktól és a gazdasági körülményektől, illetőleg a termelés intenzív vagy extenzív voltától függ. Ha az uradalom intenzíven gazdálkodik, akkor minden művelhető területet befognak a termelésbe és ez esetben kevés a legelő. Ha most a cselédnek megengedik a tehéntartást, akkor a drágán termesztett takarmányokat kellene adni a cseléd tehenének, mivel az legelőre nem mehet és a cselédtehen eltartása az uradalom kötelessége. Ilyenkor az uradalom szempontjából jobb, ha tejet ad a cselédnek és a termelt takarmányt fejőtehenészet tartásával (pláne ha az értékesítési viszonyok is megfelelőek) közvetve értékesíti. Ez a helyzet a Dunántúl és részben a Felvidéken. De ahol nagykiterjedésű legelők vannak, amelyeket más célra nem lehet használni (szikések) és a tej értékesítése is nehézségekbe ütközik, tehát fejőtehenészetet nem érdemes tartani, az uradalom megengedi a cselédnek a tehéntartást, mert a cseléd tehenek egész nyáron a legelőn van, míg télen tavasziak szalmáját, kevés takarmányt és szénát utalnak ki neki. Ez a gazdaság szempontjából olcsóbb, mert nem kell csak azért tartania teheneket, hogy a cselédeknek tejet tudjon adni. Az Alföldön van az így. Természetesen számolnak azzal, is, hogy a cseléd nem mindig tud tehenet tartani, akkor szalonnát kap.² Az alföldi gazdaságokban különben is van szalonnajárandóság (Dunántúl és Felvidéken nincs, vagy csak ritkán), de a tehenel nem rendelkező cselédnek többet adnak. Sőt még elég sok uradalomban

adnak, de már a Dunántúl kezdik törölni ezt a tételt a konvencióból.

MINDEN URADALOM AD A CSELÉDEKNEK kisebb-nagyobb földhasználatot. Az előljáró, mint mindenből, ebből is többet kap, ami rendszerint másfélszerese az éves cselédének. A használatra kapott föld két részből áll: a majorhoz közelebb fekvő kertből és a határnak minden évben más-más helyén lévő tengeriföldből. A kertben a háztartáshoz szükséges zöldségféléket és burgonyát termelnek, a tengeriföldön tengerit és babot. A szegődményes föld előkészítése és trágyázása az uradalom feladata, úgyszintén a termény hazaszállítása is. A konvencióban kapott árpan és a tengeriföldben termelt tengerin állatokat tarthat a cseléd. Rendszerint egy anyakocának a tartása van megengedve a szaporulattal együtt, továbbá 20–30 darab tyúk és 10–15 darab kacsá tartható még. A sertések a gazdaság legelőjére járnak és őrzésükről is az uradalom gondoskodik.

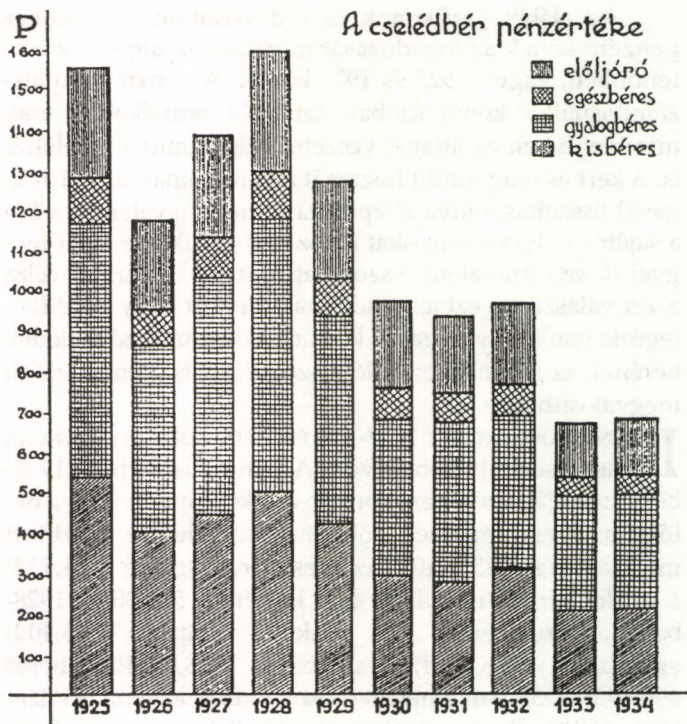
A cselédbér reális értékének a megállapításánál figyelembe kell venni azt a fontos körülményt, hogy a cselédcsalád egy kis üzemet, még pedig szükségletfedezeti üzemet alkot. Ugyanis, a konvencióban kapott gabonát és a szegődményes föld hozamát ők nem viszik piacra és nem adják el, hanem a családi üzemben feldolgozva közvetve értékesítik, illetőleg szükségleteik kielégítésére fordítják. Így a búzát és a rozsot beőrlöttetik és a kapott lisztből készült kenyér képezi a táplálkozásuk bázisát. Az árpan és a tengerin állatokat tartanak és azok is a szükségleteik fedezésére szolgálnak, akár mint táplálék, akár a piacon eladva, az érte kapott pénzért vett boltbeliek (cukor, petróleum, fűszer stb.), ruha és cipő alakjában. Tehát a konvenció értékelésénél erre kell figyelemmel lenni. Egyedül csak pénzértékben kifejezni nem lehet, mert az teljes egészében sohasem kerül a piacra, viszont meghatározni azt a mennyiséget, amelyet a konven-

cióból a piacra visznek, tehát önmaguktól megvonnak, igen nehéz, ezért az egész konvenciót – beleszámítva a szegődményföld hozamát is – kell pénzértékben kifejezni és ezt szembe kell állítani a tápérték egységével mért kalóriaértékkel.

APÉNZRE ÁTSZÁMÍTOTT ÉRTÉK, ha nem adja is a tényleges helyzetet, mégis a legkifejezőbben érzékelteti a cseléd munkavégzésének az ellenszolgáltatását. Alkalmas e mellett még összehasonlításokra is úgy az egyes uradalmak, mint a különböző évek pénzértéke között. Ez utóbbit, azért érdekes megtenni, mert az utolsó tíz év árhullámozásai meglehetősen érzékenyen érintették a gazdasági cselédeket, dacára annak, hogy családüzemi gazdálkodást folytatnak. Az a tény, hogy a cselédcsalád szükségletfedezeti üzemet alkot, látszatra azt a benyomást kelti, hogy ezáltal mentes minden olyan válságtól, amely az árhullámozás hatására következik be. Valójában azonban nem így van. A mezőgazdasági termények ára és az iparcikkek ára nem követi egymást párhuzamosan a hullámozásban és az áresések rendszerint a mezőgazdasági terményeknél nagyobbak; ennek eredménye az agrárrolló. A cselédek szempontjából tehát nem mindegy, hogy mennyiért tudják piacra vinni azokat a konvenciótégeket, amelyek a boltbeli szükségleteiket vannak hivatva fedezni, még akkor sem, ha azok előállítása az ő részükről rentábilis azáltal, hogy az otthon lévő családtagok munkavégzését használják ki, amikor is nem fontos, hogy mennyiben értékesül a munkaerő; mert alacsony mezőgazdasági és magas ipari árak mellett többet kell piacra vinni, tehát önmaguktól megvonni, hogy más irányú szükségleteiket kielégíthessék. Márpedig 1929-től kezdve ez a helyzet, mert az agrárrolló akkor kezdett el kinyílni és azóta tekintélyes tágulást ért el.

Az alábbi grafikonok és indexszámok a cselédbér pénzértékének az ingadozását mutatják az utolsó tíz esztendőben, vagyis 1925 és 1934 között. A pénzre való átszámításnál³ a konvencióban szereplő termékek árának minden évben az átlagát veszem, beleszámítva a bolettát is. A kert és tengeriföld hozamát az uradalmak tíz évi átlagával összehasonlítva állapítottam meg, figyelembe véve a sajátos helyi viszonyokat is. Az első grafikon a Fejér megyei (I. sz.) uradalom viszonyait mutatja be. Erre a célra azért választotta ezt az uradalmat, mert itt négy cselédkategória van és így az egyes kategóriákhoz tartozó cselédek bérének az egymáshoz való viszonyítása is szemléltetően megvalósítható.

LEGNAGYOBB ÉRTÉKÉT 1928-BAN ÉRTE EL A CSELÉDKONVENCIÓ, a legkisebb 1933-ban volt. A kiindulási évben, 1925-ben az előjáró bérének a bruttó értéke (nincs levonva belőle a szegődményes föld megművelésére fordított munka értéke) 1552,10 P, az egészbéres cselédé 1274,42 P, a gyalogbéresé 1157,45 P és a kisbéresé 524,30 P; 1928-ban a bruttóérték így alakult: előjáró 1583,40 P, egészbéres 1276,87 P, gyalogbéres 1168,85 P, kisbéres 496,40 P. 1933-ban a helyzet a következő: az előjáró fizetése: 660,65 P, az egészbéresé 526,40 P, a gyalogbéresé 475,10 P és a kisbéresé 196,90 P. 1934-ben nagyon keveset emelkedett a konvenció pénzértéke, mert az előjáróé 684,35 P, az egészbéresé 528,75 P, a gyalogbéresé 494,10 P és a kisbéresé 205 P. Különösen feltűnő úgy a grafikonból, mint a közölt adatokból az 1928 után bekövetkező zuhanásszerű értékcsökkenés, ami csak 1933-ban állt meg és azóta valami keveset emelkedett. Az 1934. évi kedvezőbb helyzetnek a mezőgazdasági termények árának emelkedése az oka, ami a tavalyi rossz terméssel van összefüggésben.

1. ábra. A cselédbér pénzértéke Fejér megyében
(I. sz. uradalom) az utolsó 10 esztendőben

HASONLÓ A HELYZET A TÖBBI URADALOMNÁL IS. A Tolna megyei (II. sz.) gazdaság cselédbérei így alakultak: 1925-ben elöljáró 1821,15 P, egészbéresé 1118,70 P; 1928-ban elöljáró 1965,95 P, egészbéresé 1164,05 P; 1933-ban elöljáróé 714,04 P, egészbéresé 504 P; 1934-ben elöljáróé 769,80 P, egészbéresé 490,45 P. A Békés megyei (III. sz.) uradalom cselédbérei a legjobbak, ami a tehéntartásnak az eredménye. Ugyanis a tehén még rossz táplálkozási viszonyok mellett is ad évente 2000 liter tejet, továbbá minden évben

megelлик és a borjú egyéves koráig uradalmi ellátásban részesül és csak egyéves kora után kell eladni. Ez a két tétel lényegesen emeli a konvenció pénzértékét, de nem reálisan. Ugyanis a cseléd a tejet nem tudja értékesíteni, hiszen falu, város messze van, amiért még az uradalom sem tart fejőtehenészetet s ezért engedi meg a cselédnek a tehéntartást. Tehát a tej nem jelent pénzértéket, legfeljebb jelentős tápérték-többletet, amiről később lesz szó. Egyébként a pénzérték változása a következő: 1925-ben előjáróé 2104 P, egészsbéresé 1724,60 P, 1928-ban előjáróé 2066,26 P, egészsbéresé 1651,01 P; 1933-ban előjáróé 869,24 P, egészsbéresé 746,24 P; 1934-ben előjáróé 883,10 P, egészsbéresé 716,35 P. Úgy a Tolna megyei, mint a Békés megyei uradalom cselédbérpénzértékénél azt látjuk, hogy az egészsbéres cseléd bérének a pénzértéke 1934-ben nem hogy emelkedne, hanem még alacsonyabb lesz, mint az előző évben volt, holott az előjáróké emelkedett, továbbá a Békés megyei előjáró és egészsbéres cselédek bérének pénzértéke 1928-ban alacsonyabb, mint 1925-ben, pedig a többi uradalomnál éppen fordítva van. Ennek oka (amiről rövidesen bővebben lesz szó) az, hogy a konvenciótételek nem egyenlő értékűek és maguknak a mezőgazdasági terményeknek az ára sem párhuzamosan változik. Végül, a Nógrád megyei (IV. sz.) gazdaság bérei így alakultak: 1925-ben az előjáró bérének a bruttóértéke pénzben kifejezve 1447,40 P, az egészsbéresé 997,95 P, 1928-ban előjáróé 1458,90 P, egészsbéresé 990,40 P; 1933-ban előjáróé 536,80 P, egészsbéresé 365,90; 1934-ben előjáróé 574 P, egészsbéresé 382,65 P.

ACSELÉDKONVENCIO pénzértéke tehát meglehetősen ingadozó, ami a cseléd szempontjából sehogy sem előnyös. Neki és családjának úgy kell azt beosztani, hogy mindenre teljék belőle, márpedig helyesen gazdálkodni ilyen nagyfokú ingadozás mellett lehetetlen és ezt a cseléd erősen megsínyli. Gondoljunk csak arra, hogy mit jelent szá-

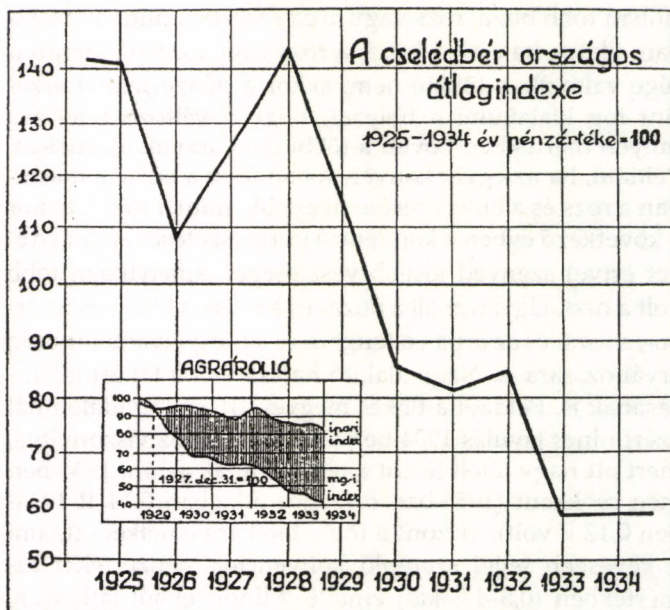
mukra az, hogy a konvenció pénzértéke 1925/, vagy 1928-tól, amikor a legnagyobb volt, 1933-ig átlag 55–60%-os veszteséget ért el. A változást az alábbi indexszámok fejezik ki a legjobban, amelyeket úgy kaptam, hogy az 1925–1934. évek közötti tíz év pénzértékének az átlagát vettem 100-nak külön minden uradalomnál, illetőleg cselédkategóriánál és ehhez viszonyítottam a különböző évek tényleges pénzértékét.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
I. sz. uradalom:										
előjáró	140	104	124	143	114	86	83	86	59	62
egészbéres	142	105	125	143	114	84	82	85	59	60
gyalogbéres	143	105	126	144	114	82	82	85	60	61
kisbéres	149	111	125	141	116	80	80	86	56	58
II. sz. uradalom:										
előjáró	139	102	121	150	109	101	81	81	57	57
egészbéres	136	109	125	141	115	91	83	90	61	56
III. sz. uradalom										
előjáró	144	106	122	140	116	77	77	78	60	60
egészbéres	143	106	122	140	116	93	81	82	62	59
IV. sz. uradalom										
előjáró	144	115	124	144	116	81	80	84	53	57
egészbéres	147	120	123	146	115	80	80	80	54	55

AZ INDEXSZÁMOK ALAKULÁSA nagyjából párhuzamosan történik. Kisebb eltérés mutatkozik nem csak az uradalmak cselédkategóriái belül, hanem az uradalmak között is. Így például a Tolna megyei (II. sz.) gazdaság előjárójának indexszáma 1930-ban 101, az egészbéresé 91, vagy a Fejér megyei (I. sz.) uradalom előjárójának indexe 1926-ban 104, a Nógrád megyei (IV. sz.) uradalom egészbéreséé 120. Ezeknek az eltéréseknek oka az, hogy a konvencióban szereplő tételek változnak kategóriánként és uradalmanként. Vagyis, ha az egyik konven-

cióban több búza, rozs vagy árpa szerepel, mint a másikban, illetve ha csak a búza, a rozs vagy az árpa mennyisége változik, a többié nem, akkor a pénzértéknél aszerint fog kialakulni a helyzet, hogy a változó tétel ára milyen mértékben követi a többi tétel árának alakulását. Például, ha az egyik konvencióban több a búza, a másikban a rozs és a búza áresése nagyobb, mint a rozsé, akkor a következő évben a konvenció (természetesen, pénzértéket értve) szenved kisebb veszteséget, amelyikben több volt a rozs. Ugyanez áll a búza- és a rozs-, a búza- és az árpa-, a rozs- és az árpa-, a tengeri- és a burgonyamennyiség árváltozására is. Nagy alakító hatása van a tej árhullámozásának is. Például a Békés megyei (III. sz.) uradalomnál ezért nincs javulás 1934-ben az előző évihez viszonyítva, mert ott nagy tételt jelent a tej, és annak az ára 1934-ben még csökkent (1933-ban országos átlagban 0,14 P, 1934-ben 0,12 P volt), viszont a többi tétel ára emelkedett, ami a kevesebb tejjel szereplő konvenciók pénzértékét kis mértékben (0,5–1%-kal) emelte. Mindezekből láthatjuk, hogy nem mindegy a cseléd szempontjából, hogy a konvenció milyen tételekből tevődik össze. Helyesen összeállított konvenció ellenállóbbá teszi a cselédcsaládot a válságokkal szemben, tehát nagy szociális jelentősége van. Uradalmaink pedig erre alig ügyelnek és ez az oka annak, hogy a mezőgazdasági válság erősen sújtotta a gazdasági cselédeket. A cselédbér olyan változó érték-skálákon ment keresztül, hogy az minden képzeletet felülmúl.

Az alábbi grafikon ezt a nagymérvű változást mutatja be az egész ország cselédbéreire vonatkozóan. Az egyes uradalmak már fentebb ismertebb módon kapott cselédbér-indexeinek az átlagát kiszámítottam és ez képezi alapját a grafikonnak. Az értéket oldalt az átlagindexszámok jelzik, az agrárrollóhoz való viszonyíthatóságért pedig azt is belerajoltam.⁴

2. ábra. A cselédber országos átlagindexe. Az 1925-1934 közötti 10 év pénzértékének átlaga egyenlő 100-zal és ehhez van viszonyítva minden év tényleges pénzértéke.

AZ ÁTLAGINDEX GRAFIKONJA szemléltetően tárja eléünk a gazdasági cselédek helyzetének az utolsó tíz évben történt nagyarányú rosszabbodását. 1925-ben az indexszám 141, 1926-ban 108. Ez a zuhanás a devalvációs idők következménye. Amikor stabilizáltuk a valutánkat, a mezőgazdasági termények ára kezdett emelkedni, ezzel együtt a cselédkonvenció pénzértéke is, úgyhogy 1928-ban az index már 143, tehát magasabb, mint 1925-ben volt. Innét kezdve két éven keresztül zuhan és 1930-ban 85-öt mutatva, enyhébb irányt vesz. 1929-ig nincs baj, mert az ipar és mezőgazdasági árak arányosan alakultak, de 1929-ben a mezőgazdasági termények ára elszakadt az iparcikkek árától és

aránytalanul egyre jobban szállt le; az agárolló kinyílt. Eddig a cseléd a piacra vitt konvenciótételeket jól tudta értékesíteni, de az agrárolló nyílásával arányosan neki is több terményt kellett piacra vinnie, tehát a saját szájától elvonnia, hogy más irányú (ruha, cipő stb.) szükségleteit kielégíthesse. Választania kellett a jóllakás vagy a rendes ruha és cipő között, mindkettőre egyszerre nem jutott, mert vagy jóllakott és akkor rongyosan kellett járnia, vagy pedig rendszeren ruházkodott, de akkor éhesen maradt. Azonban a zuhanás 1930-ban nem áll meg, hanem enyhén folytatódik 1931-ig, onnan 1932-ig keveset emelkedik, de utána még nagyobb zuhan és 1933-ban eléri az indexszám a mély pontot, az 58-at. Attól kezdve a legrosszabb a cseléd helyzete. A lehető legalacsonyabbra kell redukálnia az életigényeit, mert az évi jövedelemként szereplő 200–700 P nem biztosít valami fényes megélhetési lehetőséget

A pénzérték tárgyalásánál nem lesz érdektelen kitérni arra, hogy a család egy-egy tagjára a keresetből mennyi jut. A cseléd családok köztudomásúan nagyszámúak, mégis ha a statisztikai adatokat nézzük, akkor az eltartók száma az eltartottakhoz viszonyítva nagyon kevés, mert

az Alföldön	100 cselédkeresőre 164 eltartott jut
a Dunántúlon	100 cselédkeresőre 179 eltartott jut
a Felvidéken	100 cselédkeresőre 195 eltartott jut

Országos átlagban pedig 100 keresőre 175 eltartott jut. Ennek az alacsony számnak az az oka, hogy a cselédcsalád több tagja is már kereső, akik tehát hozzájárulnak keresetükkel a családi üzem fenntartásához, de a legfőbb oka nem ez, hanem az a körülmény, hogy kisgazdaságokban majdnem kizárólag nőtlen cselédek alkalmaznak,⁵ akik bent étkeznek a gazdánál (ezért nevezik őket „bentkosztosok”-nak) és így nem kell nagyobb konvenciót adni nekik. Uradalmakban a családfenntartóra az asszonyon kívül még legalább 3

keresetnélküli családtag jut. A nagyobb gyerekből kisbéres lesz, de az ő keresete nagyjából rá is megy a saját eltartására, úgyhogy a család többi tagjainak nem sok jut belőle. Tehát ha egy családban van apa, anya, egy kereső és három kereset nélküli gyerek, akkor a statisztikai kimutatás két keresőt és négy eltartottat, illetve egy keresőt és két eltartottat emleget, pedig valójában egye keresőről van szó. Ez esetben a család öttagúnak számítható egy keresővel, ami még aránylag nem is sok, mert hiszen van nagyon sok nyolc-tíz tagú cselédcsalád egy keresővel és hat-nyolc eltartottal. Egy öttagú családot (egy kereső, négy eltartott) véve alapul és egészbéres konvenció-pénzértéket számítva, mivel az uradalmak cselédállományának 70–80%-a egészbéres, a naponkénti és fejenkénti összeg 1934-ben így alakult:

Fejér megyében	egy napra 1,45 P egy családtagra 0,29 P jutott
Tolna megyében	egy napra 1,35 P egy családtagra 0,39 P jutott
Békés megyében	egy napra 1,96 P egy családtagra 0,39 P jutott
Nógrád megyében	egy napra 1,05 P egy családtagra 0,24 P jutott

Ennyi esik egy cselédcsaládtag napi élelmezésére, ruházkodására, fűtésre és általában az elementáris szükségleteinek a kielégítésére. Hol marad a kultúrigények kielégítésének a lehetősége, egy megnyugtató könyv, egy újság, egy kis szórakozási lehetőség a folytonos munka közben! Ebből az összegből még a legnagyobb beosztás mellett sem lehet rendesen megélni, különösen nem akkor, amikor ellenértékeként a legnehezebb munkát kell végezni. Nem elég ez az összeg az apának, aki hajnaltól estig dolgozik, nem elég a fejlődő gyermeki szervezet táplálásra sem.

A cselédkonvenció kalóriaértékének a kiszámítása a fiziológia segítségével lehetséges. Ugyanis a fiziológia egyik legújabb tudományága, a munkafiziológia lehetségessé teszi különböző komplikált mérési módszerekkel az emberi izommunka kalóriaszükségletének kiszámítását,

viszont az izommunkát kilowattórákkal is mérhetjük, tehát módunkban van megállapítani ezzel a két energiaegységgel mérve, az uradalmi cseléd munkateljesítményének a nagyságát és annak a fedezésére szolgáló, ill. rendelkezésre álló kalóriamennyiségét.

A Z EMBERI MUNKATELJESÍTMÉNY MAXIMÁLIS ÉRTÉKE 15 méterkilogramm/sec. Ez az a munkavégzés, amikor egy másodperc alatt 15 kilogramm terhet 1 méter magasra, vagy 1 kilogramm terhet 15 méter magasra emelünk. Ezt a munkateljesítményt, illetve az ezzel egyenértékű bármely munkát órákon keresztül csak erős, fejlett, kitartó és gyakorlott munkás képes kifejtteni. A mezőgazdaságban ez nem áll mindig, mert amikor a cseléd könnyebb munkát végez – kocsin ül, eke után megy stb. – nem dolgozik maximális erő kifejtéssel, tehát elég, ha évi átlagban 6 méterkilogramm/sec munkateljesítményt veszünk alapul az egészséges cselédnél. Az előjárók munkavégzése, úgyszintén a kisbéreseké ennél kevesebb, mert évi átlagban csak 4 méterkilogramm/sec. Ez az érték az előjáróknál a beosztásuk, a kisbéreseknél pedig fiatal voltuk miatt áll elő. A gyalogbéres munkateljesítménye megegyezik az egészséges cselédével, az asszonyok évi átlagos munkateljesítményt viszont az előbbi gondolatmenet alapján 3 méterkilogramm/sec értékben állapítjuk meg. A naponkénti munkavégzés nagysága hónaponként változik, mert a gazdaságokban napkeltétől napnyugtáig folyik a külső (mezei) munka, tehát nyáron hosszabb a munkaidő, télen rövidebb. A külső munkán kívül napkelte előtt, ill. napnyugta után kell elvégezni a belső munkát (mint például az állatok etetése, itatása stb.), úgyhogy a napi munka kezdete jóval napfelkelte előtt, a vége pedig késő este van. A legtöbb uradalomban reggel és este kisebb haranggal jelzik a munkanap kezdetét és végét. A Fejér megyei uradalomban például Mindszenttől (nov. 1.) József-napig (márc. 19.) reggel 4 órakor és este 7 órakor harangoznak, József-naptól Szt. György-

napig (ápr. 24.) reggel 3-kor és este 8-kor, Szt. György-naptól Mihály-napig (szept. 29.) reggel 2 órakor és este 9 órakor, Mihály-naptól Mindszentig ismét reggel 3, ill. este 8 órakor szól a harang. Ilyen korán csak annak a cselédnek kell felkelni, aki a tehenészetbe van beosztva, vagy a kocsisnak, béresnek (ökrös), hogy az állatokat rendbe hozzák. A többinek napkeltekor kell munkába állni. Az egyes cselédkategóriák cselédeinek a munkavégzése (vasár- és ünnepnapot nem számítva) évenként a következő:

Megnevezés	Évi munkavégzés ⁶			Évi munkatesítmény	
	munkanap	munkaóra	mkg/sec	mkg	kw óra
Elöljáró	300	4540	4	65 376 000	181,64
Egészbéres	300	4540	6	98 064 000	272,57
Gyalogbéres	300	3660	6	79 056 000	219,54
Kisbéres	300	3660	4	52 704 000	146,40
Cselédasszony	300	3660	3	39 528 000	109,80

A CSELÉDCSALÁDBAN AZ APA A KENYÉRKERESÉTTel, az anya a háztartási teendőkkel végez intenzív munkát, az ő évi munkateljesítményük (egészbéres családot értve) 382,37 kilowattóra. Ez azonban csak a hétköznapi munkateljesítménye, amihez hozzá kell számítani a vasár- és ünnepnapok munkateljesítményét is, mert a cseléd akkor végzi a házkörüli munkát, mint például a favágás, a szegődményes föld művelése stb., tehát egy évre 400 kilowattóra izommunka-teljesítményt állapíthatunk meg. Egy kilowattóra izommunka-teljesítmény fedezésére 6500 kalória szükséges, 40 kilowattóra 2 600 000 kalóriával fedezhető. Ehhez jön még az alapanyagcsere (az az állapot, amikor a szervezet kifelé semmiféle munkát nem végez és a belső munka is a legkisebbre csökkent) kalóriaszükséglete, ami egy 70 kg-os embernél naponta 1680 kalória. Az apa és az anya kalóriaszükséglete egy évre 3 800 000 kalória. A gyerekek kalóriaszükséglete nagymértékben ingadozik és pedig

a fejlődéssel, a korral, a mozgással és az esetleges munkavégzéssel arányosan. Három 6–12 éves gyermeket számítva, a kalóriaszükségletük évenként mintegy 2 000 000–2 300 000 kalóriát tesz ki. Az egészszéres cselédcsalád évi kalóriaszükséglete tehát kereken 6 000 000 kalória.

MOST VIZSGÁLJUK MEG, HOGY TÉNYLEGESEN MENNYI áll rendelkezésükre. A búzát és a rozst beőrlöttetik, az árpát állattartásra fordítják, úgyszintén a tengeriföld hozamát is. Kalóriaszükségletük fedezésére nagy részben a kenyér és az állattartásból származó húsfélék, továbbá a tej, a különböző főzelékfélék és kismértékben a tojás szolgál. A beörlésre szánt gabona (egészséres cselédnél) Fejér megyében 600 kg búza és 700 kg rozs, Tolna megyében 600 kg búza és 800 kg rozs, Békés megyében 1400 kg búza és Nógrád megyében 400 kg búza és 1000 kg rozs. Ebből kap a cseléd az őrlési vám levonása után: Fejér megyében 482 kg búzakenyér- és rozslisztet (ez szolgál a kenyérsütésre), 204 kg búza nullás- és főzőlisztet (ebből csinálják a rántást és a sült, ill. kifőtt tésztát) és 352 kg korpát; Tolna megyében 532 kg búzakenyér- és rozslisztet, 204 kg búza nullás- és főzőlisztet és 360 kg korpát; Békés megyében 308 kg búza kenyérlisztet, 476 kg búza nullás- és főzőlisztet és 364 kg korpát; Nógrád megyében 588 kg búza kenyér- és rozslisztet, 136 kg. búza nullás- és főzőlisztet és 384 kg korpát. Az egyes lisztfélék mennyisége eléggé változik, de az összes lisztmennyiség nagyjából megegyezik.

Táplálkozásuk bázisát a kenyér és a tésztafélék képezik. Sokszor az egész napi eledelük csak kenyér. Tésztát minden második nap esznek, amikor a levesen kívül csak tészta van. A tészta grízt, krumplit, káposztát, ritkán mákot tesznek vagy esetleg semmit. Gyakran sütnek pogácsát, ami általában kedvelt eledelük.

Az őrlésből nyert korpa, a konvencióban kapott árpa és tengeriföld hozama állatok tartását teszi lehetővé. Rendszerint egy anyakocát tarthatnak a szaporulatával,

20–30 darab tyúkot és 10–15 darab kacsát. A sertéstartás eredményeként évente 1 hízót vághatnak és 7–8 darab malacot eladhatnak.

A SERTÉSTARTÁSSAL NINCS MINDIG SZERENCSEJÜK, mert járványos időkben, mint amilyenek az elmúlt évek is voltak, sertéspestisben elpusztul az állomány, és ilyenkor a legrosszabb a cseléd helyzete. A levágott sertés húsa, zsírja és szalonnája egyik jelentős forrása a kalóriaszükségletüknek. Évenként 60–70 kg sertéshús és 80–90 kg zsír, ill. szalonna áll rendelkezésükre. Ha nem tudnak hizlalni, akkor egész éven át nem esznek sertéshúst és az év nagy részében zsír nélkül főznek. Ilyenkor nagyon szegényes és elégtelen a táplálkozásuk. A lisztet egyszerűen megpörkölik, vízzel feleresztk, babot vagy krumplit főznek bele; ez bő lével leves, besűrítve pedig az úgynevezett sűrűbab vagy sűrűkrumpli, amely mezőgazdasági munkásaink legfontosabb tápláléka. A húst az év jó részében nem ismerik, mert az ölésből származó húsfélék még a tél folyamán elfogynak.

A tejet főleg az asszonyok és a gyerekek fogyasztják el, jelentősége azokban az uradalmakban van, ahol a tehéntartást megengedik. Átlagban 547,5 liter jut egy cselédcsaládra évenként. Baromfiakból keveset fogyasztanak el, úgyszintén a tojásból is, mert ezeket a piacra viszik és eladják, hogy boltbelieket, ruhát, cipőt stb. tudjanak venni. Általában jellemző a gazdasági cselédek viszonyaira, hogy a jobb falatokat megvonják maguktól és eladják, hogy szűköss pénzügyi helyzetükön valahogy segítsenek. A készpénzfizetés kevés, ezért eladják a malacot, tojást, baromfiakat, hogy más irányú szükségleteiket fedezni tudják. Burgonyából 600–800 kg-ot fogyasztanak el évente, mert a többi kell vetőmagnak, az apraja pedig a sertéseknek.

A cselédcsalád rendelkezésére álló élelmiszerek kalóriaértéke, mindent beleszámítva, átlagosan egy évre a következő:

600 kg kenyér	à 2400 kalória	1 445 000 kalória
200 kg tészta	à 3500 kalória	700 000 kalória
70 kg hús	à 2700 kalória	189 000 kalória
90 kg zsír és szalonna	à 8000 kalória	720 000 kalória
800 kg burgonya	à 900 kalória	720 000 kalória
500 db tojás	à 70 kalória	35 000 kalória
547,5 l tej	à 670 kalória	366 825 kalória
Főzelékfélék és baromfiak		250 000 kalória
Egyéb (cukor, gyümölcs stb.)		25 000 kalória
Összesen:		4 445 000 kalória

A KALÓRIAÉRTÉK BIZONYOS HATÁROK KÖZÖTT azonban ingadozik, átlagosan 4-4,5-5 millió kalória áll rendelkezésükre a hatmilliós kalóriaszükséglettel szemben. Tehát a gazdasági cselédeknel kalóriahiány van, amit tudnának ugyan némileg pótolni a piacra vitt tételekkel, de akkor viszont ruhára, cipőre stb. nem jutna semmi. Náluk is az a helyzet, mint ami országos vonatkozásban érvényes. Ma körülbelül ötmillió ember nem táplálkozik kielégítően: életstandardjuk alatta van az átlagos követelményeknek. Ez gyakorlatban és számokban azt jelenti, hogyha mindenki jóllaknék, akkor exportra nem jutna semmi. Ma mezőgazdaságunk éppen annyit termel, hogy az csak a kielégítő belső fogyasztás fedezésére volna elég. Amit külföldre szállítunk valutáris és egyéb okokból, azt saját magunktól vonjuk meg. Így van ez a gazdasági cselédeknel is. A piacra vitt tojást, malacot, csirkét, kacsát stb. mind a saját szájuktól vonják el. A piacra kerülő konvenciótételt sem tudják megfelelően értékesíteni a rossz viszonyok következtében. Boltbeli (só, ecet, fűszer, cukor, petróleum stb.), ruha- és cipőszükségletük fedezésére az elmúlt évben például családonként 30-40 P jutott átlagosan.

Kulturális szükségleteik kielégítésének még a lehetősége sem áll fenn. Ahogy estek a mezőgazdasági árak, nyílt ki az agrárrolló és zuhant le a konvenció pénzértéke, eltűnt az 1 métermázsza előírányzott búza is a konven-

cióból, amelynek értékesítése talán a civilizációt jelentette számukra a konjunkturális években. Ma elementáris szükségleteiknek a kielégítése is nehézségekbe ütközik, kultúrára gondolni sem lehet. A nagyarányú életstandard-eltolódások már éreztetik hatásukat közöttük. Ettől eltekintve, nemzeti érdekből sem lehet mindegy, hogy ez a népréteg milyen körülmények között él, mert az ország lakosságának tekintélyes részét teszi ki. Velük számolni kell egy új magyar élet alapjainak a lerakásánál és ha magyar sorsközösségről beszélünk, akkor gondoljunk az ő sorsukra is.

Kovács Imre

1935. november (99. szám)

Jegyzetek

- 1 Tudunkkal a legelső kísérlet e fontos tárgy feldolgozására; eredményeit további kutatás módosíthatja. – A szerk.
- 2 A Felvidéken van egypár olyan uradalom, amelyik megengedte a tehéntartást, de mivel a cselédek nem tudnak tehenet tartani, az uradalom pedig helyette se tejet, se szalonnát nem ad, a konvencióból ki marad ez a tétel.
- 3 Nem számítom fel a lakás és az orvosi kezelés költségeit, mert csak a kereseti és megélhetési viszonyokat tárgyalom és ez a kettő egészen más elbírálás alá esik. Különben is a cselédlakás mai bére vidéki viszonylatban 50–60 P-t tesz ki, az orvosi költségek pedig 30 P körül mozognak évenként és fejenként.
- 4 Az agrárrollót MATOLCSY Mátyás után szerkesztettem. (*Agrárpolitikai feladatok Magyarországon*, 90. l.), természetesen lekicsinyítve. A mezőgazdasági termékek árindexe a farmárak, az iparcikkek árindexe a kiskereskedelmi árak alapján készült, ami a mi szempontunkból a legmegfelelőbb, mert a cselédviszonyokra ez érvényes.
- 5 A statisztikai adatok csak azt tüntetik fel, hogy ennyi a kereső és ennyi az eltartott. A leghelyesebb az volna, ha birtokkategóriánként állítanák össze a keresőket és eltartottakat, mert a kisbirtok cselédviszonyai másként alakulnak, mint a nagybirtoké.
- 6 Az évi munkavégzésnél megemlíthetem a cselédek munkabérvizonyait az órabér szempontjából, amennyiben kiszámítottam, hogy a gazdasági cseléd egy órai munkavégzését milyen összeggel fizették meg. 1934-ben az egészbéres cseléd órábéré Fejér megyében 0,12 P, Tolna megyében 0,11 P, Békés megyében 0,16 P, Nógrád megyében 0,09 P volt.

U. Kordy Dövény
U. 1105

A GÖRGEY-KÉRDÉS

Beszámoló egy könyvről

CM. Heule 1936/111.

ndy

A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK NAGY NÉMET HISTORIKUSA, RANKE, saját példájával mutatta meg, hogy a nemzeti történetírónak a nemzeti közvélemény iránt a pusztán öncélú tudomány területén túlmenő hivatása van. Ranke a l'art pour l'art kutatásnak, mint mondani szokás: elefántcsonttornyából kilépve megkísérelte, hogy történetpolitikai folyóirátával megtanítsa az értelmiséget történetileg iskolázott szemmel nézni az eseményeket. Arra pedig, hogy egy nemzeti történetíró milyen hatást tud gyakorolni kora közfelfogására, elég a francia THIERS, a német TREITSCHKE s nálunk HORVÁTH Mihály, a francia-liberális történeti szabadság gondolat magyar hirdetőjének példáit említenünk. Ranke gondolatának természetesen távolról sincs köze olyan primitív nézetekhez, hogy a történetírás az uralkodó politikai felfogás eszköze, sőt „igazolója” legyen. Sőt, ezzel ellentétben, abból indul ki, hogy oktan elméletek, valamely iránynak esetleg kapóra jövő történeti tévedések és faszumok ellen éppen a nemzeti történetírásnak feladata azzal védekezni, hogy kutatása eredményeit a nemzeti közvélemény számára összefoglalja s igyekszik belevinni a köztudatba. Ha a történetírás ezt az összeköttetést elhanyagolja, ezzel kiszolgáltatja a közvéleményt felelőtlen nézeteknek, melyek a tudományos vizsgálat erkölcsi alapjait teljesen nélkülözik, amint hirdetőik sem képesek komoly történeti kutatásra, hanem inkább propaganda célja vezeti őket.

Hasonló jelenségre közeli példát találunk a múlt század végi történetírás és a közvélemény viszonyában.

A szaktudomány zárt olimposzi köreiből nem igen igyekezett kilépni, nehezen áttekinthető részleteredményei nagyrészt elvesztek az értelmiségi közvélemény számára, mely a múltat s a szakemberek adatait is egy napi politikai irány szemüvegén át nézte. Következése volt ennek történetünk ferde szemlélete s ezzel együtt az, hogy égetően fontos kérdések vizsgálata háttérbe szorult, másrészt pedig, hogy a magyar múlt történeti értékeinek egész sora feledésbe került.

KEVÉS PROBLÉMÁNK VAN, melynek megtekintésekor ez a folyamat oly szembeszökően kitűnnék, mint a GÖRGEY-kérdés érintésekor. A közvéleményt évtizedek során át felkavaró vitákban egy nagy történeti értékünk sikkadt el: a magyar szabadságharc első tábornokának gránitból metszett egyénisége és vezéri zsenijének alkotása, az utolsó zászlóhajtásig alatta küzdő, fegyelmezett honvédsereg. Generációk fáradoztak azon, hogy ezt az értéket eltagadják, vagy, abban a tévhitben, hogy az alkotás az alkotó romboló szándéka nyomán születik, a honvédeknek kijáró hazafias kegyeletből legalábbis egyet, a legnagyobb honvédet kizárjanak. A valóságban az ember és a hadsereg a magyar történet nagy pozitívumai közé tartozik, s egész rágalom-hegyeket kell elhordanunk, hogy őket igazi jelentőségükben szemlélhessük.

A háború után történetírásunk, melynek munkája a modern európai módszerekkel gazdagodott, a magyar múlt képét részletkutatások nyomán újjáalakítva, azaz a valósághoz közelebb térve igyekezett bemutatni. Ennek a középkori magyar birodalomtól a világháborúig terjedő, új képek egyik részlete a szabadságharc lefolyását adja. Ennek a részletnek a revíziója csak azután mehetett végbe, hogy az addig nagy részben elzárt levéltári anyag megnyílt a kutatók előtt, de még inkább azzal a feltétellel, hogy politikai érdek többé a történeti vizsgálatot nem zavarja. Kérdésünknel maradva: a történetírás saját módsze-

rei és hivatása szerint előadja a múltat s nem befolyásoltatja magát egy elmúlt irányzat rágalmaitól.

De külön vizsgálat tárgyát képezheti maga a kérdés, hogy a szabadságharc bukása után mint nőtt ki az ellentétes vélemények sora, s hogy 1848–49 történetében minként fedezhetők fel a vitának gyökerei, mely nemzedékeken át élve valóságos közéleti tényezővé fejlődött. Ha közelítünk az egykorú eseményekhez, csak az akadályozó rétegek során való átlábolással juthatunk hozzájuk, s aki ezek sokszor hamis fényű világában ki nem ismeri magát, könnyen eltér a helyes iránytól. A Görgey-kérdés maga is történeti produktummá vált, melynek megvilágítása nélkül nehéz a valósághoz közel álló meggyőződéshez jutni. Szükségessé vált ennek a sokak által homályosnak panaszolt gócnak a kifejtése. Külön kellett választani e politikai irányokkal, generációs kérdéssel bonyolódott, szinte felfogásbeli ütközővé vált kérdésből a különböző alkotó szálakat, összegyűjteni irodalmi jelenségeit. Ha mindezt számba vesszük s leszámolunk a későbbi fejleményekkel, akkor láthatunk csak, mint félrehúzott függöny mögül, a magyar szabadságharc színes és mozgalmas életébe.

HA EZT A KUTATÓUTAT MEGTESSZÜK, keresztmetszetét nyerve az egész kérdésnek, benne a közvéleménynek s a főbb irányoknak tükröződését is. Hiszen az elfogulatlan történetkutató számára már nem az volt az eldöntetlen kérdés, hogy „áruló-e Görgey?“, mert erre nézve csak egységes képbe kellett állítania a részleteredményeket és adatokat, hanem az, hogy miként élt és bontakozott ki maga a Görgey-probléma, miért kellett „problémává“ lennie és mi akadályozta meg elfogulatlan megközelítését.

Már PÉTERFY Jenő megírta a nyolcvanas évek közepén, hogy Görgey és KOSSUTH megítélése valami Ormuzd-Ahrimán mitológiai hajlamnak esett áldozatul. A viták két ember, egy politikus és egy katona működésére és ellentétére vezették vissza azt a bonyolult történeti folyamatot,

mely a '48-as időket valóban nemzeti sorsfordulattá tette. Két, emberi mértéken szinte túlemelt küzdőfél állott egymással szemben. Az egyik mint egyedül fénylő hősosz, a szabadság és hazafiság eszméinek kifejezője, a másik mesésen ijesztő álarchan, mint földre került Mefisztó, a tagadás és rontás démona. De, mint valami naiv epikus csatajelenetnél, nem csak a két ellenfél küzdött egymással, hanem híveik sora, politikai táborok, magasabb hatalmak. Ez a szembeállítás, nem kell hangsúlyoznunk, ebben a formában teljesen történetietlen volt s elhanyagolta '48 lényeges kérdéseinek sorát, így a nemzetiségi kérdést is. Ezen nem segített, hogy a közvélemény nagy többségével szemben a másik fél Görgey egyedülvaló igazát hirdette és Kossuthra olvasta rá a tévedések jegyzékét.

A SZEMBEÁLLÍTÁS TÖRTÉNETI ALAPJA AZ, a ma már tisztán rekonstruálható ellentét volt, mely a szabadságharc két legnagyobb egyénisége közt fokozatosan kiélesedett, s melyet egyik vagy másik fél szempontjából megítélni, egynek „rovására írni” éppúgy nem lehet, mint belőle vezetni le a legkülönbözőbb '48-as eseményeket. Annál inkább szükségünk van pontos ismertetésre, fejlődési fázisainak rajzára, hiszen ennek alapján sokkal közelebbi módon érthetjük meg a szereplők annyit vitatott és félremagyarázott tetteit. Ilyen gondos vizsgálat nyomán bontakozhat ki szemünk előtt a szabadságharc nagy katonájának, hősi hírű, romantikus „büszke lovagjának” igazi alakja. Az ellentét kiinduló okait keresve pedig sokan rámutattak már a küzdő felek ellentétes lelki alkatára, mások, főként régebben, e személyes vonatkozások mellett inkább két ellentétes politikai irány összeütközését látták szembekerülésükben. Eszerint a '48-as gondolkodású (BATTHYÁNY útját folytató) Görgey elítélte Kossuth '49-es, függetlenségi irányát. Főként STEIER Lajos mutatott rá (akinek az új levéltári anyag nagy része közzétételét is köszönjük), hogy Görgey, ha tiszteletben tartotta is a tisztikar legitim érzéseit, korántsem tartozott a dinasztik-

kus politika hívei közé. De nem is szabad viszont forradalmárnak neveznünk, mely hibába ismét sokan esnek. A kérdés kifejtése túlmenne e beszámoló keretein. A megoldáshoz azonban azon az úton jutunk, ha meggondoljuk, hogy ezt az éleslátású, fényes illúziókat iróniával lehűtő, mindig a nemzeti védelem gyakorlati megoldásán fáradozó, politikai téren tétovázó, apolitikus katonát Kossuthnak nem sikerült a maga iránya számára megnyernie. Nem tudta magával vinni saját útjára, melyen ő, mint politikai vezér, az európai szabadság eszméje iránti lelkesedéssel haladt és alkotta szárnyaló terveit, mint a magyar liberális missziótudat legnagyobb képviselője. Görgey nem volt politikus lélek, a katonai helytállással törődött. Évtizedek múltán, 1875-ben változatlan meggyőződéssel írta, hogy a sereg mentette meg a világ előtt „a nemzet becsületét, áldozatkészségét, vitézségét, katonai jelleme nagyságát”.

AKÜZDELEM BUKÁSA UTÁN VIZSGÁLATUNK két ágban folytatódik. Az egyik nyomon kíséri Kossuthot, amint a menekvők vezéréként indul reménytelennek tetsző törököföldi exiliumába. Itt alkotta meg, a nagy versengés emlékének közvetlen hatása alatt, a szabadságharcról alkotott múltszemléletét, melyben ellenfelét árulónak nevezte. A múltszemléletet nyomon követte a jövő nagy terve: a trónfosztás gondolatát folytató emigrációs politika. Ennek legfőbb célkitűzése volt az új felkelés, az új forradalom, melynek most már győzelemmel és Ausztria leverésével kell végződnie. A menekvők minden elkeseredése a „bűnbakká” lett Görgey ellen fordult, de politikájuk is az ő elítélését kívánta, hiszen új felkelést csak azzal a megokolással lehetett előkészíteni, hogy a magyarság megbirkózott volna elleneivel, ha áruló el nem veszejt. Hogy ez a magyarázat milyen formákban jelentkezett, az már sokban az emigráció lélektanából érthető meg. Ez a „forradalmi pszichológia” kezdte Kossuth és Görgey ellentétében a jó és gonosz szellem küzdelmét ábrázolni, évtizedes hatást gyakorolva ezzel

a későbbi írókra. Mindezt a képet pedig kiegészíti a magyar küzdelemnek és az emigránsok európai publicisztikai szerepének külföldi visszhangja a németek forradalmi szolidaritásától az angolok Kossuth-tiszteletéig. A magyar kérdés e külföldi tükörképében ott szerepel Görgey is, először szabadsághős, nemsokára a szabadság ügyének „bukott anyja”, kire az egész világ romantikus borzalommal tekintett.

A másik ágon haladva: a kossuthi műltszemlélet hazai ellentétét KEMÉNY Zsigmond alkotta meg, követelve a tévedések és realitások számlálását és a tényekkel való szembenézést. S amit ő politikai vonatkozásban tett, irodalmi téren elvégezte ugyanezt, a nemzeti illúziók nagy felszámolását, ARANY János, a *Nagyidai cigányok* költője. Ez a felfogás nem ismer árulót, következtetéseiben nem is találkozott az emigrációs politika célkitűzéseivel. Inkább áldozatnak látta Görgeyt, aki tizennyolc esztendő teltét száműzetése helyén, Klagenfurtban, erős lélekkel viselve a rázúduló átkokat.

A kiegyezés után a Görgey-kérdés ismét nem jutott nyugvópontra. Az európai magyar ügy helyett most a magyar belpolitika függvénye lett. A függetlenségek és a kiegyezés hívei vitáztak fölötte, az előbbieket ragaszkodva az árulási vádhoz, a hatvanhetesek pedig Görgeyben fedezve fel politikai elveik első képviselőjét. Kritikai törekvésekkel, politikai aktualitásoktól függetlenebb látással GYULAI Pál Budapesti Szemléjének lapjain találkozunk s a Gyulai vezetése alatt álló, Arany János hagyományait folytató írói kör munkásságában. ARANY László és Gyulai költői műveiben nemzeti tulajdonságokra vezették vissza a vádat s annak népszerű uralmát, melyet cikkek és nyilatkozatok során figyelhetünk meg. Az ő megállapításaik talán éppen a volt '48-asok, az „öreg honvédek” nemzedékére illenek a legjobban, melynek nagy tömege elfogadta a népszerű vádat, e vezetőinek egy csoportja állást foglalt Görgey mellett. Mindezekon kívül nyomon kell kísérnünk Görgey egyéni

útját, mely a '48-as tábornoknak a világháború idején bekövetkezett haláláig, majdnem végigéri a tettei körüli viták történetét. A század elején már lelkes hívei voltak, mint KOZMA Andor, aki igazságára váró ősz pátriárkának nevezte őt.

Ma, a történetírók eredményei alapján, szokás azt írni, hogy „épeszű magyar ember nem tartja többé árulónak Görgeyt”. Holott a kérdést ilyen optimistán nem igen lehet eldönteni, ignorálni azt, hogy van még sok, bár kétségtelenül helytelen felfogással bíró ember, vagy azokat röviden a gondolkozásra képtelenek közé sorolni. Az kétségtelen, hogy Görgeyt többé árulónak tartani sem joggal, sem valószínűséggel nem lehet, erről mindenki meggyőződhet, ha az új történeti irodalmat áttanulmányozza. De ez még nem zárja ki azt, hogy a régi, sablonos felfogás maradványokban ne élne még sok helyt mai nap is, némi általánosítással mondhatnánk, egy idősebb, hagyományos szemléleti módjához ragaszkodó nemzedék gondolkozásában és annak hatásában. Divatos fogalmat használva tehát, a Görgey-kérdés mai közvélemény-helyzetét egy bizonyos mértékig generációs kérdéssel kapcsolhatnánk össze, hol a nemzedékek ellentéte egyszersmind azt a különbséget is kifejezi, mely a magyar történet újjáalkotott képe és a régebbi, kopott sablonokkal készült ábrázolás közt megfigyelhető. Visszatérve a rankei gondolathoz: éppen a nemzeti történetírásnak kell rajta lennie, hogy ez a „nemzedék-probléma”, a művelt magyar közvélemény érdekében, folytatódás nélkül, végleg eldőljön. Ennek óhajására, úgy érzem, joga van a történésznek, amikor néhány szóval beszámol egy kisebb méretű, de kétségkívül jelentős, történeti kérdésünket érintő kutatásáról.

KOSÁRY Domokos

1936. november (111. szám)

1927 szeptember 1-én jelent meg a Bethlen István gróf által néhány hónappal korábban alapított Magyar Szemlének első száma; folyóiratunk tehát ezzel a számunkkal nyolcadik évfolyamába lép.

Szokásunk alakult ki, melyet évről-évre megismételünk ezen a helyen: visszapillantunk a megtett útra és programmot adunk a legközelebbi jövőre. A propagandának egy neme ez, — a sikeres propagandáé — mert a Magyar Szemle tábora minden évben gyarapszik, a folyóirat mind mélyebb gyökereket ver az ország társadalmában, könyvei — a nagyok és a kicsinyek — mind nagyobb tömegeket irányítanak a Magyar Szemle útjára.¹⁵

Senmi kétség: a Magyar Szemle nem jelent ma, nyolcadik esztendejében többé egyszerű „folyóiratot“, hanem mozgalommá vált. Szelleme a mindent átfogó, valóban nemzeti szellem; célja: a jónak és a szépnek becsületes szolgálata; eszközei: a legjobb írók és szakemberek foglalkoztatása, a legaktuálisabb témák megkeresése, — mindezek mellett: áldozatkész nyomdai kiállítás, kitűnő papiros, nem csorbuló terjedelem és példátlan olcsó ár. A Magyar Szemlének sikere van, a tisztességes szándék sikere ez.

A folyóirat nyolcadik esztendejében ugyanazon az úton fog járni, mint eddig. Programja: multja. Állandó külpolitikai és gazdasági szem-

4 Szabó István

an SZELLEMI HONVÉDELEM

HA VALAKI A DOLGOK SZÉPÍTÉSÉRE VALÓ HAJLAM NÉLKÜL vizsgálja utolsó hónapjaink és éveink jelenségeit, nagyon időszerűnek kell éreznie BESSENYEI egykori diagnózisát arról, hogy „nagyon megszűkültünk a magyarságba, melynek ugyan bőségébe sohasem voltunk”. A politikai, irodalmi és történeti iskolában nem részesülő vagy rosszul iskolázott hazai rétegek eltávolodtak a magyar gondolkodás, a magyar ítélkezés elveitől. S itt nem egyszerűen idegen hatások befogadásáról volt szó. Nem arról, amit politikusaink szakmájuk felületességével emlegettek egy időben s mely mindössze abban a jelszóban csendült ki, hogy „ne legyenek neked idegen eszméid Magyarországon”.

A probléma még kevésbé merül ki abban, hogy voltak és vannak politikai mozgalmak, melyeknek sem ihlete, sem szókinccse nem magyar. Ha a dolgokat a napi politikai színvonalnál valamivel mélyebben igyekszünk vizsgálni, akkor látnunk kell, hogy mindez csak következmény. Következménye annak, amit a magyar gondolkodás, ítélkezés, érdektudat és hivatástudat válságának nevezhetnénk el. S mindeme jelenségek nem szorítkoznak bizonyos forradalminak nevezett ellenzéki pártok híveinek körére, hanem éppen úgy feltűnnek a kormánytámogató szájak mondataiban, mint a szélsőjobb ellenzékeken. Aki mindezt végiggondolta, annak rá kell jönnie arra, hogy a veszedelmes folyamatok elleni harcnak tulajdonképpen az ellen kell fordulnia, ami a hazai lelkekben e magyarságra

a 1941. évi 151. sz. rendelet

1940 / 151 - rendelet
jelentése.

veszedelmes politikai észjárások és általában gondolkodási rendszerek elfogadását lehetővé tette...

KÖRÜLBELÜL EZ A GONDOLATSOR VEZETTE e sorok íróját akkor, amikor a múlt esztendő nyarán a Magyar Nemzet hasábjain cikksorozatban kívánta, hogy szervezzük meg hazánkban a Szellemi Honvédelemnek elnevezett mozgalmat. E két szó magában nem új, fellelhető már Moeller van den BRUCK egyik könyvében. Svájc a „Szellemi Honvédelem” jelzavai alatt hatalmas eredményeket ért el. A svájciak nagyon jól látták, hogy a kis népek állandó függetlenségi harcában a szellemi eszközök éppen nem visznek mellékes szerepet. Hiszen a támadók is tulajdonképpen szellemi fegyvereket használnak először, propaganda útján. A svájci Geistige Landesverteidigung mozgalma ebben az egészséges közéleti és társadalmi viszonyok között élő országban egy esztendő alatt hatalmas sikereket ért el, rendkívül erőssé és harcossá növelte a sápadó svájci patriotizmust. Könyvek, röpiratok és cikkek serege foglalkozott a mozgalom problémáival és teendőivel, és az 1939-es esztendő nyarán hatalmas kiállítás szolgálta Zürichben a mozgalom céljait. E mozgalom azonban inkább a két találó szónak, a „Szellemi Honvédelem” szóösszetételének kölcsönzésével lehetett hasznunkra, mint magával a programjával. Ott egy egészséges társadalomban lehet, itt egy egészségesnek végképp nem mondható társadalomban kellene cselekedni. Ott egy rezonálásra képes, itt szinte minden rezonanciától mentes közéleti levegőben. Magyarországon a Szellemi Honvédelem feladatai többek és mások, mint más országokban lehetnek, s talán inkább a szellemi eszközökkel való magyarságvédelemnek, a lelki magyarság szellemi eszközökkel való megvédésének kellene meghatároznunk azt, amit itt megtennünk sürgősen és halaszthatatlanul szükség lenne. E két szó: „Szellemi Honvédelem” itt egészen sajátos feladatkörrel és problémakörrel találkozik össze, melyek egyike politikai, másika kulturális.

A SZELLEMI HONVÉDELEM indulását sajátos hazai körülmények tették szükségessé és módszereit is sajátosan magyar problémák léte szabja meg. Ha itt futólag fel akar-nám sorolni azokat az elszomorító magyar jelenségeket, melyek a Szellemi Honvédelem ügyét és indulását sürgősen szükségessé tették, akkor többféle okra mutathatnánk rá. Az egyik, hogy a háborús állapot, melyben Európa az utolsó esztendőikben már élt, egészen új értelemben lett totális. Az új taktika, mely nem haddal, hanem szóval kezdte a hadviselést, elsőnek nem a seregeket, hanem a lelkeket akarta térdre kényszeríteni. A rádió, az újság és a politikai propaganda sok helyen és sok tekintetben azt a szerepet játszotta e szellemi eszközökkel vívott harcban, mint a seregek háborújában a légítámadás. Ez is először a legfontosabb szellemi javakat akarja megsemmisíteni, ahogy a repülőgépek a pályaudvarok és vasútvonalak, hidak és kaszárnyák ellen törnek. A fogalmakat zúzták szét a szavak és a hagyományos nemzeti eszményeket, azt a sajátágosan nemzeti politikai gondolkodást, mely tulajdonképpen első eszköze minden népnek az államalkotás napról napra megújuló munkájában. Aki megadta magát egy idegen eszmének, sok tekintetben megadja magát annak a népnek is, mely az idegen eszmét történelmi eszközként használja. S ha SZÉCHENYI beszélt lelki független emberről, mi joggal és szükségesen kívánhatjuk a lelki független nemzet, a lelki független társadalom, a gondolkodásban független közélet fogalmainak bevezetését a hazai állapotok között. Valljuk be: a káros idegen hatásoktól független politikai gondolkodás és magyar öntudat az utolsó időkben, különösen vezető rétegeink tekintélyes részének lelki világában, elhalványult és beomlott, a magyar hivatás nagy tereit és nagy céljait temetve maga alá. E folyamat volt az, amely elsősorban és legsürgősebben tette szükségessé mindannak szolgálatát, amit a Szellemi Honvédelem céljaiul ismer. S hogy e fogalmazásban vilá-

gosan különíthessünk megint a Szellemi Honvédelem lehetséges céljai között: e cél nagyobb annál, hogy fölvegyük a politikai harcot olyan politikai mozgalmak ellen, melyek idegen szelek alá feszültek vitorlának. Nem akarunk lemondani arról a hitünkről, hogy ez nem egy keretelen és politika fölötti megmozdulás feladata, hanem politikai pártoké, legfőként pedig a kormányzó párté. A valódi s nehezebb feladat ez: küzdeni az ellen, ami lehetővé tette, hogy ilyen, nyilvánvalóan idegen célú, programok és szervezetek hívókra találjanak a magyar társadalomban s e hívők előtt ismerőseknek, sőt magyaroknak tűnhessenek fel.

VAN AZONBAN EGY MÁSIK, s a mai Európától független, oka is annak, hogy miért szükséges a Szellemi Honvédelem. Mert az előbbiek mellett előhaladásunknak is akadály a, hogy ennyire bizonytalanok éppen a magyar vezető réteg elméi és lelkei abban, hogy mi szolgál magyar érdeket s mi nem, mi a magyar a politikai gondolkodásban s mi nem. A magyarság fogalmának kitisztázását, a magyar magatartás kielemezését éppen nem valamely romantikus hevület jegyében kell fontosnak tartanunk. Hanem igen reális társadalom-átalakító és társadalomjavító célok érdekében. Ez a társadalom, melynek szociális visszásságai ellen e sorok írója többedmagával küzdött, éppen ugyanilyen visszás képet mutat, ha a nemzetiség fogalmának, a magyar érdekek és a magyar célok ismeretének szempontjából vesszük vizsgálat alá. E társadalom vezető részének a magyar gondolkodástól való eltávolodása okozta azt, hogy idegen érdekű és célú politikai mozgalmak burjánozhatnak föl az éppen nem nyugodt pillanatait élő csonka hazában. De okozta azt is, hogy szociális területen is sokkal lassabban haladunk előre, mint amennyire szükséges lenne.

Vezető rétegeinknek vajon nem ugyanazon tulajdonságai és hibái eredményezik-e mindkét defektust?

A szociálisat is, a magyarságban valót is. Ez a hiba jelölhető meg azzal, amit a magyar mivolt válságának nevezhetnénk, a magyar hagyományosság és a magyar helyzetismeret, a magyar érdektudat és a magyar hivatástudat válságának. Ha pedig közös a hiba, mely két fundamentális bajunk virulását eredményezi, a közös hiba ellen kell a harcot fölvenni, vagyis végeredményképpen arra kell törekedni, hogy a hazai lelkek gondolkodása egyrészt megmagyarosíttassék, a magyar politikai ítéletalkotás művészete terjesztessék, a magyar hivatás jó felismerése propagáltassék, az idegen „reform”-mal szemben a saját hagyomány és saját reform gondolata meghirdetessék... Mert mindaddig, míg a dolgok még a felső rétegekben dőlnek el, a magyar társadalmi állapotok jobbulásának is a magyar hazaérzés és hivatásérzés megjavítása az első feltételei. Tehát az első, amivel harcba kell szállni, e réteg gondolkodása. S az első tennivaló: pótolni egy társadalmat átható mozgalom keretében bizonyos nemzeti forrásnak a lelkeket fogékonyabbá tevő hőfokán mindazt, amit magyar hagyományi, politikai, jellembeli nevelés tekintetében az évtizedek és az intézmények ezrei elmulasztottak.

A SZELLEMI HONVÉDELEMNEK tehát az én nézetem szerint **A**nem politikai mozgalmak ellen való politikai harcnak kell lennie elsősorban. Célja ennél nagyobb is, átfogóbb is, merészebb is. Ahogy mi szeretnők, a Szellemi Honvédelem alkalmas keret arra, hogy benne a magyar jobbak a magyar magatartás kialakítására vállalkozzanak. S éppen oly időben és korban lehet ezt tenni, mikor az „ideológiai” porhanyóvá válnak s a veszélyek az amúgy is tunya magyar kedélyeket nagyobb izgalomra kényszerítik. A Szellemi Honvédelem tehát eszköz, mely a magyar társadalom egyes, főként felsőbb rétegeit, a magyar ítélkezés és magyar érdekelismerés alapvető normáihoz visszavezetheti s megtaníthatja, mint kell a politikában és a világ

mai propagandisztikus színjátékai között magyar ítélkezésünk tisztaságát, magyar öntudatunk szilárdságát megerősíteni, magyar önismeretünket kimélyíteni és hivatástudatunkat élénkebbé és komolyabbá tenni. Végeredményképpen változott formában és a karakter területén a Szellemi Honvédelemnek annak kellene lennie, ami a nyelv területén a nyelvújítás volt, csak ez inkább régiesítés, mint újítás. Inkább keresvén a régit, ha magyar és jó, mint az újat, ha idegen és rossz.

EFFAJTA MEGMOZDULÁS és ilyen teendők szükségét a magyar szellemi élet java része már esztendőik óta érzi és ki is fejezi. Sőt a Szellemi Honvédelem programját már szinte mióta magyar irodalom van, követelik és kívánják jobbjaink, mikor elismerik, hogy „megszűkültünk a magyarságba”, mikor arról beszélnek, hogy „a magyar letépte fényes nemzeti bélyegét”, mikor azon örvendeznek, hogy „ismét magyar lett a magyar”, mikor azon szoronganak, hogy „alszik a magyar a magyarban” (BESSENYEI, BERZSENYI, PETŐFI, ADY). Mindez persze nem ok annak megállapítására, hogy szellemi eszközökkel való honvédelmet évszázadok óta csináltak eleink, tehát magunknak nincs erre szükségünk. Ahogyan nem célszerű az se, ha minél többekről kimutatjuk, hogy java szellemi termékükkel vagy éppen politikájukkal s társadalmi egyesüléseikkel vagy politikai tömörüléseikkel szellemi honvédelmet csináltak. Mert a tétlenségre amúgy is hajlamos magyart mindez arra készteti, hogy azt hívén: a Szellemi Honvédelem tulajdonképpen megvan, azon már ne kíváncsion munkálni, hogy az jobban, hatásosabban, nagyobb forráságban, átütőbb hangulatban, céltudatosabban és gyarapodóbb tömegek felé legyen meg. Mert irodalmunk sajátos jellegéből folyik ugyan az, hogy szinte nincs valamirevaló magyar író, aki ne látta volna el a nemzet és a magyarság szellemi őrzésének e feladatát. Viszont: az ő magyarságuk eljutott-e sokakhoz, az ő örökösük nem volt-e hiábavaló,

az ő tanításuknak van-e ma hallgatója az országban, ahol az irodalomórák sok tekintetben inkább a művek ünneplés eltemetéséhez, mint felélesztéséhez hasonlítanak s abban a társadalomban, mely nem emlékszik múltjára, csak dicsekszik vele, nem ismeri jelenét, csak él benne s nem tervel jövőjére, hanem csak azt várja, hogy az európai tervek neki jobb jövőt hoznak.

Ezekre a kérdésekre, aki őszintén beszél, bizonyosan nem tud kedvező választ adni. Ezt érzi szinte az egész mai magyar irodalom is, mely a társadalom és a parasztság ügyében mutatott nyugtalansága mellett az utolsó időkben hirtelen nyugtalankodni kezdett a magyarság ügyében is. E nyugtalankodás eredménye kevés örömet hozott. A miliő, mely az országban sok mindent elrontott és eltorzított az utolsó esztendőkből, kezdi eltorzítani e kérdés megjelenését is, és oda juttat többeket, hogy a jobb magyarság társadalomjavító céljának megkövetelése helyett az amúgy is ezerféleképpen tagolt és elválasztott nemzettestet most már a magyarság mértéke és minősége szerint is tagolni akarják.

AZ ELMONDOTTAK TERMÉSZETESEN csak súrolhatták mindazt, ami a Szellemi Honvédelem megindítását indokolja és módszereit megszabja. De egyben körülbelül meg is adják azt, hogy mi legyen a szellemi eszközökkel való honvédelem első néhány lépése. A magyar társadalom jóhiszemű, de tévelygő részének balítéletei jórészt onnan származnak, hogy nem a sajátos és hazai szempont szerint, hanem a divatos ideológiák szempontjai szerint értékel. Ha Magyarországon továbbra is magyar országot akarunk, akkor nyilvánvalóan ezt az értékelési módot kell először megdönteni. Hogyan? Úgy, hogy megpróbáljuk az idegen példa ellen a magyar hagyományt életre kelteni, vagyis megpróbáljuk időszerűsíteni a múltat, s megmutatni, hogy a régi nagyok tanításai vannak olyan találóak, mint a mai külföldi szóvivők inkább eszközként kezelt, mint esz-

ménynek hitt ideológiái. Ha rá kellett jönnünk arra, hogy a társadalom jó részének a nacionalizmusa már teljességgel ellene mond nemzeti jellemünknek, hagyományi kötelezettségeinknek és jövőbeli érdekeinknek, nincs más hátra, mint könyörtelenül szembeszegülni e nacionalizmussal, s e szembeszegülés csak egy hagyományokban gyökerező patriotizmus útján lehetséges. A Szellemi Honvédelem kezdő időszakában, az eddig eltelt hónapokban ezt a legközvetlenebb célt láttuk szemünk előtt, és a magyar társadalom minden részéből származó visszhangok azt bizonyították, hogy nem eredménytelenül. Az első teendő mindenestre az volt, hogy demonstráljunk: egy Pázmány vagy egy Petőfi bármily régen halott is, a magaszavával lényegesen jobb és igazabb eligazítója a magyaroknak a világ dolgaiban, a népek harcának kérdéseiben, mint valamely külföldi külügyminiszterének a modern technika minden eszközével közvetített beszéde. A nemzetnek, mely azzal jutott az elidegenülés és az önmagából való kivetkőzés halálos partjaira, hogy elfeledkezett múltjáról, arról, hogy milyen szellemi és anyagi hódítások ellen kellett ezer esztendő óta szüntelen harcokban védeni létét és önállását, vissza kell adni először a múltját s visszaadni a legmodernebb eszközökkel, tehát a rotációstól és revüszerezéstől sem riadva vissza. Azokban, akikben van némi ösztön és érzék a maguk magyarságának megjavítására, ez föltétlenül elindít egy olyan gondolatsort, melynek végén majd jobb nézetek, helyesebb ítéletek állanak. Mindez azonban csak a kezdet kezdete lehet, mert az emlékezés itt nem cél, hanem eszköz, mely ha céllá válik, az egykori „kacagányos apákra” felelőtlenül hivatkozó hazafi-romantikát éleszti csak, ha az egykorinál valamivel jobb formában is. Tehát előadódik egy bizonyos időpont, melyen az emlékezést ki kell egészíteni a jelen vizsgálatával, a hagyományismeretet a helyzetismerettel s a magyar nagyok nézeteit a magyar szociális helyzet és teendők képeivel, hiszen

a nemzet nem csak „közös örömök és bánatok öröksége”, hanem közös felismerése is a teendőiben a jelennek és „közös terv is a jövőben”. S ha a nemzet – RENAN szellemes meghatározása szerint – „mindennapi népszavazás”, úgy hiszem, egy nemzetnek önlétéről való lemondása ott kezdődik, hogy e népszavazás nem a nemzet hagyományai szerint dönt az illető nemzet helyzetéből és érdekeiből folyó tervek mellett, hanem idegen eszmék ígézetében dönt, idegen megváltók tervei mellett. Hogy azonban ez meg ne történhessék, nem elég a magyar emlék, hanem kell a magyar terv is, mely a múlton való emlékezést jövőért való megalapozott és tettekre szel lelkesedéssé változtathatja. S itt van a Szellemi Honvédelem másik feladata.

MERT MINT EDDIG IS JELEZTÜK, a Szellemi Honvédelem elképzelésünkben elsősorban a magyar magatartás, a magyar gondolkodás formálása, elsősorban atmoszférateremtés. S ha szociális állapotainknak oly nagy idő óta változatlan voltát vizsgáljuk, ha azoknak az irodalmi és politikai jellegű megmozdulásoknak sorsát nézzük, melyek az utolsó időkben a szegény magyar népért, munkásért és paraszttért szót emeltek, úgy látnunk kell, hogy ezek nem győztek és nem véreztek el. Hanem – elszigetelődtek. S ha a magyar problémát meg akarjuk fogalmazni, azt hiszem, szinte helyesebb ezt nem csak így tenni: a magyar probléma az, hogy a földbirtokeloszlás, a szociális gondoskodás stb. kérdései rendezetlenek. Hanem így is: a probléma az, hogy e kérdések súlyát és rendezetlenségük végtelen veszélyeit már régóta látjuk s a kérdések mégsem rendeztetnek. A megmozdulások pedig, melyek a reform irányában tenni akarnak valamit, oly fulladásos tünetek közt halnak el, mint az olyan ember, akit levegőtlen kamrába zártak. A magyar szociális mozgalmak és főként az irodalomban lezajlott jó kezdeményezések e még csak nem is dicsőséges elhanyagolásának az oka: az atmoszféra hiánya. A parasztság még nem jelent akkora politikai erőt, hogy maga lég-

kört alkotna azok köré, akik érdekükben szólnak; a középosztály pedig nemcsak hogy nem eléggé tisztázottan szociális érzékű, de nem is eléggé tisztázottan magyar ahhoz, hogy e kérdések súlyát átlátván, a megoldás tervei köré a rokonszenv forróbb és termékenyebb atmoszféráját teremtsé. Így aztán a tervelések félúton elakadnak, mint a faluvizsgálóknál; a politikai megvalósításra új emberek nem jelentkeznek, az eszmék mögé nem sorakozik politikus, aki hasznosítsa, s általában valami dermedt közöny üli meg a társadalmat, mely nem áll ellen, nem visz diadalra, csak kifulladászt és idő előtti kifáradásra ítél írókat, akik elég kevéssé hajlandók tudomásul venni e tényeket, ahhoz, hogy még mindig ne fogyjon ki kedvük a cselekedetre.

Így a Szellemi Honvédelemnek a magyar öntudat gazdagítása, jobb kiépítése és életre lendítése körüli feladata olyan feladat is, amelynek ellátása szociális kezdeményezéseinket is jobb sorsra lendítheti s azoknak kivívására is embert teremthet. E közöny, ez atmoszférátlan és láthatatlanul ellenálló társadalom megváltoztatása is olyan valami, melynek kedvez a veszélyes idő, s melyre e veszedelmes időket kihasználni a Szellemi Honvédelem ügye volna hivatott. Mert valljuk meg itt: inkább az idő kihasználásáról van szó, mint az időtől független alkotásról, s valóban naiv lenne az, aki azt hiszi, hogy szép szavakkal, múltunk idézgetésével, a magyar patriotizmus eszmekörével e balítéletes rétegeket meg lehet téríteni s jó irányba indítani. De irdatlan történelmi események játszódnak le, melyek eléggé fölszánthatják a magyar lelkeket arra, hogy elvetvén régi illúzióikat és ábrándjaikat, hamis ideáljaikat és nem magyar nacionalizmusukat, alkalmasakká váljanak a magyar patriotizmus hagyományainak, önismeretre ingerlő tanításainak és egy saját magyar terv kibontására irányuló erőfeszítéseinek befogadására.

Mindez azonban ma még szintén ugyanannyira „jám-bor szándék”, mint mikor júniusban e cím alatt köve-

teltük a Szellemi Honvédelem sürgős megindítását és megszervezését, s mint mikor PETHŐ Sándor a maga nagy hatású és meggyőző vezércikkeit és előadásait a Szellemi Honvédelem ügyének propagálása érdekében megtartotta. Mert a megindítás ugyan megtörtént – hiszen ez csupán rajtunk állott –, de a megszervezés nem, mert ehhez több ember, nyugalmasabb idő és kevesebb rendszabállyal korlátozott közélet kellett volna. Ami a kezdet óta történt, szinte nem más, mint a Szellemi Honvédelem eszméjének és szavainak ébren tartása és lassú aprómunka e címszavak alatt újságoldalakon. A nagy lehetőségek rögtön elérését részint a háború kitörése, részint a fatális emberhiány – melytől ez országban nem csak ez az ügy szenved – megakadályozta. A szervezés, mely mind politikai, mind kulturális vonalon sürgős lett volna, egyiken sem indulhatott meg, nálunk erősebb akadályok miatt. Így csak a hívek gyűltek egyre nagyobb számban és az eszme fogott meg egyre több embert és talált egyre több csatlakozót, aki minden felszólítás nélkül szinte megható bizalomról és áldozatkészségről tett tanúságot, bizonyítván egyben azt is, hogy van már elég számos ember az országban, aki ily ügynek is rögtön szolgálatába szegődik. Azonban részint a megnehezült papírvisszonyok, részint azon mentalitás miatt, mely nálunk dívik s mely szerint, aki valamit elkezdett, annak azt egyedül kell végigcsinálnia, a programnak még ama része sem bontakozhatott ki teljes erejében, mely a nyomtatott betű útján való nevelésben merül ki. Nemhogy a második és nem kevésbé sürgős és fontos lépéshez: az erők összefogásához eljuthatni mód adatott volna. Így aztán az a cél, hogy a holtak szavai mellé az élő magyar szellemiség munkáját is egész színes és gazdag perspektívájában felvonultassuk, hogy a múlt esztendő decemberében lett megvalósítható azzal, hogy a Szellemi Honvédelem naptár kiadására vállalkozott, melynek százhatvan oldalán megpróbálhatta egyetlen egyszer a magyar szellemiség legjavát együtt felvonul-

tatni és csekély összegért a szélesebb magyar közönség rendelkezésére bocsátani. Mindaz azonban, ami csak a betű téren is halaszthatatlanul szükséges lett volna: mint a néplap, nemes ponyva, könyvek kiadása vagy bekapcsolása s egyáltalában a napokkal elkallódó újságlapokon túl való vitatása a kérdéseknek és feladatoknak – már nem történhetett meg. S ugyancsak elodázódott a magyar munkásság által olyannyira várt találkozása a Szellemi Honvédelem híveinek és az önvédelemre való szervezkedés, nem is szólva a politikai forma megkereséséről, mely a Szellemi Honvédelem eszméinek hatását és kihasználását biztosította volna. Mindez természetes is. A Szellemi Honvédelem ügyének először magának kell megküzdenie azzal a levegőtlen atmoszférával, melynek megváltoztatása céljai közé tartozik. S ehhez bizonyos konokság és semmitől el nem kedvetlenedés szükségeltetik.

Amit eddig a Szellemi Honvédelem tenni tudott és a Szellemi Honvédelem érdekében tenni tudtunk, az talán nem volt haszontalan, de hogy ez már maga volt az, amit e szavak jegyében tenni kellett volna – ezt állítani valóban vakmerőség lenne. A két szó, s ami program alatta mind- eddig kifejezésre jutott, szinte váratlanul nagy visszhangra talált. De a Szellemi Honvédelem a maga útját a hosszú előkészületek után tulajdonképpen csak akkor kezdheti, ha mindaz a melléadás, ami a Szellemi Honvédelem körül történt, mind az a terv és szándék, ami akár a munkásság és középosztály javának „kézfogását”, akár a magyarság önvédelmi szervezkedését akarta, a Szellemi Honvédelem jegyében valósággá válhat. Ennek gyakorlati akadályaira most itt ne térjünk ki. Egy azonban bizonyos: a magyar társadalom kisebb s jobb része sokat várt, sokat remélt és mindig csalódott. Már nem sok csalódást bír el anélkül, hogy el ne jusson az apátiáig.

SZABÓ Zoltán

1940. március (151. szám)

SUMMARIES

Magyar Szemle at Seventy. Editor's Note by Gyula Kodolányi.

Magyar Szemle and the Young Generation. Domokos Kosáry Talks to Gyula Kodolányi. The doyen of Hungarian historians, former President of the Hungarian Academy of Sciences Domokos Kosáry talks about his master, Gyula Szekfű, the first Editor of the review, and about the role of the reform generation of the 'Thirties in bringing a modern spirit to the review and to Hungarian public life.

József Saád, social historian, Eötvös Loránd University, Budapest. **The Review of Reform Conservatism. Approaches to Magyar Szemle.** The author of the annotated bibliography of Magyar Szemle (1989) here defines the place the review filled in the political and intellectual life of its age.

Mihály Zichy, librarian, National Széchényi Library, Budapest. **Contributions to the History of Magyar Szemle.** A study of the archives of the review, its everyday operation, and the web of connections through which it ran its course.

Gáspár Gróh, critic, Reviews Editor, Magyar Szemle. **Intersecting Circles. Thoughts on the Connections of Babits and Magyar Szemle.** Mihály Babits, the leading poet and intellectual influence of the interwar years, Editor of the famous Nyugat (The West), was more closely associated with Magyar Szemle and Gyula Szekfű than current scholarship suggests.

A Selection of Articles From Magyar Szemle (1927-1944): István Bethlen. *Tradition and Revolution in Modern Politics.* February 1934.

Gyula Szekfű. *People, Nation and State.* September 1934.

Pál Teleki. *The European Problem.* March 1931.

Gusztáv Gratz. *The Balkanization of Central Europe*. May 1928.
Zsombor Szász. *The Hungarians in Transylvania. The Maniu Government's Policies Toward the Ethnic Minorities (1928-30)*. February 1934.

András Rónai. *A German Map of Ethnic Groups*. June 1935.

Mihály Kerék. *The Handicaps Small Farms Are Fighting*. April 1934.

Imre Kovács. *Earning and Living Conditions of the Servants on the Big Estates*. November 1935.

Domokos Kosáry. *The Görgey Problem*. November 1936.

Zoltán Szabó. *Intellectual Home Defence*. March 1940.

SZÁMUNK SZERZŐI

BETHLEN István (1874, Gernyeszeg–1947, Moszkva): az MTA tagja, politikus, miniszterelnök (1921–1931). A *Magyar Szemle Társaság* és a *Magyar Szemle* egyik alapítója, a szerkesztőbizottság elnöke.

GRÓH Gáspár (1953, Budapest): irodalomtörténész, kritikus.

GRATZ Gusztáv (1875, Gölnicbánya–1946, Budapest): politikus, közgazdasági és történetíró, az MTA tagja. A *Magyar Szemle Társaság* elnöke, a szerkesztőbizottság tagja.

KERÉK Mihály (1902, Cegléd–1990, Budapest): szociográfus, agrárpolitikai szakíró. 1932-től publikált a *Magyar Szemlében*.

KOSÁRY Domokos (1913, Selmezbánya): történész, akadémikus, 1990–1996: az MTA elnöke. Állami Díj (1988); Széchenyi-nagydíj (1995). 1935-től publikált a *Magyar Szemlében*.

KODOLÁNYI Gyula (1942, Budapest): költő, a *Magyar Szemle* főszerkesztője, 1990–1994: miniszterelnökségi államtitkár.

KOVÁCS Imre (1913, Alcsut–1980, New York): író, szociológus, politikus, falukutató, a Nemzeti Parasztpárt alapító tagja. 1947 őszén emigrációba kényszerült. 1935-től publikált a *Magyar Szemlében*.

RÓNAI András (1906, Nagyszeben –?): gazdasági és politikai földrajzzal foglalkozott. 1926-tól az Államtudományi Intézet munkatársa, majd igazgatója. 1935-től publikált a *Magyar Szemlében*.

SAÁD József (1945): szociológus, az ELTE Szociológiai Intézetének docense. A régi *Magyar Szemle* tartalomelemző repertóriumának összeállítója (1989).

SZABÓ Zoltán (1912, Budapest–1984, Vannes): író, szociográfus, szerkesztő. 1949-ben emigrált. 1933-tól publikált a *Magyar Szemlében*.

SZÁSZ Zsombor (1871, Kolozsvár–?) ügyvéd, kisebbségi politikus, jogi író, országgyűlési képviselő (1905–1910). 1928-tól publikált a *Magyar Szemlében*.

SZEKFÜ Gyula (1883, Székesfehérvár–1955, Budapest): történész, politikus, egyetemi tanár, az MTA tagja. A *Magyar Szemle* alapító főszerkesztője (1927–1938), majd a szerkesztőbizottság alnöke.

TELEKI Pál (1879, Budapest–1941, Budapest): politikus, földrajztudós, egyetemi tanár, az MTA tagja, miniszterelnök (1920–1921, 1939–1941). 1926-ban megalapította a Magyar Államtudományi Intézetet.

ZICHY Mihály (1959, Nagyvácszony): irodalomtörténész, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának munkatársa.

E számunkat az egykori *Magyar Szemle* dokumentumaival, hírdetéseivel illusztráltuk.

A KORTÁRS KÖNYVKIADÓ 1997-ben megjelent könyvei

ALBERT Pál: *Alkalmak*

Tanulmányok. 420 l. 980,- Ft

ÁGH István: *Árokból jön a törpe*

Elbeszélések. 192 l. 690,- Ft

CZIGÁNY Lóránt: *Pajzán Toldi*

Tanulmány és vers. 118 l. 950,- Ft

DOMOKOS Mátyás: *Hajnali józanság*

Tanulmányok, esszék. 372 l. 850,- Ft

FÜST Milán: *Látomás és indulat a művészetben*

772 l. 1440,- Ft

KAHLER Frigyes—M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma?*

A Püski Könyvkiadóval közös kiadás. 320 l. 1200,- Ft

KODOLÁNYI Gyula: *Január*

Új versek 1989—1996. 72 l. 420,- Ft

„...a működés több, mint a lét”

Fodor András-émlékkönyv.

A Berzsenyi Társasággal közös kiadás.

128 l, 60 fekete-fehér fényképpel, 500,- Ft

Pilinszky János Rómában

Versek, levelek, interjúk, fényképek. 96 l. 750,- Ft

POMOGÁTS Béla: *Másik Magyarország*

Tanulmányok. 230 l. 750,- Ft

SOMLYÓ György: *Philoktétész sebe*

Bevezetés a modern költészetbe. 464 l. 1150,- Ft

Tamási Áron összegyűjtött novellái II.

746 l. 980,- Ft

VASADI Péter: *Kinéz tengerre ablakom*

Új versek. 56 l. 420,- Ft

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőség címe:

1067 Budapest, Eötvös u. 24.
Postacím: 1399 Bp., Pf. 701/216
Tel/fax: 311-6477

Kiadja:

a Magyar Szemle Alapítvány

Felelős kiadó:

Dr. GRANASZTÓI György

ISSN 1216 6235

Tipográfiai terv:

BANGA Ferenc

Műszaki szerkesztés:

BÁCSI István

Nyomdai munkálatok:

PRESS + PRINT Kft.

Kiskunlacháza

Felelős vezető:

TÓTH Imre

Előfizetésben terjeszti a

Magyar Posta Rt.

Hírlap-üzletági Igazgatósága.

Árusításban megvásárolható

a hírlapkereskedelmi rt.-knél.

Előfizetési díj:

egy évre 1728, fél évre 864 Ft

Külföldről megrendelhető

a Magyar Szemle Alapítvány

számlaszámán:

MNB 11707024-20332033

vagy

levélben, melyre csekket

küldünk. Előfizetési díj:

postaköltséggel együtt egy

évre 75\$, fél évre 38\$

A MAGYAR SZEMLÉT AZ ALÁBBI HÍRLAPÁRUSOK ÁRUSÍJTÁK BUDAPESTEN: Frankel Leó utcai aluljáró; Flórián üzletközpont; Bécsi út 122-124.; Déli pályaudvar, lapüzlet; Kosztolányi tér; Bukarest Étterem, lapüzlet; Újpest, Árpád úti metró; Kálvin tér 1.; Kígyó utcai lapüzlet; Deák téri aluljáró, lapüzlet; Váci u. 10.; Szabadsajtó u. 6.; Petőfi Sándor u. 17.; Párizsi udvar; Nyugati téri lapüzlet; Jászai Mari téri aluljáró; Erzsébet krt. 17., lapüzlet; Baross téri lapüzlet; Ferenc körúti aluljáró; Bajcsy-Zsilinszky u. 76., közlőnybolt; Lelhel tér, Gogol utcai lapüzlet; Móricz Zsigmond körtér, 6-os vilamos; 114. postahivatal; Moszkva tér, Gomba; Őrs Vezér tere, Sugár.

A MAGYAR SZEMLÉT ÁRUSÍTÓ KÖNYVESBOLTOK BUDAPESTEN: ATLANTISZ KÖNYVSZIGET (V., Piarista köz 1.); BENCÉS KÖNYVESBOLT (V., Ferenciek tere 5.); MENTOR KÖNYVESBOLT (VII., Rákóczi út 54.); ÍRÓK BOLTJA (VI., Andrássy út 45.); LITEA KÖNYVESBOLT (I., Hess András tér 4.); PETŐFI KÖNYVESBOLT (II. Margit krt. 7.); PONT KÖNYVESBOLT (V., Mérleg u. 6.); FEHÉRLÓFIA KÖNYVKERESKEDEÉS (VIII., József krt. 36.); SZÁZADVÉG KÖNYVESBOLT (V., Veres Pálné u. 4-6.) NEMZETI KÖNYVESBOLT (XIII., Pannónia u. 22.). A BALASSI KIADÓ könyvesboltjában (II., Margit u. 1.) korábbi számaink is kaphatók.

Húzzon *hasznot* az életbiztosításából!

www.hbri.hu TXT 811

Ismerje meg azt a gazdagságot, amit a Hungária Profit életbiztosítás nyújthat Önnek és családjának! Mert a Profit több mint biztosítás – biztos befektetés. Egyszeri díjfizetés, tízéves tartam, adókedvezmény, negyedévenként előre rögzített hozam, amit Magyarország vezető biztosítótársasága, a Hungária Biztosító Rt. és tulajdonosa, a német Allianz csoport garantál. Ez a Hungária Profit életbiztosítás.

AZ ÉLET BIZTOSAN MEGY TOVÁBB. **HUNGÁRIA
PROFIT ÉLETBIZTOSÍTÁS**

A magyar társadalom jóhiszemű, de tévelygő részének balítéletei jórészt onnan származnak, hogy nem a sajátos és hazai szempont szerint, hanem a divatos ideológiák szempontjai szerint értékel. Ha Magyarországon továbbra is magyar országot akarunk, akkor nyilvánvalóan ezt az értékelési módot kell először megdönteni. Hogyan? Úgy, hogy megpróbáljuk az idegen példa ellen a magyar hagyományt életre keltetni, vagyis megpróbáljuk időszerűsíteni a múltat, s megmutatni, hogy a régi nagyok tanításai vannak olyan találóak, mint a mai külföldi szóvivők inkább eszközként kezelt, mint eszménynek hitt ideológiái. (...) A nemzetnek, mely azzal jutott az elidegenülés és az önmagából való kivetkőzés halálos partjaira, hogy elfeledkezett múltjáról, arról, hogy milyen szellemi és anyagi hódítások ellen kellett ezer esztendő óta szüntelen harcokban védeni létét és önállását, vissza kell adni először a múltját s visszaadni a legmodernebb eszközökkel, tehát a rotációstól és revüszerűségtől sem riadva vissza. Azokban, akikben van némi ösztön és érzék a maguk magyarságának megjavítására, ez föltétlenül elindít egy olyan gondolatsort, melynek végén majd jobb nézetek, helyesebb ítéletek állanak. Mindez azonban csak a kezdet kezdete lehet, mert az emlékezés itt nem cél, hanem eszköz, mely ha céllá válik, az egykori „kacagányos apákra” felelőtlenül hivatkozó hazafi-romantikát éleszti csak, ha az egykorinál valamivel jobb formában is. Tehát előadódik egy bizonyos időpont, melyen az emlékezést ki kell egészíteni a jelen vizsgálatával, a hagyományismertet a helyzetismerettel s a magyar nagyok nézeteit a magyar szociális helyzet és teendők képeivel, hiszen a nemzet nem csak „közös örömök és bánatok öröksége”, hanem közös felismerése is a teendőkben a jelennek és „közös terv is a jövőben”. (Szellemi Honvédelem. Részletek.)

SZABÓ Zoltán